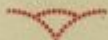

SLOVENSKI PESNIKI IN PISATELJI

ZA MLADINO PRIREDILA:
FRAN ERJAVEC IN PAVEL FLERČ

XIV. ZVEZEK:
STAREJŠE PESNICE IN PISATELJICE

V LJUBLJANI 1926

IZDALA IN ZALOŽILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI
ZANJO ODGOVARJA FRANC ŠTRUKELJ

STAREJŠE PESNICE IN PISATELJICE

IZBRANI SPISI ZA MLADINO

PRIREDILA :
FRAN ERJAVEC IN PAVEL FLERÈ

Z RISBAMI OKRASILI:
IVANKA KOBILČEVA
IN ROZA KLEIN - STERNENOVA

V LJUBLJANI 1926
NATISNILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI
ZANJO ODGOVARJA FRANCÈ ŠTRUKELJ

43655

43655

03001h222

Za obnovo
Univerzitetne biblioteke

v Ljubljani

podaril

M. Jancko Hebingen

dne

12/10 1944

UVOD.

1. Slovenska žena v dobi početkov slovenskega slovstva.

Slovensko slovstvo XVI. in XVII. stoletja je služilo skoro samo cerkvenim in nabožnim svrham, šele v drugi polovici XVIII. stoletja so začele prihajati na svetlo posvetne poučne knjige, konec tega stoletja tudi zabavne. Avguštinec o. Marko Pohlin je izdajal največ poljudno-poučne knjižice, njegov stanovski tovariš o. D a s m a s c e n D e v p a je leta 1779. dal na svetlo prvo slovensko posvetno pesniško zbirko »Pisanice«. V dobi za njima je Ž i g a b a r o n Z o i s, ki mu je mati bilo Slovenka, a je sam bil navdušen za slovenski prosvetni napredek, začel zbirati v svoji hiši v Ljubljani vrsto jako izobraženih prosvetnih delavcev. V njegovi družbi so bili prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik, šolnik Blaž Kumerdej, zgodovinar in pisec prvih dveh

slovenskih iger Ant. T. Linhart, slovničar Jernej Kopitar, J. Japelj i. dr.

Ta Zoisov pisateljski krog se je začel obračati tudi do slovenske žene. Zois sam je prevajal v slovenščino laške popevke, ki so jih peli še tuji pevci pri gledaliških predstavah. Linhart se je v prosto prevedeni »Županovi Micki« obrnil do Gorenjke, ki jo je prav srečno postavil na gledališki oder, Vodnik pa je v svojih dobrovoljnih in poskočnih pesemcah opeval slovensko ženo in dekle, napisal pa je Slovenkam tudi »Kuharske bukve« in še druge poučne spise ter jim v svojih koledarjih dajal gospodinjske nauke.

Tako so knjige in pesmi budile Slovenke, a žena sama takrat še ni nastopala v naši javnosti. Največ je bila kriva temu nedostatna vzgoja tedanjega ženstva, saj so bili še celo moški silno ne-pismeni, med ženskami pa sploh jako redke, ki bi bile znale brati in pisati. Zato je bilo njih mesto edino pri gospodinjstvu in drugem domačem delu. S tem pa še nikakor ni rečeno, da bi veljala žena pri Slovencih za kako manj vredno bitje kakor v prejšnjih časih pri mnogih drugih narodih. To nam dokazujejo najlepše naše narodne pesmi, kjer igra žena prav odlično in veliko vlogo (n. pr. mati, zaročenka, sestra itd.) in enako tudi žensko delo (trenje lanu, žetev, predenje itd.). Pa tudi sicer nam je ohranila zgodovina marsikake pomembne in zanimive drobce o slovenski ženi, zlasti iz dobe verskih bojov, kmečkih uporov in splošnega praznoverstva (čarovnice),

čeprav se je udejstvovala žena v tej dobi razen v domačem rodbinskem krogu le še v verskem življenju. To nam dokazujejo tedanji številni ženski samostani, ženske cerkvene bratovščine in pa dejstvo, da je izdal plodoviti Matija Kastelic že leta 1673. »v izpodbudo grešnemu žensstvu« tudi življenjepis Marjete Kortonske.

Za lepim razvojem slovenskega slovstva v Zoisovem krogu, ki ga je pospeševala zlasti svoboda za francoske nadvlade v naših krajih, je pa nastopilo po razpadu Napoleonovega Ilirskega kraljestva nekaj časa zopet precejšnje mrtvilo. Nazadnjaška avstrijska vlada je takoj zatrla vse svoboščine, ki so jih uvedli Francozi, ter z vsemi sredstvi zavirala podložne narode v njih preurejanju in razvijanju. Toda nazorov, ki so valovili iz svobodoljubne Francije in pozneje pod njenim vplivom tudi iz Nemčije preko vse Evrope, ni bilo več mogoče udušiti. Komaj sta dobro zatisnila oči Zois in Vodnik, so že nastopili novi, ki so se še odločneje zavedali svojega poslanstva med narodom, ter zastavili še globlje svoje delo pri njegovem prebujanju in ustvarjanju narodnih prosvetnih vrednot. Na čelu teh mož sta korakala naš največji pesnik France Prešeren in njegov učeni prijatelj Matija Čop, skupno ali pa vzporedno z njima so pa delali še znamenita slovničarja Jernej Kopitar in Fr. Metelko, pesnika Svetličič in Kastelic, nabiralec narodnih pesmi Emil Korytko i. dr., izmed katerih se jih je večina zbiralala okrog Kastelčeve, Prešernove, Čopove

»Kranjske Čbelice«, ki je bila najmočnejši in najvažnejši slovstveni pojav tretjega desetletja preteklega stoletja. Tudi v tej dobi naša žena ni še bila toliko zrela, da bi bila mogla zavzeti v javnosti kako važnejšo vlogo, kar bi ji pa itak onemogočevale tudi žalostne okoliščine, ki so dušile vsak naprednejši narodni pokret. Vendar so začeli naše vedeni možje sami posvečati tudi ženi vedno večjo pozornost in velik del Prešernovih pesmi je bil posvečen ravno ženi, njo so opevale, njej so govorile, v Juliji in Bogomili je pa ustvaril vprav nesmrtna lika. In do vseh Slovenk se je obrnil, zroč v prihodnost svojega rodu, ko je zapel v »Zdravici«:

»Bog živi vas, Slovenke,
prelepe žlahtne rožice!
Ni take je mladenke,
ko naše je krvi dekle;
naj sinov
zarod nov
iz vas bo strah sovražnikov!«

A Prešeren je takrat ostal širšemu krogu še neumeven in malo poznan. Kakor širokim plastem slovenskega naroda je bilo tudi njegovemu ženstvu pred vsem potrebno narodno prebujenje. In to sta opravljala zlasti dva pokreta v tedanji dobi.

Prvi je bil tih, a vztrajen, namreč **n a r o d n a v z g o j a**, osobito v nedeljski šoli, ki jo je smotreno gojil zlasti A. M. S l o m š e k s svojimi tovariši. V njej so skrbeli za pouk in vzgojo slovenskih deklet prav tako kakor za pouk in vzgojo

fantov. Slomšek se je obračal v svojih vzgojnih spisih zlasti do slovenske matere, a tudi za dekleta je izdal »Krščansko devišstvo«, ki se je razširilo med narodom kakor nobena knjiga. Njim je napisal še »Posebni nauk in molitve za žensko mladost«.

Dočim je bilo to delovanje usmerjeno le na vzgojo slovenskega ženstva, ga je pa drugo začelo klicati tudi v javno življenje. To je bilo ilirsko gibanje, ki ga je sredi tridesetih let preteklega stoletja započel na Hrvaškem Ljudevit Gaj in ki je bilo zlasti narodno izpodbudno ter je stremilo za tem, da se Slovenci, Hrvatje in Srbi zedinijo na enoten pravopis in na en knjižni jezik.

Ilirsko gibanje se je takoj obrnilo tudi do narodnega ženstva in eden glavnih hrvaških Ilircev, grof Janko Drašković, je leta 1838. izdal oklic do hčerk Ilirije. V njem jih poziva, naj vstopijo v ilirske narodne vrste. Hrvatice so se odzvale temu klicu in z navdušenjem so jele mnoge sodelovati pri raznih narodnih prireditvah z deklamacijami in s petjem. Pojavile so se tudi prve hrvaške pesnice in pisateljice. Na sodelovanje so povabile tudi Slovenke in se pripravljale, da skupno z njimi osnujejo posebno žensko društvo. Glavni slovenski Ilirec Stan ko V r a z jim je predlagal kot zastopnici Slovenk v to društvo L j u b i c o K o p e l n o v o iz Trsta in M a r i j o R u d e ž e v o iz Ribnice. Toda društva niso ustanovile, a tudi sicer nimamo poročil, da bi se bila slovenska žena pojavila v javnosti že v početkih

ilirskega gibanja, ki je dobilo pri nas večji razmah šele sredi preteklega stoletja, zlasti na slovenskem Štajerskem in Koroškem, na Kranjskem pa malo. Za njegovih početkov je bilo meščanstvo še po večini nemško misleče, nemško so govorile gospe in gospodične, slovenščina je bila pa govorica služkinj, ki so prihajale iz naroda, kjer je narodni jezik živel v cerkvi in deloma v nedeljski šoli.

Tedanji vodilni slovenski list, Bleiweis o v e »Novice«, ki so jele izhajati leta 1843., tudi niso imele kaj prida zmisla za kak ženski pokret, zakaj Bleiweis je zastopal načelo, da je njih mesto le v ozkem rodbinskem krogu, da naj se žena oblači po starem, naj bo doma pridna gospodinja in pokorna svojemu možu. Ako so »Novice« pri našale kake sestavke za ženo, so bili to le gospodinjski nasveti, včasih so priobčile tudi kako pesemco v tem zmislu, tako Dežmanovo »Predico«, Staničevo »Pesem deklice, ki je v šolo hodila«, Ravnikarjevo »Slovenkam«, kjer graja kmetiška dekleta, da hočejo biti, »kakor žlahtne so gospe«, in podobno. Slovenska beseda je zamrla tudi v gledališču, kamor jo je uvedel svoj čas Zois, in le leta 1846. in 1847. so tuji pevci in pevke včasih nastopili v njem tudi s slovenskimi točkami.

To obče mrtvilo je minulo leta 1848. Prevrat v tem letu je jako zrahljal narodno in politično mlačnost, v katero so bili po Napoleonovem padcu vklenjeni razni narodi v Evropi, posebe pa še v Avstriji. Ta prevrat, ki je izkušal tudi v drugi

Evropi uveljaviti nazore velike francoske revolucije, je jako vplival tudi na slovensko življenje. Zlasti meščanstvo, ki se doslej ni zavedalo svojega slovenskega pokolenja in ki mu je bilo čisto celo sovražno, je zahtevalo političnih pravic in jelo priznavati Slovenstvo. Tudi med preprosto ljudstvo so prvič segli narodnostni vali. Navdušen in delaven pa je bil posebno mlajši rod, zlasti slovenski dijaki na Dunaju in v Gradcu. Snovati so jeli prva slovenska društva in prirejati slovenska predavanja. Prvak v tem narodnostnem razmahu je bil Bleiweis sam, ki je predsedoval tedaj ustanovljenemu ljubljanskemu »Slovenskemu društvu« in ki je po končanem policijskem pritisku ter v prvih žarkih mlade svobode napravil svoje »Novice« za nekako glavno politično glasilo Slovencev.

V tej dobi je stopila tudi slovenska žena prvič iz domače hiše in iz cerkve ter se pojavila na društvenih prireditvah, zabavah in javnih shodih. Že maja meseca leta 1848. je pri prireditvi »Slovenskega društva« v ljubljanskem gledališču nastopila Leopoldina Kersnikova, hči rodoljubnega ljubljanskega profesorja, in z njo še nekatere druge. Pevski, igralski in deklamatorski nastopi narodnih gospodičen so zbudili povsod veliko navdušenje in časopisi so bili polni hvale teh javnih delavk. Še isto leto jeseni se je pojavila na ljubljanskem odru prva slovenska poklicna igralka Veselova, ki jo poročevalci nazivajo »Ilirko«, in iz te dobe se nam je ohranilo ime gospe

Šušelke, ki je pela v gledališču slovenske pesmi. Krog slovenskega rodoljubnega ženstva se je hitro širil in že l. 1848. je pel pri ljubljanskih prireditvah prvi slovenski ženski pevski zbor, prihodnje leto pa so v igri »Dobro jutro« nastopile slovenske diletantke.

Kakor v Ljubljani so prišle na plan slovenske žene tudi drugod; tako v Trstu, kjer sta nastopali gospodični Sporerjeva in Višakova, v Vipavi, v Celju, posebno pa v malih, a prekipevaločega narodnega navdušenja polnih slovenskih krogih na Dunaju in v Gradcu, kjer je takrat študirala naša mladina, nositeljica in glavna prvo- boriteljica za nove napredne nazore.

V tej dobi se je začela slovenska žena vedno bolj pojavljati tudi v naši književnosti. V »Novicah« samih so se množili članki in spisi o ženstvu in za ženstvo in L. Jeran je priobčil l. 1844. celo prevod »Treh cvetic« češke pesnice Vlastimile Ružičkove. Slomškove »Drobtinice«, ki so izhajale že od l. 1846., so prinašale skoro v vsakem letniku po kak sestavek predicam, tericam, materam, dekletom, nevestam ter tudi življenjepise pomembnih žena. Jeranova »Zg. Danica« je žene in dekleta navajala k pobožnemu življenju. Izšla je cela vrsta nabožnih knjig za žene in dekleta. Tem starejšim listom so se l. 1848. in po njem pridružili še razni listi, ki so se prav tako ozirali k slovenski ženi. Prvi slovenski mladinski list, Navratilov »Vedež«, je prinašal prigodne pesemce, povestice in poučne sestavke za šolarice, Cigale

tova »Slovenija« pesemce Valjavčeve, Tomanove in drugih, v katerih so navduševali slovensko ženo za narod in Slovenstvo, poleg tega pa še širne popise ženskih nastopov pri raznih prireditvah. Rodoljubni članki in pesemce, ki so se tikali ženstva, so izhajali še v političnih »Celjskih Novicah«, v Drobničevi »Čbeli« in v »Ljubljanskem časniku«, ki je jel kot uradno glasilo izhajati poleg nemškega uradnega lista. Zlasti je pa posvečal veliko pozornost ženi odlični štajerski rodoljub R. Razlag v svoji »Zori«, kjer kliče l. 1853. z visoko donečimi slavospevi »domorodkinje« k narodnemu delu ter objavlja obenem tudi nekaj življenjepisov tedaj znanih narodnih delavk. Poživilo se je izdajanje slovenskih knjig in molitvenikov, ki so bili do l. 1848. glavno čtivo med preprostim narodom, posebno med ženstvom. Tem so se pridružile sedaj še poučne in celo zabavne knjige, od katerih sta bila pač najbolj razširjena spisa župnika Janeza Ciglerja »Sreča v nesreči« ter »Življenje Sv. Heme«.

A tudi žena sama je v tej dobi nastopila v slovenskem slovstvu. Od prej imamo poleg že navedene pesnice V. Ružičkove le še l. 1845. v »Novicah« izišlo in iz »Danice Ilirske« vzeto pesemco »Moji mili domovini«, ki jo je zapisala Zofija R., od l. 1848. dalje pa srečujemo tudi domačo slovensko ženo skoro redno v književnosti. Prva je bila Fany Hausmannova, ki je poleti 1848. l. poslala svojo pesemco »Vojaka izhod« Jeretinovim »Celjskim Novinam«,

ki so jo takoj objavile. Hausmannova se je to in naslednje leto oglasila še večkrat v omenjenem listu in enkrat tudi v Cigaletovi »Sloveniji«. Prihodnje leto se je pridružila tej prvi slovenski pesnici Jela Tomšičeva in sicer v Bleiweisovih »Novicah«, kjer je priobčila pesemco »Prijaznost«.

Le prehitro pa je minula doba, ki je obetala toliko lepih sadov, in živahno narodnostno delovanje je bilo zopet zatrto. Avstrijska vlada, ki se ji je posrečilo, da je premagala številne zunanje nasprotnike ter po večji svobodi hrepeneče lastne narode, je začela zopet utesnjevati razne svoboščine, ki jih je morala l. 1848. dovoliti. Vseh pridobljenih pravic sicer ni mogla vzeti, zlasti ni mogla več odpraviti osvobojenja kmečkega ljudstva izpod graščinskega jarma, a nazadnjaški policijski veter, ki je vel z Dunaja, je bil vendarle tako silen, da je zamoril mnogo mladih popkov slovenskega narodnega prebujenja in prosvetnega življenja. Razen »Novic« in »Zgodnje Danice« se novo ustanovljeni slovenski listi niso mogli obdržati, v šoli in uradu je postala slovenščina zopet skoro brezpravna in odpravljena so bila zopet vsa torišča, kjer bi bili narodovi zastopniki lahko nastopali za njegove politične pravice.

Toda tok nove dobe se ni dal več trajno zadrževati. V avstrijskih narodih je tlela nezadovoljnost in povsod se je pojavljal velik zastoj, ki se je kmalu maščeval nad državo samo. Že konec petdesetih let se je zapletla država v razne vojne,

v katerih je bila z lahkoto premagana. Porazi na zunaj in neuspehi v notranji politiki so končno prisilili odločujoče kroge na Dunaju, da so v zmislu svobodnoumnih in demokratskih načel jeli preurejati državo v njenih temeljih. Skoro vsa 60. leta in še dolgo potem je trajal boj za obliko notranje državne ureditve in sklenjenih je bila cela vrsta najvažnejših novih zakonov. Slovanski narodi so bili pri tem sicer jako prikrajšani in zapostavljani, a mogli so poslej vsaj nekoliko svobodneje dihati. To je jako vplivalo na njih napredek. Trd je bil boj za vsako drobtinico, a ob vztrajnem delu na političnem, gospodarskem in prosvetnem polju so Slovenci vidno napredovali in se krepili vsepovsod.

Vzporedno s tem razvojem se je razvijala slovenska književnost. Duh, ki je zavel po l. 1848., je sicer zavrl njen razvoj, a ustaviti ga ni mogel. Poleg Slomškovih »Drobtinic« sta ostala lista »Zgodnja Danica« in Bleiweisove »Kmetijske in rokodelske Novice«, ki so v tej mračni dobi imele to važno nalogo, da so vzdrževale stik med l. 1848. in boljšo dobo, ki je prihajala. Največ zaslug pa si je stekel v tem času za slovensko književnost in prosveto sploh požrtvovalni koroški rodoljub Anton Janežič, ki je že l. 1850. osnoval v Celovcu list »Slovensko Bčelo«, ki ga pa kljub naporom ni mogel obdržati dalje nego štiri leta. Toda že l. 1858. je ustanovil list »Slovenski Glasnik«, ki je prvi začel resno gojiti slovensko leposlovje. Zdržal se je celih deset let in

pripravil pot večjim podobnim podjetjem, ki so nastala potem v 70. letih. To sta bila Stritarjev »Zvon« in Pajkova »Zora« ter njuna naslednika »Ljubljanski Zvon« in celovski »Kres«. Zlasti okrog »Glasnika« in obeh »Zvonov« so se zbirali najboljši tedanji slovenski pisatelji, med starejšimi Fr. Cegnar, M. Valjavec, Dav. Trstenjak, od mlajših pa J. Jurčič, Fr. Erjavec, Jan. Trdina, Ivan Tavčar, pesnik Simon Jenko, najboljši opisovalec žene in ženskih značajev Janko Kersnik in še drugi, ki sta jim prvakovala Fr. Levstik in Josip Stritar. Prvi od njiju je s svojimi leposlovnimi, jezikoslovnimi in političnimi spisi položil temelje, na katerih je začela graditi mladina, črpa joč iz Prešerna in vzgojena pod vplivom Levstikovih spisov, Stritar, ki nam je ustvaril v svoji »Rejenki« najnežnejši ženski značaj, pa je od Levstika započeti boj proti starokopitnežem dobojeval in priboril slovenski lepi knjigi pravo mesto v narodnem javnem življenju.

Poleg teh vodilnih listov v tej dobi moramo spomniti še na Andreja Einspielerja prvi slovenski vzgojeslovni list »Šolski prijatelj«, ki je prvo leto izhajal kot priloga Janežičevi »Slovenski Bčeli«, od l. 1852. do l. 1855. pa kot samostojen list, ki ga je l. 1856. zamenil »Slovenski prijatelj«. Kot družinski list je nastopil po preminulem »Glasniku« Ant. Janežičev »Besednik«, l. 1871. pa je učitelj Ivan Tomšič začel v Ljubljani izdajati mladinski list »Vrtec«. Vse živahno književno življenje te dobe, ki ga je pospeševala še vrsta zbirk

daljšega ali krajšega življenja, je polagoma, a brez prestanka preobraževalo široke plasti slovenskega naroda in ženstva še posebe. Slovenske knjige in listi so vedno bolj prodirali tudi med preprosto ljudstvo ter vršili med njim smotreno prosvetno delo. To je jako vplivalo na vse panoge narodnega življenja. Zlasti je podpirala to delo še šola, ki je v tretji četrtini preteklega stoletja po mnogoterih težavah končno premagala največje ovire in se ukoreninila tudi po kmetih. To je jako vplivalo tudi na slovensko ženo, katere izobrazba je bila dotlej tako zanemarjena. Pismenost je brzo narasčala tudi med ženstvom, obenem se je pa začela pojavljati že tudi želja po višji izobrazbi. To je imelo za posledico, da smo začeli dobivati polagoma tudi slovensko žensko izobraženstvo in žene tudi v izobraženih poklicih, zlasti učiteljice.

Vse to sicer počasno, a neprestano napredujejoče prebujanje slovenskega ženstva se je jasno izražalo tudi v slovstvu. Res, da Bleiweis sam s svojimi »Novicami« ni še imel mnogo zmisla za ženski napredek in se je ob vsaki priliki rad obregnil ob »novotarije«, kakor n. pr. l. 1852. z »Dopisom starih slovenskih mater iz onega sveta svojim sedanjim vnukinjam«, toda polagoma se je moral prilagoditi tudi on in že leta 1853. čitamo v »Novicah« načelni članek o ženskem vprašanju »Čast ženskega spola v družbi človeštva«, posnet po »Danici Ilirski«. Bolj so pa vpoštevali ženstvo drugi listi. Pisali so za žene in o njih, vabili jih k prosvetnemu narodnemu delu in tudih knji-

ževnemu sodelovanju. Tako je pisal »domorodkinjam« Razlag v svoji »Zori« in v »Zvezdicah«. Priobčeval je srbske in bolgarske ženske pesmi in pri »Zori« je imel celo marljivo sotrudnico v pisateljici Josipini Turnograjski. Stalno sotrudnico, pesnico in pisateljico sta imela tudi Pajkova »Zora« in »Kres« v Pavlini Pajkovi, skoro v vse tedanje liste pa je pisala Lujiza Pesjakova. Poleg teh treh najvažnejših starejših slovenskih pesnic in pisateljic so se po raznih listih čimdalje bolj oglašale tudi druge slovenske žene s svojimi pesmimi, povesticami in poučnimi spisi. To kaže, da je zanimanje za slovensko književnost med ženstvom stalno in lepo naraščalo.

To zanimanje je prehajalo počasi tudi med preprosto ženstvo. Da je bila kmečka slovenska žena naklonjena knjigi v vseh časih, nam pač najbolj kažejo mnoge izdaje slovenskih nabožnih knjig za ženstvo, ki so utirale pot posvetnim. Teh pa še ni bilo. Resno in vzgojno so pisale o ženi in za ženo Slomškove »Drobtinice« ter Jeranova »Zgodnja Danica«, a med najvažnejše slovenske ustanove, ki je potisnila preprostemu človeku slovensko knjigo v roke, moramo šteti v l. 1852. od A. M. Slomška ustanovljeno »Družbo sv. Mohorja«. Že v kratkih letih svojega obstoja se je tako razširila, da so romale njene knjige v najoddaljenejše kraje. V dolgih zimskih večerih je posedala slovenska družina ob mizi in poslušala, ko sta domača hči in domači sin brala iz teh knjig. S tem je bilo zbudeno trajno zanimanje za

knjigo, ki je začela poslej prihajati v naše kmečke in delavske domove od najrazličnejših strani.

Vzporedno s tem pa je rasla tudi potreba po občji ženski izobrazbi, ki je podlaga slovstvenemu zanimanju. Glas Lovra Pintarja iz l. 1845. po »rozkodelskih šolah za dekleta«, za katere je priporočal učiteljice, je ostal še povsem osamljen. Več zanimanja je zbudila l. 1863. v Postojni sprožena misel o slovenski gospodinjski šoli. Ko pa je l. 1869. izšel novi osnovnošolski zakon avstrijski, so začeli splošno pisati tudi o ženski vzgoji, saj so bila poslej tudi dekleta prisiljena hoditi v šolo, kjer so dobivala isto osnovno izobrazbo kakor dečki. V javnost pa je ženo bolj in bolj silil tudi razvoj narodnega družabnega življenja. Nastopi Leopoldine Kersnikove in njenih tovarišic v l. 1848. in 1849. niso ostali pozabljeni niti v dneih, ko so začeli iznova povsod zatirati v l. 1848. pridobljene narodne svoboščine. Tako čitamo l. 1851. v Bleiweisovih »Novicah« poziv na »Častite domorodce in ljubeznive domorodkinje, katerim je narava dala sladki glas petja in ki ste obdarovane z umetnostjo igravstva v gledališču«. V pozivu vabi, »da bi se sestavil odbor in prirejale predstave«. Ta misel ni zamrla, dokler ni bila ob nastopu boljših dni ustanovljena l. 1861. v Ljubljani »Čitalnica« in po njej kmalu tudi druge po vseh večjih slovenskih krajih. Iz ljubljanske »Čitalnice« se je razvilo že l. 1867. še samostojno »Dramatično društvo«, ki je položilo temelj slovenski gledališki umetnosti, vzdrževalo kasneje do konca svetovne

vojne narodno gledališče v Ljubljani ter izdalo v svoji knjižni zbirki »Slovenski Taliji« nad sto izvirnih in prevedenih gledaliških iger. Ravno gledališke, pevske in druge prireditve za časa narodnega prebujevanja v 60. in 70. letih pa so bile torišče, kjer se je slovensko ženstvo najbolj udeleževalo. Po »Čitalnicah« in pri »besedah«, ki so poleg »taborov« toliko pripomogle k buditvi narodne zavesti v najširših plasteh slovenskega rodu, so nastopala dekleta kot pevke, igralke, deklamovalke, »ljubezniva prikazen«, kakor pripoveduje Fr. Erjavec v svojem opisu take »besede«, »ki si je osvojila vsa srca na prvi mah, še preden je odprla usta«, in pri kateri »je raslo zanimanje v občinstvu, in ko je deklamovalka končala, je strmelo še nekaj časa in čakalo...«

Tako je bila slovenska žena spremljevalka slovenskega narodnega pokreta od vsega početka, izprva plaha, nato pa vedno živahnejša, čim bolj je rasla njena izobrazba. Polagoma je stopala iz kroga domačnosti v javnost, obče družabne prilike pa so prisilile tudi njo, da se je jela posvečati javnim poklicem, najprej v šoli kot učiteljica, kasneje tudi v uradih. Posledica tega je bila, da je začela nastopati vedno bolj tudi neposredno in samostojno v prosvetnem narodnem življenju kot umetnica, pevka, igralka, pesnica, pisateljica, dokler si ni priborila skoro vseh pravic in sprejela skoro vseh dolžnosti za sodelovanje v javnem življenju na vseh toriščih razen na političnem, ki si ga mora še osvojiti, da doseže popolno enako-

pravnost, kajti šele potem se bo mogla popolnoma udejstvovati na vseh onih posebnih poljih, ki so njeni naravi, njenim močem in njenim sposobnostim najbolj prikladna.

2. Fany Hausmannova.

Dobro uro hoda od Celja stoji v lepi Savinjski dolini med Petrovčami in Žalcem v senci visokih drevoredov prijazen gradič Novo Celje. Konec prve polovice preteklega stoletja je bil ta gradič last Jožefa Ludvika Hausmanna, očeta prve žene, ki je stopila v tedaj še mali krog slovenskih slovstvenikov.

Fany Hausmannova je bila rojena okrog leta 1819. Natančni podatki njenega rojstva nam doslej niso znani. Prav tako nam niso ohranjena nikaka sporočila ne o njeni mladosti, ne o njeni materi. Iz poznejšega njenega življenja pa lahko sodimo, da so ji naklonili starši skrbno vzgojo in da si je pridobila znatno izobrazbo. Kje se je priučila slovenščini in kdo je zbudil v njej ljubezen do slovenskega rodu, ne vemo; najbrže je prišel ta vpliv od zunaj, kajti malo je verjetno, da bi bila dobila slovensko narodno vzgojo že v domači rodbini. Skoraj gotovo se je udeleževala družabnega življenja v bližnjem Celju in prišla tam v slovenski krog, ki je l. 1848. razvil v Celju živahno narodno delovanje.

V Celju, ki je že od l. 1809. imelo svojo gimnazijo, je živelo tedaj vedno več ali manj izobražencev, ki so se čutili sinove slovenskega naroda. Tako so bili tam v 40. letih preteklega stoletja profesorji Valentin Konšek, Janez Grašič, Jožef Drobnič, poštar Vincenc Gurnik in tiskar J. K. Jeretin. Ti so se zbirali okrog dr. Jožefa Šubica, ki

se je že l. 1834. naselil v Celju kot zdravnik skupno z dr. Štefanom Kočevanjem, ki pa se je l. 1836. umaknil v Podčetrtek. Leta 1846. je bil med temi možmi tudi A. M. Slomšek kot celjski opat, a tudi v okolici celjski so bili zlasti med duhovniki Slomškovi učenci, možje, navdušeni za Slovenstvo. Omenimo naj samo Jožefa Hašnika, župnika v bližnjem Št. Juriju, pevca »Dobrovoljk«, in narodnega pesnika Valentina Orožna, ki sta oba s svojimi preprostimi pesemcami mnogo pripomogla k zbujuju narodne zavesti.

Po vzorcu rodoljubov v drugih slovenskih mestih so tudi ti možje ob marčni revoluciji živahno stopili v javnost in v Jeretinovi tiskarni je že 1. julija 1848. l. izšel prvi izvod »~~Celjskih Slovenskih~~ Novin«, ki so se prihodnje leto prekrstile v »Slovenske Novine«. Urejeval jih je profesor Konšek, ki pa ni bil posebno vešč temu poslu. List je moral prenehati že ~~sredi~~ drugega letnika, dobil pa je l. 1850. takoj naslednika v tedniku »Slovenski Čbeli«, za katero je prevzel uredništvo Jož. Drobnič. To je bil prvi poizkus slovenskega leposlovnega lista. Bil je tudi dobro urejevan, a za tak list takrat še niso bili časi zreli. Založnik Jeretin ni mogel dalje trpeti izgube in tako je dne 27. marca 1850. l. izšla poslednja številka.

Kakor književno se je tiste dni razvilo v Celju tudi živahno družabno in prosvetno delo v javnih nastopih. Ljubljanska »Slovenija« je poročala, da so dne 12. nov. 1848. l. zapeli v celjskem nemškem

— Konec

gledališču tudi dve slovenski pesemci. Za to se »imamo le gospodu Jeretinu, natiskarju knjig v Celju, zahvaliti. Njemu bo čast ostala, da je prvi slovenščino tudi upeljavati začel.« Po Jeretinovem prizadevanju so tudi pozneje še večkrat zapeli v celjskem gledališču slovenske pesmi, ob priliki otvoritve Južne železnice dne 16. septembra l. 1849. pa je spravil na oder celo slovensko igro, Linhartovo »Županovo Micko«. Po njej je bilo še nekaj slovenskih predstav, bržčas veseloigri »Dvojboj« in »Raztresenci«, ki ju je iz nemščine prosto prevedel J. Drobnič, izdal pa l. 1850. Jeretin.

Ne vemo, ali je Fany Hausmannova sodelovala pri teh prireditvah v Celju, gotovo pa se jih je udeleževala, saj je bila v stiku z Jeretinom in z njegovimi prijatelji ter je sama kmalu vstopila tudi v sotrudiški krog »Slovenskih Novin«. Že jeseni l. 1848. je izročila uredništvu svoje prve pesniške poizkuse, in ko je izšel njen »Vojaka izhod«, jo je pod naslovom »Prvi slovenski pesnici Fany Hausmannovi« pozdravil v »Sloveniji« Lovro Toman z navdušenimi verzi, kjer pravi:

»Pevaj, pevaj se, pesnica,
struna naj ti ne zastane,
ki sestrice blage gane,
ko prerokna kukovica.«

V poslednjem letniku »Novin« je objavila še pesmi »Popotnik«, »Nesrečen«, »Venec osušen«, »Moje drago«, »Golobici«, »Umirajoči pesnik« in

»Slavnice bežani«, v Cigaletovi »Sloveniji« pa »Hervatov zvezda«, v kateri opeva zmagovitega hrvaškega vojskovodjo bana Jelačića, ki je prav tedaj krotil uporne Madžare in za katerega je bilo po vseh slovenskih in hrvaških deželah veliko navdušenje.

S koncem l. 1849. pa je Fany utihnila za vedno. Vzrok temu so bile družinske razmere. Mati je mladenki umrla že preje, oče pa se je spuščal v razna gospodarska podjetja, ki mu niso vedno uspevala. Viharni dnevi revolucije gospodarstvu že celo niso bili ugodni, slabo pa je jelo presti zlasti graščinam, ki so s kmečko osvoboditvijo mahoma izgubile znaten vir dohodkov. Vse to je bilo vzrok, da je Hausmann prišel v denarne stiske, ki so ga prisilile, da je prodal Novo Celje. Kupca je našel v osebi badenskega kneza Karla Salm-Reifferschmidta, a se je ob prodaji posestva zapletel v dolgotrajne pravde, ki so ga gospodarsko uničile, ga spravile celo v ječo in mu izpodkopale zdravje.

Vse te okoliščine so jako vplivale na Fany, ki je bila z otroško ljubeznijo navezana na očeta. Ko je bil v celjski ječi, se je tudi sama preselila v Celje ter si najela stanovanje v hišici nasproti sodišču, da je bila tem bližje očetu in ga je mogla obiskovati. Ko se je vrnil v svobodo, sta se naselila v Petrovčah, kjer je oče kmalu umrl. V zadnjih letih ni odložila črne žalne obleke. Težki udarci usode pa so vplivali tudi na njeno zdravje. Jela je bolehati in dne 4. aprila l. 1853. je podlegla

zavratni sušici, stara komaj 34 let. Njeno truplo so položili k večnemu počitku v Petrovčah.

Prva slovenska pesnica je bila kmalu pozabljena. Že l. 1852. je ne omenja v svoji »Zori« dr. Razlag, kjer z visoko donečimi besedami popisuje »slavjanske domorodkinje«, a tudi poznejši književni zgodovinarji se je le redko spominjajo z malo besedami.

*

Dasi je javno slovstveno delovanje Fany Hausmannove trajalo komaj dobro leto, nam kaže njene pesmi, da je imela ta prva slovenska pesnica lep pesniški dar. Značaj njenih pesmi kaže nežno čuvstvo in globoko otožnost, ki se bliža že popolni odpovedi.

V pesmi »Vojaka izhod«, ki ima docela slovenski narodni značaj, nam popisuje, kako brez strahu jemlje slovenski vojak, odhajajoč od doma, slovo od matere in svoje izvoljenke:

O, dekle, ne jokaj,
kakor hrast stojim.
mam persa železne,
se smert ne bojim.

V »Golobici« naroča fant ptici, naj nese njegovi izvoljenki pismo, toda mahoma se premisli in jo poprosi, naj mu posodi raje svoje perutnice, da poleti sam z njim k njej.

V »Popotniku« nam pripoveduje pesnica o človeku, ki je prepotoval mnogo sveta ter iskal veselje, srečo in ljubezen po vladarskih prestolih.

nicah in po gradovih, a našel jih je šele »pod slamnato streho v lesenih hišah«.

Zanimiva je prigodna pesem »Hervatov zvezda«, v kateri opeva tedaj povsod tako proslavljenega hrvaškega bana Jelačića in iz katere je jasno razvidno, da je Hausmannova gotovo poznala ne le tedanje živahno narodno gibanje med Hrvati, temveč tudi hrvaško zgodovino. Iz nje diha njena gorka ljubezen do svobode in jugoslovanska navdušenost.

Druge pesmi skoro brezizjemno kažejo njene notranje bolesti. Dočim v »Popotniku« vsaj še upa, pa v pesmi »Nesrečen« toži in se obupno vprašuje:

Zakaj, zakaj, vas vprašam,
za mene sreče ni?
Vse je zame zgubljeno,
kar druge veseli.

V »Vencu osušenem« žaluje dekle ob potoku za svojim rdečezelenim vencem, ki se ji je osušil, v pesmi »Moje drago« pa posekajo drevo, ki ji je ostalo še drago, in tedaj pade zadnji up:

To drevo sem tak ljubil,
ker bilo mi je vse,
posekano zdaj moje
z njim zadnje drago je.

Enako vzdihuje tudi v pesmi »Slavnice bežani« za pobeglo slavico, ki ji je tožila doslej svoje gorje:

»Zakaj, o slavnici, si mi odšla,
zakaj več moje žalost ne deliš?«

Končno se pa v globoki žalosti vda v svojo usodo, češ, saj je zanj vse izgubljeno in ne bo več dolgo, ko umre tudi njeno srce. Najvišje se dvigne v »Umirajočem pesniku«, ki se poslavlja od svojih strun, ki so delile z njim boleost življenja. Z bridkostjo, a vendar z resno mirnostjo jih prosi, naj ne umolknejo poprej, nego ugasne njegovo življenje, v katerem:

kar iskal sem, tu nisem mogel najti,
ker sreča naša v sanjah le živi.

Razen Prešerna bi v oni dobi težko našli pesnika, ki bi znal poseči tako globoko v svoje dušno življenje in tako pretresljivo iskreno izraziti svoja čuvstva kot to mlado dekle.

Tudi po obliki so Fanyne pesmi za one čase dobre. Sicer se nam kaže še povsod začetnica z jako nedostatnim znanjem jezika, vendar je dobro umela kompozicijo pesmi. Močna pesniška osebnost se izraža tudi v skrbni izberi snovi in doslednosti misli. Izraz je pristen, okus nežen, pripovedovanje kratko in jedrnato, ritem in mera zavestno izražena. Vsebina in oblika sta v lepem soglasju. To kaže razen njenega izrazitega pesniškega čuta plemenito slovstveno izobrazbo, tako da je ta prvi pojav žene v slovenski književnosti bil vsekakor odličen in časten.

3. Josipina Turnograjska.

Druga žena, ki se je uveljavila v slovenskem slovstvu, je bila Josipina Turnograjska.

Rojena je bila dne 9. julija l. 1833. na starodavnem gradu Turnu, ki leži, zasenčen od gostega drevja, dober streljaj od Preddvora, lepe, precej velike vasi, ležeče dve uri severno od Kranja tik pod mogočnimi Karavankami. Oče ji je bil graščak Ivan Nepomuk Urbančič, mati pa rojena Trpinčeva iz Kranja. Imela sta četvero otrok, izmed katerih so ostali pri življenju trije: dva mlajša dečka Janko ter Fidelis in starejša hčerka, ki so jo krstili za Josipino Konstancijo Ano.

Njena detinska leta v gradu s čudovitim razgledom preko vse Gorenjske so bila najlepša. Starši so skrbeli za dobro vzgojo svojih otrok, ki jo je pa že l. 1841. morala zaradi zgodnje očetove smrti prevzeti mati sama. Ker v Preddvoru ni bilo šole, je najela mati Josipini upokojenega učitelja Alojzija Potočnika iz Kranja, ki je živel svoja stara leta v bližnjih Tupalčah, da je hodil v grad učiti otroke. Ta je poleg drugega poučeval nadarjeno in marljivo Josipino tudi v klavirju, na katerem je bil sam mojster, veronauk jo je pa hodil učiti tedanji preddvorski kaplan Janez Kastelic. Kakšna učenka je bila Josipina, nam dopoveduje pismo njenega poznejšega moža, dr. Lovra Tomašiča, ki ji je pisal v pismu z dne 4. okt. l. 1852.:

»Danes se ... sprehajal z g. Kastelicem in vedno le o Tebi govoril ... Jaz ga vprašal o Tvoji

bilosti in ga poslušal, ko mi je pripovedoval od Tebe, kako si živela, kako se pridno učila... Posebno mi je pripovedoval, kako Ti pridno vsako jutro na tihem matki iz posteljice ušla se učit. Potem, kako sta enkrat brala v neki geografiji, da mora človek za trdni utrjeni život in za tako zdravje skrbeti... in Ti si se jela solziti ter tožiti, da si prenežno, premehko odgojena!... Potem je pravil, da ste bili enkrat v Preddvoru in Ti si glasovir igrala in dobila od ondi zbranih tujcev gotovo zaslužen pohvalo — in to je Tebe vžgalo se pridno glasbe poprijeti... Pravil, kako lepo si znala verozakon, talijansko itd.»

Ko sta predelala s Kastelcem učno gradivo osnovne šole, sta pričela še z latinščino in italijanščino. Leta 1849. je bil pa Kastelic prestavljen v Kranj in v Preddvor je prišel za kaplana Lovro Pintar. Grajska gospa je naprosila tudi njega, da je prevzel pouk njenih otrok, zlasti Josipine in Janka, ki je začel tisto pomlad študirati doma gimnazijske predmete.

Lovro Pintar je bil jako izobražen mož, iskren rodoljub in navdušen Ilirec. Gimnazijo je študiral v Karlovcu, kjer se je dobro seznanil z načeli ilirskega gibanja, z raznimi slovanskimi slovstvi in s slovansko zgodovino. Ko je prišel v modroslovne študije v Ljubljano, je bil tu med prvimi, ki je zanesel ilirski pokret med ljubljansko dijaštvo, in širil je te misli tudi v bogoslovnici, kamor je vstopil po dovršeni gimnaziji. Za narodnostno prebujevanje je pridobival svoje tovariše, sam pa

je že tedaj in še dolgo potem pridno sodeloval pri tedanjih slovenskih in ilirskih listih.

Kot domači učitelj na Turnu se je živahni Pintar kmalu udomačil v gradu. Prebil je v njem vse proste popoldneve in večere ter prevzel vso vzgojo otrok. Le Potočnik je še nekaj časa hodil poučevat Josipino v klavirju in mlajšega brata Fidelisa v osnovnošolskih predmetih, Lovro pa je njo in starejšega brata poučeval v latinščini, grščini in drugih gimnazijskih predmetih, zlasti pa v slovanski zgodovini. Sam prežet od narodnega navdušenja, je to narodno zavest kmalu vcepil vsej rodbini, ki je sicer bila slovenskega pokolenja, a je po navadi tiste dobe občevala največ nemško. Pintar je kmalu pričel poučevati Josipino v ilirščini, pozneje pa še v češčini in ruščini ter ji razen slovenskih in ilirskih listov prinašal tudi hrvaške in srbske, češke in ruske. Med poukom je pripovedoval svoji učenki o znamenitih dogodkih iz slovanske zgodovine, v dolgih zimskih večerih pa je pravil vsej družini o naših pesnikih in pisateljih, o slovstvu, o narodnih pesmih in pripovedkah iz slovanske zgodovine. Tako se je vsa rodbina, posebno pa še tako dovzetna Josipina navzela novega duha in zlasti mlado dekle se je z vso ljubeznijo oklenilo svojega naroda in njegovega jezika.

Družbe izven doma Urbančičevi niso iskali. Po l. 1848., ki je osvobodilo kmeta grajskega podložništva in ko je grajska gospa, nevešča gospodarstvu, imela nekatere izgube, jim je predla češče skoro trda. Josipina je prišla le včasih na bližnje

Brdo, kjer je obiskovala Zoisove in je tam baronico Serafino nekaj časa celo učila slovenščine, večkrat je zahajala v Kranj, kjer je obiskovala svoje sorodnike in znance, po nekolikokrat na leto je pa šla tudi v Ljubljano, kjer je po nekaj dni prebila pri svoji teti Trpinčevi. Obenem je rada posečala gledališče in koncerte ter sorodne Baumgartnerjeve, posestnike Fužin pri Ljubljani. A tudi sosedje se niso oglašali na Turnu, tako da je živela družina precej sama zase. Tem pomembnejši je bil za Josipino obisk, ko je dne 4. avgusta 1850. l. prišel njenega učitelja Pintarja obiskat njegov prijatelj in pobratim, triindvajsetletni Lovro Toman. Že l. 1848. zasloveli pesnik »Glasov domorodnih« in splošno poznani rodoljub, doma iz Kamne Gorice pri bližnji Radovljici, je bil takrat visokošolec, ki je v Gradcu študiral pravo. Pintar je predstavil svojega prijatelja tudi na Turnu, kjer so mladega Tomanu prisrčno sprejeli. Ostal je pri Pintarju nekaj dni. Razgovori v njegovi družbi so se sukali o slovstvu in narodnih stvareh. V septembru istega leta je posetil Preddvor in Turn vnovič, ko pa se je oktobra vrnil v Gradec, se je začelo med Josipino in njim živahno dopisovanje. V njiju srcih je vzklila mlada ljubezen in v novembru l. 1850. jo je Toman že zasnužil in njena mati mu ni odrekla.

Setev, ki jo je sejal v Josipinino dušo Pintar, je začela po tem znanju s pesnikom Tomanom še krepkeje poganjati. Na Pintarjevo in Tomanovo izpodbudo je sedaj tudi sama prišla za pero in

se začela poizkušati v pisateljevanju. Prvi tak poizkus je bil najbrže spis »Razvaline Pustiga gradu«. Za tem spisom je potlej hitro prišla vrsta drugih »povestic«, kakor je nazivala svoje spise sama in za katere je zajemala snov najčešče iz slovanske zgodovine. Razen pisateljevanja se je lotila že tedaj tudi uglaševanja pesmi, zlasti Tomanovih, ki jih ji je bil skoro redno v vsakem pismu pošiljal iz Gradca.

O božiču je Toman zopet obiskal svojo nevesto na Turnu, ko pa se je po novem letu 1851. vrnil v Gradec, se je Josipina še z večjo vnemo poprijela pisateljevanja. Izmed svojih mnogobrojnih spisov ni objavila do tedaj še nobenega, čeprav je nameravala že v začetku meseca decembra 1850. poslati edinemu tedanjemu leposlovnemu lističu, Janežičevi »Slovenski Bčeli«, v Celovec spis, ki se ji je zdel najboljši, namreč »Nesrečno Veroniko Dezinsko«, ki jo je bila med tem prekrstila v »Nedolžnost in silo«. Sredi meseca januarja se pa vendarle ojunači ter odpošlje spis Janežiču, ki ga je z velikim veseljem objavil že v prvi februarski številki svoje »Slovenske Bčele«. Potem ji je ostala s svojimi prispevki zvesta več nego leto dni, a jeseni tega leta je stopila še v krog sotrudnikov Razlagove »Zore«. Spomladi tega leta pa je morala pisateljevanje precej omejiti. Pintar je začel zidati novo župnišče in se ni utegnil toliko baviti s poučevanjem grajskih dečkov, zato je morala priskočiti Josipina. Tudi v Ljubljano je v teh dneh prihajala češče in se

ustavljala pri Trpinčevih. Tu se je shajala takrat najodličnejša slovenska družba, vmes tudi narodni voditelj Bleiweis, Tomanov rojak slikar Langus i.dr. Tu je Josipina včasih čitala svoje spise, teti Baumgartnerjevi pa je v marcu 1851. l. za god celo poklonila štiri svoje povestice, pisane v poseben zvezek. To pomlad je bila Langusu tudi model za sliko sv. Lucije, ki visi še sedaj v šentflorjanski cerkvi v Ljubljani. Sicer je pridno delala ročna dela in pomagala materi pri gospodinjstvu.

Tako je Josipini mineval čas sredi pridnega dela in le tuintam je utegnila prijeti za pero. Slejkoprej je marljivo prebirala slovanske in nemške knjige, s katerimi sta jo zalagala Pintar in Toman. Sami grajski so bili naročeni na vse tedanje slovenske časnike: na Bleiweisove »Novice«, »Ljubljanski list«, »Slovenijo« in »Bčelo«, od Pintarja pa je dobivala ilirski »Neven«, češki »Videnski denik«, novosadsko »Vojvodjanko« in razne knjige. Zlasti so ji bili priljubljeni: Rusa Puškin in Turgenjev, Nemci Goethe, Schiller in Klopstock, Hrvatje Begović, Gundulić, Preradović in Trnski, prebirala pa je tudi srbske narodne pesmi in češki »Kraljedvorski rokopis«. Že tedaj pa jo je jelo nadlegovati bolehanje na želodcu, ki jo je včasih jako mučilo. Razen vsakdanjih je imela takrat še druge skrbi. Toman je končaval študije, izbiral si je poklic in se po dolgotrajnem oklevanju končno odločil za odvetništvo. V juliju l. 1852. je napravil doktorat in vstopil v sodno prakso v Kranju, odkoder je zahajal redno na Turn. Domače prilike

so se med tem izpremenile. Starejši Janko je dokončaval 4. gimnazijski razred in zanj so odločili, da pojde jeseni l. 1853. v pripravljalni razred graške politehnike. Mlajši Fridko je bil živ in lahkomišen, zato je skrbna mati menila, da bi bilo zanj bolje, ako bi šel jeseni v javno šolo, nego da bi ga poučevali še doma. Tako so sklenili, da se Toman in Josipina poleti poročita, na jesen pa da se vsi skupaj preselijo v Gradec. Konec julija je odšel tja Toman, da je poiskal stanovanje in sebi službo. Stanovanje je našel kmalu, službo se mu je pa posrečilo dobiti šele po daljšem iskanju in sicer pri nekem graškem odvetniku, kjer je vstopil kot odvetniški koncipijent. Izprva so določili za dan poroke 24. avgust, a zaradi imovinskih neprilik, ki so se pojavile, so jo odložili na 22. septembra 1853., ko ju je v domači grajski kapeli na Turnu poročil stari domači prijatelj Lovro Pintar. Po tihi in skromni svatbi so se takoj odpravili v Gradec.

Tu se je za mlada poročenca pričelo novo življenje. Toman se je z vnemo posvečal svojim stanovskim poslom, Josipina je imela pa polne roke dela z vodstvom lastnega domačega ognjišča. Seznanila se je tudi ona kmalu s starimi moževimi znanci in prijatelji in v njeno hišo so radi zahajali tedanji v Gradcu živeči slovenski rodoljubi, kakor dr. Muršec, dr. Razlag in drugi. Čeprav se Josipina ni več udeleževala javnega življenja, je bila vendar jako priljubljena in spoštovana v vseh slovenskih krogih v Gradcu.

Toda njene mlade zakonske sreče je bilo prekmalu konec. Meseca junija je dobila mrtvo^o rojeno dete. Ob tej priliki se je prehladila in pristisnile so še osepnice. Njeno nežno telo ni moglo preboleti tolikih boleti. Dne 1. junija 1854. l. je v naročju obupanega moža, nesrečne matere in plakajočih bratov umrla, stara komaj enoindvajset let. »Novice« so prinesle ob tej priliki naslednje poročilo izpod peresa dr. M(uršca): »Lepa zvezda je bila prisijala na naše obnebje, prijazno je svetila, nadepolne žare razlivala. Veseli smo jo gledali in se je radovali, — ali Bogu bodi potoženo — naša mila danica je prerano ugasnila: Josipine Turnogradske ni več ... Hipoma se je raznesel po Gradcu žalostni glas o smerti njeni. Neznanci pomilujejo mlado, v 20. letu umerlo gospo, Slavjani pa objokujejo nedomestljivo zgubo. Vse polno jih pride k pogrebu, svoji miljenki zadnjo čast skazat. Bivša družba slovenska se zdi vnovič zedinjena, omlajena, pomnožena. Po cerkvenem blagoslovu jej pred odvožjo zapojo rojaki latinsko otožnico. Trije duhovniki in žalostna glasba spremlja številni sprevod. Po ukopu na st. Lenarskem pokopališču pak jej v slovenski pesmi odpojo otožno slovo in mir večni! Nje grob tukaj bo našincem predrag kraj, nje mili spomin bo nam v blagoslovu živel.«

Na njenem grobu sta ji postavila žalujoči soprog in brat l. 1867. lep spomenik v obliki 5 m visoke piramide iz nabrežinskega marmorja z napisom:

Tù leži

Josipina Turnogradska

pisateljica slovenska

rojena Urbančič 9. julija 1833. l.,

umerla omožena Tomanova 1. junija 1854. l.

»Kdor dušno živi, ne umerjel!«

Leta 1870. so ji postavili domači podoben, le manjši spomenik tudi v gozdičku tik domačega gradu na Turnu, ki ima na eni strani napis:

Zmiraj krasna

je narava.

Josipina Turnogradska.

na drugi strani pa:

Jedini hčerki in sestrici

preljubi

Josipini

v spomin.

*

V kratki dobi svojega življenja je bila Josipina Turnograjska književno izredno plodovita. Njen prvi spis, ki nam je tudi ohranjen, je po vsej priliki povestica »Razvaline Pustiga gradu«, ki ga je dovršila dne 19. novembra l. 1850. kot 17 letna mladenka. V njem nam opisuje izlet k Pustemu gradu v bližini Turna in vtiske, ki jih je imela ob tej priliki. Že tri tedne nato je napisala sestavek »Svoboda«, kjer pripoveduje, kako je za časa francoske revolucije že ta beseda sama ozdra-

vila umobolnega moža. Iz oktobra t. l. je »Očetova kletev« z zgodovinsko snovjo o celjskem grofu Urhu, do božiča pa je spisala še razne zgodovinske dogodke z naslovom »Ljubezen do sovražnikov«, »Domoljubje« in »Nesrečna Veronika Dezinska«, ki jo je pozneje predelala v »Nedolžnost in sila«.

Vse te in večino poznejših spisov je sestavila po pripovedovanju in po navodilih svojega učitelja Pintarja. Ko je bil spis na papirju, sta ga začela s Pintarjem piliti vsebinsko in jezikovno, nato ga je pa poslala še svojemu zaročencu Tomanu v Gradec s prošnjo, naj ga pregleda in ostro presodi. Že dne 30. okt. 1850. l. mu je n. pr. med drugim pisala: »Tudi povest »Očetova krivda«, katero vam za majhno poskušnico pošlem, prosim, da bi jo prizanesljivo sodili. Saj je le poskušnica, delo Slovenke, ktera si hoče neutrudljivo prizadevati, enkrat kaj boljiga v milim svojim jeziku pisati.« In mesec dni nato mu je pisala: »Tudi za dobre svetke zastran mojih sestavkov, se vam lepo, prav lepo, zahvalim. Moje prizadevanje naj bo, jih kakor le mogoče izpolniti. O, da bi jaz tako pisati zamogla, kakor Vi moje sestavke sodite. Pač imam veliko veselje, pač me žene, kaj za milo majko Slavo pisati, ali moči, le te mi manjka... Ali neutrudljivo prizadevanje in dobra terdna volja, bodeta sčasoma morebiti tudi kaj pomagala in moje največje veselje bi bilo, kaj lepiga v milim, materinim jeziku pisati, ki ga oba tako neizrečeno ljubiva in ceniva. Tedaj le od-

krito mi povejte pogreške, da jih drugikrat popboljšati zamorem.«

Toman je bil za spise svoje neveste ves navdušen in jih ni mogel dovolj prehvaliti, tuintam je pa poslal tudi kaj pripomb, ki jih je Josipina deloma vpoštevala, deloma po posvetovanju s Pintarjem tudi odklonila. Spisi so se od meseca do meseca vsebinsko in oblikovno izboljševali, kar ji je dajalo vedno večji pogum in Pintar je svoji nadebudni učenki začel celo prigovarjati, naj da katero svojih »povestic« natisniti. Tudi sama se tega ni posebno branila, toda dolgo se ni mogla odločiti, kje naj jih objavi. Z ljubljanskimi listi ni imela nobene zveze. »Novice«, ki jih je urejeval Bleiweis in s katerim je bila po svoji teti Trpinčevi tudi osebno znana, so se zdele nežni mladenci že od nekdanj prerobate in ji zato niso bile všeč. Kaj jo je pa odvrčalo od drugih listov, ni znano. Zato je začela že pred božičem l. 1850. misliti na to, da bi jih zbrala več in izdala v posebni knjigi. Že sredi decembra l. 1850. n. pr. je pisala Tomanu: »Ne zamerite mi, ljubi Lovro, če vam danes nobene povestice ne pošlem... Zavoljo »Bčele« je že premišljeno. »Nedolžnost in sila« ostaneta doma! Bolje je res, če se zbirka povestic na dan prikaže, kakor pa samičice. Bolje in pametnejše, in tako bodem, kakor vi pravite, že še en čas, Kranjcem svoje pesmi v Novicah brati pustila.« Dolgo se ni mogla odločiti, končno so pa o božičnih praznikih, ko je prišel na posvetovanje tudi Toman iz Gradca, vendarle ukrenili, da po-

trka pri »Slovenski Bčeli«, ki jo je izdajal tedaj v Gradcu požrtvovalni koroški rodoljub Anton Janežič. Izbrali so v to svrho »Nedolžnost in silo« in sredi januarja 1851. mu jo je poslala Josipina z naslednjim pismom: »Slave dan je veselo zabliščal. — Njeni sinovi hite ji vsak svoj darek prinesiti, vsaki ji hoče po svoji moči pokazati, da je nje vreden sin. In zakaj bi njene hčere ravno tiste želje ne imele? — Ta misel je vzrok, da sem tudi jaz poskusila kaj v milem, svojem jeziku pisati, — da se predrznem eno povestico iz svoje nabirke na beli dan poslati in vas prositi, da bi jo v svojo pridno »Bčelo« vzeli. — Ljubo bi mi bilo, da bi že v februarškem zvezku natisnjena bila, in sicer, ako je mogoče, brez da bi se oblike popravile. Josipina Turnogradska naj bo moje ime, ker je Turnski grad moj dom. — Ako bode ta prva poskušnica mladiga, nevajeniga peresa dopadla, hočem še nekatere njenih sestic vaši marljivi »Bčeli« poslati.«

Že nekaj dni nato je prispel Janežičev odgovor, ki je bil gotovo izpodbuden in dne 1. februarja je njeno »povestico« tudi natisnil na uvodnem mestu svojega lista. To jo je napotilo, da mu je takoj nato poslala drugo, to je »Izdajstvo in sprava«. Prejem ji je potrdil Janežič že v pogovorih uredništva dne 15. febr. 1851. l., rekoč: »S izverstnim delom ste stopili v kolo naših pisateljev. Ne opešajte na potu nastopljenem. Bodite zvezda predhodnica in izgled našim dragim slovenskim sestricam. Vaša krasna povest »Izdajstvo

in sprava« bode čisto nespremenjena prihodnjič natisnjena.»

Ti lepi uspehi so jo izpodbudili, da se je posvečevala po božiču l. 1850. še bolj pridno pisanju. Napisala je že meseca januarja povestice »Zvestoba do smerti«, »Svobodoljubna Slavjanka«, »Poljski rodoljub« in »Vilico«, naslednji mesec potem pa »Slavjanskega mučenika«, »Rožmanovo Lenčico« ter »Izdajstvo in sprava«. Kakor nam dokazujeta »Rožmanova Lenčica« in zlasti »Vilica«, sedaj že ni več ostajala zgolj pri prosti predelavi snovi, ki jo je čitala drugje ali ki ji jo je bil že oblikovano povedal učitelj Pintar, temveč je začela sestavljati tudi že samostojno. Snov za »Vilico« je dobila n. pr. iz resnične dogodbe, ki jo ji je pripovedovala iz krogov svojih znancev njena mati ter so jo dopolnili s podrobnejšimi podatki še Trpinčevi, »Rožmanovo Lenčico« je pa napisala po ustnem izročilu in narodni pesmi, ki je bila tiste čase še ohranjena o deklici istega imena iz ženinovega rojstnega kraja in ki sta ji jo pripovedovala Pintar in Toman. Meseca marca tega leta je napisala še »Svatoboja puščavnika« in maja objavila v »Bčeli« »Slavjanskega mučenika« ter prevedla iz ilirščine še »Nepoznani dvobojsnik«, ki ga je tudi nameravala objaviti v »Bčeli«. Nato je pa prestala do poletja. Šele tedaj je napisala zopet »Borisa« in »Moč vesti« ter objavila v »Bčeli« »Svatoboja puščavnika« in za njim »Zvestoba do smerti«.

Jeseni l. 1851. je poslala, kakor običajno vse svoje spise, tudi »Borisa« Tomanu v Gradec. Pri njem ga je videl R. Razlag, ki je prav tedaj pripravljal prvi zvezek svojega letnega almanaha »Zore, jugoslavenskega zabavnika« za l. 1852. Zato je seveda takoj naprosil Tomana za Josipino povest, ki jo mu je z njenim dovoljenjem tudi izročil in jo je Razlag z velikim veseljem objavil. »Zora« je izšla sredi decembra l. 1851. Kakor pravi Razlag sam, je hotel v njej »pokazati put, kojim valja stupati k slavohramu — sloge« ter je prelił vse spise v neko neužitno mešanico slovensčine, srbohrvaščine in raznih drugih slovanskih jezikov, ki jih niti znal ni. Dasi je Razlag trdil, da jezik, ki ga »Zora« govori, »je dakle onaj, koj se obadvojici, Srbom i Slovencem kao sredstvo priporoča, kojim se mogu do sloge svete dokopati«, ni našla ta jezikovna zmes naklonjenosti v slovenskih slovstvenih krogih. Uničujočo obsodbo je napisal o njej najprej pesnik Fr. Cegnar v »Ljubljanskem listu«, kmalu za njim pa se je oglasil tudi Luka Svetec v »Novicah«. Priznalno se je izrazil v svojem prvem naznanilu le Janežič v »Bčeli«, toda v naslednjem spisu »Kratka beseda o Zori in Koledarčku« je skušal zavzeti nekako posredovalno vlogo med »Zoro« in njenimi ljubljanskimi kritiki. To je bil za domišljava mladeniča Razlaga in Tomana seveda hud udarec. Napisala sta ogorčeno »Odprto pisemce g. Cegnarju« ter »Odgovor gospodom pretresovavcem Zore«, in ker je Janežič z objavo nekoliko okleval, sta pre-

nesla svojo ogorčenost še nanj. Tomana, ki se je smatral za nekakega sourednika »Zore«, je grizlo poleg tega še to, da je Janežič očitvidno le nerad objavljajl njegove dolgovezne »milotinke«. Bila sta zato oba hudo užaljena ter prepričana, da se jima godi velika krivica, in samoljubni Toman se je v svojih pismih do Josipine ogorčeno pritoževal nad »slovensko nehvaležnostjo« in v pismu z dne 17. januarja l. 1851. ji je celo naročil: »Josipina, jedno Te prosim, da bodeš z Lovretom jedino — molčalal« štiri dni nato pa med drugim še: »Ni vredno celo slovensko slovstvo, da bi se ti le enkrat nad kako rečco o njem jezila, oпусти Slovence, videla boš, kak jih hočem jaz pustiti...« Neizkušena mladenka, ki je bila že popolnoma pod Tomanovim vplivom, se je s svojim ženinom vred čutila užaljeno in ga zvesto poslušala. Ker je zreli Pintar v sporu z »Zoro« bolj pritegnil Janežiču nego Tomanu, se je ohladilo sedaj celo prijateljstvo do njega in z drugimi deli in skrbmi vedno bolj zaposlena Josipina je poslej molčala, zlasti ker s kakimi drugimi listi že poprej ni imela nobenih stikov. »Bčela« je objavila le še že poprej poslano edino njeno pesem »Vedno krasna je narava« in drugi zvezek Razlagove »Zore«, ki je izšla ob novem letu 1853. v Zagrebu, je objavil še zadnji spis, ki ga je poslala v javnost sama in ki ga je napisala konec septembra l. 1852., to je novelo »Tverdislav« ter še v prejšnjem letu napisano »Rožmanovo Lenčico«. Razen teda je pa sodelovala tudi pri življenjepisih Prešerna, Pintarja in

Tomana, ki jih je objavil med drugimi Razlag v tem zvezku.

»Boris« in »Rožmanova Lenčica« sta poslednja njena spisa, ki ju je objavila sama, pač pa je po njeni smrti objavil njen mož Toman v »Vodnikovem albumu« še »Vedno krasna je narava«, po vestico »Marula« ter v »Kaiser Albumu« pesem »Donava«, odkoder so jo ponatisnile l. 1858. tudi »Novice«, ob sedemdeseti obletnici njene smrti je pa izšel »Patriarh«.

Koliko je po opisanem sporu z »Bčelo«, oziroma po »Tverdislavu« sploh še pisala, za trdno ni mogoče več dognati, verjetno pa je, da jako malo, kajti ugotoviti je mogoče le pesem »Donava«, ki izvira iz pomladi l. 1854. in ki je posvečena cesarjevi poroki. Lovro Toman nam sicer pripoveduje v svojem spisu »O literarni zapuščini Josipine Turnogradske« v »Novicah« l. 1854., da je zapustila še rokopise povesti »Sodba Bretislavova«, »Spitignijev in vdova«, »Nikola Zrinji«, »Sprava« in prevod iz ilirščine »Nepoznani dvojni bojni« ter raznih drugih spisov, kakor »Na Prešernovem grobu«, »Grecia — Slava«, »Metrika proze«, »O kipih Velesovskih«, »Hoja iz Preddvora na Turn«, »Jesen« in »Donava«, toda tudi ti rokopisi so po večini najbrže še iz pomladi l. 1851. ali pa le kratki, toda ne dovršeni zasnutki, ki jih pa ni utegnili ali si jih ni upala izvesti. To nam potrjuje tudi sama, n. pr. glede »O kipih Velesovskih« in o »Metriki proze« v svojem odgovoru Tomanu, ki jo je nagovarjal, da bi ju obja-

vila v »Zori« za l. 1853. Dne 28. septembra 1852. l. mu je namreč pisala glede tega: »... včeraj zopet hotela pisati, ali jaz vidim, da sim pre malo pripravljena za tako delo, pri katerem se na nič ne morem naslanjati, — ko na skušnjo. A teh manjka! Nerada bi kaj pisala, kjer bi veliko luknic ostalo. Kipe bi morala še enkrat videti pred! — —« Iz navedenega Tomanovega spisa vemo tudi, da je imela še celo vrsto obširnih drugih načrtov, katerih se pa po večini še ni lotila. Tako se je baje namenila napisati »Ogledalo človeškega srca« v povestih in žaloigro »Vilica«, v kateri je hotela dramatizirati istoimensko svojo »povestico«.

Vse plodove njenega delovanja razdelimo lahko na pesmi, črtice, zgodovinske sličice, poučne spise in skladbe. Pesem je priobčila le »Zmiraj krasna je narava« iz l. 1851., »Novice« l. 1858. so pa objavile tudi njeno »Donavo«, nastalo par mesecev pred smrtjo. O postanku prve pesmi piše sama 15. nov. l. 1851.: »Začela sim »naravo« pisati, brez da bi bila pred kaj premislila kaj in kam. In tako se je snidlo jutro z spomladjo in je rodilo misel drugo. Bila je moja misel od začetka, da bi bila dalje šla, ne samo se ozerati na nebo — na čase — ampak tudi na kraje; postavim na kraj pri jezeru, med visocimi gorami, itd.« Na Tomanovo prigovarjanje je priobčila to prvo svojo pesem v 2. števil. »Slovenske Bčele« iz l. 1852. Ko jo je Toman večkrat nagovarjal, naj poizkuša še s stih, mu je vselej zagotavljala, da za to nima daru, in dne 28. sept. 1852. mu je o tem naravnost

izjavila: »Pesem, Lovro? — Jaz nisem za pesem. Gotovo ne!« in drugič: »Pevati — Lovričko — Josipina nima te gnade! — Gotovo ne! O, da bi jo imela!« Skoro gotovo je torej, da razen navedenih dveh pesemc ni zložila nobene, a že te dve nam kažeta, da bi bila morda dosegla tudi v pesništvu uspehe, če bi se mu bila bolj posvetila.

Tudi črtica v ožjem pomenu besede nam razen »Razvalin Pustiga gradu« ni ohranjena nobena. Druge, ki bi utegnile spadati sem (n. pr. »Na Prešernovem grobu«, »Hoja iz Preddvora na Turn«, »Jesen« itd.), so najbrže izgubljene. Izvirna povestica »Vilica« in po narodni pesmi ter ustnem izročilu napisana »Rožmanova Lenčica«, ki pa je že nekak prehod k zgodovinskim slikam, nam kažeta, da je imela mnogo daru za samostojno opazovanje in kompozicijo.

Pretežni del njenih ohranjenih spisov pa so zgodovinske sličice. To se ujema z duhom tedanje dobe, ki je ves gorel za preteklost svojega naroda in izkušal v njegovi zgodovini iskati različnih slavnih dejanj in svetlih vzornikov, ki naj bi dramili tedanji rod iz spanja ter ga navduševali za dom in narod. Tako je tudi Josipina, ki jo je Pintar oskrboval s takimi knjigami, segala največ in že od prvih početkov svojega pisateljevanja v slovansko in zlasti v jugoslovansko zgodovino. Pri vsebini teh slik se je navadno točno držala zgodovinskega izročila, po zunanji obliki jih je pa izkušala podati čim lepše in živeje. Iz splošne zgodovine je zajemala zgolj snovi, ki pričajo o

kakih posebno znamenitih ali plemenitih dejanjih ter izrednih dogodkih, n. pr. »Ljubezen do sovražnikov«, »Patriarh« in »Svoboda«. Iz severnoslovanske zgodovine so zajeti »Svatoboj«, »Slavjanski mučenik«, »Tverdislav«, »Sodba Bratislavova« ter »Spitignjev in vdova«. V jugoslovansko zgodovino, ki jo je prebiralala še s prav posebno vnemo, nas vodijo »Zvestoba do smerti«, ki obdeluje znano snov o junaškem Nikolaju Zrinjskem, »Boris« nam slika dogodbo iz pokristjanjevanja Bolgarov, »Izdajstvo in sprava« obdeluje snov o arbanskem banu Juriju Kastriotiču, »Marula« nam kaže junaško Slovanko v bojih z divjimi Turki in isto nam opisuje »Svobodoljubna Slavjanka«. Iz domače zgodovine je pa vzela snov za »Nedolžnost in silo«, v kateri popisuje znano zgodbo Veronike Deseniške, »Očetova kletev« nas vodi v čase težkega grajskega jarma, ki je tlačil slovenskega kmeta, »Rožmanova Lenčica« je zajeta iz ustnega izročila o turških navalih, v »Domoljubju« pa vidimo slovenskega misijonarja, ki umira na daljnem Kitajskem od domotožja.

Od poučnih spisov nam ni ohranjen nobeden, le dr. Toman pripoveduje v že navedenem poročilu o pisateljčini slovstveni zapuščini, da jih je imela v načrtih več, kakor »Metrika proze«, »O kipih velesovskih« itd. Iz njenih pisem je posneti, da je vsaj navedena dva sicer že začela sestavljati, a ju vsaj do svoje poroke ni dokončala, pozneje pa najbrže tudi ne.

Več spisov Josipine Turnograjske je izšlo v raznih prevodih. Tako je tednik »Neven«, ki je izhajal v Zagrebu kot »zabavni in poučni list«, prinesel septembra l. 1852. v ilirščini prevod »Ne-dolžnosti in sile« in meseca maja l. 1853. »Slav-janskega mučenika«, ki ga je že l. 1851. pohvalno omenjal slovaški književnik U. J. Hurban v »Slo-vanskih Pohladyh«. Sama je prevedla iz ilirščine »Nepoznanega dvobojnika«. »Boris« je v Cari-gradu izšel v bolgarskem prevodu in je priznalno pisala o njem tudi ruska »Sjevernaja Pčela«. Josipino so često omenjali razni slovanski listi. Njeno ime je bilo dobro znano in pogostoma so jo osebno obiskovali tudi znameniti možje, med drugimi meseca septembra l. 1852. ruski pisatelj Palauzov, ki ji je v znak priznanja poslal pozneje tri svoje knjige. Vrnila mu je l. 1853. »Zoro«, ki jo je poslala tudi V. Št. Karadžiću.

Kakor na književnem je bila Josipina marljiva tudi na glasbenem torišču. Glasbeno njeno nadarjenost in izvežbanost nam kaže že njena prva skladba »Tri rožice«, na Tomanovo pesem istega naslova. O tem prvem poizkusu piše 30. okt. 1850. Tomanu: »Poizkusila sem »Trem rožicam« napev narediti. Ali glase, ktere lepe besede te za-slужijo, ni zamogla nevajena roka zapisati. Ta napev spričuje, da dobra volja ni zadosti k do-bremu delu. Sprejmite ga tedaj kakor majhno zna-menje prijateljstva in sodite ga potem. Sprejmite ga, prvo delo nenavajene zložiteljice, ktera bi Vam tako rada lepšo pesmico poslala.« Razen tega

prvenca so nam ohranjene še polka »Zoridanka«, klavirska skladba »Spominčice«, vesela »Zdravlica«, polka »Zorana« in nežne »Milotinke« — »Rodoljubice« in »Občutki«, ki jih je pel s sijajnim uspehom znameniti pevec V. Bučar na prvi »besedi« graških slovenskih visokošolcev dne 23. III. 1851. l., so znani le še po imenu. Napisati pa je nameravala baje celo spevoigro z naslovom »Črto mir in Bogomila«.

*

V času, ko je pisala Turnograjska, je bilo slovensko pripovedništvo šele v svojih prvih početkih, zato je ona v zgodovini našega slovstva vsekakor važen in zanimiv pojav, čeprav njeni spisi nimajo kake samonikle umetniške in slovstvene vrednosti. Kar pa jih odlikuje, je zlasti iskrena ljubezen do domovine in »matke Slave«, ki jo je za svoje razmere visoko izobrazena mladenka oboževala in stremila po tem, da zbudi enako ljubezen tudi pri čitateljih svojih spisov, zlasti pa še pri tedanji slovenski ženi. Bolela jo je žalostna slovanska usoda in preziranje, ki ga je takrat trpelo Slovenstvo. Še Ljubljana ji ni bila ljuba ravno zato ne, ker se je tam takrat povsod košatila le nemščina. Enako izražajo njeni spisi iskreno svobodoljubnost, o kateri nam pričajo zlasti povesti »Svobodoljubna Slavjanka«, »Poljski rodoljub«, posebno pa še »Svoboda« in »Slavjanski mučenik«, za katerega ji je dal snov slovaški narodni junak Vilko Šalek iz narodnostnega boja v l. 1848. Svoboda, zlasti

narodna svoboda, ji je bila nad vse in občudovala je junake, ki so se žrtvovali za narod in svobodo.

Nežno in toplo čuvstvovanje, ki diha iz vseh njenih spisov, nam kaže njen čut za vse lepo in blago. Njen zmisel za umetnost nam dokazujejo nešteta pisma, pisateljsko zmožnost pa kratka, jedrnata beseda in plastično, slikovito izražanje, jasne samostojne sodbe ter bistro opazovanje. Često naletimo v spisih za njeno mladost in neizkušenost na presenetljivo krepko izražene lastne misli in slikovite primere, povsod pa opazujemo lepo zaokroženost brez vrzeli v važnejših utemeljitvah in brez dolgoveznega zahajanja v posameznosti. Dasi je jezikovno tudi nanjo vplivala njena doba, ko je skoro vsak pisatelj pisal in zagovarjal svoje jezikovne oblike, vendar nam kažejo njeni spisi naravnost presenetljivo čist, pravilen in gladek jezik, kakršnega je pisalo v tedanji dobi le malo naših slovstvenikov. Zato je bila tudi jako nevoljna, ko ji je Razlag »Borisa« s svojo neužitno jezikovno mešanico popolnoma izmaličil. Ukaželjni mladenki tedanje nemške šole niso imele prilike, da bi ji bile pokvarile jezik, ki ga je sprejemalo njeno tenko uho naravnost iz naroda. Tudi visoko izobraženi Pintar je očitno dobro vodil njeno jezikovno izobrazbo, dočim je bil vpliv Tomana, ki ga je Josipina v jezikovnem znanju in v slovstveni nadarjenosti visoko prekašala, v mnogih ozirih naravnost neugoden ter je morda ravno on preprečil, da se sploh ni mogla niti dobro razviti in zaradi tega tudi ne uveljaviti

svojih velikih darov, ki jih je nedvomno imela in ki so jo usposabljali za vse večje slovstveno delo in za večje uspehe, nego jih je dosegla.

Ustvarjala je naša Josipina z veliko lahkoto in pridnostjo. Ko se je pozimi l. 1850./51. z vso vnemo lotila pisateljjevanja, je delala tako pridno, da so se vsi domači resno bali za njeno zdravje in se jim je morala celo pismeno zavezati, da ne bo napisala več nego po eno povestico na teden, pozneje je pa iz spredaj navedenih razlogov seveda zopet popustila. Spise je vedno z največjo pažnjo, potrpežljivostjo in skrbnostjo pilila in popravljala, dokler ni imela utemeljenega slednjega izraza.

Turnograjska je bila jako prikupljive zunanosti. Lepa, vitka in izredno nežnega stasa z globokimi, modrimi očmi in belosvetlimi lasmi je vzbudila v vsakem, ki jo je spoznal, trajen in ljubezniv vtisk. Njena mehka in blaga duša ni ljubila hrupnih zabav. Najsrečnejšo se je počutila v svojem prekrasnem Turnu med ljubečimi svojci. Poleg iskrene pobožnosti jo je odlikovala neutrudljiva pridnost. Počitka ni poznala, in če ni bila zaposlena pri gospodinjstvu, se je pa trudila s posukom svojih dveh bratov ali je pa tičala pri ročnem delu in pri svojih knjigah. Brez vsakih šol si je zgolj s svojo pridnostjo pridobila za tedanjo dobo tako splošno slovstveno in jezikovno izobrazbo, kakršne pri njenih vrstnicah pač ne najdemo, le žal, da ji same knjige, ki so ji prišle na samotnem Turnu v roke, vendarle niso mogle

nadomestiti izkušenj in širokega pogleda v svet in življenje, ki jih nudi človeku bivanje sredi večje in izobražene okolice. Tudi ta nedostatek nam kažejo spisi sicer tako nadarjene in pridne pisateljice.

Vse te pisateljske in osebne lastnosti so napravile, da je Josipina Turnograjska eden najljubeznivejših pojavov tedanjega našega slovstva in razen Hausmannove, ki je ostala skrita v ozkem krogu, prva Slovenka, ki je nastopila v našem slovstvu, upravičeno opozorila nase široko slovensko javnost in posredno jako vplivala na proubo slovenske žene. To ji zagotavlja v njeni zgodovini trajno in častno mesto. Po pravici je zato položil tedaj še komaj osemnajstletni Stritar na njen prerani grob občuteno žalostinko, v kateri pravi med drugim:

»Tako za Tabo, draga Josipina!
prerano, ahl cvetica ljubezniva,
žaluje draga Tvoja domovina.

Ostala večno boš nepozabljiva
v spominu vsakega Sloven'je sina.
Naj tihi mir Tvoj mladi grob pokrival«

4. Lujiza Pesjakova.

Po smrti Josipine Turnograjske je slovenska žena za celih deset let skoro izginila s književnega pozorišča, čeprav je že za njenih dni doraščala celo nekaj starejša vrstnica, ki je pozneje več nego trideset let pesnikovala in pisateljevala skoro po vseh tedanjih naših slovstvenih glasilih. Bila je to — L u j i z a P e s j a k o v a.

Lujiza se je rodila v Ljubljani dne 12. junija l. 1828. kot hči odličnega ljubljanskega odvetnika dr. Blaža Crobatha, doma iz Železnikov, in njegove žene Josipine, rojene Brugnak, doma iz poljskega Lvova, ki sta se poročila dne 8. oktobra 1827. l. v Ljubljani. Za najstarejšo Lujizo sta se jima rodila še dva sinova in dve hčeri.

Lujiza je prišla že v srečni detinski dobi v stik z odličnimi tedanjimi Slovenci. Spomladi l. 1832. je vstopil v pisarno njenega očeta kot koncipient naš največji pesnik dr. France Prešeren, ki je takrat zapustil državno službo in napravil odvetniški izpit. Mladi koncipient je bil kmalu domač v Crobathovi družini, in kakor je sploh rad imel otroke, se je hitro spoprijateljil tudi z malo živahno Lujizo in ostala sta si dobra prijatelja vseh štirinajst let, ki jih je Prešeren prebil v službi pri Crobathu. O tem njunem prijateljstvu je pisala Lujiza kasneje v svojih spominih, naslovljenih »Iz mojega dnevnika«, kjer pripoveduje, da ji je zlagal še kot prav majhni deklici kratke stihe, ki jih je

govorila potem staršem za god ali novo leto, ko je pa začela doraščati, jo je pa redno poučeval, zlasti v zgodovini, angleščini in latinščini.

Med stalne goste v Crobathovi hiši je zašel malo let za Prešernom tudi materin rojak Emil Korytko. Po rodu poljski plemič iz Zezawe se je Korytko že kot dijak udeleževal poljskega narodnega gibanja, ki je stremilo po popolnem osvobodjenju izpod tujega jarma. Po ponesrečenih vstajah so pa začele oblasti hudo preganjati vse, ki so jim bili na sumu, in tudi Korytka so imeli dolgo časa v zaporih, ker mu pa niso mogli ničesar dokazati, so ga zgolj kot osumljenca izgnali iz domovine ter mu odkazali za bivališče Ljubljano, kamor je dospel 27. januarja 1837. leta in kjer je bil pod stalnim policijskim nadzorstvom. V Ljubljani se je kmalu seznanil s tedanjimi rodoljubi, glavno zatočišče pa je našel pri svoji rojakinji gospe dr. Crobathovi, kjer je bil na hrani in nekaj časa celo na stanovanju. V Crobathovi hiši so se zbirali tedaj mnogi najodličnejši slovenski prosvetni delavci in tu so razpravljali različne narodne in književne stvari ter delali skupne izlete v okolico, ki se jih je pogostoma udeleževala tudi očetova in Prešernova ljubljenska, naša Lujiza, večkrat je pa spremljal Korytko, nabirajoč po Sloveniji narodne pesmi, Crobatha tudi na daljša potovanja in tudi ob takih prilikah sta vzela s seboj pogostoma mlado Lujizo. Kakor nam pripoveduje v že omenjenih spominih sama, je ta ognjevit poljski rodoljub vzbudil tudi v njej prve iskre domo-

vinske ljubezni: »Če tudi jedra razgovorov mladeničevih in svojega očeta nisem umevala, vendar so se vtiskale besede v mehko srce in rojevalo se je po njih med solzami v njem ono nepopisno hrepenljivo, ono sveto in razvneto čustvo, ki je imenujemo *domoljubje*.«

Za razgovore, ki so jih imeli taki odlični izobraženci, je mala Lujiza mogla biti dovzetna pač le zato, ker so njeni starši skrbeli za temeljito njeno izobrazbo. Ker tedaj rednih dekliških šol razen uršulinske še ni bilo, so jo vpisali v zasebni Fröhlichov dekliški zavod, ki ga je obiskovala nekaj let, ko pa je dovršila tega, se je učila doma skupaj z bratom Ludovikom vseh gimnazijskih predmetov in še bratu narejala domače naloge. Tako je zasebno predelala gradivo za šest gimnazijskih razredov, dasi ni delala izpitov. Od malega že je imela posebno veselje za učenje jezikov in razen slovenskega in nemškega je govorila tudi italijanski, francoski in precej dobro angleški jezik.

Na njen duševni razvoj so ugodno vplivala tud pogosta potovanja in izleti v družbi staršev. Oče jo je skoro vedno jemal s seboj na svoja službena pota v najrazličnejše kraje po Sloven-skem, počitnice je prebila sedaj v Poljanski, drugič zopet v Selški dolini ali na Bledu, v Žirovnici in Železnikih, kamor so hodili Crobathovi na letovišča. Tako je že zgodaj spoznala marsikateri kotiček svoje domovine, zbudila pa se je v njej tudi ljubezen do potovanja in do preprostega

življenja na kmetih, ki ji je ostala vse življenje. Na takem izletu l. 1840. v Rogaško Slatino se je поблиže seznanila še s tretjim možem, ki ga je sicer poznala nekoliko že preje kot odličnega pesnika in velikega rodoljuba, toda tesnejših stikov dotlej z njim ni še imela. Bil je to znameniti Ilirec Stanko Vraz, ki je bil prav tedaj sredi svojega najživahnejšega udejstvovanja. Vraz je visoko cenil slovensko slovstveno družbo, ki se je zbirala tista leta v Ljubljani okrog Prešerna, zato je prišel že leta 1834. kot štiriindvajsetleten dijak iz Gradca v Ljubljano, kjer ga je Prešeren uvedel tudi v Crobathovo družino. Tudi kasneje, kadar je prišel v Ljubljano, se je oglašal pri Crobathovih, toda z mlado Lujizo sta se seznanila поблиže šele l. 1840. v Rogaški Slatini in na izletih v njeno bližnjo okolico. Ob takih prilikah sta se mnogo razgovarjala o književnosti in narodnih stvarih. Na mehkočutnega pesnika je naredila mlada deklica tako dober vtisk, da ji je posvetil lepo pesemco, za vse lepo in blago prekipevajoči Lujizi je pa obudilo občevanje z Vrazom prve pesniške misli in kakor nam pripoveduje v svojih spominih, se ji je izoblikovala nekega večera tiste počitnice med vožnjo iz Podčetrтка nazaj v Rogaško Slatino njena — prva pesemca.

Učenje, čitanje, potovanje in občevanje v odličnih ljubljanskih rodbinah je mlado Lujizo izobraževalo in likalo, vpliv slovstvenikov in rodoljubov slovenskih, s katerimi je prihajala v stik, pa ji je budil ljubezen do domovine in do lepih

umetnosti, osobito do književnosti. Nič čudnega ni torej, če si je že kot petnajstletno dekletce sešila droben zvezek, v katerega je zapisovala svoje pesmi, katerih prva je datirana z 18. decembrom 1843. l. Za to je zapisala še šest drugih, predzadnjo dne 4. marca 1844., poslednja pa je nedovršena. Seveda so bile te pesemce napisane nemški, saj je znala slovenski šele komaj toliko, kolikor je bilo potrebno za občevanje s preprostim ljudstvom in služinčadjo, kakor je bilo to tedaj obča navada v meščanskih rodbinah, osobito pa še pri njej, ki je imela neslovensko mater.

Živahni, izobraženi in lepi hčerki imovitih in uglednih roditeljev se je začela seveda že zgodaj tudi ponujati prilika za možitev, njena usoda pa se je odločila, ko se je seznanila z dvanajst let starejšim sinom tedaj bogate ljubljanske trgovske rodbine, Simonom Pesjakom, ki je s svojim starejšim bratom Antonom vodil cvetoče prevozniško in trgovsko podjetje. Ko ji je spomladi l. 1848. umrl oče, se je še tisto leto dne 3. oktobra poročila s Pesjakom.

Poslej je njeno življenje vrsto let potekalo v jako srečnem zakonu. Vodila je gospodinjstvo velike, bogate hiše, obenem se ji je pa množila družina. Prvo leto po poroki se ji je rodila hčerka Helena, l. 1851. Lujiza, l. 1853. Marija, tri leta na to Ida in l. 1858. Ema. Čeprav je imela številno služinčad, ji je vendarle dajalo gospodinjstvo in vzgoja petih deklic dovolj posla, toda kljub temu je še vedno rada hodila z možem na tako priljub-

ljena ji potovanja. Obiskala sta razna znamenitejša mesta po Avstriji in Nemčiji, poleti sta pa živela na letoviščih, najčešče v Beli pri Železni Kapli, kjer so imele moževe sorodnice toplice. Na vseh takih potovanjih je pisala obsežen dnevnik. Mnogo se je bavila v teh letih tudi z ženskimi ročnimi deli, v katerih je bila jako spretna.

V njeno tiho družinsko življenje ni poseglo globlje ne viharo leto 1848. in ne naslednja leta, ko je dunajska vlada svojim narodom zopet jemala l. 1848. priborjene svoboščine. Skoro neopažen preokret je prinesla Lujizi šele nova doba, ko se je jela konec petdesetih let po vojaških neuspehih na čeških in italijanskih bojiščih ter notranjih gospodarskih neprilikah rušiti moč habsburške samovlade. V začetku šestdesetih let so se tlačenim avstrijskim narodom vsaj polagoma začele zopet vračati njih svoboščine in tedaj je tudi pri Slovencih zopet oživelo na vseh toriščih narodno življenje.

Dasi je Lujiza sama znala le malo slovenski in so govorile tudi njene hčerke komaj tedanjo popačeno ljubljansko slovenščino, ji je vendarle bilo srce še vedno za vzore, za katere se je navduševala v družbi Prešerna, Korytka in Vraza. V začetku šestdesetih let je svojim hčerkam, ki jih je vzgajala in izobraževala francoska guvernant, poiskala zato učitelja slovenščine, ki ga je našla v osebi starega hišnega znanca Antona Lesarja, profesorja veronauka na ljubljanski realki. Ta se

je rad lotil pouka njenih hčerk, toda najmarljivejša učenka mu je bila Lujiza sama.

V tistih letih je slovensko narodno gibanje zopet močno oživel, ustanavljali so narodna društva, izdajali knjige in časopise. Vse to je seveda jako vplivalo tudi na našo Lujizo, v kateri se je zopet oglasila ljubezen do slovstvenega delovanja. To pa ni bilo več samo nemško, nego se je po Lesarjevem prigovarjanju začela poizkušati tudi v slovenskem pisanju.

Tako se je zgodilo, da je objavila dne 25. maja l. 1864. v Bleiweisovih »Novicah« »Prvo mojo pesmico slovensko«, za to pa so še isto leto prišle druge, ki jih je priobčevala v »Novicah« in v Janžičevem »Slov. Glasniku«. Kmalu se je lotila tudi večjih del, med katerimi zavzema prvo mesto prevod enodejanke »Strup«, ki je izšla že meseca decembra l. 1864. v okviru Bleiweisovih »Slov. gledališčinih iger«. S tem se je pričelo njeno plodno javno pisateljsko delovanje, kateremu je ostala potem zvesta nad tri desetletja. Tako v »Novicah« kakor tudi v »Glasniku« je mesec za mesecem objavljala izvirne spise in prevode v vezani in nevezani besedi. Zlasti pridno je pa prevajala pesmi dotedanjih najboljših slovenskih pesnikov za nemški, a v slovenskem duhu pisani list »Triglav«, ki so ga izdajali tedaj v Ljubljani dr. Bleiweis in njegovi prijatelji. Rada je zlagala tudi prigodne pesmi za razne prilike, za katere so jo naprošale razne osebe in društva, med katerimi

je uživala tedaj kot edina pomembnejša pisateljica največji ugled.

Med tem pa so se Lujizi, vajeni brezskrbnega življenja v bogati hiši, jeli bližati težki dnevi. Anton Pesjak, solastnik Simonovega podjetja, ki je imelo svoje podružnice v Sisku, Nabrežini in na Zidanem mostu, je bil lahkomišeln in potraten mož in se je rad spuščal v razne špekulacije. Ta je pregovoril brata Simona, da sta vložila v cementno tvornico na Zidanem mostu veliko vsoto, ki je docela propadla, istočasno pa je začelo propadati tudi nekdanj cvetoče podjetje samo in vedno hitreje giniti nekdanje veliko bogastvo. Prodana jim je bila polagoma večina nekdanjega imetja, tako da jim je ostala konec šestdesetih let razen domače hiše v Križevniški ulici št看. 6. le še neznatna glavnica, ki jim je omogočala najskromnejše življenje. Mnogo veselja pa so ji delale v teh težkih dneh njene hčerke in posebno ponosna je bila na najstarejšo Heleno. Ta je bila glasbeno zelo nadarjena, imela je jako lep glas in veliko veselje do gledališča, zato ji je izkušala nakloniti mati čim skrbnejšo glasbeno izobrazbo. Že z devetnajstimi leti je odšla k svojemu stricu Ludoviku na Dunaj, kjer je obiskovala konservatorij. Po končanih naukih je bila takoj nastavljena v draždanskem opernem gledališču, potem pa tudi na raznih drugih najodličnejših nemških odrih, kjer je nastopala kot pevka z lepo plačo. Tako ji je bilo mogoče redno podpirati starše. Od nemškega cesarja, ki jo je slišal peti v Wiesbadnu,

je dobila celo sredstev za nadaljnji pevski študij v Italiji, kamor jo je l. 1877. spremljala mati, ki je to potovanje popisala v svojih »Popotnih spominih«.

Sicer je živela vsa ta leta skromno in enolično na svojem domu v Ljubljani. Občevala je največ z narodnima družinama svojega soseda dr. Zupanca in Grasselija, ki jo je seznanil tudi s Fr. Levstikom, dalje z »Vrtčevim« urednikom Ivanom Tomšičem, zlasti pa s pesnikom Josipom Cimpermanom, ki ga je v njegovem siromaštvu po svojih močeh tudi podpirala. Pismo je bila v stiku skoro z vsemi tedanjimi slovenskimi književnimi veljaki. Poletne tedne je živela še redno na kmetih, najraje v Dolu, v Škofji Loki ali pa v Lescah. S slovstvenimi prispevki je pa zalagala velik del tedanjih slovenskih listov in tudi mnogo nemških. Pisala je pesmi, povesti in dramatične spise, izvirne in prevedene iz nemščine, francosčine in češčine, iz lastne notranje potrebe in naprošena. Spise je dajala v pregled in jezikovno popravo prijatelju Cimpermanu, deloma Iv. Tomšiču in celo Levstiku, ki je tudi učil nekaj časa slovenščine njo in njene mlajše hčerke.

Marljivega pisateljskega dela tudi ni opustila po smrti svojega moža dne 20. februarja 1878. leta, ko se je sicer skoro docela umaknila iz družbe. V Ljubljani, kjer je zaradi pomanjkanja denarnih sredstev celo jemala na stanovanje dijake, in poleti na kmetih je živela sama zase s svojimi hčerkami. Najdaljša njena pot je bila poslej

l. 1886. v Kormin, kamor je odšla za nekaj tednov s hčerko Emo zaradi njenega zdravja. Kot ostarela vdova celo ni iskala več večje družbe, le s Cimpermanom sta ostala slejkoprej v tesnih prijateljskih stikih. Tedanji mlajši slovenski rod, ne meneč se za okoliščine, iz kakršnih je vzrasla in v kakršnih se je vse življenje gibala, ji je zameril njeno pomanjkljivo znanje slovenščine in pa to, da je bila tudi njena rodbina vzgojena, če že ne v nemškem duhu, pa vsaj v nemškem jeziku. Lujiza je čutila to tiho, nezasluženo zapostavljanje, zato ni sama več silila preveč v javnost, zlasti ker je čutila, da tudi njeni spisi ne dosežajo več tedaj že lepo razvite višine slovenske slovstvene umetnosti. Sodelovala je le pri onih slovenskih listih še, h katerim je bila povabljena, kakor pri »Kresu« in »Ljubljanskem Zvonu« ter pri svojem starem prijatelju »Vrtcu«, sicer je pa zopet bolj nemški pesnikovala in pisateljevala. K temu so jo gnale deloma tudi moreče denarne skrbi. Pridno je sodelovala vsa osemdeseta in prva devetdeseta leta pri najrazličnejših nemških listih Avstrije in Nemčije z vezano in nevezano besedo.

V začetku devetdesetih let so začele njene moči popuščati. Ko je izgubila l. 1893. s Cimpermanovo smrtjo še svojega zadnjega iskrenega prijatelja, je jela tudi sama odlagati pero. Že bolehnja je še tuptam narekovala kak nemški sestavek hčeri Emi, ki pa je ostal po večini neobjavljen. Zadnjič je zapustila Ljubljano poleti l. 1897., ko je odšla na počitnice v Podbrezje in

tu jo je zadela rahla kap. Ko se je vrnila v Ljubljano, je živela enolično življenje v samotnem stanovanju skupno s hčerko Emo ali pa v rodbinskem krogu v Ljubljani omožene hčerke Ide, v lepih popoldnevih je pa zahajala pod ljubljanski Rožnik na izprehod. Končno je opustila tudi te izprehode. Noge so ji odpovedale, leva stran telesa ji je ohromela, sredi februarja leta 1898. je obležala in šest tednov nato dne 31. marca zvečer je mirno zaspala. Pokopali so jo v rodbinski rakvi na ljubljanskem pokopališču pri Sv. Krištofu.

Zadnja leta je bila že tako pozabljena in osamljena, da njene smrti še opazil ni skoro nihče. Le majhna družba njenih sorodnikov in ožjih znancev jo je tiho spremila k večnemu počitku. Tedanji nemški ljubljanski dnevnik »Laibacher Zeitung« se je z nekoliko vrsticami suho spomnil pokojnice, izmed slovenskih listov pa z nekoliko toplejšimi besedami le »Ljubljanski Zvon« in »Slovenski Narod«, vsaj kratkega življenjepisa ji pa še do danes ni posvetil nihče.

*

Lujiza Pesjakova je živela v dobi, ko je začelo poganjati novejšo slovensko slovstvo prve bujne poganjke ter se nato hitro razcvetlo v mogočno drevo. Kot mlado dekletce je poznala največje slovenske duhove in rodoljube, ki so prav tedaj s »Kranjsko Čbelico« utirali pot slovenskemu jeziku v lepo knjigo. Čeprav ti možje tedaj še niso našli odziva v širokih plasteh naroda, so

položili vendarle temelje slovenski slovstveni umetnosti, na katere so gradili potem poznejši rodovi. Kmet je še tedaj čital le nabožne knjige, kolikor mu je dovoljevala to njegova pismenost, meščanstvo je bilo po veliki večini vzgojeno v nemškem duhu, oba pa je pritiskala k tlom nazadnjaška dunajska vlada, ki se je trdovratno upirala vsakemu svobodnejšemu pokretu. Narodni duh je klil le v malih zasebnih družbah, od katerih je bila najznamenitejša ona, ki se je zbirala v hiši Lujizinega očeta. Iz hrvaškega Zagreba so sicer prihajali glasovi ilirskega gibanja, ki je hotelo prebuditi in zediniti Slovence, Hrvate in Srbe za skupno delovanje, a ta pokret je imel preveč hrvaški značaj, da bi mogel ugreti tedanje vodilne slovenske duhove. Bilo mu je nekaj odmeva le na Štajerskem in Koroškem, dočim se mu osrednja slovenska pokrajina, to je Kranjska z Ljubljano na čelu ni pridružila, pač je pa ugodno vplival na slovensko narodno gibanje, ki se je začelo porajati v Ljubljani in je vzplamtelo zlasti l. 1848.

Ognjišče tega gibanja so bile sredi preteklega stoletja »Kmetijske in rokodelske Novice«, ki jih je začel izdajati l. 1843. J. Bleiweis in ki so dolgo let vodile vse slovensko politično in slovstveno življenje. Sicer je nazadnjaška dunajska vlada v petdesetih letih še jako ovirala mlado narodno življenje, toda že v začetku šestdesetih let so si avstrijski narodi priborili vsaj najglavnejše politične in narodne pravice. To je vplivalo najugodneje tudi na slovensko prosvetno življenje.

»Novicam« se je pridružil »Slovenski Glasnik«, ki ga je že l. 1858. ustanovil v Celovcu Anton Janežič in temu polagoma še drugi listi, društveno narodno življenje se je razmahnilo in narodna zavest je prodirala zlasti po taborih vedno bolj v najširše plasti ljudstva. Vzporedno s tem živahnim narodnim življenjem je šlo tudi slovstvo, ki se je hitro osvobodilo ozkega okvira in obzorja »Novic« ter prešlo pod vodstvo Janežičevega »Glasnika« in najmočnejšega tedanjega duha — Frana Levstika. Ta je pokazal, kam in kako mora hoditi naša književnost, če hočemo korakati vzporedno z drugimi prosvetljenimi narodi in za njim so šli najodličnejši mladi slovstveniki, kakor S. Jenko, J. Jurčič, Fr. Erjavec, J. Mencinger in drugi. Njim se je pridružil kmalu tudi svetovno naobraženi Josip Stritar.

Stritar je dajal poslej smer nadaljnjemu razvoju. S »Slovenskim Glasnikom« započeto delo je nadaljeval v sedemdesetih letih v svojem »Zvonu«, ki ga je izdajal na Dunaju in v katerem je vzgojil celo vrsto odličnih mladih pesnikov in pisateljev. Ti so ustanovili po smrti njegovega »Zvona« ob novem letu 1881. »Ljubljanski Zvon«, ki so mu skraja načelovali Franc Levec, Josip Jurčič, Janko Kersnik in Ivan Tavčar, potem pa Levec sam. Njih zasluga je zlasti, da so šli preko preživele Stritarjeve idealistične romantike in krenili k zdravemu romantičnemu realizmu, ki se je uveljavil pri nas zlasti v romanu. Toda tudi njih smeri ni bilo usojeno dolgo življenje, kajti že sredi devet-

desetih let so nastopili pod Govekarjevim vodstvom moderni, ki so po kratkem boju tudi zmagali; dobili so l. 1895. v roke najvažnejše slovensko slovstveno glasilo »Ljubljanski Zvon«.

Lujiza Pesjakova je ta razvoj ter neprestana trenja med nastopajočimi in odmirajočimi strujami pač videla, a v medsebojne borbe se ni vmešavala. Vzrasla je v dobi, ko je prevladovala Stritarjeva idealistična romantika, in tej je ostala zvesta do konca življenja, le da se je na stara leta tem bolj umikala z našega slovstvenega polja, čim bolj je stopala Stritarjeva smer v ozadje, ko so pa prevladali moderni, je pa skoro popolnoma utihnila.

Ko je izšla dne 25. maja l. 1864. v »Novicah« Lujizina »Prva moja pesmica slovenska«, jo je Bleiweis v opombi pozdravil z besedami: »Dobrodošla pesmica mila! Prosimo večkrat kaj!« Lujiza se je temu vabilu rada odzvala in že v naslednji številki čitamo njeno »O d p r t o p i s e m c e s l o v e n s k i m m a t e r a m«, v katerem jih poziva, naj učijo sebe in svoje otroke materinega jezika. Takoj ta prva dva Lujizina nastopa sta vzbudila v slovenski javnosti precej pozornosti, kajti že sredi meseca junija jo poziva v »Novicah« neki »Suški« s pesemco »Svakinji dve le naprej!« takole:

»Lujiza, odkrivaj nam blazega svojega srca čutila,
z gorko ljubeznijo vnemaj Slovenke za polje slovensko,
poj nam le, plašit' se ne daj, če kažejo tud' se strašila,
vedi, da srčnih zahteva Dolenjsko, Notranjsko, Gorenjsko!«

In teden dni nato se ji je odzvala tudi že prva ženska, neka »Ljubnikova z Gorenskega« in ji odgovarja z »Odprtim pismicem visokočislani domorodkinji L. Pesjak-ovi«. V njem pozdravlja njen nastop in pravi, da je bil še premil, ker bi bilo treba nastopiti odločneje.

Odslej Lujiza ni odložila več peresa. Še tisto poletje je objavila v »Novicah« kratko novelico »Očetova ljubezen«, sredi meseca oktobra šest »Aforizmov« in dober mesec nato so javile »Novice«, da je »dodelala svobodno po nemškem originalu mično veselo igro... pod naslovom »Strup«, katera se že tiska in se bode, brž ko bode močče, igrala v čitavnici naši...«. Končno pa je objavila še v tem letniku pesemco »Roža«. Še tisto jesen se je oglasila tudi v Janežičevem »Slov. Glasniku«. Dne 1. oktobra je namreč objavila v njem sedem »Aforizmov« ter napovedala povest. Bil je to »Dragotin«, ki ga je kmalu nato poslala, kajti že dne 19. oktobra l. 1864. se ji Janežič zahvaljuje za »prekrasno povest«, češ, »že davno nisem bral tako mične pripovedke, ki bi enako milo in verno slikala občutje človeškega serca«, objavil je pa spis v novembrski številki.

Ti uspešni prvi javni nastopi so vzbudili v mladi ženi opravičen pogum, tako da je naslednje leto nadaljevala započeto delo še z večjo pridnostjo. Objavila je v »Novicah« več pesmi (Aforizmi, Nezvesto listje, Cvetna nedelja, Prilike, Marnja brez imena, Materni jezik, Žensko življenje in ženska ljubezen) ter prevod iz franco-

ščine »Smrt pravičnega«. Razen tega je pa tudi to leto sodelovala pri »Slov. Glasniku« (Spomlad je tukaj, Beg v Egipet). Najvažnejše, česar se je lotila to leto, so pa njeni spretni prevodi najlepših slovenskih pesmi v nemščino, ki jih je objavljala v tedanjem v nemškem jeziku, a v slovenskem duhu pisanem listu »Triglavu«, ki je izhajal v Ljubljani in od katerih so jih potem ponatisnili nekaj tudi dunajski »Slavische Blätter«. V ta dva lista je prevedla že tega leta (1865.) več Prešernovih pesmi (Prošnjo, Pod oknom, Dekletom, Izgubljena vera, K slovesu, Prekop, Orglar, Zdravljica, Pevcu) ter nekaj Olibanovih (Veliki petek), Jenkovih (Naše gore), Potočnikovih (Zvonikarjeva) in narodnih (Mlada Breda). Tudi z nemškim pesnikovanjem ni prenehala in ohranjeni sta nam iz te dobe še dve njeni izvirni nemški pesmi, to je »An Dr. Franz Prešeren«, ki jo je objavila v »Triglavu« ter prigodna »Schlummerlied«, ki je bila natisnjena na vabilu k tedanji otvoritvi ljubljanske otroške bolnice. Dalje je tudi to leto sodelovala pri Bleiweisovih »Slovenskih gledališčinih igrah« ter izdala kot njih četrti zvezek »Svitoslava Zajčka«. Končno je nastopila še v »Koledarčku« Družbe sv. Mohorja za l. 1866. s pesemco »Perutnice srca« in je bila tako sploh prva ženska, ki se je pojavila pri Mohorjevi družbi.

V podobni smeri je delala tudi l. 1866. in l. 1867. ter objavila nekaj izvirnih pesmi v »Novicah« (Slovenija Vodniku, Neizmernemu bitju, Cvetice, Detinska ljubezen), v »Glasniku« (Mla-

demu domorodcu, Z biseri se rada kinčáš, Roža jerihonska) in v Mohorjevem »Koledarčku« (Sobotno solnce). Poslovenila je pa nekaj »Čeških legend« za »Glasnik« ter prevedla zopet nekaj slovenskih pesmi na nemščino za »Slavische Blätter« (Koseskega: Geheiligt werde dein Name in Legende) in za »Triglav« (Prešernove »Ukaze«). V tem so ji pa že začele ovirati slovstveno delovanje družinske skrbi, ki so bile posledica propadanja moževega podjetja, zato je l. 1867. objavila le še pesemco »Roža jerihonska«, v naslednjih dveh letih pa potem sploh ničesar, le iz pisma, ki ga je pisala dne 1. junija l. 1869. prijatelju Cimpermanu, moremo posneti, da je pesnikovala tudi tedaj, a zopet v nemškem jeziku, ki ji je tekel gladkeje in si je zato v njem lajšala srce.

V novo delavnost jo je obudil l. 1870. Stritarjev »Zvon«, v katerem se je Lujiza pojavila že aprila meseca s pesemco »Spomin«, nato je pa objavila v njem še pesmi »Spančkaj mi, dete!«, »Zora«, in »Ranjeni vojak«. Razen tega je objavila l. 1870. tudi v »Letopisu« šest let poprej ustanovljene »Slovenske Matice« povestico »Rahelo«, za »Slovensko Talijo« pa, ki jo je izdajalo ljubljansko »Dramatično društvo«, je prevedla igro »Zabavljica«.

Čeprav navdušena za »Zvon« in njegovega urednika, o katerem je pisala dne 9. avgusta l. 1871. J. Cimpermanu, »da po svoji umski in srčni izobrazbi daleč nadkriljuje vse Slovence«, in (28. dec. l. 1872.) da »leposloven list more biti

dober le, če mu stoji na čelu Stritar«, je ostala vendarle zvesta tudi »Novicam«, čeprav jim je opetovano očitala surovost. Objavljala je v njih svoje prigodne pesmi, n. pr. l. 1870. »Čitalnica svojim«, l. 1871. »V spomin Valentinu Vodniku«, l. 1872. »Na Koprivniku«, »Prolog k gledališki predstavi na korist dolenskim in notranjskim siromakom«, l. 1876. »Palackemu« in še več drugih. Postala je v teh letih sploh prava »priložnostna pesnica«, kakor je 3. avgusta l. 1876. sama pisala Cimpermanu, kajti nanjo so se ob vsaki priliki obračala razna narodna društva ter znanci za primerne pesemce za razne prilike in dogodke in ona jim je tudi rada ustrezala. Toda s svojim srcem je bila že v teh letih vedno bolj pri onih listih, ki so kazali več zmisla in ljubezni do lepega slovstva nego suhoparne »Novice«. To nam izpričuje zlasti njeno veliko navdušenje za tedanjega najizrazitejšega zastopnika in borca za čista umetniška stremeljenja, to je za Stritarja. Sicer je njegov »Zvon« konec l. 1870. za pet let utihnil, vendar je stopila že l. 1871. z njim celo v pismene stike, ki jih je vzdrževala potem nekaj let in jeseni l. 1872. se je z njim celo osebno sešla na Dunaju. Ker pa »Zvon« od l. 1871.—1876. ni izhajal, je objavila l. 1871. večje število svojih spisov v »Letopisih Slov. Matice«, kjer je priobčila l. 1877. še prevod črtice »V gozdu«. Od l. 1872. dalje je pa sodelovala še v celovškem »Besedniku«, v mariborski »Zori« in zlasti v ljubljanskem »Vrtcu«, kamor so jo uredniki vabili pogostoma še pred ustanovitvijo

svojih listov. Tako jo je dr. Zarnik vprašal sredi meseca julija l. 1871. ob priliki neke »besede« v ljubljanski čitalnici, bi li sodelovala pri »Zori«, o božiču jo je pa potem povabil še njen urednik D. Trstenjak z vljudnim pismom, kateremu se je kmalu odzvala. Meseca avgusta l. 1871. jo je povabil tudi njen nekdanji učitelj A. Lesar k sodelovanju pri »Adriji«, naslednici nekdanjega »Triglava«, za katerega prvo in edino številko je napisala uvodno pesem, »Vrtčev« urednik Ivan Tomšič jo je pa obiskoval na domu ali na letošvišču ter jo prosil prispevkov. Pesmi je priobčevala v »Zori«, »Besedniku« in »Vrtcu«, v nevezani besedi je pa sodelovala le pri priljubljenem ji »Vrtcu«. Pridno se je poizkušala tudi v teh letih v dramatiki. Že l. 1871. je pričela z izvirnim dramskičnim delom »Prešerin«, v katerem nam je hotela predočiti življenje svojega velikega prvega učitelja, toda delo je ostalo nedokončano, pač pa je izdala naslednje leto v »Slov. Taliji« svojega »Gorenjskega slavčka«, ki ga je skladatelj Foerster tudi uglasbil in je postal s tem splošno znan, za tem je pa prevedla l. 1873. iz francoščine zopet igro »Pokojni moj«.

Ko je l. 1876. Stritar obnovil svoj »Zvon«, vidimo med njegovimi sotrudniki takoj tudi našo Lujizo in ostala mu je potem do konca zvesta s pesmimi in spisi v nevezani besedi. Sploh je v drugi polovici sedemdesetih let opustila sodelovanje skoro pri vseh drugih slovenskih listih ter pisala le za »Zvon« in »Vrtec«.

Ko je l. 1881. začel izhajati za Stritarjevim »Zvonom« v domovini »Ljubljanski Zvon«, nje govori uredniki naše Lujize niso povabili na sodelovanje, sama se pa nikdar ni ponujala nikomur, zato je tudi ni med njenimi prvimi sotrudniki, nego se je oprijela njegovega celovškega tekmeča »Kresa«. Leta 1881. je sicer objavila v njem eno samo pesem, toda ko jo je za l. 1882. njegov urednik prof. Sket iznova povabil, mu je obljubila redno sodelovanje. Sket ji je že 8. febr. l. 1882. sporočil, da sprejme vse izražene gmotne in druge pogoje, posebno pa je želel, da mu prepusti večji izviren roman, o katerem mu je pisala, da ga končuje. Ker »Kres« ni mogel ugoditi njenim gmotnim zahtevam glede romana, ga v njem ni objavila, pač mu je pa spomladi l. 1883. poslala med drugim tudi neki prevod iz nemščine. Sket ga je zavrnil, češ, da prevodov iz nemščine ne more objavljati, ker jih lahkočitajo »Kresovi« naročniki v izvirniku. To jo je tako užalilo, da je prekinila ves stik z njim. S tem je bilo začasno ustavljeno objavlanje njenih slovstvenih del, toda že dne 19. decembra l. 1883. je dobila nepričakovano od Fr. Levca pismo, v katerem jo vabi na sodelovanje pri »Ljubljanskem Zvonu«. Zaradi njegove velike zanimivosti prinašamo to pismo v celoti. Glasi se:

Milostljiva gospa!

»Ljubljanski Zvon« med svojimi prijatelji nerad pogreša slovenske pisateljice, ki je bila

njegovemu bratu dunajskemu »Zvonu« ves čas tako verna, tako izvrstna sotrudnica.

Večkrat sem že nameraval prositi Vas, milostljiva gospa, da bi stopili v kolo našega lista sodelavcev, a odkrito povem, da sem se bal prejeti od Vas negativen odgovor, bal zatega del, ker se je pred tremi leti, ko smo osnovali »Lj. Zvon«, od naše strani — a brez moje krivde — storila ne-taktnost, da Vas nismo prosili Vaše podpore.

A da to, v čemer smo se zoper Vas pregrešili pred tremi leti, vsaj deloma popravim, obračam se danes do Vas, milostljiva gospa, s preuljudno prošnjo, blagovolite se z bližnjim novim letom tudi pridružiti tistim slovenskim pisateljem, ki so si v »Lj. Zvonu« izbrali svoje glasilo.

Preverjen sem, da bodo vsi prijatelji prave poezije Vaše krasne doneske tudi v našem listu tako slastno čitali, kakor so jih nekdam v dunajskem »Zvonu«.

Z iskrenim spoštovanjem se Vam, milostljiva gospa, klanja

Vaš udani

Fr. Levec.

To pismo je bilo za mehko čutečo pisateljico, ki so jo začeli v zadnjih letih že nekoliko prezirati, češ, da je napol Nemka in da so njeni spisi za novo dobo prezastareli, gotovo veliko zadoščenje, zato se je vabilu tudi kmalu odzvala ter poslala »Zvonovemu« uredniku že za drugo številko pesem »Proti severju«. Odslej je ostala listu zvesta

prav do svojih poslednjih let ter objavila v njem skoro vsako leto kako pesemco ali spis v nevezani besedi. Sicer je pa njeno slovensko slovstveno delovanje v teh letih vedno bolj pojemale. Čutila se je zlasti po Cimpermanovi smrti vedno bolj osamelo med mladim slovenskim rodом, ki je ni iskal, zato je objavila razen v »Zvonu« nekaj pesemc le še v »Vrtcu«, izdala l. 1887. pri Kranjčevi »Narodni biblioteki« v Novem mestu svoj roman »Beatin dnevnik«, dve leti nato zbirko otroških pesemc, ponatisnjenih iz »Vrtca« in od drugod z naslovom »Vijolice«, sredi devetdesetih let je pa sploh povsem utihnila.

Čim bolj je pa zapuščala slovensko slovstveno polje, tem marljiveje je pisala nemško, k temu so jo silile tudi gmotne stiske. Razen že omenjenih prevodov slovenskih pesmi v nemščino je objavljala že od začetka sedemdesetih let sestavke v vezani in nevezani besedi v najrazličnejših nemških listih. Leta 1885. je izdala v Ljubljani celo nemško pesniško zbirko »Ins Kinderherz«. Vabili so jo k sodelovanju razni nemški listi. 4. februarja l. 1886. je pisala n. pr. Cimpermanu, da je dobila pozive od listov v Stuttgartu, Lipskem, Koblenzu in v Berlinu, ki so ji ponujali tudi lepe nagrade. Z uredništvom dunajskega mladinskega lista »Illustrierte Jugendzeitung« je bila n. pr. že od l. 1880. v stalni zvezi, uredništvo lista »Der Tourist« jo je pa tudi že l. 1879. prosilo sodelovanja. Kljub tem obširnim zvezam je ostalo vendarle še mnogo njenih nemških rokopisov neobjavljenih.

Lujiza Pesjakova se je bavila zlasti s pesništvom, a pisala je tudi kratke črtice, novele in romane, dalje gledališke prizore in igre, članke in potopise ter prevajala v slovenščino in iz slovenščine. Iz kratka, poizkušala se je v prav vseh panogah slovstva. V njenih pesmih ni kakih globljih misli ali krepkejših čuvstev, po večini so lahkotno kramljanje mehkočutnega ženskega srca, ljubečega naravo (Velikonočna pesem, Prvo cvetje, Jesenska pesem, Pomladnje jutro), narod in domovino, otroke in otroško življenje (Naprej — nazaj, Pri zibelki, Gospodinja Rezka itd.). Kjer so ji privreli stih iz notranje potrebe, kakor n. pr. zlasti v pospinskih pesmih, nekaterih otroških, ali pa takih, ki se nanašajo neposredno na njene lastne doživljanje, nam nedvoumno dokazuje, da je imela pesniški dar. Stih ji teče še dokaj gladko in tudi zunanja oblika je pogostoma skrbno opiljena, toda pri velikem delu njenih pesemc je videti, da je premalo obvladovala slovenski jezik, da bi bila mogla dati svojim iskrenim čuvstvom neposrednega izraza in še v nevezani obliki, zato so njene pesmi na zunaj pogostoma videti prisiljene. Jasneje se izraža tam, kjer ni bila vezana toliko na zunanjo obliko, namreč kot pripovednica. Število njenih izvirnih pripovednih del ni veliko. Razen nekaterih preprostih prvih poizkusov (Očestova ljubezen, Dragotin) ter ljubkih mladinskih črtic, sličic in pripovedk v nevezani besedi, ki dokazujejo, da je dobro poznala otroško dušo, je

napisala pravzaprav le »Rahelo«, »Mojo zvezdico«, »Dva slavca« in »Beatin dnevnik«. Srednji dve se nanašata obe na lastne doživljaje, prva in zadnja nam pa odkrivata bolj nego vsi drugi njeni spisi njeno umetniško naziranje. V obeh nam popisuje prekipévajoča čuvstva v zvezi z burno romantičnimi zunanjimi dogodki ne glede na verjetnost vsega dejanja. Bil je to način, kakor so imele v onih časih zlasti pri Nemcih navado pisati ženske v raznih družinskih listih. Kljub tej pretirani in zato neverjetni in izgrešeni zunanji obliki nam pa prav te dve deli kažeta Lujizino nežno čuvstvanje in bistro opazovanje. To jo je dovedlo zlasti do lepega risanja ženskih in otroških značajev. V »Moji zvezdici« in v »Dveh slavcih« nam odkriva vso materinsko ljubezen, po kateri te dve sliki še danes nista izgubili svoje toplote, čeprav je njuna zunanja oblika že zastarela. Izmed mladinskih spisov v nevezani besedi se odlikujeta zlasti »Stara pravljica v novi obleki« in »Sirota« po živahnem pripovedovanju, a tudi v prevedene (Prvi vnebohod, Rudeča kapica, Palček, Božič v gozdu, itd.) je znala vlití mnogo lastnega srca, zato so otrokom še danes priljubljeno čtivo.

Krepko se je Pesjakova poizkušala tudi na dramatičnem polju. Njeno veselje do dramatičnega slovstva nam dokazujejo že prva leta njenega javnega slovstvenega delovanja, ko je svobodno priredila nekaj iger za slovenski oder (Strup, Svitoslav Zajček), a l. 1871. se je lotila celo velikega izvirnega dramatičnega dela, namreč

petdejanskega igrokaza »France Prešerin«, katerega je v glavnih obrisih izdelala že štiri dejanja, a iz neznanih vzrokov dela potem ni dovršila in je ostalo v rokopisu. Pač pa se je istočasno lotila drugega dramatičnega dela. Deželni odbor je bil namreč l. 1870. razpisal nagrado za najboljšo slovensko opereto ter za besedilo zanjo. Tekme sta se med mnogimi drugimi udeležila tudi naša Lujiza in skladatelj Anton Foerster z dvodejansko opereto »Gorenjski slavček«, in sicer je napisala Lujiza besedilo, Foerster pa glasbo. Skoro istočasno je priredila še veseloigro »Zabavljica«, dalje na Bleiweisovo prošnjo za Vodnikovo proslavo meseca februarja leta 1872. v ljubljanski čitalnici prizor »Na Koprivniku«, nekaj let nato je priredila še enodejanko »Pokojni moj« in za »Vrtec« dramatični prizor »Ubožec«, različnih prologov je pa spesnila več. Če pomislimo, da je bila v njeni dobi naša izvirna dramatična književnost še komaj v začetkih, moramo le občudovati njeno smelost in dokaj veliko spretnost tudi na tem polju. »Gorenjski slavček« je poln lepih prizorov z neprisiljeno šegavostjo in z dobro označbo nastopajočih oseb.

Končno se je udejstvovala izvirno še s članki in s potopisi. Med članke spada »Odprto pišemce slovenskim materam« v »Novicah« l. 1864., kjer pozivlje matere, naj vzgajajo otroke v ljubezni do materinega jezika, dalje je pa objavila l. 1877. v Stritarjevem »Zvonu« spis »V Draždanih«, l. 1884. v »Ljubljanskem Zvonu« zanimive

svoje »Popotne spomine« iz Italije in l. 1886. istotam del svojih spominov z naslovom »Iz mojega detinstva«. Ta dva njena potopisa in spomini nam kažejo vse prednosti njenega uma in peresa. Že dnevniki njeni, najbolj pa navedena potopisa nam dokazujeta njeno bistro opazovanje ter duhovito sodbo. Zanimala se je za vse podrobnosti, razmišljala o vzrokih in namenih, razen tega pa nam je znala svoje vtiske tudi pestro in zanimivo slikati tako, da so njeni potopisi sveži še danes. Nikjer se ne izgublja v dolgoveznem naštevanju in sliki zna vedno vdihniti pečat svoje lastne osebnosti. Posebno lepi so pa njeni spomini (»Iz mojega detinstva«) na Prešerna, Korytka in Vraza, ki niso le zanimiv kulturno zgodovinski spomenik, ker nam prav tako kakor oba potopisa dokazujejo njen veliki dar za slikovito, nazorno in nežno pripovedovanje.

Važna je končno Lujiza Pesjakova tudi kot prevajalka. Prevajati je pričela že prvo leto svojega nastopa, to je l. 1864. in mu je ostala potem zvesta prav do visoke starosti. Prevajala je iz nemščine, hrvaščine in češčine, italijanščine in francoščine v slovenščino ter iz slovenščine v nemščino, in sicer je prevajala vse od kraja, pesmi, pripovedne sestavke in gledališke igr. Razen različnih prevedenih pesem in mladinskih črtic, ki so raztresene večinoma po »Vrtcu«, so najvažnejši njeni prevodi gledaliških iger v slovenščino ter najlepših slovenskih pesmi v nemščino. Prevajala je navadno prosto ter znala vse

bino vedno kolikor toliko spretno prilagoditi našim domačim razmeram, njeni prevodi slovenskih pesmi v nemščino so pa vseskozi spretni in gladki.

Če se ozremo sedaj na to dolgoletno in izredno plodovito Lujizino pisateljsko delo, vidimo, da je bilo izredno pestro in mnogostransko. Uveljavljala se je v vseh panogah bolj ali manj spretno in uspešno, toda značaj njenega peresa se v tej dolgi dobi ni mnogo izpreminjal. Čeprav so se že v drugi polovici preteklega stoletja tudi pri nas ne-
prestano, skoro vsako desetletje menjavali okusi ter uveljavljale vedno nove in nove struje od visoke romantike v njeni mladosti preko suhopar-
nega utilitarizma Bleiweisove dobe v petdesetih in prvih šestdesetih letih, ki je cenil slovstvo le kot sredstvo za narodno probujo, dalje idealistične Stritarjeve romantike v sedemdesetih letih in ro-
mantičnega realizma »Ljubljanskega Zvona« v osemdesetih letih do Govekarjevega naturalizma v devetdesetih letih, je ostala njena umetnost ven-
darle skoro nedotaknjena od vseh menjavajočih se teh okusov. Že iz prvih njenih spisov odsevata neka idealistična romantika in nežna lirika, ki spremljata vse njene spise prav do zadnjega. Umetnost je smatrala za izražanje nežnih srčnih čuvstev in vzorov in za zbujanje enakih v čitatelju; namen ji bodi, da človeka blaži, plemeniti in vzgaja k vsemu lepemu in dobremu. Kot prepričana in navdušena pristašinja Stritarja je slikala življenje, kakršno naj bi bilo, in ne, kakršno je v resnici, zato se je v svojih spisih izogibala vsem senčnim

stranem življenja. Le oba večja spisa (Rahela, Beatin dnevnik) preveva nekoliko burnejše čuvstvanje, sicer pa diha iz vseh proizvodov njene peresa neka tiha umerjenost.

Oblika Lujizinih spisov je dokaj dovršena, zlasti v zrelejši dobi. Bila je vseskozi učenka mož, ki so polagali veliko važnost na dovršeno zunanjo obliko, kakor Stritar, Cimperman in Levstik, zato je svoje spise vedno skrbno pilila, preden jih je poslala v svet. Imela je prirojen čut za skladnost in lepoto in skrbno vzgojen zmisel za zunanjo in notranjo sestavo spisa, zato je tudi oblika njenih spisov vedno skrbna, pogostoma celo vzorna. Prav ta skrb za obliko je pogostoma, zlasti pri pesmih škodovala vsebini in neposredni učinkovitosti, kajti obliko more popolnoma obvladovati brez škode za vsebino le oni, ki je popolnoma kos tudi jeziku. Kako pomanjkljivo in čisto v duhu nemščine je njeno slovensko jezikovno znanje, nam kaže zlasti »Beatin dnevnik«, pri katerem je bilo najbrže še najmanj druge jezikovne pile, dočim so ji druge spise njeni prijatelji in uredniki jako popravljali in pilili. Največji pomočnik ji je bil v tem pogledu njen najboljši prijatelj, pesnik Josip Cimperman, kateremu je redno pošiljala vse svoje rokopise v pregled in popravo. Zlasti pesemce, ki jih je objavljala v »Vrtcu«, so šle skoro vse še pod Levstikovo pilo in nekaj jih je pri tem že popravljenih celo obležalo, tako da so veljale za Levstikove (n. pr. Pevajoča roža, Cvetica lotos). Popravke teh svojih prijateljev in ured-

nikov je sprejemala vedno hvaležno in brez ugovora.

Ustvarjala je Lujiza lahko in hitro. Snov ali čuvstvo, ki je zgrabilo njeno notranjost, je najprej nosila toliko časa v sebi in ga v svoji notranjosti oblikovala, da je dozorelo, nato ga je gladko napisala; v zadnjih letih, ko so ji začele odpovedovati moči, zlasti še vid, ga je pa narekovala svoji hčerki. Jako veliko je pa napisala tudi zgolj mehanično na prošnjo urednikov in raznih svojih znancev, zlasti razne prologe in mladinske sestavke. Urednik »Vrtca« in tudi uredniki raznih nemških listov so ji vedno pošiljali različne klišeje s prošnjo, naj jim napiše k njim primerno besedilo.

Lujiza Pesjakova je bila splošno in posebe še slovstveno jako visoko izobrazena. Poznala je dobro svetovno književnost in večje svetovne jezike. Tudi v slovenski književnosti se je ravnala po prvih vzorih, zlasti po Prešernu in Stritarju. S Stritarjem je dopisovala več let o raznih slovstvenih vprašanjih, mnogo se je pa učila tudi pri velikih nemških in deloma angleških pesnikih in mirno lahko trdimo, da je glede slovstvene narobrazbe tedaj ni dosegala nobena slovenska žena. Prirojeno ji je bilo nežno in iskreno čuvstvovanje, neumorna pridnost, vztrajnost in ljubezen do slovstvenega dela. Čeprav so njeni spisi danes že skoro docela pozabljeni, je Pesjakova vendarle zanimiv in ljubezniv pojav v naši slovstveni zgodovini, med našimi pisateljicami tiste dobe pa

zavzema gotovo eno prvih mest. V slovenski slovstveni zgodovini se bo imenovalo vedno tudi njeno ime, v zgodovini slovenske žene bo pa ostalo vedno med najodličnejšimi, saj je bila prva Slovenka, ki se je docela posvetila javnemu delu, in s tega vidika jo moramo tudi presojati.

Lujiza Pesjakova je bila srednje velike rasti in zlasti v poznejših letih precej krepkega stasa. V mlajših letih je bila prava lepotica. To se ji je poznalo do smrti. Kostanjevih las in lepih rjavih oči je v vsem nastopanju izražala neko plemenitost vzgoje in duha ter čuvstvovanja, zato je vzbujala povsod vtisk dostojanstva in spoštovanja. Krog njenih znancev in prijateljev je bil precej ozek, a s temi jo je družila neka plemenita iskrenost. Bila je blagega značaja in živela je svojim sanjam, svoji preprosti umetnosti in svoji rodbini, a kdor je potrkal kdaj na njena vrata, so se mu vedno odprla. Čeprav je živela sama zadnjih petindvajset let v prav skromnih razmerah, je rada podprla vsakogar, ki jo je prosil pomoči. Stalno je podpirala n. pr. svojega bednega prijatelja Cimpermana in tudi za druge reveže je imela vedno odprto roko. Pomagala in sodelovala je rada povsod, kjer je bilo treba deliti dobroto. Čeprav je ljubila potovanje, se je vendar čutila najsrečnejšo v ljubljeni domovini in pri ljubljenih svojcih. Posebno srečna je bila pa v neposrednem stiku z naravo, zato je zahajala poleti tudi redno na kmete na počitnice, in če jih je morala preživeti še tako skromno. Hrupne družbe ni ljubila

in tudi sicer se ni vsiljevala nikamor. V mlajših letih je rada in mnogo sodelovala pri narodnih družabnih prireditvah, zlasti v čitalnici. Skromna v vsem je preminula nazadnje skoro neopažena in danes je domalega pozabljena. Toda tega pozabljenja gotovo ni zaslužila, zlasti ne med slovenskim ženstvom, ki ga je nad tri desetletja po vseh svojih močeh in gotovo častno zastopala v slovenskem slovstvu.

5. Pavlina Pajkova.

Četrto ženo, ki se je v preteklem stoletju plovito in uspešno uveljavljala v slovenskem slovsstvu, nam je dal solnčni jug. Bila je to **Pavlina Pajkova**, rojena **Doljakova**.

Oče ji je bil sodnik Josip Doljak, doma iz Grgarja na Trnovski planoti, mati Pavlina pa je bila iz poitalijančene rodbine goriškega profesorja Milharčiča. Po poroki l. 1850. sta se mlada zakonca preselila v takrat še avstrijsko Pavijo v severni Italiji, kamor je bil Doljak premeščen. Tu sta se jima rodila najprej sin Teodor in 9. aprila 1854. l. hčerka, ki so ji pri krstu dali ime Pavlina Marija. Kmalu po njenem rojstvu sta se Doljakova preselila v Milan, kjer sta se jima rodili še dve hčerki Henrijeta in l. 1857. Teodolina, katere življenje je plačala mati s svojo smrtjo.

V tistem času so se Piemontezi dvignili proti Avstriji, da ji iztrgajo vse italijanske pokrajine ter jih združijo v mlado italijansko kraljestvo. Po hudih bojih so l. 1859. pregnali tujce iz nekaterih svojih pokrajin in z njimi se je umaknilo iz dežele tudi avstrijsko uradništvo. S temi je moral tudi ovdoveli Doljak s svojo deco, ki se je naselil v Trstu, kjer je bil dodeljen tamošnjemu sodišču. Tu pa je spomladi l. 1861. zbolel in umrl. Na smrtni postelji je izročil otroke svojemu bratu Matiji, imovitemu posestniku in županu v Solkanu pri Gorici. Dečka, ki je že dorastel za srednjo šolo, je poslal stric v neki zavod na Dunaju, de-

klice pa je vzel k sebi. Malo imetje, ki so ga otroci dobili po starših, jim je upravljal, da so imeli kasneje vsak po nekaj stotakov dote.

Kot praktičen kmečki gospodar je smatral stric za najprimernejše, da se izobrazijo dekleta za gospodinjo. Zato je tudi pustil Pavlino le štiri leta v šoli pri uršulinkah v Gorici, nato jo je vzel domov, da je pomagala pri gospodinjstvu. Pavlinino dovtipno dušo pa je žejalo po globlji izobrazbi. V svoji okolici se je čutila prav zapuščeno. Prijateljstvo je sklenila le s svojo sestrčno Angelo in ta vez med deklicama se je še učvrstila, ko se je Doljak po smrti prve žene poročil z drugo in je Angela dobila mačeho.

V Doljakovi hiši se je v tej dobi, to je v začetku sedemdesetih let začela zbirati odlična družba. Imoviti, izobraženi in narodno misleči Doljak je bil izvoljen za deželnega poslanca. K njemu so začeli stalno zahajati iz Gorice mnogi narodni in napredni Slovenci, med njimi tudi goriški politik dr. Karel Lavrič in njegov prijatelj Ernest Klavžar, mlada profesorja Fran Levec in Fran Šuklje ter drugi. In v hiši, kjer je za prve Doljakove žene prevladovala italijanščina, je stopila slovenščina na prvo mesto. Tedaj je oživela za slovenščino tudi mlada Pavlina, ki je v svojem srcu čutila slovensko, dasi je bila vsa njena vzgoja doma italijanska ter se je tudi kasneje v šoli učila le italijanski in nemški. Slovenski je znala do tedaj le toliko, kolikor je bilo treba za občevarje s posli, toda občujoč z rodoljubnimi goriškimi izobra-

ženci, je vzplamtela za domači jezik ter se ga začela z veliko pridnostjo učiti. Pri tem jo je najbolj podpiral navdušeni in visoko izobraženi rodoljub dr. Lavrič, ki jo je učil celi dve leti, on in njegovi prijatelji pa so ji prinašali še razne slovenske knjige, ako jih ni našla v lepi knjižnici solkanske »Čitalnice«, ki jo je bil ustanovil njen stric. Že takrat sta se od slovenskih pisateljev Pavlini najbolj priljubila Prešeren in Stritar in ostala sta ji najdražja do smrti.

Sama je kasneje priznavala, da se je učila slovenščine zelo težko, a lotila se je je s toliko vnemo, da je že na Silvestrovo l. 1871. nastopila v solkanski »Čitalnici« z daljšo slovensko deklaracijo. Svojemu učitelju Lavriču je ohranila iskreno hvaležnost ter se ga opetovano spominjala v svojih poznejših spisih, zlasti pa v prvem »Ženskem pismu prijatelju«. Že tedaj se je tudi lotila pisanja v slovenščini, dočim so njeni prvi poizkusi napisani v italijanščini. Tisto dobo je preživela, kakor je popisala kasneje sama v svoji »Planinski idili«, »v zdravem polmeščanskem, porselskem obližju, kjer se telo in duša svobodno razvijata po nagibih svoje narave.« In nagib njene narave jo je silil h knjigi. Razen slovenskih knjig je že kot mlado dekle jemala v roke umske velikane drugih narodov ter čitala zlasti Danteja in Petrarco, Goetheja in Schillerja ter Shakespearea. Duševno življenje in čuvstvovanje pa ji je poglobila tudi prva ljubezen, ki jo je doživela v Solkanu z mladeničem, ki ji ga pa usoda ni namenila.

Izpremembro je prineslo v njeno življenje l. 1872., ko je dovršil njen brat študije in prišel kot avskultant h goriškemu sodišču. Tedaj so se preselila v Gorico tudi Doljakova dekleta. Pavlina je bila vsem gospodinja, sestri sta pa hodili v šolo. V Gorici se je Pavlini zelo tožilo po Solkanu in po tamkajšnji družbi, kajti navezana je bila le nase in na svoje sanje. Občevala je le v rodbini Jegličevi, kjer je dobivala tudi slovenske liste, največ pa se je vdajala v prostem času svojemu priljubljenemu poslu — pisateljevanju. V tej dobi se je tudi odločila, da poizkusi s svojimi spisi srečo v javnosti, in je izročila uredniku političnega glasila goriških Slovencev »Soči« prvi plod svojega prizadevanja v slovenskem pisanju, to je črtico »Prva ljubezen«. Poizkus je bil uspešen, kajti dne 19. junija l. 1873. je črtica res izšla v podlistku »Soče« in tri mesece zatem še njena »Ženska v družini«, oboje brez podpisa.

Delovanja osamljene sirote pa doma niso razumeli, kajti brat je bil Slovencem in njih naravnosti naravnost sovražen ter ni dovolil sestri niti slovenskega čtiva, še manj pa seveda pisanja, sestri sta bili pa še premladi ter po svojem mišljenju tudi preveč odtujeni, da bi mogli umeti njeno stremljenje. Vzlic temu so jo pa prvi uspehi v javnosti podžigali k delu in poizkusila je, da dobi s svojimi spisi dostop v kak slovstveni list. Tedaj je izhajala le »Zora«, ki jo je v Mariboru urejeval in izdajal dr. Janko Pajk. Do tega se je obrnila z nekaterimi pesmimi in Pajk je res objavil prvo

njeno pesem »Tvoj spomin« v peti številki »Zore« l. 1874. ter pristavil pod črto, da je ta pesem »od dobrodošle nam pesnice«. Tako je stopila komaj dvajsetletna Pavlina Doljakova pred širšo slovensko javnost ter ostala poslej zvesta delavka v slovenskem slovstvu skoro celih trideset let.

Pavlinini prvenci so zbudili takoj pozornost širše javnosti, zlasti pa je opozorila nase pesnika Josipa Cimpermana, ki ji je pisal meseca februarja l. 1875. iz Ljubljane pozdravno pismo in ki je povzročilo potem skoro poldrugoletno živahno dopisovanje z njim. Na eni strani jo je to dopisovanje s priznanim pesnikom tešilo v njeni moreči osamelosti in bridkih razmerah, v katerih je živela, na drugi strani je bilo pa zanjo tudi kolikor toliko poučno, ker ji je rad popravljajl v pregled mu poslane pesmi in ji svetoval v slovstvenih zadevah. Najvažnejši pa je bil zanjo stik z urednikom »Zore«, Jankom Pajkom. Pajk je bil visoko izobražen mož, ki je izkušal z velikim navdušenjem, a z manjšo spretnostjo služiti slovenskemu slovstvu. Skraja je bil gimnazijski profesor v Mariboru, a avstrijska vlada, ki je krivo gledala vsako javno slovensko delovanje, ga je hotela l. 1872. prestaviti v Novo mesto, toda Pajk se je rajši odpovedal državni službi, nego da bi zapustil Maribor. Leta 1873. je prevzel lastništvo in uredništvo l. 1872. ustanovljenega znanstvenega in leposlovnega lista »Zore«, ki jo je do tedaj vodil Davorin Trstenjak, ter prevzel še vodstvo »Na-

rodne tiskarne«, ki jo je potem l. 1874. tudi kupil in jo nazval J. M. Pajkovo tiskarno.

Ko sta si začela v književnih zadevah dopisovati s Pavlino, je bil poročen z vdovo Marijo, rojeno Wellner iz Maribora. Iz tega zakona je imel Pajk hčer, pastorko pa mu je privedla v zakon žena od svojega prvega moža. Dne 1. junija l. 1875. pa mu je žena po daljšem bolehanju umrla. Ob tej priliki je Pavlina odkrito sočuvstvovala s Pajkom, ki je zaslutil v svoji osamelosti v sedemnajst let mlajši Pavlini sorodno dušo. Še istega leta v novembru jo je obiskal v Gorici. Ta obisk ju je zblížal še bolj, zaročila sta se in dne 26. februarja l. 1876. v goriški stolni cerkvi poročila.

Z najlepšimi upi v srečne dneve je Pavlina ob Pajkovi strani nastopila novo življenje. Ljubozniv sprejem v novem domu so ji obetale tudi besede tiskarjev iz Pajkove tiskarne, ki so ji ob tej priliki v stihih povedali, da

»prihoda se Tvojega vsi veselimo,
iskreno zaupanje v Tebe gojimo —
za Te so nam src simpatije zavzete.«

A teh lepih upov je bilo le prehitro konec. Z ženitvovanjskega potovanja v Benetke sta se odpravila v Maribor, kjer je imel Pajk svoje stalno bivališče. Tu pa je jela nad mlada zakonca navaljevati skrb za skrbjo. Sorodniki prve Pajkove žene so gledali Pavlino hudo postrani in Pajkov tast Wellner, ki je zapisal v svoji oporoki prvi njegovi ženi dve hiši v Mariboru in več vino-

gradov ter dal Pajku tudi denar za njegova podjetja, je po novi Pajkovi poroki preklical oporoko in Pajk, ki je na ženina posestva kupil tiskarno, je prišel kmalu v hude denarne stiske. Tiskarno mu je pomagala vzdrževati »Zora«, ta pa je z l. 1876. dobila nevarnega tekmeca. Josip Stritar, ki je po prvem letniku svojega »Zvona« l. 1871. list ukinil, se je to leto oglasil na prigovarjanje svojih prijateljev iznova ter je zopet začel izdajati »Zvon«. Pajkovi »Zori« je odpadal naročnik za naročnikom, sotrudnik za sotrudnikom in mož, ki se je še prav po nepotrebnem zapletel v slovstvene prepire z razboritejšim Stritarjem, je izprevidel, da ne bo mogel vzdržati, zato je že poleti l. 1877. zaprosil zopet za sprejem v državno službo. Upal je, da ga nameste kje v domovini, a Slovencem sovražna dunajska vlada ga je poslala v malo gornjeavstrijsko mesto Ried ob bavorski meji. Zapustil je Maribor, mlado ženo in poldrugo leto starega sinka Milana in sam odšel na svoje službeno mesto, kjer pa mu ni bilo obstanka. V oktobru se je vnovič odpovedal službi ter se vrnil v Maribor z upanjem, da morebiti le še reši svoje podjetje.

Tu pa se je pripravljaj zanj še hujši udarec. Sorodniki prve žene so nahujskali njegove upnike in ob novem letu 1877. je prejel Pajk toliko terjatev, da jih ni mogel poravnati ter se dalje obdržati. Marca meseca je moral ustaviti svojo »Zoro«, za tiskarno pa je napovedal konkurz. Ob prodaji je rešil le majhno vsoto denarja, pustil

še tudi dolg in brez službe in prijateljev je obupani mož s svojo družinico zapustil domovino ter se preselil v Gradec. Med pogostim stradanjem je strti Pajk, stanujoč z ubogo družino v mrzli podstrešni sobici, iskal utehe v znanosti, vpisal se je na graško vseučilišče, poslušal modroslovje ter pridno študiral, da bi se usposobil za vseučiliškega profesorja. Oziri na družino so ga pa končno prisilili, da je prekinil nauke in da se je v tretje potegoval za državno službo, ki jo je dobil sedaj na drugi nemški gimnaziji v moravskem Brnu, kamor se je preselil jeseni l. 1879. Tu je ostal sedem let, živel svoji družini, ki se je med tem še pomnožila s sinom Božidarjem, ter svoji znanosti. Ko je bil polagoma odplačan ves dolg v Mariboru, so si Pajkovi tudi gmotno opomogli vsaj toliko, da so lahko živeli mirno, čeprav skromno. Izprva se nikakor niso mogli vživeti v popolnoma tuje jim razmere, polagoma so se pa le privadili ter se celo sprijateljili z nekoliko družinami.

V vseh teh hudih dneh, ki so navaljevali na ubogega Pajka, mu je bila Pavlina pridna družica ter je z njim vred prenašala vse bridkosti. Njegove nasprotnike je imela za svoje in redki njegovi prijatelji so bili tudi njeni. Živela sta največ zase sama v krogu svojih otrok, ki jima je bila Pavlina skrbna mati, kakor je požrtvovalno stregla tudi svoji pastorki, ki je pri njih bolehalo za jetiko in tam tudi umrla. Oba sta si pa vedno želela oddaljene domovine, in ko so dovoljevala gmotna sred-

stva, sta jo obiskovala vsaj o počitnicah. Zatekala sta se k staremu prijatelju Davorinu Trstenjaku v Šmartno pri Slovenjgradcu, odkoder so delali izlete v Savinjsko dolino, kjer je bil Pajk doma, ali pa sta hodila v Podgoro pri Gorici, kamor so vezali Pavlino mladostni spomini.

Poleti l. 1887. je Janko Pajk kot petdesetletnik promoviral na dunajskem vseučilišču za doktorja modroslovja in jeseni istega leta se mu je posrečilo doseči premeščenje za profesorja na tedanjo Franca Jožefa gimnazijo v I. okraju na Dunaju, da je mogel za svoje znanstvene namene izrabljati bogate knjižnice v prestolnici. Na Dunaj se je takoj preselila tudi družina in tu so ostali potem celih dvanajst let. Pajk se je posvečal največ modroslovnim študijam, a Pavlina družinskim poslom, vmes je pa pisateljevala. Seznanila sta se tu z nekaterimi odličnimi rojaki, kakor z dr. Turnerjem, s Primožičem, uradnikom učnega ministrstva, i. dr. in celo s Stritarjem, s katerim je bil Pajk v prejšnjih letih v tako ostrih nasprotstvih, je v tem času mnogo občevala. Med starejšimi Slovenci na Dunaju je uživala velik ugled in spoštovanje. Zahajala sta tudi v dunajski »Slovenski klub«, ki mu je načeloval starosta Navratil, in z drugimi njegovimi člani v njem tudi predavala. Drugače pa so živeli Pajkovi mirno in skromno sami zase. Pavlina se na Dunaju tudi nikdar ni mogla tako udomačiti kakor prej v Brnu. O počitnicah so posečali domovino, otroka sta ji med tem že doraščala, niso je več morale skrbi za

vsakdanji kruh in tudi nekdanja nasprotstva med njenim možem in vodilnimi slovenskimi slovstveniki so precej potihnili.

A Pavlini ni bilo dolgo usojeno tako mirno življenje. Pajk, strt od nešteti udarcev usode, je začel bolehati na živcih, njo pa je vedno bolj nadlegoval stari želodčni katar. Spomladi l. 1899. je Pajk zaprosil za stalno upokožitev, ki so mu jo dovolili, in še tisto poletje so se po dvajsetletni odsotnosti zopet za trajno vrnili v domovino. Tu so se ustavili preko počitnic l. 1899. v Kranju, kjer je služboval tedaj sin Milan, ko pa je tiste jeseni dobil Milan službo profesorja na ljubljanskem učiteljskišču, so se vsi preselili v Ljubljano ter se nastanili na Bleiweisovi cesti št. 13.

Pajk in Pavlina sta mislila kupiti v Ljubljani celo svoj dom, kjer bi preživela tako potrebni in zasluženi pokoj, a strtemu Pajku je bil že namenjen drugačen mir. Živčna bolezen se je razširila na možgane in po dolgem in mučnem trpljenju je dne 7. novembra 1899. umrl. Moževa smrt je močno vplivala na Pavlino. Poslej je živela le svojima sinovoma, občevala pa z urednikom »Doma in sveta«, dr. Frančiškom Lampetom in z družino Fr. Levca, s katero jo je zbližala poroka sina Milana z Levčevo hčerjo Vido. Z Levčevimi je prebila tudi poslednje počitnice v l. 1900. v Podbrezju na Gorenjskem, nato pa ni prišla več nikamor. Pomalo je še pisateljevala, objavila v »Domu in svetu« še »Spomine na Fr. Lampeta«, ki je umrl l. 1900., a že se je začel tudi njej bližati

večni mir. Bolehala je in hirala in konec majnika l. 1901. je obolela za pljučnico, ki je ni zmagala. Dne 1. junija 1901. zjutraj ob 6. uri ji je podlegla ter umrla, stara 47 let.

K večnemu počitku so jo položili 2. junija l. 1901. v rodbinsko rakev na ljubljanskem pokopališču pri Sv. Krištofu ob stran njenega pokojnega moža ter ji dali na grob značilni napis:

»Tu bolečin potihne zloba,
tu si počilo boš srce.«

Slovenski in tudi nemški listi so ob njeni smrti priobčili toplo pisane posmrtnice, sin Milan pa je v »Domu in svetu« l. 1902. napisal njen življenjepis z obširnimi pretresom njenih spisov.

*

Ko se je Pavlina Pajkova, takrat še Doljakova, začela zavedati svojega slovenskega pokolenja ter se z vso vztrajnostjo lotila učenja slovenskega jezika, je v slovenskem slovstvu že zavladal duh Stritarjev in njegovih mladih tovarišev. Po prenehanju »Slov. Glasnika« je začel izdajati Stritar l. 1870. na Dunaju svoj »Zvon«, okrog katerega so se zbrali najboljši tedanji mladi slovenski književniki. Dočim so starejši smatrali slovstvo le za pripravno sredstvo za narodno prebudo, je Stritar, ki mu je v tem pogledu krčil pot že Fr. Levstik, z »Zvonom« jasno in odkrito povedal, da slovstvo ni in ne sme biti sredstvo za kakršnekoli smotre, nego da je najvišji izraz prosvetnega življenja

vsakega naroda in da mora biti za slovstvo edino merilo njega umetniška kakovost, ne pa njegova koristnost. Zajemajoč iz tedanjih slovstev drugih prosvetljenih narodov in opirajoč se zlasti na Prešerna, je ubral v »Zvonu« takoj visoka umetniška pota in zahteval to od svojih sotrudnikov.

Dočim so mladi posnemali Stritarja, je bil pa njegov visoki polet starejšemu rodu nerazumljiv. Ker vendar niso hoteli kar meni nič tebi nič prepuustiti Stritarju vodstva slovenske književnosti, se je med njimi in med Stritarjem vnel hud boj, v katerem so se stari pokazali še močne. Čeprav je bila njegova slovstvena smer zmagovita, se jim je z različnimi sredstvi vendarle posrečilo škodovati »Zvonu« toliko, da je moral že konec prvega letnika zopet utihniti za celih pet let.

Tako smo ostali Slovenci v začetku sedemdesetih let pravzaprav brez leposlovnega lista, zakaj »Besednik«, ki je izkušal v Celovcu nado meščati nekdanji »Slov. Glasnik«, ni bil v pravem pomenu besede slovstven list, temveč »kratkčasen in podučen list za slovensko ljudstvo«. Ta ugodni položaj so uvideli nekateri štajerski rodoljubi in so začeli pod vodstvom Davorina Trstenjaka l. 1872. izdajati v Mariboru »Zoro«, časopis za zabavo, znanost in umetnost. Dasi je bil to tedaj edini leposlovni list, vendar mu starejši kranjski rodoljubi niso bili posebno naklonjeni, mlajših književnikov pa, v katerih je klilo od Stritarja vsejano seme, pa celo ni mogla pritegniti, ker je bila brez vsake prave slovstvene in

umetniške smeri. Mladi nadarjeni književniki so slejkoprej vpirali oči v Stritarja in ga končno res pregovorili, da je z l. 1876. vnovič začel izdajati svoj »Zvon«. Pajku, v čigar roke je prešla med tem »Zora«, je bil ta tekmeec neprijeten in je izzval s Stritarjem boj, v katerem je pa podlegel. Že omenjene žalostne gmotne razmere so ga končno prisilile, da je z izdajanjem »Zore« prenehal.

A tudi nade, ki so jih njegovi oboževalci gojili do Stritarja, se niso uresničile. Nekdaj nezprosni borec za svoje nazore je postal tekom let mehak in popustljiv in v svojih spisih je opisoval življenje, kakršno si je želel v svoji nežni, romantično idealistični domišljiji, mladi pa so bili mnenja, da je treba slikati življenje, kakršno v resnici je. Stritar, ki je sam čutil, da prehajajo njegovi lastni učenci preko njega, je ustavil »Zvon« konec l. 1880. in predal slovensko slovstveno krmilo mlajšim močem, med katerimi so bili najodličnejši tedanji slovstveniki Fr. Levec, Josip Jurčič, Ivan Tavčar in Janko Kersnik. Ti so začeli z novim letom 1880. izdajati v Ljubljani »Ljubljanski Zvon«, ki je še bolj nego Stritarjev »Zvon« gojil izrazito slovstveni in umetniški značaj, a je očitno opustil Stritarjevo idealistično romantično smer ter krenil na pota romantičnega realizma.

Ob novem Stritarjevem umiku so se nadejali njegovi nasprotniki, zlasti še nekdanji »Zorovci«, da zdaj napoči njih doba. Že o počitnicah l. 1880. so se sešli pri starosti štajerskih slovenskih pisateljev Davorinu Trstenjaku v Starem trgu Pajk

s svojo Pavlino, graški vseučiliški profesor dr. Gregor Krek in celovski gimnazijski profesor dr. Jakob Sket. Na tem sestanku so sklenili izdajati »Zori« podoben list, ki je vzporedno s 1. številko »Ljubljanskega Zvona« res izšel v Celovcu z imenom »Kres«. Ta je bil sicer boljši nego nekdanja »Zora«, a proti krepkemu »Ljubljanskemu Zvonu« ni mogel uspeti. Glavni udarec pa mu je zadal ravno Pajk sam, ko je l. 1882. priobčil v njem svojo oceno tedaj izišlega I. zvezka »Poezij« Simona Gregorčiča, ki mu jo je zamerila vsa slovenska javnost. Od tega udarca si »Kres« ni več opomogel. Opustil je sicer leposlovje ter se poizkušal vzdržati eno leto še kot »poučen in znanstven list«, a konec l. 1886. je prenehal in »Ljubljanski Zvon« je ostal zmagovalec brez tekmeca.

A ne za dolgo. Možje, ki so imeli pri njem glavno besedo, so bili odločno naprednega in svobodnomiselnega naziranja. Proti temu je pa začel že v osemdesetih letih z vso silo nastopati tedanji profesor bogoslovja v Gorici dr. Anton Mahnič, zastopajoč načelo, da mora biti vera osnovna podlaga in merilo za vse panoge javnega življenja in udejstvovanja in tudi za književnost. Posvetno izobraženstvo na to ni pristalo, dočim je potegnila z Mahničem duhovščina. To je rodilo očiten in trajen razkol v dotlej bolj ali manj složnih narodnih vrstah. Vsaka stranka je začela hoditi od tedaj po lastnih potih. To je vedno bolj vplivalo tudi na književnost. Dočim se je zbiralo svobodnomiselno posvetno izobraženstvo okrog »Ljubljan-

skega Zvona«, si je ustanovila katoliška stranka že l. 1888. v Ljubljani lastno leposlovno glasilo »Dom in svet«, ki mu je bil prvi urednik dr. Frančišek Lampe.

Komaj se je pojavil »Ljubljanskemu Zvonu« ta novi tekmeč, so se pa že oglasili tudi nezadovoljneži v njegovem lastnem taboru. Pojavila se je pri njem struja, ki je odrinila Levca in Kersnika ter zahtevala, da opisuj pisatelj življenje, osebe in dogodke verno po naravi ter naj se ne straši, da pri tem točno kaže tudi kočljive ali celo grde plati življenja. Glavni zastopnik te struje in njen prvoboritelj je bil mladi Fran Govekar, ki ni s svojim ostrim peresom prav nič prizanašal starejšim zaslužnim možem. Tok časa ga je podpiral in tako so si priborili v sredi devetdesetih let mladi prevlado tudi v »Ljubljanskem Zvonu«.

Pri vsem tem živahnem razvoju in gibanju slovenskega slovstva v zadnji četrtini preteklega stoletja je bila jako udeležena tudi Pavlina Pajkova. Dasi že od mladosti zavzeta za Stritarja in njegovo slovstveno smer, zaradi poroke z J. Pajkom, ki je bil temu hud nasprotnik, ni mogla sodelovati pri »Zvonu«, tem marljiveje pa se je izkušala udeleževati v zmislu njegove slovstvene smeri pri »Zori« in »Kresu«, ki jima je bila najplodovitejša leposlovna sotrudnica. Tudi v »Ljubljanski Zvon« je našla pot šele, ko je odložil njegovo uredništvo hudi nasprotnik njenega moža Fr. Levec, a tudi sama je imela z Levcem razprtije še izza dekliških let. Zaradi prevlade mlade Go-

vekarjeve struje je bilo njeno sodelovanje pri »Ljubljanskem Zvonu« prav kratkotrajno, zato je bila v zadnjem desetletju svojega življenja tem pridnejša sotrudnica zlasti »Doma in sveta«, sodelovala je pa tudi pri mnogih drugih književnih podjetjih, kakor pri »Družbi sv. Mohorja«, Hribarjevem »Narodnem koledarju« v Celju, Gašbrščkovi »Slovanski knjižnici« v Gorici, »Slovenski Matici« in še drugod.

O prvih početkih Pavlininega slovstvenega delovanja nimamo povsem točnih poročil. V svojem pismu Cimpermanu z dne 21. februarja l. 1875. pripoveduje, da jo je dr. Lavrič kot sedemnajstletno deklico poučeval v deklamiranju, ji nosil knjige in jo navduševal za slovenski jezik, »a naučiti ga spoznavati«, tako nadaljuje v svojem pismu, »govoriti, za pisariti mi še na um nej prišlo, dokler ni srce dobilo rane... In ker mi nej bilo mogoče v sebi zadušiti toliko bolečin, iskala sem pomoči, za jej vsaj olajšati. In glejte! nobeden lek se mi nej zdel tako tolažljiv kot poezija. A v slovenskem jeziku kaj pisati, mi je bilo pretežko. Poskusila sem v italijanskem, a šlo mi nej iz srca, ker Slovenec je bil, ki je v meni zbudil novo grenko-sladko življenje, tedaj slovenske so morale i pesmi biti. A ker pesmariti mi nej še šlo, poskusila sem v prozo pisati, a i proza me nej zadovoljila; proza nej izrazila tako, kakor je srce čutilo, in jela sem zopet z velikim trudom, pesmice »kovati«.« In dalje pravi v istem pismu: »V Solkanu bil je nek dijak kateri mi je rokopise po-

pravljaj, in jaz sem dobila pesem ali spis popravljen v roko, ne da bi bila vedela zakaj je popravljal, ker skupaj nisva mogla priti, da bi mi bil razložil vzrok. Zavaljo tega sem počasi napredovala.«

Kmalu potem, ko je objavila poleti l. 1873. goriška »Soča«, skoro gotovo s posredovanjem katerega izmed izobražencev, ki so zahajali v hišo njenega strica, njena prvenca »Prvo ljubezen« in »Ženo v družini«, se je obrnila tudi do J. Pajka s prispevki za edini tedanji leposlovni list »Zoro«. Pajk je objavil že v prvi marčevi številki l. 1874. njeno pesemco »Tvoj spomin« s podpisanim »P. D.« ter pristavil pod črto opombo »Od dobrodošle nam p e s n i c e«. Kako visoko je cenil urednik »Zore« Pavlinin pesniški dar, vidimo najbolje iz pisma, ki ga je pisal nekoč o njej J. Cimpermanu in kjer pravi: »P. D. je izvrstni biser, koji se je mogel na Slovenskem glede poezije najti. Pavlina je še v jeziku neokretna... ali ona je globokočutna, zares s poetiškim genijem nadarjena.« Ko so v istem letniku »Zore« izšle še njene pesmi »Pomlad«, »Solza«, in »Ti nisi ljubil«, so vzbudile pri čitajočem občinstvu precej pozornosti. Pesnik J. Cimperman je po pravem imenu in naslovu pesnice »P. D.« toliko časa pozvedoval, da je oboje iztaknil ter ji meseca februarja l. 1875. celo pisal. Pavlina, ki se je čutila v Gorici tako osamljeno, mu je odgovorila že 15. februarja. Nato se je razvilo med njima pridno dopisovanje in zlasti od Pavlinine strani tudi zaupljivo prijatelj-

stvo. Njemu je pošiljala tudi svoje pesmi v pregled in zvesto poslušala njegove nasvete. Z isto zaupljivostjo se je oklenila tudi urednika Pajka, ki je objavil l. 1875. v svojem listu njene pesmi: »Cveticam«, »Porod ljubezni«, »Povračilo« in »Sirota«. Mnogo jih je pa obležalo še v njegovi miznici, ker jih ni utegnil opiliti in pripraviti za tisk.

Važno za nadaljnji Pavlinin pisateljski razvoj je bila njena poroka z Jankom Pajkom, kajti združila jo je z visoko naobraženim možem, ki je razširil tudi njeno obzorje. Dasi je imela skraja dovolj posla z urejevanjem novega doma, je vendarle tudi v prvem polletju l. 1876. v »Zori« vrsta njenih pesmi, kakor »Tvoj prvi poljub«, »Svetu«, »Slovo od domovine«, »Človeško srce«, »Gotovo zdravilo«, »Pregovorjena otožnost« in »Novi domovini« ter spis »Občutki na novega leta dan«. V drugem polletju je s pesemcami sicer utihnila, objavila je pa daljši leposloven spis »Odlomki iz ženskega dnevnika«, ki je nekak opis njene lastne mladosti, in razen tega še članek o veliki tedanji francoski pisateljici »George Sand«. Enako marljiva sotrudnica je bila »Zori« tudi l. 1877. ko je priobčila v njej štirinajst pesmi in dvanajst »Ženskih pisem prijatelju«, v katerih razpravlja o raznih slovstvenih in drugih stvareh. V l. 1878., ki je prineslo njenemu možu in njej toliko bridkosti, sta izšli v poslednjih številkah »Zore« le dve pesemci »Ranjeni Črnogorci« in »Otožnice«, pač pa je izdala to leto v posebni knjižici svoje zbrane »P e s m i«.

Po prenehanju »Zore« skoro tri leta ni imela primerne glasila, kamor bi bila pisala, zato ji je ustanovitev »Kresa« gotovo dobro došla. Že v njegovem prvem letniku l. 1881. je objavila štiri »Gazele«, pesemci »V spomin 10. maja 1887.« in »Studenčku«, daljšo novelo »Roka in srce« ter krajšo »Blagodejna zvezdica«. V naslednjem letniku je priobčila obširno novelo »Mačeha«. V tem letniku pa je izšla tudi Pajkova ocena Gregorčičevih pesmi, ki ga je sprla z urednikom Sketom. Z možem je utihnila tudi Pavlina in urednik Sket se je v pismu Trstenjaku (9. dec. 1882.) tolažil, češ, »ako ima pa Pajk tako mržnjo na nas... naj bo, tudi brez njega in brez nje bode list izhajal.« Ko pa je Sketu čimdalje bolj trda predla za leposlovno gradivo, jo je jeseni l. 1883. zopet prosil sodelovanja. Res je objavila v zadnji številki krajšo novelico »Povestnik v sili«. Razen tega je bila to leto tudi prvič med sotrudnicami celovške Družbe sv. Mohorja in sicer s kratkim spisom »Zavod za slepce«. Tudi v naslednjem letniku »Kresa« je objavila le novelico »Očetov tovariš« in razpravo »Nekoliko besed k ženskemu vprašanju«, v šmohorskem koledarju pa svojo zadnjo pesem »Z Bogom« in v goriški »Soči« krajši spis »Špilberški podkopi«. Prvič je stopila tega leta v stik z »Matico Slovensko«, kateri je poslala obširen roman »Arabela«. Ker ga je pa Matica odklonila, ga je objavila l. 1885. v »Kresu«, razen tega pa še v šmohorskih »Večernicah« daljšo

povest »Dora« ter v Koledarju kratek spis »Al' dneva ne pove nobena prat'ka«.

Z novim letom 1886. »Kres« ni več izšel kot »leposloven in znanstven list«, temveč le še kot »poučen in znanstven list«, zato je izgubila Pavlina svoje glavno glasilo in je za nekaj časa popolnoma utihnila. Njenega molka so pa morali biti vzrok še kake druge, doslej nepojasnjene razmere, kajti razen povesti »Domačija nad vse«, ki jo je priobčila l. 1889. v šmohorskih »Večernicah«, a napisala že l. 1886., ni objavila v tej dobi celih šest let, med katerimi se je bila tudi preselila z družino iz Brna na Dunaj, nobenega spisa več, čeprav bi bila imela priliko sodelovati vsaj pri Družbi sv. Mohorja ali pa tudi pri l. 1888. ustanovljenem »Domu in svetu« ter še kje drugje. Šele l. 1892. jo srečamo nenadoma v »Ljubljanskem Zvonu«, katerega uredništvo je bil med tem prevzel A. Funtek, in sicer z »Aforizmi o ljubezni«, ki jih je čitala dne 9. januarja istega leta v »Slovenskem klubu« na Dunaju. Razen tega je objavila v Mohorjevih Večernicah svojo že pred devetimi leti spisano povest »Najgotovejša dota« ter v D. Hribarjevem »Ilustrovanem Narodnem Koledarju« novelo »Igra s srečo«. Leta 1893. je zopet ni v nobenem listu, pač pa se je jeseni tega leta pojavila s prvim zvezkom svojih »Zbranih spisov«, ki so izšli v založništvu njenega prijatelja D. Hribarja v Celju in so obsegali vse pesmi, »Občutke na novega leta dan«, »Odlomke iz ženskega dnevnika« in »Blago dejno zvezdico«. Razen tega je pa napisala spo-

mladi l. 1893. še povest »Priateljev sin« in jo poslala meseca avgusta uredniku — »Doma in sveta«. Tako je stopila prvič v stik s tem listom in njegovim blagim urednikom, s katerim jo je pozneje družilo prav do njegove prezgodnje smrti tako toplo prijateljstvo. Dr. Lampe ji je takoj odgovoril, da ga veseli njena namera, da vstopi v krog »Dom in svetovih« sotrudnikov, ter ji odkrito razodel svoje mnenje o njenih spisih. Hvali njih vsebino, a graja jim nedostatno obliko. To so ji ponavljali zopet in zopet tudi vsi drugi uredniki. Obenem jo je prosil, naj mu pošlje sliko in življenjepisne podatke. Objavil je njeno povest šele prihodnjo pomlad, a istočasno mu je poslala tudi že svoje »Aforizme o ženstvu«, ki jih je čitala dne 13. januarja v dunajskem »Slovenskem klubu« in ki jih je priobčil Lampe v septemberski številki svojega lista. Dalje je objavila tega leta tudi v »Ljubljanskem Zvonu« daljšo povest »Obljuba« ter »Aforizme o prijateljstvu«, za Družbo sv. Mohorja je pa napisala povestico »Najdenec«, a ker je ni sprejela, ji je priklopila še dva kratka starejša spisa in jih jeseni l. 1894. objavila skupaj kot 30. zvezek Gabrščkove »Slovenske knjižnice« v Gorici. Pri Mohorjevi družbi pa je nehala sodelovati, ker so ji preveč popravljali njene spise, kakor se je izrazila sama v pismu Lampetu dne 15. marca l. 1896.

Največjo plodovitost je razvila Pavlina v naslednjih dveh letih, to je l. 1895. in l. 1896. Prijatelju Lampetu je poslala že na zimo l. 1894. tra-

gedijo o gospe Milavčevi, o katere snovi se je njen ocenjevalec pesnik A. Medved izrekel sicer pohvalno, a nam je ostala nje usoda neznana, pač pa je začel Lampe priobčevati že maja meseca l. 1895. njeno daljšo povest »Spomini tete Klare«, mesec dni poprej razmišljanje o sreči z naslovom »Kako pridemo do sreče«, naslednje leto pa obširni roman »Judita«, spisan še l. 1895. V »Ljubljanskem Zvonu« je objavila v teh dveh letih najprej »Roman starega samca«, zatem pa enega svojih najboljših romanov »Dušne borbe«. Ta je bil izprva namenjen »Domu in svetu«, a ker je Lampe kljub temu, da se mu je zdela povest v splošnem jako dobra, najbrže zahteval kakih večjih izprememb, katerim se je pa Pavlina vedno upirala, ga je odstopila na Lampetovo žalost »Ljubljanskemu Zvonu«. Meseca marca l. 1895. je že v drugič poizkusila zopet srečo pri »Slovenski Matici«. To pot je poslala Matičnemu predsedniku Levcu povest »Planinska idila«, ki je bila na zimo tudi sprejeta in objavljena l. 1895. v 2. zvezku Matične »Knezove knjižnice«. Ta uspeh jo je toliko opogumil, da je poslala poleti l. 1896. Matici še roman »Potje življenja«, s katerim je hotela tekmovati za razpisano nagrado iz Jurčič-Tomšičeve ustanove, toda to pot ji sreča ni bila mila. Nagrada je bila prisojena Detelovi »Trojki«, a usoda njenega romana nam je ostala neznana. Morda je ta povest istovetna s »Slučaji usode«, o katerih vemo, da jih je Pavlina že l. 1896. namenila »Slov. Matici«, a ko jih je odklonila, se je

l. 1897. vnovič zatekla v Gabrščkovo »Slovansko knjižnico«, ki jih je dala na svetlo jeseni istega leta.

Prav v tem času pa je bila Pavlina sredi drugega viharnega dela, ki ji je jemalo vse moči. Mladi, ki so začeli nastopati že od začetka devetdesetih let pod vodstvom Govekarja ter napovedali takoj oster boj vsem zastopnikom starejših smeri, so trčili tudi ob Pavlino Pajkovo. Ko je priobčil l. 1896. »Ljubljanski Zvon« njene »Dušne borbe«, je izhajal v tem listu tudi Govekarjev roman »V krvi«. Idealistično romantična smer po vzoru Stritarjevih spisov v Pavlininem romanu in naturalizem Govekarjev sta si bila v najostrejšem nasprotju, ki je dalo povod za medsebojno kritiko. Boj je sprožil Fr. Govekar sam, ki je začel jeseni l. 1896. priobčevati v tržaški »Edinosti« svoje »Portretne karikature«. V teh je v štev. 110. pisal tudi o Pavlini Pajkovi ter dejal o njenih spisih med drugim, »da kažejo gospejini spisi sploh, da se živi njihova mati že od nekdanj le z mlekom in z vodo« in da »so skoro vsi po istem kopitu nemških beletristinj.« Ta napad, ki je bil glede na Pavlinino hudo želodčno bolezen gotovo neotesan, je pisateljico jako bolel in svojemu prijatelju Fr. Lampetu je v pismu z dne 18. septembra 1896. potožila, da zaradi njega že štiri mesece ni prišla za pero, a duševna brezplodnost da ji provzroča še hujše notranje bolečine. Poslej pa so še skoro v vseh slovenskih listih začele izhajati neugodne ocene njenih »Dušnih borb« in »Slučajev usode«. »Borbe«

je posebno izdelal jurist Ivan Škerjanec, ki je priobčil svojo oceno v tržaški »Edinosti«. V »Slov. Narodu« se mu je pridružil Fr. Vidic, ki se ji pri »Slučajih usode« spotika zlasti ob mnogih slučajnostih, v »Učiteljskem Tovarišu« jo je prijel Fr. Jaklič, v »Slovenki« Ljudmila in tudi »Slovenec« ji ni prizanesel.

H Govekarjevim »Portretnim karikaturam« je Pavlina sama molčala, oglasil pa se je njen mož, ki je naprej pisal dne 18. septembra 1896. uredništvu »Edinosti« protestno pismo, v katerem ostro nastopa proti napadom na soprogo in proti smešenju bolne žene, ki ima za seboj dvajset let požrtvovalnega pisateljskega dela. Oktobra in novembra meseca tistega leta pa je priobčil še v »Edinosti« štiri članke pod naslovom »Manevri naše nove literarne šole«. V njih očita novostrujarjem nemoralnost v njih boju in v njih spisih ter razpravlja o smeri v spisih Pavline Pajkove.

Po raznih omenjenih ocenah v slovenskih listih pa je stopila končno tudi Pavlina sama na dan. Dne 1. maja 1897. je objavila v »Slovenskem listu« uvodnik z naslovom »Naše časopisje in morala«, ki ga je podpisala z »Rodoljubkinjo«. V njem se zgraža nad surovim pisanjem slovenskega časopisja, zlasti nad nemoralnimi podlistki v »Slov. Narodu«, dne 27. novembra pa je priobčila še v »Edinosti« s pravim imenom podpisani članek »V obrambo«, kjer se brani očitkov, ki sta jih nanizala v svojih ocenah »Slučajev usode« Fr. Vidic in Ljudmila. Kakor je pisala dne 8. decembra t. l.

Stritarju, se sicer ni nameravala dalje javno spuščati v boj, a ko ji je Stritar odgovoril in pritrdil njenim nazorom, je dne 11. decembra 1897. objavila to njegovo pismo v »Slov. listu« pod naslovom »K najnovejšemu literarnemu boju«. Tej objavi se je Govekar dne 18. jan. l. 1898. v »Edinosti« posmehoval, češ, Pavlina »se je šla jokati k Stritarju«, nato se je oglasila že naslednji teden v istem listu s posebnim pismom »Gospodu Fr. Govekarju v odgovor«, v katerem postavlja Govekarjeve trditve na laž. Pod imenom »Rodoljubkinja« je napisala v »Slovenskem listu« tudi nekaj ocen novostrujarskih del in razpravljala v spisih »Nekoliko o Zoli« ter »Fin de siecle« o novih slovstvenih smereh, ki jih je obsojala.

Ta boj pa je imel tudi za Pavlino samo precej neugodne posledice. Marsikje so sprejemali njene spise hladno že v prejšnjih letih, zdaj pa, ko je nova struja skoro povsod zmagovito prodirala, so jih začeli čimdalje bolj odklanjati. V tem položaju je pričakovala, da jo vzame pod zaščito vsaj »Dom in svet«, a v svoji l. števil. l. 1898. je odklonil njene »Slučaje usode« tudi on. Potrta po teh razočaranjih in domačih nezgodah je l. 1898. sploh odložila pero ter se umaknila iz javnosti. Pretrgala je tudi dosedaj tako zaupno dopisovanje s Fr. Lampetom in šele poleti l. 1899., ko jo je vpraševal po vzrokih njenega molka, mu je odgovorila v daljšem pismu, iz katerega se jasno izraža njeno duševno stanje. Med drugim pravi v njem, da jo je izmed vseh kritik »Slučajev usode« zadela naj-

bolj »Dom in svetova«, ker je pričakovala od njega zaščite. Nato nadaljuje: »Slovenci niso nikoli kazali posebne simpatije do moje muze. Zakaj? Jaz mislim, iz edinega vzroka, ker moje mišljenje in čutenje se silno razlikuje od mojih uzorov in nazorov. Ipak so do najnovejšega časa prijazno, osobito ženstvo, kakor vem, celo navdušeno sprejemali moje peresne proizvode. Novo nastopna ali novostrojujarska doba spravila me je šele v nemilost. Nekoji literarni zvononošci začeli so nad menoj vpiti in svet, ki, kakor znano, nima lastne sodbe, temveč se slepo podvrže mnenju pogumnih in obenem drznih kričočev, pridružil se je temu vpitju. Kár čez noč postala sem literarna razvalina... Da mi je Matica zaporedoma vrnila troje povesti, je tudi znamenje časa... Že pred leti vrnila mi je roman Arabela, katerega je »Kres« hvaležno sprejel in takoj objavil. — Mirna naj bode, nadlegovala je nikoli več ne bom. Za tema dvema povestima (namreč »Iz zmote do luči« in še ena, ki je pa ne imenuje z naslovom) nisem več napisala nobenih pripovednih spisov. Razmere zadnjih dveh let so mi umorile slednje navdušenje do vsakršnega pisateljevanja...«

Odgovor, ki ga je prejela od Lampeta, jo je moral vsekakor zopet nekoliko pomiriti, a do večjega dela ji niso dale domače razmere, zlasti preselitev v domovino ter bolezen njenega moža in nje same. Vendar pa je napisala za naslednji letnik »Doma in sveta« krajšo novelo »Uslišana«. L. 1900. se je za ta list sicer lotila zopet večje

povesti z naslovom »Usodna idila«, a še preden jo je končala, je umrl dr. Lampe, s katerim jo je vezalo v njeni sedanji osamelosti zopet najtesnejše prijateljstvo. V »Domu in svetu« mu je napisala prisrčne »Spomine na Frančiška Lampeta«, povest je pa poslala potem njegovemu nasledniku dr. M. Opeki, ki je pa v napisani obliki ni hotel objaviti, temveč je zahteval izpremembo konca. Na to ni pristala, temveč zahtevala rokopis nazaj. Tisto pomlad je napisala še povestico »Življenja križi« ter »Predsmrtne aforizme«. Te je objavil njen sin Milan že po njeni smrti v »Domu in svetu«, predzadnjo pa v Mohorjevem koledarju za l. 1903., »Usodna idila« pa je ostala doslej v rokopisu. Leta 1900. je napisala tudi roman »Ločeni srci«, ki ga je tedanji urednik A. Aškerc že sprejel za »Zvon« l. 1902., a ga ji je za opiljenje še vrnil, smrt je pa preprečila tudi objavo tega. Od njenih spisov bi bilo omeniti še nekatere prigodnice, ki jih je napisala v letih 1897. in 1898. ter jih priobčila v »Slov. listu«, in sicer: »Po dovršenih celjskih slavnostih«, »Cesarica Elizabeta«, prevod »Treh pesmi cesarice Elizabete« in za »Sočo« članek »Ob krsti cerkvenega dostojanstvenika«, napisan julija 1897. ob smrti goriškega škofa Al. Zorna. L. 1898. je napisala za »Lj. Zvon« tudi »Spominske liste o cesarici Elizabeti«, ki jih je »Zvon« natisnil l. 1899.

Skoro tridesetletno slovstveno delovanje Pavline Pajkove nam kaže njeno izredno plodovitost

in raznovrstnost v njenih spisih. Po prvih letih pesnikovanja je prešla k pisateljevanju in je ustvarjala leto za letom nove romane, povesti in novele, razen tega pa še razne članke, razprave in kritike.

Njene pesmi so ogledalo njenega notranjega življenja. V vseh razen v nekaterih prigodnih izraža le občutke svojih lastnih doživljajev. Vir in značaj svojih pesmi je izrazila najbolje sama s stihi, ki jih je postavila za uvod v svojo zbirko, rekoč:

Iz prve sladkosti,	iz svete ljubavi
ki hitro beži,	rodbinskih vezil
iz prve bridkosti	in k materi Slavi
spoznanja dni,	ljubezni čutil, —
iz solz in hlepenja,	iz tega nastala
blaženstva mučenja,	ta knjiga je mala.

Prve njene pesmi so nastale iz spominov na prve sanje (Prijeten dokaz, Porod ljubezni, Kako si se izdal) in iz mladostnega ljubezenskega razočaranja (Tvoj spomin, Ti nisi ljubil, Povračilo), za katerega je iskala utehe v naravi (Pomlad, Cveticam). Ob tem so ji uhajale misli pogostoma na neštete bridke dneve, ki so jo spremljali od njenih mladih let (Solza, Sirota, Razlika, Milih pokojnikov dan, Domišljiji), njeno srce je pa krepila gorka ljubezen do domovine (Moj zaklad), dokler se ni seznanila z Jankom Pajkom, ki je obudil v njej nove sanje in novo upapolno življenje (Slutnje, Veselo prerojenje, Tvoj prvi poljub, Svetu). Poroka jo je iztrgala iz solnčne Goriške ter pre-

stavila na tuji ji sever (Slovo od domovine, Pozdrav novi domovini), kjer so začeli kmalu padati nanjo novi udarci neprijazne ji usode in je razčarana dajala duška svoji bolesi v stihih (Človeško srce, Gotovo zdravilo, Pregovorjena otožnost, Tvoje mokre oči, Tolažba, Da vsikdar tako bi bilo, Moja nezadovoljnost, Otožnice svarilo itd.). V teh hudih časih, ko so zorele njene izkušnje, je rada izražala svojo življenjsko modrost tudi v poučnih stihih (Molk, Svet dekletom), včasih se je zatekla še vedno v naravo, ki ji je zbujala tisoč otožnih misli (Oveneli cvetici, Slavikom, Mrak, Jesen), največjo tolažbo je pa našla pri svojem ljubljenelem detetu in tem čuvstvom je dajala izraza v svojih najlepših »Materinih glasovih«. Z njimi je svojo pesniško dobo završila in v poznejših letih je spesnila le še nekaj domoljubnih »Gazel« in pesmi, ki spominjajo na tedanje krvave osvobodilne boje balkanskih Slovanov (Ranjeni Črnogorec, Prvi križ na turškem polju), nekaj prigodnih (Slovo Staremu trgu, Deklici v spominsko knjigo, V spomin 10. maja 1881., Studenčku, Z Bogom).

Vse te pesmi kot izraz njenih osebnih notranjih doživljanj in zunanjih dogodkov, deloma pa tudi njene ljubezni do narave in domovine kažejo mehko srce in toplo čuvstvovanje, izvirajoče iz znanih okoliščin njene trpke usode. Pri izražanju občutkov v vezani besedi ji je delalo velike težave nezadostno znanje jezika. Pogostoma ni mogla najti pravega izraza in zato delajo danes njene

pesmi tudi vtisk prisiljenosti. Vrednost njenih pesmi se zato dviga z izpopolnjevanjem jezikovnega znanja in so na najvišji stopnji »Materini glasovi«, ki jih je spesnila v poslednji svoji pesniški dobi.

Uspešneje nego v vezani besedi se je pa razvila in uveljavila Pavlina Pajkova v pisateljevanju. V dobi svojega književnega delovanja je objavila šest obsežnih romanov (»Arabela«, »Roman starega samca«, »Spomini tete Klare«, »Dušne borbe«, »Slučaji usode«, »Judita«), osem novel (»Odlomki in ženskega dnevnika«, »Roka in srce«, »Blagodejna zvezdica«, »Mačeha«, »Prispevnik v sili«, »Očetov tovariš«, »Igra s srečo«, »Uslišana«) ter sedem povesti (»Planinska idila«, »Dora«, »Domačija nad vse«, »Najgotovnejša dota«, »Prijateljev sin«, »Obljuba«, »Najdena«), dva daljša spisa sta pa ostala še v njeni zapuščini.

Začela je s krajšimi novelicami, obsežnejše snovi se je lotila prvič l. 1881. z novelo »Mačeha«, ki je po vsebini njeno najzanimivejše delo. Izmed povesti je najboljša »Planinska idila«, ki jo je napisala l. 1894. pod vtiskom daljšega bivanja v Bovcu, izmed novel »Roka in srce« iz l. 1880., izmed romanov pa »Arabela«, ki kaže, da je z leti Pavlina začela pozorneje opazovati tudi resnično življenje okoli sebe. Splošno snovi za njene prispevne spise nimajo resničnega ozadja ali vsaj neposredne vezi z živim življenjem, nego so po večini plod njene bujne domišljije. Razen »Ara-

bele« so v tem pogledu izjema še »Odlomki iz ženskega dnevnika«, ki jih je naslonila na lastno mladost. V vseh večjih spisih, ki jim je morala vsebino vezati in zavozlavati, imajo zato glavno vlogo razni slučaji in čudoviti nepričakovani dogodki, ki narejajo vtisk neverjetnosti, čeprav je razvoj dejanja zelo živahen in dokazuje velik pripovedniški talent. Sicer je v že omenjenem pismu poleti l. 1888. pisala dr. Lampetu: »Ni res, da bi moje povesti slonele le na izmišljenih ideah; mnogo realizma se v njih nahaja, toda se ve, temnih strani življenja opisovati ne čutim se poklicano, zato jih tudi nikoli opisovala ne bom. Nečastno bi se mi zdelo, že samo svoje misli ustavljati na nedostojne predmete ali dejanja, kaj pa šele, da bi jih premostrivala in opisovala.« Toda kljub tem njenim lastnim zatrdilom večina njenih spisov nima resnične življenjske podlage, temveč izvirajo večjidel iz želj njenega mehkega romantično idealističnega srca.

Svojih dovršenih spisov ni rada popravljala in za nasvete glede svojih jezikovnih in oblikovnih nedostatkov je bila precej nedostopna. In »tu Vam res ni pomočil« ji je zato Lampe razočaran moral vzklikniti v svojem pismu z dne 1. febr. 1898. Vendar je morala često dovoliti urednikovo predelavo, ako je hotela, da sta ji »Zvon« ali »Dom in svet« priobčila kak njen spis. A brez mnovega prerekanja ter večjih ali manjših zamer se ni zgodilo to nikdar. Niso torej niti povsem točne besede, ki jih je pisala v zgoraj navedenem pismu dr. Lam-

petu, kjer pravi: »Bila sem vselej od srca hvalna in bodem vsakomur, ki je opilil moje spise, da pa nerada vidim, da se mi v spisih misli spreminjajo, stavki izpuščajo in tako spisu prvotni značaj jemlje, je čisto umevno. Vsak pisatelj ima svojo individualnost in čim več se kak spis popravlja, tem bolj se ta izgublja.«

Po snov je izkušala segati v vse sloje človeške družbe: v meščansko življenje (»Blagodejna zvezdica«, »Mačeha«, »Dušne borbe«, »Igra s srečo«, »Spomini tete Klare«, »Arabela« in dr.), v kmetsko (»Dora«, »Življenja križi«, »Najgostovejša dota«), v delavsko (»Obljuba«) — a sanjam njene živahne domišljije so se vendarle najbolj prilegali visoki krogi v skrivnostnih gradovih (»Slučaji usode«, »Pripovednik v sili«, »Roka in srce«).

Tem izmišljenim dogodkom primerne so tudi osebe, ki nastopajo v njenih spisih. Značaji so v njih risani res skrbno in nazorno. Njen soprog Pajk celo pripoveduje v uvodu k I. zvezku Pavlininih »Zbranih spisov«, da so naslikane mnoge osebe po živih vzorcih, vendar ni opaziti na njih resničnosti življenja in sveta. Skoro vse so ali predobre ali prezlobne in le prerada jim nalaga preveč nesreče, preveliko dobroto ali preveč napak. Po drugi strani pa dobro ume slikati zlasti duševno življenje nesrečnih žen. To je posebno ženstvu priljubilo mnoge njene spise. Vendar našletimo v njenih spisih včasih tudi na lepe in povsem naravne slike. Tako nam je očrtala v »Mačehi« za dekanov dom življenje v župnišču prija-

telja Dav. Trstenjaka v Starem trgu pri Slovenj-gradu, v »Spominih tete Klare« imamo veren opis Celja in podobno. Kar je prijalo njenemu značaju, za to ima presenetljivo iskreno in toplo besedo. Često ima tudi zmisel za neprisiljeno šegavost, jako rada pa vnaša v svoje spise duhovite aforizme, ki so bili vobče njena posebnost. Kar pa v njenih delih jako moti, je nedostatno jezikovno znanje, ki se pozna še poznejšim spisom, dasi so piljeni in oblikovno skrbno izglajeni. To je dobro čutila tudi sama. To nam dokazujejo njene lastne besede v že večkrat omenjenem pismu dr. Lampetu, kjer piše: »Prav dobro vem, da sem slaba, kar se tiče pismenske tehnike in slovnice. Kar se človek nikoli ni naučil, v tem tudi nikoli ne bode veščak. Vrh tega je nesreča hotela, ne samo da nisem nikoli živela med ljudstvom, temveč da moram prebivati največji del svojega življenja v tujini. Pa da bi poznala narodno življenje in njega jezika?«

Mnogo manj opažamo vse navedene hibe pri njenih krajših pripovednih spisih, kjer ji vsebine ni bilo treba tako zapletati in jih je zato lahko mnogo bolj prilagodila življenju. V svojih mladih letih je Pavlina sama čutila, da bi ji bilo treba za pisateljevanje bolj spoznavati resnično življenje, zlasti tudi živo življenje lastnega naroda ter posegati vanje, in že 29. apr. 1875. l. je pisala J. Cimpermanu: »Jaz spoznavam, da silno, silno potrebujem, da bi me kdo z resnimi, a vendar nežnimi in v srce segajočimi besedami izvodil na praktični pot mi-

šljenja, da bi ukrotil mojo, po nikdar obstoječih idealih željno domišljijo, da bi me seznanil s praktičnim življenjem...» Iz vsega tega zato kaj lahko razumemo, da se je naravnost nehote morala vsa nasloniti na romantično idealistično slovstveno smer Stritarja in da je postala najizrazitejša njegova učenka. Pri tem svojem nazoru je vztrajala do konca, zato je tudi morala v svojem boju z novo strujo podleči, kajti zastopala je zastarelo, že umirajoče slovstveno naziranje, ki je izkušalo slikati življenje, kakršno naj bi bilo, proti mlademu, ki je zahtevalo, da opisuj pisatelj življenje resnično po naravi, in je pomenjalo nedvomen napredek, čeprav so bile skraja mnoge oblike tega nastopanja mladih zgrešene.

Njeni slovstveni nazori so bili njeno življenjsko prepričanje, ki ga je najjasneje izražala v številnih člankih, aforizmih, polemičnih spisih in kritikah, ki jih je pisala ves čas svojega pisateljevanja, zlasti pa v poslednji dobi in v katerih je razpravljala o najrazličnejših stvareh. Najznačilnejši v tem pogledu so njeni številni aforizmi o ljubezni, ženstvu, sreči in prijateljstvu. V njih se nam najlepše kaže njeno idealistično naziranje, ki so ga ji izoblikovale njene lastne izkušnje in ga je zato povsod in tudi dosledno zastopala, tako da imamo ravno v njenih aforizmih vse njeno življenjsko naziranje ter nekak miselni posnetek njenih pripovednih spisov. Ljubezen je po njenem mnenju najvišja člo-

vekova pozemeljska sreča, in ne biti ljubljen po-
meni za človeka smrt. Za pravo ljubezen je sma-
trala le ono, ki je čista in ne pozna sebičnosti, ki
vse žrtvuje in odpušča. Enako visoko je cenila
prijateljstvo, ki ga je smatrala celo za trajnejše,
nego je ljubezen, rekoč: »Ljubezen je burja živ-
ljenja, a prijateljstvo njega pokoj.« Glede žen-
skega vprašanja ni bila na strani onih, ki zahte-
vajo njeno popolno osamosvojitve, temveč je gle-
dala njene naloge pred vsem v krogu družine, zato
je po njenem mnenju za žensko važnejša vzgoja
srca nego razuma. Resnična in trajna sreča je le
ona, ki je zgrajena na veri in kreposti. Te nazore
je zastopala tudi v spisih »Nekoliko besedic o
ženskem vprašanju«, »Ženi v družini« in v drugih
spisih.

V takih aforizmih in zamislicah je često tudi
jezik gladek in čvrst. Zanimivo in živahno so
pisani tudi razni drugi njeni poučni in prigodni
spisi, kakor »Občutki na novega leta dan«, »Zavod
za slepce v Brnu«, »George Sand«, »Špilberški
podkopi v Brnu«, »Spominski listi o cesarici Eliza-
beti«, »Spomini na dr. Frančiška Lampeta« itd.

Pavlina Pajkova, v mladosti vitkostasa plavo-
laska, je bila v poznejših letih, kakor nam jo opi-
suje Govekar v svojih že omenjenih »Portretnih
karikaturah«, dolga in suha z resnim obrazom ter
z zamišljenimi, ... očmi«. Oblačila se je preprosto,
družbe ni iskala, če je bila pa v njej, je bila tiha
in precej nedostopna. Utrujena od raznih brid-

kosti in razočaranj, je živel le sebi, svojim sanjam in svoji družini. Zlasti svoja otroka je ljubila in ji je provzročala zato vsaka ločitev od njiju hude notranje boje. Kot žena je bila nenavadno požrtvovalna, pri svojcih je pazila na vsako malenkost, kot skrbna gospodinja je pred vsem gledala na red. Iz vseh njenih spisov odsevajo blagost, mehčkoba in pobožnost, in kakor je sama mnogo trpela v življenju, je tudi iskreno sočuvstvovala z vsemi trpečimi. Dr. Fr. Lampe, ki je dobro poznal njeno notranjost in njen značaj, je dejal nekoč, da bi na njen nagrobni spomenik morali napisati »Zlato srce«.

Kakor pa je v svojem zasebnem življenju morala prenašati mnogo razočaranj, bridkosti in krivic, tako ji tudi njeno slovstveno delovanje ni prinašalo priznanja. In vendar je treba priznati danes četrto stoletje po njeni smrti, da so ji delali njeni številni in pogosto neobzirni protivniki mnogo krivic; saj je gotovo ob vseh nedostatkih, ki jih opažamo pri njenih delih, Pavlina Pajkova vendarle najkrepkejša in najlepša pojava med slovenskimi ženami, ki so se izkušale udeleževati v preteklem stoletju na našem slovstvenem polju.

6. Druge pesnice in pisateljice preteklega stoletja.

Čeprav so si v slovenski slovstveni zgodovini preteklega stoletja zagotovile trajnejši spomin le Fany Hausmanova, Josipina Turnograjska, Lužiza Pesjakova in Pavlina Pajkova, je pa vzbudilo njih slovstveno udejstvovanje še vrsto drugih slovenskih žen, ki so se z večjim ali manjšim uspehom poizkušale na slovstvenem polju. Po svojih zmožnostih so sicer zaostajale za omenjeno četvero, njih trud pa nam vendarle jasno kaže rastoče zanimanje slovenskega ženstva za književnost in za prosvetno delo sploh.

Prva se je oglasila za Hausmanovo Jela Tomšičeva in objavila 3. okt. l. 1849. v »Novicah« pesem »Prijaznost«. Pesemca ne kaže pesniškega daru, pač pa nekaj stihotvorske spretnosti. Urednik Bleiweis je Tomšičevo pohvalil, češ, da je to »prva poskušnja vrle slovenske gospodične, katera nam s to pesemco kaže, da se je narodni duh tudi vzbudil v prsih naših dragih rojakinj«. Ta »poskušnja« v »Novicah« je ostala za dolgo vrsto let osamljena.

Častneje pa so v dobi za Tomšičevo nastopile slovenske pesnice v Janežičevi »Slovenski Bčeli«, ki je izhajala od l. 1851.—53. Pogum za ta nastop jim je dala Turnograjska, kateri je priobčil Janežič dne 1. febr. 1851. prvi spis »Nedolžnost in sila«. Takoj v naslednji številki se je namreč oglasila neka »Slovenka« s kratko pripovedko »Blaga misel dobrosrčne matere«. Ta »Slovenka«

je bržčas Alojzija Oblakova iz Ljubljane, ki ji Janežič pod »A. O. iz L.« še v isti številki v »Pogovorih uredništva« potrjuje prejem njene povestice. Poslej ne najdemo nikjer več ne »Slovenke« ne Alojzije Oblakove, pač pa je v številki z dne 1. julija l. 1851. natisnjen »Še jeden narodni običaj« Ljudmile. Bila je to Ljudmila Gomilšakova iz Ptuja, ki ni skraja Janežiču javila niti svojega naslova, odzvala pa se je njegovemu vabilu pod natisnjenim sestavkom še enkrat, ko mu je za oktobrsko številko poslala z naslovom »Slavjanska srčnost« popis rešitve nekega utopljenca.

»Slovenki« in »Ljudmili« se je v »Bčeli« pridružila še Milica Žvegljeva iz Gorij pri Bledu s pesemcami »V pomladi«, »Slovenkam« in »Tožba«, v Razlagovi »Zori« za l. 1853. je pa objavila pesemco »Želja za otroškimi leti«. Njeni poizkusi kažejo več narodnega navdušenja nego pesniškega daru in jezikovnega znanja; Lovro Toman pa je nekoč pisal Turnograjski z Bleda, da niti te pesmi niso Miličine, marveč da jih ji je zlagal njen — brat šestošolec.

S prenehanjem »Bčele« so Slovenke utihnile za vsa mračna petdeseta leta in šele l. 1862. jih najdemo zopet v »Novicah« in tudi pri Janežiču, ki je začel l. 1858. izdajati svoj leposlovni list »Slovenski Glasnik«. V njegovem petem letniku se je namreč kot prva oglasila N. Vičičeva iz Postojne s šibko pesemco »Jesenski roži« in je nato l. 1863. priobčila še »Nemirne želje« ter l. 1864.

pesem »Ljuba pomlad«. L. 1863. se je pojavila v »Glasniku« tudi Malica G. s pesemco »Kaj me veseli« in Klara R. s svojo »Molčečemu pesniku«, dve leti nato pa Ivanka K. s pesemco »Minljivo«. V drugih »Glasnikovih« letnikih srečujemo le Lujizo Pesjakovo.

Živahneje nego pri »Glasniku« so nastopale v teh letnikih pesnice in pisateljice v »Novicah«. Dne 3. sept. 1862. l. se pritožuje v »Odprtem pisemcu predragi moji sestrici Ločanki« iz Planine neka »J. K., vedno za dom navdušena Gorenka«, da ta »sestrica nič ne piše, ko vendar želijo »Novice« tudi pisateljic, ne pa samo pisateljev. Pokažimo me Slovenke, da se ne sramujemo svojih mater, ampak da spoznamo, da zoper ošabno nemškutarstvo je poglavitna pripomoč: pošteno slovensko ženstvo«.

Kdo sta bili »sestrica Ločanka« in »vedno za dom navdušena Gorenka«, nam ni znano, poziv pa je imel uspeh. Že 1. oktobra 1862. se je v »Novicah« pojavila »Glasnikova« pesnica Malica G. s pesemco »Prostost srca«. Bleiweis jo je vesel pozdravil, češ, da po smrti »nepozabljive Josipine Turnograjske«, po koje smrti »je utihnila Vila slovenska — nobena domorodkinja ni prijela za liro domačo«, zdaj pa da je Malica G. »spet glas dala liri slovenski«.

Te izpodbudne Bleiweisove besede so še isti mesec privabile v »Novice« Frančiško K. s pesemco »Na goro«, nato Anico iz Tržiča s

pesemco »Žal in veselje«, Ivanko Ipavsko s »Slovenko«, »Glasnikova« sotrudnica Klara R. pa je v tem in prihodnjem letu priobčila pesemce »Svoji domovini«, »Pozdrav«, »Mojim sestricam«, »Mojim prijateljem«, »Mila zima« in precej neokusno »Odo kavi«.

L. 1863. je izšel v »Novicah« celo prvi gospodarski spis izpod ženskega peresa; bilo je to »Odprto pisemce Gorenkam o sviloreji«, ki ga je napisala neka Minica iz Bršca v Istri in mu še isto leto pridružila »Odprto pisemce o sviloreji« in »Božje drevo in svila ubozih«. — Razen navedenih je nastopila še Majarčičeva, ki odgovarja l. 1864. v »Novicah« s šaljivo pesmijo »Miroslavu v odgovor« Miroslavu Vilharju na njegovo šaljivko »Najboljša«, v kateri pripoveduje, kakšno nevesto si želi; Josipina Trnograjska pa je priobčila prigodnico »Na dan sv. Ane 1864. svoji predobri teti«. — Poslej pa nahajamo tudi v »Novicah« le Pesjakovo, a tudi njo vedno redkeje, ker so »Novice« čimdalje bolj opuščale leposlovje, dokler ga v sedemdesetih letih niso skoraj docela opustile.

Še slabše nego v omenjenih dveh listih so bile zastopane slovenske žene v tej dobi v nabožni »Zgodnji Danici«, kjer zasledimo l. 1864. »učenko Marjančko Sternadovo« s pesemco »Mariji majnikovi« in nato neko »F. D., nedeljsko učenko v Postojni«, s pesemco »Mariji Devici« ter Nežo Lesarjevo s pesemco »Solzica na grob Marije Jančarjeve«.

Temu listu je kasneje nekaj let pošiljala svoje pesemce tudi m. Stanislava Skvarča, učiteljica-uršulinka v Ljubljani. Tako imamo od nje l. 1874. pesem »Na delo, na delo« in prigodnico »Vnebohod Gospodov«, ob novem l. 1876. papežu Piju IX. posvečeni slavospev »Minljivost«, isto leto prigodno pesem »Sladko ime Marije« in prihodnje leto pesem »Na boj« ter še razne druge.

Od l. 1884. in do konca svojega življenja je bila pridna sotrudnica »Zgodnje Danice« še šolska sestra v Mariboru Bonaventura Klara Suháč, ki je priobčevala svoje nabožne in domoljubne pesemce, povestice in vzgojeslovne članke tudi v celjskem »Popotniku«, »Drobtinicah«, »Domu in svetu« ter v knjigah Mohorjeve družbe.

Nov razmah je dobilo slovensko slovstvo v sedemdesetih letih, ko so zamrli »Glasnik« nadomestili kar štirje listi: l. 1869. Janežičev »Besednik« v Celovcu, l. 1870. Stritarjev »Zvon« na Dunaju, ki je bil pač najvažnejši, a je utihnil že konec istega leta, l. 1872. Trstenjak - Pajkova »Zora« v Mariboru in l. 1871. v Ljubljani ustanovljeni Iv. Tomšiča »Vrtec«, časopis s podobami za slovensko mladost.

Pri »Zvonu« in »Zori«, ki sta zbirala v svoj krog samo boljše tedanje slovstvenike, sta imeli pristop le Lujiza Pesjakova pri prvem in Pavlina Pajkova pri drugem, v družinskem listu »Besedniku« so se pa oglasile kmečko dekle Marija Skvarče l. 1872. z dvema pesemcama, naslednje leto Katica Staničeva, učiteljica iz Kanala,

ki je s podpisom »K.« objavila znano, kasneje po narodnelo pesem »Soča, voda je šumela«, in l. 1874. še neka Julija Š. s člankom »Nekoliko o veri baltskih Slovanov«.

Pravo zatočišče ženskih pesnic in pisateljic je postal mladinski »Vrtec«. Razen Lujize Pesjakove, ki je napolnila dobršen del prvih letnikov in nato sodelovala pri njem skoraj do svoje smrti, se je med prvimi oglasila v njem neka Klotilda Ž., ki je priobčila v njem že v 3. številki črtico »Jasminova vejica« in junija še »Najdeno prijateljico«. Še v istem letniku ima Ivana Jam. črtico »Prebrisani kmet« in poznejša soproga pesnika Praprotnika Klotilda Ž(agar) zgodovinsko črtico »Karol Veliki in Vitelin«. S temi svojimi prispevki so vse tri umolknile. Zvestejša pa je ostala »Vrtcu« Albina Pirčeva, doma iz Kranja, ki je v avgustovi številki prvega letnika objavila »Prvo smrt«. Od nje so l. 1872. pravljici »Jagoda« in »Zakaj je medved ropna žival«, l. 1873. »Kdor laž govori, vso vero izgubi«, kasneje l. 1888. pa še »Najdeni denar«. Končno se je v prvem letniku oglasila še Matilda Tomšičeva s skakalnico, naslednje leto pa že s črticama »Kapelica v gozdu« ter »Spanje in smrt« in od nje je l. 1875. tudi povestica »Angel«. V drugem letniku se je pridružila dosedanjim s pesemco »Pomladanska« Dragotina Tomšičeva, ki je pozneje ne najdemo več. Dalje časa je ostala »Vrtcu« zvesta Barbika Höchtlova, ki je objavila najprej aprila l. 1873. velikonočno sličico »Pirhi«

in še v istem letniku črtici »V šoli« in »Ne lučaj kamenja«, v naslednjem prevod »Postrežljiva Katarinka« in »Boječega otroka«, l. 1875. pa prevod dvodejanke »Star vojak in njegova rejenka«. To je Fran Levstik, ki je stalno pomagal Tomšiču pri »Vrtcu«, opilil in urednik jo je izdal v posebnem ponatisku. Leta 1873. je izšla v »Vrtcu« se druga igrice izpod ženskega peresa: M. Stegnarjeve veseloigra v dveh dejanjih z naslovom »Učenca gresta na tuje«.

V prvih letnikih »Vrtca« sta končno l. 1874. nastopili še Katarina Groser s črticama »Svojeglavna deklica« in »Bodi usmiljen ubogim živalicam« ter Meta Pukl s spisoma »Zli nasledki brezumne šale« in »Nevidni Bog.« V naslednjih letih bi bilo po vrsti omeniti najprej Ano Križmanovo, ki je l. 1876. priobčila pesemco »Na bratovem grobu« in l. 1877. »Materi« ter poznejšo soprogo »Vrtčevega« urednika Elizo Steinmetzovo s sliko »Jutro«, iz l. 1880. Antoinjo F. s pesemco »Sirotica« in iz l. 1881. učiteljico Leopoldino Kersnik-Rottovo s črtico »Rudeči korček«. L. 1885. se je s podpisom »Petrovna« oglasila v »Vrtcu« Dragojila Milek, učiteljica v Kobaridu. Njeni sta povestica »Plemenita osveta« in l. 1886. črtica »Vuzem na Ruskem«. Istega leta imamo nanovo le Lavro Natalijo (= Janja Miklavčičeva) z »Legendo o sv. Antonu Padovanskem« in »Babico«, za njo pa še l. 1888. Pavlino s pesemco »Materi za god« in Albino Trevnovo s črtico »Naj»

deni denar«. L. 1889. najdemo kot novo, dolgoletno ljubljansko učiteljico Nežiko Zupanovo s povestico »Storite jim dobro, ki vas žalijo«, ki ji je naslednje leto še pridružila »Spoštuj starost«, ter učiteljico Ano Pourjevo, doma iz Bohinja, ki je popisala »Lastavico«. Več novink je v letniku 1890. J. je objavila prevod »Strojarja iz Maskare«, Jožefa Bdausova narodno pesem »Dvanajst lastnosti božjih«, Gorislava pesem »Vzpomladne misli«, Ivana Lebnova pa pesemci »Mariji čast in slava« in »Ljubezen božja« ter črtico »Velika noč«. Iz l. 1893. je Kristina Perovska s povestico »Starurar«, iz naslednjega leta pa Ivanka Javornikova z zapiskom narodne pesmi »Vesela nedolžnost« in neka »—va« s pesemcama »Večer« in »Domovinska ljubezen« ter s poslovenjenim sestavkom »Eстера«.

Vse te so nastopile po enkrat, dvakrat, le redko večkrat ter so nato za vedno utihnile. To je jasno znamenje, da niso imele niti prve lastnosti pravega slovstvenika, to je onega notranjega pogona, ki sili pesnika ali pisatelja k vztrajnemu ustvarjanju. Živahnejšo delavnost sta razvili v drugem in tretjem desetletju »Vrtca« le dve ženi, ki sta nadomestili med tem že polagoma umikajočo se Lujizo Pesjakovo. Bili sta to Roza Kosova in Janja Miklavčičeva.

Roza Kosova je bila žena učitelja in tudi sama učiteljica. Zasledimo jo prvič v »Vrtcu« jeseni l. 1883. s povestico »Moli in delaj«. Za to je

priobčila še isto leto basen »Zakaj sovražijo psi lisico, mačko in zajca« ter črtico »Sv. Miklavž«. Naslednje leto je objavila sicer le črtico »Kaznovana pregreha«, tem pridneje je pa polnila v naslednjih letih »Vrtec« s spretnimi pesemcami, črticami in igricami. Nekaj let je objavljala tudi v Koledarju Družbe sv. Mohorja gospodinjske nasvete z naslovom »Iz kuhinje«. Še živahnejšo delavnost je razvila l. 1863. v Ljubljani rojena in še sedaj v Kranju v pokoju živeča šolska ravnateljica in odlična narodna delavka Janja Miklavčičeva. Svoje prve spise je začela objavljati v »Vrtcu« l. 1885. ter mu je ostala nato zvesta vsa osemdeseta ter velik del devetdesetih let z izvirnimi in prevedenimi črticami, s slikami in s povesticami. Vse kažejo dobro poznavalko otroške duše in spretno pripovednico. Razen tega je nabrala za »Slovensko Matico« veliko množino slovenskih krajevnih imen iz Kanalske doline in pisala podlistke za »Slov. Narod« in vzgojeslovne sestavke v »Učiteljskega tovariša«, a najbolj znana je kot prevajalka znamenite d'Amicisove mladinske knjige »Srce«.

Vsa leta, ki smo jih naštevali ob pisateljicah »Vrtca«, je hodil ta list mirno svoja uglašena pota ter se je iskreno in tudi z znatnim uspehom trudil, da ustvari slovenski mladini primerno čtivo. Čeprav je tudi »Vrtec« vzporedno z drugim slovenskim slovstvom vidno napredoval, se sam vendar ni v nobeni obliki udeleževal in zato tudi ne občutil bojov, ki so vznemirjali slovensko slovstvo in

njegova glavna glasila proti koncu preteklega stoletja in ki smo jih deloma navajali pri opisu dela Pavline Pajkove ter Lujize Pesjakove. Ti boji so se bojevali razen v nekaterih časnikih (»Edinosti«, »Slovanskem Svetu«, »Slovenskem Narodu«, »Slovenskem Listu« itd.) bolj ali manj ostro v prvi vrsti v obeh tedanjih vodilnih slovstvenih glasilih, to je v »Ljubljanskem Zvonu« ter »Domu in svetu«, odmevali so pa tudi v Hribar-Tavčarjevem »Slovanu« in zlasti še v Celjski dijaški »Vesni«, ki je oznanjala prvi nastop nove slovstvene struje, to je realistov.

V teh vodilnih slovstvenih glasilih je bila žena razen obeh njenih glavnih zastopnic Pesjakove in Pajkove razmeroma šibko zastopana in se izprva tudi ni udeleževala trenja nasprotujočih si slovstvenih smeri. V krogu sotrudnic »Ljubljanskega Zvona« se je oglasila prva v Ljubljani kot zasebnica živeča Ernestina Jelovškova, ki je objavila l. 1883. v njem kratek spis o svojem očetu pesniku Prešernu z naslovom »Preširen človek«. Naslednje leto je priobčila Franja Robidovčeva iz Ljubljane krajši spis z naslovom »Beseda o ženstvu«. Spomladi l. 1885. se je pojavila v njem neka »Plavica« iz Ljubljane, ki je priobčila pesemci »Spomin in želja« ter »Tebi«, obenem z njo pa tudi Lucila Podgornikova iz Gorice z daljšo razpravo »Glasbena vzgoja v Slovencih«. Dve leti nato se je oglasila Podgornikova tudi v »Slovanu« z »Glasbenimi pogovori« ter z oceno Volaričevih »Gorskih od-

mevov«, sodelovala pa je tudi pri »Slovanskem Svetu«, ki ga je izdajal v Gorici njen mož. V naslednjih treh letih so žene v »Ljubljanskem Zvonu« docela utihnile in šele spomladi l. 1891. se je oglasila Marica Nadlišková, učiteljica v Trstu, ki je bila potem v devetdesetih letih poleg P. Pajkove najplodovitejša in tudi najrazboritejša delavka na slovenskem književnem polju. Po smeri svojega pisateljjevanja spada že v novejšo dobo. V začetku devetdesetih let je nastopila s par pesemcami še Cvetana, takoj za njo pa Marica Sternadova, učiteljica pri sv. Jakobu v Slov. Goricah, ki je pesnikovala v »Lj. Zvonu« pod imeni »Alenka«, »Alenčica«, »A—a« in »Breda«, v »Vesni« kot »Danica«, v »Slovanskem Svetu« z znakom »—ova« in v »Slovenki« z imenom »Marica II.«. Tudi ta spada že v novejšo dobo.

Še šibkeje je bila zastopana slovenska žena v »Domu in svetu«. V njem se je oglasila prva l. 1888. že omenjena Bonaventura Klara Suhačeva s preprostimi pesemcami, za njo pa l. 1891. tudi že iz »Vrtca« nam znana Gorislava. Za njima so prišle šele l. 1896. učiteljica Kristina Šušlerjeva in dve leti na to Posavska, Mira in tedaj zasebna uradnica Zofija Kvedrova, vendar spadajo tudi te že v novejšo dobo.

V »Slovanu«, ki sta ga izdajala sredi osemdesetih let v Ljubljani Ivan Hribar in dr. Tavčar, se je pojavila razen Lucile Podgornikove prva l. 1886. neka Zorislava z dvema pesemcama, naslednje leto pa prav tako z dvema pesemcama

»R o s a n a« ter T a t j a n a L i t v i n o v a s črtico »Na večer pred Božičem«. Končno bi bilo omeniti še, da so prinašali plodove ženskih peres tudi razni drugi časniki (n. pr. »Slov. Narod« l. 1880. povest neke M i l k e D. »Oženil se je iz osvete«), s samostojnimi knjigami sta pa razen Pesjakove in Pajkove nastopili izmed starejšega rodu slovenskega ženstva menda le dve, in sicer l. 1877. tržaška učiteljica A n a S t u m p f i s »Podukom o ženskih ročnih delih« ter M a g d a l e n a B l e i s w e i s o v a, ki je narekovala Neži Lesarjevi znano »Slovensko kuharico«, ki je doživela samo do konca preteklega stoletja štiri izdaje.

Ko so prevladale v zadnjih letih preteklega stoletja v našem slovstvu moderne smeri, je zavzemala slovenska žena v njem že odlično mesto. V teku pol stoletja se je dvignila iz skromne opazovalke in plahe spremljevalke do tvorne činiteljice na slovenskem slovstvenem in prosvetnem polju sploh. Ta dvig ji je omogočil veliki vesplošni napredek, ki ga je dosegel slovenski narod v drugi polovici preteklega stoletja. Dočim je našlo viharo leto 1848. na Slovenskem še redke prosvetljene duhove, ki so se zavedali svojega slovenskega pokolenja in si upali zahtevati tudi za svoj revni, pozabljeni, nezavedni in brezpravni narod enakopravno mesto v družini evropskih narodov, sta prodrla v naslednjih desetletjih izobrazba in narodna samozavest v najširše ljudske plasti in to je rodilo na vseh poljih lepe uspehe. In vzporedno s tem vesplošnim narodnim na-

predkom je šla tudi slovenska žena. Dočim nahajamo sredi preteklega stoletja le tu in tam kako ženo, ki se je poizkušala udejestvovati na narodnem in celo slovstvenem polju, ogromna večina pa je bila sploh popolnoma nezavedna ali pa vzgojena v tujem duhu, so nam vzgajali v naslednjih desetletjih narodna šola (zlasti učiteljišča), narodna društva, mali odri in pa tiskana beseda vedno večje in večje vrste žen, ki so izkušale sodelovati na raznih poljih narodnega dela ter so postale tako odlične sotvoriteljice splošnega narodnega napredka.

Ta lepi napredek naše žene zasledujemo morda lahko najizraziteje v zgodovini slovstvenega udejestvovanja slovenskega ženstva. Dočim nam je rodilo znamenito l. 1848. le dve pomembni slovstvenici: Hausmanovo in Turnograjsko, se je pa v drugi polovici preteklega stoletja vrsta pesnic in pisateljic množila vedno hitreje. Sicer je res, da sta si izmed teh ohranili trajno mesto v naši slovstveni zgodovini le Pesjakova in Pajkova, toda vsaj ženstvo se mora s hvaležnostjo in s priznanjem spominjati tudi dolge vrste drugih, ki so tiho in skromno dajale, kar so mogle. Res je, da njih skromnim in po večini nezrelim pesemcam, črticam in drugim slovstvenim poizkusom po pretežni večini ne moremo prisojati znatnejše slovstvene vrednosti, toda njih prizadevanje je nedvomno dajalo pobude in poguma vedno novim in novim tovarišicam, dokler ni vzrastel v prvi polovici devetdesetih let že tolikšen krog krepkih

in samoraslih slovstvenih talentov in delavk tudi na drugih narodnih poljih, da so se izkušale pod vplivom zmagovitih modernih nazorov uveljavljati že docela samostojno. Na zunaj se je pokazalo to zlasti z ustanovitvijo posebnih ženskih društev in posebnega ženskega lista. S tem se je vzpenjal razvoj slovenske žene više in više. Dočim je nastalo prvo »Splošno slovensko žensko društvo« v Ljubljani na pobudo pokojne gospe Josipine Vidmarjeve, trgovke v Ljubljani in kasneje večletne društvene odbornice, se je rodil prvi slovenski ženski list v Trstu na pobudo odlične tamošnje narodne delavke Marije Skrinarjeve. Ta se je obrnila s svojo mislijo najprej na tedanjega predsednika konsorcija »Edinosti« dr. G. Gregorina, ki je takoj pristal na načrt, da začne izhajati z novim letom 1897. kot priloga dnevniku »Edinosti« poseben ženski list, ki so ga krstili za »Slovenko« in ki mu je bil izprva zlasti namen, da budi med primorskim ženstvom narodno zavest. »Slovenko«, ki se je opirala le na ženstvo, je urejala prva tri leta pisateljica Marica Nadliškova, naslednja štiri leta pa Ivanka Anžič - Klemenčičeva. Njene glavne sotrudnice so bile v prvih letih Marica Sternadova, Danica Dolinarjeva, Kristina Šulerjeva, Ljudmila Poljančeva, Zofka Kvedrova in Vida Jerajeva. Te šele so končno izvojevale tudi ženi trajno in odlično mesto v vsem slovenskem javnem, zlasti pa prosvetnem življenju, za katero

so jim tako uspešno utirale pot Hausmanova, Turnograjska, Pesjakova in Pajkova, žive in svetle priče, pogostoma grenke, a častne zgodovine slovenske žene.

In vendita tutti li miei dipinti.

VENEC OSUŠEN.

Na bregu potoka
tam dekle sedi
in venec v rokah
ves osušen drži.

O dekle! — zastonj
ga čakaš še zdaj,
je daleč, nikoli več
ne pride nazaj.

Zdaj solze preлива
in venec rumen
poprej tako lepo
rudeče zelen.

Le venec ji ostane,
ljubezni še znam,
in bode pokopan
vred z njenim srcam.

POBEGLI SLAVICI.

Zakaj, o slavica, si mi odšla,
zakaj več moje žalost' ne deliš?
Ne veš, da toliko že sem prestala,
in vendar tudi ti me zapustiš.

Nikoli čula ne bom tvojih pesmi,
 ki zacelile moje srce so,
 tožila sem ti, kar ga je ranilo,
 in usmiljena si jokala z menoj.

Za me tud' mnoga roža je cvetela
 in venec mnog mi sreča pletla je,
 pa kmal sta roža ino seme zvenila
 in trni sami so ostali za me!

To veš vse, o slavica, in vendar
 od mene greš. Sama se zastopiš,
 kar moje srce rani, kar ga tišči,
 in vendar tudi me zapustiš?

Pa pojdi — beži le — saj je še dolgo,
 da bežala tud moja sreča je.
 Srce bo umrlo — kmalu boste vidle,
 da dolgo niste zapustile me.

POTNIK.

Prav mnoge dežele
 potnik preleti,
 pa to, kar on išče,
 nikjer najti ni.

On išče veselje
 srečnega srca.
 Zastonj! ga ne najde,
 kamkol se poda.

Gospode največje
 skrb tudi teži;
 tam iščeš zaman ga —
 veselja tam ni.

Pri kraljih on misli
 le tam je doma,
 pa krona in žezlo
 veselja ne da.

V gradih on misli,	Tam najde ljubezni
k' so polni srebra,	zavezo srečno,
tam moram ga najti,	ki združilo srca
le tam je doma.	je zvesto nebo.

V hiše lesene	Ljubezni ni treba
se slednjič poda,	blo zlatih gradov,
pod slamnate strehe	v zvestemu srcu
ga želja pelja.	najrajši živi.

UMIRAJOČI PESNIK.

Še enkrat strune, enkrat se glasite,
od vas z žalostjo vzamem zdaj slovo,
le to vas prosim, pred ne vmolknite,
ko moja duša najdla je nebo.

Ko mnoga solza lice je močila,
saj jokale tud drage strune ste,
ko da bi mogla žalost razumeti,
ranila ki mi moje srce je.

Ko nekdam veselje je svetilo,
ste vi tud veselile se z menoj,
pa zbogom zdaj, o drage, drage strune,
ker svojo zadnjo pesem pojemo.

Za me je jasno nebo otemnilo,
že zdavnaj moja zvezda padla je,
veselje umira, rad, o rad odidem
v drugi dom, kjer najde mir srce.

Kar iskal sem, tu nisem mogel najti,
 ker sreča naša v sanjah le živi.
 Kar dan prinese, nam spet dan odvzame,
 veselje tukaj nam ne zeleni.

Zdaj zbogom, svet, zapustim te lahko.
 Le enkrat še, o lira, mi zapoj!
 Je zadnjikrat da tvoj še glas poslušam,
 poprej ko pojdeš v temni grob z menoj.

HRVATOV ZVEZDA.

Že pred tisoč leti
 kraljestvo blo lepo,
 ljubezni domovina,
 ljudem zvesto nebo.

In gore in doline
 tam solnce vse zlati,
 in kadar Febus zgine,
 jih Luna posrebri.

Tam hribčkeke prijazne
 trtice venčajo,
 na travnikih zelenih
 pa rožice cveto.

Tam ljudstvo zvesto in srčno
 za vero, dom gori,
 podpora je prestola,
 življenje zanj pusti.

Poznaš, kako dežela
se imenuje ta?
Zaman, tega ne ugameš,
ker bla pozabljena.

Oblaki so jo krili,
ki v noči spala je
pa vzdignila se bode,
že zora kaže se.

Brez vodje blo je ljudstvo,
ko truplo brez glave,
ko jutro je brez solnca,
ko noč brez zvezde je.

Med njimi je mož bil rojen
plemena žlahtnega,
ki zlomil je verige
ljudstva zarobljenga.

On je zdaj svet naučil
častiti njega dom,
in slava, njemu slava
za sužnosti prelom!

Od roda bo narodu
hvaležno imenovan,
bo še od poznih vnukov
Hrvatov žlahtni ban.

O le za njim hodite,
kamkol se on poda!
Le zmiraj k novi slavi
i k zmagi vas pelja.

In vaša stara slava
se z njim spet ponovi,
Ilirija velika
po njem se spet zbudi.

O blagor vam, Hrvati!
Da Bog vas poživi
in Jelačića bana,
ki slavo vam množi!

ZMIRAJ KRASNA JE NARAVA.

Zarja rujna se razliva,
veličastni se snežniki
čez plavoto čisto neba
kopljejo v tresočem zlatu.
In meglice nežne, lahke
plavajo po zračnem morju
kakor ladjice leteče.
V nebu, dirno veslajcče,
zlato solnce se pripelje,
iz svetov nam še neznanih
se vzdiguje na obnebju,
svit in žar krog razlivaje.
Po gozdičih in po gajih
zadonijo čudni zbori,
nežni, bistri mili glasi,
pevajoči slavo Boga.

Rahli veter v polju ziblje
 rožic kronice leskeče,
 iz pereščkov njih gorečih
 se zasveti svetla solza,
 nemo znamenje radosti,
 Stvarniku solzica hvale.
 Penice srebrne spušča
 po kamenčkih skoz livado
 potok čisti in prepeva
 žuborečo svojo pesem
 skupno z zbori vsega stvarstva.
 In z radostjo napolnjeno
 mora srce izdihniti:
 O prekrasna je narava!

Leto je, hudo pripeka
 žarko solnce na zemljico,
 ki utrujena zdihuje
 po dežja hladilnih kapljah.
 Omaguje nje življenje,
 ko ji kri oživljajoča
 voda hladna posahnuje.
 Kar naenkrat se vzdigne
 izza gor visokih vrhov
 siv oblaček, kakor da bi
 klicalo ga solnce. Hitro
 plava k njemu in čim bliže,
 bolj strahotna je podoba.
 Kot pošasti strahovite
 se ga primejo oblaki
 in v strašnem, urnem tiru

se dvigujo po obnebu,
 in postaja črno, temno.
 In zašvigne žarna strela
 čez temnino, in kot da bi
 bilo znamenje naravi,
 zdaj razpoči ta vse veze:
 grom bobneči zemljo stresa
 in po strmih gor votlinah
 se stoglasno mu oglašča
 jek grozeči, da s podnebja
 se usiplje gosta toča,
 slap vrši, bobni grmeče,
 hudournik se narašča
 in poplavi, kar narava
 ustvarila je v radost našo.
 V strašnem boju glasno priča
 celo stvarstvo — nebo — zemlja,
 da se tudi v divjem sporu
 kar lepo je — lepo kaže.
 In srce trepeče, mora
 iz globine izdihniti:
 O prekrasna je narava!

Solnce plava že za gore.
 Zadnje svoje svetle žarke
 razpošilja čez nebesa
 in obliva zemljo z zlatom.
 Zadnji zbogom nam prinese
 hladni pihljaj, dih jesenski,
 ki igra se milosladko
 s pozlačenimi vršiči

dreves že orumenelih.
Že je solnce blizu grobu,
tone, pada v zlato morje,
kar naenkrat zabliščijo
gore v čarovitem svitu.
Iz gorečega srca jim
pošlje solnce plam slovesni.
Skale blede, osneženi
in v nebo kipeči vrhi
se blišče v njegovem žaru
kakor demanti plameči.
Zor rumeni opasuje
snežne vrhe in zavija
zemljo vso v krasoto rajsko,
zmiraj bolj plamti in žari.
Radostno kipe meglice
po prečistem zlatem nebu,
v lahke vjemajo peruti
boje krasno se bliščeče.
Zmiraj bolj v njih dan pojema,
bolj blede in omaguje,
dok zablišči v zahodu
mila zvezda zlatosvetla.
In prevzeto mora srce
iz globine izdihniti:
O prekrasna je narava!

Noč je tiha zemljo trudno
spet zavila v črno krilo,
vsa narava v sladkem miru
odpočiva in nabira

si moči za dan prihodnji.
 Vse je mrtvo. Zima ledna
 je poslala na zemljico
 mirijado svojih hčeric,
 snežnih zvezdic. Z njih je stkala
 za premrzlo zemljo krilce,
 krilce krasno, vse srebrno,
 in čez njega se razpenja
 temno nebo neizmerno
 in svetovi migljajoči
 mu pošiljajo luč svetlo.
 Blesketa se na obzorju
 in po sredi zlatih lučic
 tam vesla premila luna,
 luč prečudno razlivaje
 čez osneženo zemljico.
 Nje odeja lesketa se
 v zlatem svitu tak prečudno,
 kot da biseri blesteči
 bi po njej se lesketali.
 Čudno dvigajo se kope
 gor visokih proti nebu,
 segajo v obnebo temno
 ko duhovi sveti, čisti,
 kateri hrepenijo k Bogu.
 Čara takega objeto
 mora srce izdihniti:
 Zmiraj krasna je narava.

MARULA.

Turški polmesec že sveti ponosno čez mnogo krščanskih dežel. Plamen zapaljenih vasi in gradov mu daje krvavo svetlobo. Ali to ne zadovolji poželjenja po zmagi hlepečega srca. Novi boji, nove zmage so naklepi in misli okrutnega Turka. Dalje in dalje hoče zanesti požirajoči požar in okrvavljeni meč — njegove vere divja oznanjevalca.

Turki obležejo utrjeno mesto. Brez števila jih je, kakor peska ob morju. Toda to ne straši posadke.

V trdnjavi so slovanski junaki, katerih krepost ne omaga in pogum ne ugasne poprej kakor njih junaško življenje. Vsakemu se širi radosti srce ter mu igra veselje na obrazu, ko sliši, da zopet velja nevarnemu Turku izkazati hrabrost slovansko in viteštvo krščansko. Zbrana je cela posadka pred svojim poveljnikom. Budilna njegova beseda jim vnema srca in veselo sežejo drug drugemu v roke s sveto obljubo, da se hočejo vrlo in hrabro držati ali pasti.

Turška vojska se razliva okrog mesta. Šotor za šotorom se vzdiguje kakor novo mesto okrog obležene trdnjave. Vse se giblje v sovražnem taboru. Vse se pripravlja na boj. Vsak ima svojo nalogo. Nekateri nabijajo gromonosne topove, drugi ostrijo bridke sablje, tukaj pripravljajo lestve, tam podkopujejo mestno obzidje, vojvodi se posvetujejo in srd in črt se vsem oblegovalcem

bliskata v očeh. Ošabno zaničevanje pošiljajo v mesto, kakor da bi zdaj in zdaj hoteli zgrabiti trdnjavsko obzidje in ga razstlati po tleh, kakor raznese lahke pleve mogočen vihar. Naskok se začne. Kakor razkačeni levi udarijo Turki na mesto. Vršenje bobnov in grmenje topov se združi z divjim vpitjem. »Alah, alah« šumi pod obzidjem — in »Jezus, Jezus« doni z obzidja. Strašen je napad neusmiljenih sovražnikov. Ali tudi kristjani junaško dočakajo naskakovalce ter jih pehajo in pobijajo z obzidja, da cepajo doli v prepad ko listje z dreves ob jesenskem viharju. V kratkem pokrivajo kupi mrtvih Turkov s krvjo namočeno zemljo. Pa nemila smrt zavije v svoje naročje tudi mnogo Lemnjanov in drugih krščanskih junakov.

Omahnila je marsikatera roka, ki je krepko sukala orožje, zastalo je marsikatero srce, ki je plamtelo pogumno, da bi rešilo svoj dragi dom in ubranilo sveti križ. Smrt ima med kristjani obilno žetev.

Vendar ne omagajo Lemnjani. Kri pobitih bratov, ki se kadi z ostrih sabelj nečloveškega sovražnika, vžiga v njihovih prsih še večji srd in pogum.

Oj kako sekajo Lemnjani s svojimi meči, ki jih vodi žarna beseda viteške duše vodnika! Z vso silo ne morejo Turki obzidja osvojiti. Kakor da bi hotel čez obzidje na Turke planiti, tako gre naprej pred svojimi trumami poveljnik — kakor plamen pred požarom. Toda naenkrat zažvižga

od turške strani strupena puščica, zasadi se v srce poveljnika in ulije se mu iz prsi potok rdeče junaške krvi. Trenutek in trenutek še — zruši se njegovo telo in njegova duša odleti v nebo. — Kakor urna strela prešine temne oblake in jih razkadi, tako konča smrt vrlega poveljnika pogum krščanskih branilcev. Preplašeni begajo. Strah in obup jih objemata. Nihče več ne misli na zmago. Ko Turki to vidijo, pomnože svoje sile in še hujše udarijo na Lemno brez poveljnika, na trumo brez duše. Zgubljena je Lemna, če ji božja milost ne pošlje rešitve.

Polastil se je že sovražnik od več strani branečega obzidja in že se tresejo vrata poglavitne obrambe, kjer si hoče sovražnik pridobiti vhod.

Toda kakor nebeška prikazen stopi naenkrat med preplašene vojake krasna devica. Srčnost ji vžiga rdeča lica in prečudna nepremagljiva sila ji šviga iz plamtečih oči. »Marula«, zavpijejo vsi vojaki, kakor iz jednega grla. »Marula sem, Marula, hči vašega junaškega zapovednika, in vredna hočem biti svojega očeta.« To reče, vrže s sebe povrhno dekliško obleko, odene bojno haljo svojega umorjenega očeta, pokrije s težko čelado svojo zlatolaso glavo in zgrabi z nežno desnico za sabljo, ki je ž njo očetova roka vodila trume vojakov na slavne zmage. Krepko jo zasučé, stopi pred trumo vojakov in jih strmeče nagovori: »Junaki, bratje! Slovani! Ne potemnite slave svojega naroda! Pred vami stoji šibka, boja nevajena deklica, pa pred vami hoče planiti na sovražnika

in zmagati ali pasti. Gotovo vas ni volja, da preskosi v hrabrosti vas, vojake, junake! Duh umorjenega očeta nas vodi, njegov pogum me navdaja. Za manoj na vraga!»

Kakor se dvigne severna sapa in pritisne oblake ob soparni uri zbrane na nebu ter jih razžene, da se razmegli obok neba in solnce spet zadobi svojo moč, tako spodijo te besede strah in obup iz src vojakov. Hujše in silnejše se vržejo na sovražnika. Obnovljena moč jim navdaja srce. Vname se strašen boj. Turki udarijo zopet na mesto — Lemnjani se vržejo iz mesta na plan, kjer jih objameta sovražnik in smrt. Duh umorjenega vodnika napolnjuje kristjane — in z njimi je božja pomoč, in zajamejo za hrbtom preplašene Turke. Njihov pogum se spremeni v strah — njih napad v beg in njih zmaga v pogin. Premagani so in zmaga je na krščanski strani. Lemna je prosta.

Pred trdnjavo leže kupi umirajočih in mrtvih, polomljeno orožje in razbit polmesec na krvavih tleh — v Lemni se razlegajo pesmi zmagovalcev in ponosno se bliska križ v solčni svetlobi. To je storila hrabra Marula — Slovanka.

IZDAJSTVO IN SPRAVA.

Vojna med križem in polmesecem je že leta trajala. Eden najboljših in najhrabrejših braniteljev križa je bil Jurij Kastriotič, ban arbanski.

V mnogih bitkah z Muratom in pozneje z Mehmedom je bil on zmagovalec in pred njegovim mečem se je vse treslo. Ni ga bilo Turkom moč goče premagati. Toda čim bolj je to Kastriotič Mehmedu s svojimi zmagami dokazoval in čim bolj ga je s svojim mečem o tem prepričeval, bolj je Mehmed nad njim krhal jezo in je tem bolj želel, da bi mogel že enkrat njegovo viteško glavo na kol natakniti. Toda uvidel je, da ga z mečem nikakor ne more v pest dobiti. Zato sklene to doseči z izdajstvom.

Kastriotič je imel nekega Muso za prvega prijatelja in vojskovodjo. Ta je bil ravno tako hraber in pogumen kakor sam Kastriotič. To je Mehmed vedel in iz tega je hotel splesti mrežo, v katero je mislil ujeti nepremagljivega arbanškega bana. Nekega dne pošlje torej Mehmed Musi pismo, v katerem neizrečeno hvali njegovo junaštvo in hrabrost. S sladkimi besedami kuje takorekoč v zvezde njegovo slavno ime in mu reče, da Kastriotič ni vreden imeti takega junaka za svojega vojskovodjo, ker mu tako slabo plačuje njegova junaška dela. Kaj imaš pri njem? Kaj ti da — mu reče nadalje — za tvoje velike zasluge? Nič in zopet nič je tvoje plačilo. Glej, kako bolje jaz povračujem junaštvo svojih podložnih. Ako bi ti meni toliko bitev dobil, toliko sovražnikov premagal, kralj bi že bil, z blagom obdarjen, da ne bi vedel kam z njim. Bodi tedaj pameten, hrabri Musa, zapusti svojega nehvaležnega gospoda, ki ne zna tvojih zaslug po vred

nosti ceniti. Zapusti nehvaležnika in meni ga izroči! Ako mi to storiš, te hočem kraljevsko obdarovati in te visoko postaviti nad vse svoje veljake. Kralja arbanskega te hočem storiti in vedno tvoj prijatelj biti. Musa, ne vrzi po neumnem od sebe svoje sreče, ki ti jo silni car kopnega in morja ponuja!

Kri stopi Musi v lica, ko bere te zapeljive besede. Pa kmalu postane zopet ves blede, zelo razkačen vrže pismo na tla in zavpije: »Ali jaz, jaz, da bi zapustil svojega dobrega gospoda? Jaz da bi ga izdal? Nikdar! Pokončati hočem ta satanski list, da ga moje oči ne bodo nikdar več videle.« Pripogne se in ga pobere. »Še enkrat ga hočem brati,« reče sam pri sebi, »saj od srda skoraj ne vem, kaj da vse hoče Mehmed od menel!« Začne ga brati in besede zapeljive kače mu začno ovijati srce. »Nehvaležen moj gospod?« — reče tiho — »nehvaležen? Mehmed! Morebiti imaš prav. Kaj mi pa ti obetaš? Bogastvo — čast — kraljestvo... Res lepe reči.« — Malo časa postoji tih in zamišljen. Nebeški svarilni angel, glas, ki ga je položil dobrotljivi Stvarnik v prsi vsakega človeka, mu zdaj zopet kaže grdobijo izdajstva. »Ne, ne,« — reče — »tako grdo nečem vračati prijateljstva in ljubezni svojemu gospodu. Sam mu hočem pokazati pismo, da bo videl, kako zapeljav je ta grdi Turčin.« Zopet prime pismo. Ali kakor da bi neka skrita moč njegove oči na črke vlekla, začne zopet brati tiste besede, ki mu obetajo vse posvetno, kar si le more želeči člo-

veško srce. In zopet reče: »Kako življenje bi bilo to, ah, kako življenje! Povsod vsega dovolj! Češčen! Biti celo kralj! Lepo bi bilo — zares lepo! Saj je tudi res! Kaj mi more Kastriotič dati? Zadnjo bitko je zgubil in morebiti mu bo tudi prihodnjič sreča hrbet pokazala. Mehmed pravi, da naj nikar sreče neumno od sebe ne vržem. To bi pa storil, če ne bi hotel njegove želje izpolniti. — Sklenjeno je. Odšel bom torej k Mehmedu, da dobim premoženje, čast in kraljestvo.«

Kmalu po tem stoji ravno isti Musa pred Mehmedom. Ta mu zdaj ponavlja še veliko sladkejša vse besede in obete, ki mu jih je preje pisal, in mu tako na dušo govori, da mu sčasoma vest potolaži in v spanje zaziblje. Musa hoče od Mehmeda 25.000 vojakov, da bi z njimi nad Kastriotiča udaril in ga premagal. Mehmed mu jih dovoli. S težkim srcem se je spomnil še včasih Kastriotiča in njegove ljubezni. Ali zdaj je bilo prepozno, da bi bil Turke zapustil. Zato si prizadeva, da bi svojo vest pomiril in da bi več ne mislil na storjeno izdajstvo.

Bilo je v februarju leta 1454., ko pride Musa s svojo vojsko na Dibrensko polje, kjer je bil Kastriotič s svojo armado. S prevzetnim glasom kliče in vpije Musa, da naj pride Kastriotič na dvoboj, če je junak kakor Musa. Pač je Kastriotič slišal te besede. Še predobro jih je slišal, ker mu je bila vsaka oster nož v njegovo srce. Toda ni se hotel takoj oglasiti. V srce ga je skelelo izdajstvo prijatelja, ki mu je bil več kot prijatelj,

ker ga je ljubil kot lastnega brata. Rad bi mu bil še zdaj prizanesel. Ko pa Musa le neprenehoma in zabavljivo vpije in Kastriotiča na dvoboj kliče, zavre srd in jeza v Kastriotičevem srcu, plane na svoje junaške noge in hoče pokazati, da je še vedno stari Kastriotič. Ves razkačen skoči na svojega strelovitega vranca in dere nad Muso, ki je stal na čelu svoje armade. Musa se kaj takega ni nadejal. Mislil je, da se bo Kastriotič zbal njega in njegove velike vojske in da si ne bo upal biti se z njim. Ali ravno to, kar je mislil o Kastriotiču, se je zgodilo njemu. Kastriotičev oroslanski pogum spremeni Muso v zajca in Musa Kastriotiču pete pokaže. Zdaj se vrže Kastriotič z vso svojo močjo na sovražno armado. Strašen boj je bil — bilo je mesarsko klanje. In ko se prikaže bleda luna tisti večer izza temnih oblakov, obsije okoli 20.000 Turkov, ki so na Dibrenskem polju zadnji boj bojevali.

Ne da se dopovedati občutje Muse, ko je zdaj šel proti Carigradu z majhno trumico, s katero se je jezi hrabrega Kastriotiča odtegnil. Pač vse drugače mu je bilo pri srcu nego takrat, ko je na čelu velike zmagoupne vojske zapustil zidovje tega mesta. Upal je ta čas, da se bo vrnil v Carigrad kot ovenčan in češčen zmagovalec nad Kastriotičem. Namesto tega vidi za seboj le trumo boja trudnih, raztrganih in ranjenih Turkov. Čuti na obrazu sramoto, v srcu žalost in nekaj, kar ga vedno, vedno izdajstva toži. Boji se trenutka, ko bo stal pred ostrim Mehmedom. Kakor majhen

učenček, ki mu je njegov srditi učenik gorko klofuto pritisnil, tako gre Musa pohlevno skozi ulice Carigrada in si ne upa obrniti svojih oči na ljudstvo, ki ga z izdajalcem pita. Celo ženske in otroci mu žugajo in kažejo s prstom za njim.

Zdaj ga Mehmed pokliče predse in v njegovih očeh, iz katerih so iskre divje jeze švigale, je Musa lahko bral, kaj da ga čaka. Kmalu zagrmí srditi car nad Muso, ki s povešenimi očmi pred njim stoji: »Grdi kaurine! Ali mi tako vračaš mojo dobroto? To je torej zmaga nad kristjani, ki si mi jo obljubil. Izdajalec si, grd izdajalec, in pri bradi Mohamedovi, kolec, na katerega te dam natakniti, naj priča, kako Mehmed izdajstvo plačuje. Sluge! Odpeljite tega kaurina izpred mojih oči in ga na kolec nabijte!«

Gotovo bi se bilo izvršilo to povelje srditega Mehmeda, ako bi ne bili Musovi tovariši za njega prosili in mu rekli, da se je sicer vrlo branil, da pa vendar ni mogel premagati nepremagljivega Kastriotiča. Ko je Mehmed to slišal, se mu jeza malo poleže, toda vendar zapove, da se mora Musa brez odloga pobrati iz njegovega cesarstva.

S tužnim srcem odide Musa iz mesta, v katerem je upal doseči čast, bogastvo in kraljestvo. »Kje je blago, kje je bogastvo, kje je čast, kje je kraljestvo?« se poprašuje. »Ime izdajalec je moje plačilo. In kam naj sedaj grem? Nikjer nimam prijatelja, nikjer doma! Pa saj zaslužim, ker sem mogel svojega gospoda izdati.«

Ko se spomni svojega gospoda, mu tmo njegovega srca kakor urna strela preleti misel, da bi se vrnil k njemu in bi ga odpuščanja prosil. »O Kastriotič je velikodušen, on mi bo odpustil,« reče sam pri sebi in se poda k njemu na pot.

Bilo je pozimi. Goste megle so delale tisto temino, ki more celo veselega človeka tužnega napraviti, ko je hodil Musa sam in zamišljen po oni poti, ki mu je bila mogoče najtežja v vsem njegovem življenju. Strah in nada sta se bojevala v njegovih prsih in močno mu je tolklo srce, ko se je bližal Kastriotiču. Z verigo okoli vratu se vrže k njegovim nogam in z glasom, ki je Kastriotiča prisilil, da je na vse poprejšnje pozabil, mu reče: »Grešnik sem, velik grešnik, ker sem pozabil tvojih dobrot in tvoje ljubezni in sem te hotel izdati v roke tvojemu najhujšemu sovražniku. Toda večna pravica me je hudo kaznovala. Glej, Musa, tvoj nekdanj hrabri Musa te zdaj na kolenih prosi odpuščanja. Ako se spomniš še kaj svojega prijateljstva do njega, ako še ni njegovo izdajstvo ugasnilo zadnje iskrice ljubezni v tvojem srcu, odpusti mi! Prizanesi skesanemu, saj je pripravljen preleti za tebe zadnjo srago svoje krvi.«

Toda blagočutnega Kastriotiča ni bilo treba tako prositi. Saj mu je dovolj povedala solza, ki se je utrnila v mokrih Musovih očeh. Ljubezen do Muse se zbudi s ponovljeno močjo v njegovem srcu in s solzo v očeh mu reče: »Ne tam na tleh, tu na mojem srcu je mesto za tebe! Sem tedaj! Kastriotič te ljubi kakor prej.«

Srce bija na srcu. In kakor da bi se sama nebesa veselila take ljubezni in sprave, naenkrat se oblaki ločijo in veličastno zlato solnce posije na oba. V njegovem svitu zablišče solze, ki so se kakor žlahtni biseri tresle v srcu vsakega pričujočega.

Stanovitno je bilo potem prijateljstvo teh dveh Slovanov in Musa je bil Kastriotiču zvest, dokler ga niso Turki ujeli in okrutno usmrtili.

SLOVANSKI MUČENIK.

Glas »svoboda« leta 1848. zadoni tudi v Avstriji. Svobode plamen vžiga avstrijske narode. Nje žar jih prebudi iz dolgega spanja. Kakor mrlič na glas nebeške trombe tako vstajajo zatrti narodi iz svojih temnih grobov in hrepene po izpolnjenju prirojenih svetih pravic. Toda le prehitro pozabi prevzetni Madžar, da je Večni ustvaril za svobodo tudi njegove sodržavne narode. Hujše ko kdaj jih jame stiskati. Svoboda mu ni več čista devica, ker jo je omadeževala gorka kri, ki se kadi od njegovega meča.

Ali tam, kjer je zibelka slovanskega naroda, tam kjer sive Tatre gledajo v nebo, tam je bil še velik plamen svobode in mlado blago srce nekega slovaškega mladeniča mu je bilo prečisti oltar, na katerem je vedno živo gorel. Bil je Vilko Šulek. Ta je čutil in slišal, da je tromba svobode glasno zadonela tudi velikanskemu, toda predolgo za-

trtemu slovanskemu narodu; vedel je, da sme zdaj majka Slava svetu svoje sinove pokazati, da se tudi ti zdaj smejo prosto gibati. In kako bi tega ne bil vedel? Saj mu je Večni prižgal v bistri glavi jasno luč, ki je le za ljubljeno Slavo gorela. Vlil mu je v srce morje blagih občutkov, katerih vsaka kapljica je tekla le za drago majko Slavo, katerih valovi so hrepeneli le ven, ven na beli dan. Vsak pogled njegovih oči, vsaka beseda njegovih zvenelih ust je pričala o tem. Celo svoje bitje je posvetil svojim zatrtim bratom, svoji še zmeraj nesrečni majki Slavi. Ni mogel ostati v Pešti, kjer je njegov ukaželjni um zajemal iz studenca učnosti, ni mogel ostati med ljudmi, ki niso razumeli svete besede »svoboda«. Vleklo ga je v njegovo domovino k njegovim dragim bratom, ki so goreli kot on za pravo svobodo in so bili tudi zvesti svojemu cesarju. Tam je našel sočutne duše. Našel jih je veliko, ki so bili z njim enega sklepa, da hočejo tudi svoj zadnji dih za milo Slavo sopsti, svoj zadnji vzdihljaj dihati za tistega, ki je razdrobil majki Slavi pretežke okove.

Z žarno besedo, ki se izliva kakor reka iz njegovega čutapolnega srca, budi svoje brate in jih navdušuje z ljubeznijo do drage domovine. Veselo primejo za orožje, da bi branili svoj dom pred Košutovci, ki si med tem nakladajo eno nečloveško delo na drugo in močijo svoje bridke meče v hrabro slovansko kri.

Divje in neusmiljeno delajo z ubogim slovanskim narodom. Delajo tako, da strah in groza

prešine vsakega, ki sliši o njih divjosti in nečloveštvu. Skoro ni bilo sela brez vislic in obeševalcev, ki so z neusmiljeno roko končevali življenje tistih, ki so se za dom in cesarja bojevali. Toda to navdaja le z večjim pogumom za pravico plamtečega Šuleka in one, ki so z njim enake volje. Hrabro in junaško se bojujejo zoper sovražne Madžare. Ne boje se ne vruga ne smrti. Saj bi bila smrt sladka za dom in svobodo.

Goreče, kakor da bi bilo pobarvano v krvi ubogih Slovanov, se pokaže nekega jutra solnce Traštaku. Ali kmalu pokrijejo temni črni oblaki celo obnebje. Jesenski veter piska svojo žalostno pesem v rumenkastem listju umirajočega drevja in podi po nebu črne oblake. Zdaj se prikaže truma madžarskih vojakov, ki peljejo nekega mladeniča. Njegove ustnice so zaprte in neme. Toda njegove žive oči gledajo neprestrašeno izpod čela, na katerem kraljuje sveti mir nedolžnosti. Bleda so sicer njegova lica, ali vendar koraka krepko s svojimi spremljevalci naprej. Divje dolge brke skrivajo njih nečloveški posmeh, ki je izraz tistih občutkov, ki v tem trenutku napolnjujejo njih črna srca. Strašno se srde nad ubogim mladeničem in mu kažejo vislice, ki ga čakajo.

Zdaj prispejo do vislic. Mrzla rosa stopi na blede čelo nesrečnega Vilka. Ali kmalu spodi tudi zadnjo sled strahu iz svojega srca. Kakor da bi mu samo solnce svojo luč posodilo, tako se blešketajo in svetijo njegove oči. Neprestrašeno in pogumno se vzdigne njegova glava. Tako se sveti

njegov obraz, kakor da bi se bili vsi občutki njegovega srca po njem razlili. Obrne se proti strmečemu ljudstvu in pravi: »O kako rad bi svoje predrage starše še zadnjikrat pritisnil na svoje vroče srce, kako rad bi jim še enkrat povedal, da sem bil zvest, zvest do smrti svojemu narodu, da me je ljubezen do človeštva gnala v boj. Toda to mi ni dano. Kmalu bo moje srce omagalo, kmalu bo moja duša pri Večnem! — Z Bogom, dragi starši, zadnjikrat sprejmite pozdrav svojega sina! — In vi, urni vetrovi, nesite moj zadnji glas milim rojakom, nesite jim besede umirajočega Slovana! Naj jih moja smrt navduši, naj jim vzbuja v blagom srcu ljubezen do mogočne Slave, naj tudi njim ne bo preveč dati svojo kri za njeno slavo! Potem bo velika in mogočna matka veselo stisnila svoje zveste sinove v svoje naročje — njen blagoslov bo raztrgal okove, ki jih še težijo, da bodo združeni zopet silen in velikanski narod.«

Ne mine par trenutkov in Vilko je nem in trd. In vzdigne se strašna burja in nese žarne besede umrlega junaka kakor majhne plamčice naprej. In vzbuja v srcu Slovanov neugasljivo ljubezen do svojega naroda, do nesrečne matere Slave.

SVOBODA.

V neki umobolnici v Parizu je bil med drugimi nesrečneži, katerim je manjkalo pameti, tega najimenitnejšega daru našega dobrega Stvarnika,

zaprt tudi eden, ki je bil v svoji hudi blaznosti podoben bolj živali nego človeku.

V letih, ko je po francoski deželi vse vnemal glas: *liberté, égalité, fraternité*, je prišla ta vest tudi skozi debelo zidovje umobolnice do zdravnika. Misli si: »Kaj bi bilo, če bi oznanil sladki glas svoboda tudi blaznikom?« Takoj se napoti k bolniku, ki je bil najbolj divji, in mu odpre ječo, rekoč: »Svoboda ti!« Ta vzdigne svoje polomljeno truplo, ki ga poprej že skoro premakniti ni mogel več, in glas »svoboda« mu prižge zopet nebeško luč pameti. »Ali sem prost? Jaz?« zavpije in šine kakor blisk iz bolnice, kjer je pretrpel toliko let. Vstopil je ozdravljen med napoleonske vojake ter se hrabro bojeval in postal sčasoma stotnik.

Zopet en zgled več, kako globoko je zapisana v srce vsakega človeka beseda »svoboda«.

RAZVALINE PUSTEGA GRADU.

Danes sem zopet enkrat obiskala v prijetni družbi razvaline starega Pustega gradu. Ta grad je stal, kakor piše Valvazor, že v enajstem stoletju in v njem so imeli svoje poletno bivališče kranjski mejni knezi. Ne ve se, kdaj je vzel konec, le toliko misli Valvazor, da vojskovodja Jan Vitovec gotovo tudi Pustega gradu ni pustil v miru, ko je upepelil tako imenovani Turn okoli leta 1435., če bi se pa vendar to zgodilo, se pa gotovo ni mogel

skriti očem nečloveških Turkov, ki so jo mahali v letu 1473. skozi Kokrsko dolino nad Koroško.

Nehote obide človeka žalost, ko vidi, da leži sedaj tu, kjer so pred več stoletji stanovali mogočni knezi, zdaj le staro, z zelenim mahom semtertja preraslo kamenje. Čudna, skoro bi rekla grozna tišina, ki tu prebiva, je stopila zdaj na mesto nekdanjega, morebiti predrznega veselja in smreke, katerih je padlo tu že bogve koliko v prah, imajo tu dolge sive brade iz mahu ter nam hočejo reči: »O človek, če si preveč navezan na ta svet, poglej nas, poglej razvaline, na katerih stojiš, in gotovo boš spoznal, da nista čast in mogočnost tega sveta nič družega nego prazne sanje. Išči veselje v sebi, išči čast v svojih dobrih delih, in ne boš videl takih žalostnih zgledov človeške ničevosti!«

Čeprav mi je obudil obisk teh razvalin več takih neveselih misli, vendar ne bom tega dneva, ko sem šla k Pustemu gradu, nikoli pozabila za voljo prijetne vesele družčine.

OČETOVA KLETEV.

Mogočnost in bogatija celjskih knezov je bila v petnajstem stoletju silno velika. Njih grad se je mogočno in prevzetno širil na sivi skali ter se vzdigaval proti oblakom. Trdno je bil zidan in grom ter vihar sta zaman poizkušala nad njim svojo moč.

Tukaj se je zgodila leta 1454. čudna prigodba. Tačas je knezoval v tem gradu Urh. Bil je trdosrčna in hudobna duša. Njegovega srca ni omečil jok in stok ubogih. Prošnje njegovih podložnih niso našle pri njem milosti. Nobena pot mu ni bila preslaba in prehudobna, da je le dosegel svoje želje. Nekega dne vidimo stati pred hudobnežem ubogega kmeta, ki ga nagovarja takole: »Imel sem dobro hčerko. Bila je lepa kot krasna cvetica, ko jo zbuja jutranje solnce in ko se bleskeče na njej srebrna rosa. Bila je pobožna in pohlevna — kras in veselje mojih starih dni. Toda izginila mi je in jaz revež ne vem, kam je prešla. Ljudje govore, da zdihuje za tem zidovjem. O, imejte usmiljenje s prošnjo starega očeta, ki vas prosi za svojega otroka, usmilite se in povejte mi, ali je moja ljuba hčerka res pri vas?« Tako prosi starček in bridke solze mu lijejo po licih. »O, če vam še bije človeško srce v vaših prsih,« reče dalje, »če vas zamorejo omečiti prošnje sivega očeta, kateremu je bila ta hčerka edino bogastvo in edino veselje, usmilite se me in povejte mi, kje jo imate?«

Knez se grdo in trdosrčno zasmee, tako da ureže to kmeta v srce, a pri tej priči zasliši nesrečnež iz bližnje sobe tudi milo zdihovanje svoje hčerke. Od neskončne jeze mu zašklepetajo zobje, srd mu stresa vse ude in hud vihar, ki sta ga vneli v njegovem srcu knezova hudobija in trdosrčnost, mu hočeta razgnati prsi. S tresočim se glasom reče knezu tele besede: »Grad, v katerem vi zdaj zasmehujete žalost in prošnje sivega

starčka, v katerem ne velja pravica nič, v katerem ne gane jok in stok mojega nedolžnega otroka vašega kamnitega srca, naj se vam podere v razvalino! Kletev nesrečnega očeta, katerega ste oropali njegovega edinega veselja, naj razdene to debelo zidovje, mogočnost celjskih knezov naj se izpremeni v nič in eden mojega revnega stanu naj bo gospodar razsutega gradu! Ta grad, kjer prebiva zdaj bogastvo, a tudi trdosrčnost in hūdobija, naj spričuje, kaj zamore očetova kletev!«

To prerokovanje srditega očeta se je natanko izpolnilo. Trdosrčni Urh je bil zadnji celjski knez. Grad, katerega hčerke so snubili cesarji in kralji, je postal razvalina in pred nekaj leti ga je kupil ubogi kmetič za šestdeset goldinarjev. Źalostno stoje zdaj tam gori na vršiču razvaline tega gradu, kjer so imeli njega dni mogočni knezi svoje mehkužno stanovanje, razvaline tistega gradu, v katerem so stanovali zapovedniki polovice štajerske in kranjske dežele, in molče spričuje človeškemu rodu — da pod solncem vse mine.

SVOBODOLJUBNA SLOVANKA.

Carigrad je padel leta 1453. pod turško oblast. Vse prizadevanje kristjanov, da bi ga dobili zopet v svoje roke, je bilo zaman. Zastonj so zbirali trije papeževi poslanci sedemnajst let potem dogodku po vsej francoski, nemški in španjolski deželi hrabre junake, ki bi šli po zgledu nekda-

njih križarjev v Carigrad poizkusit svojo srečo ter vzet Turku to mesto. Leta 1471. se združi takratni papež Sikst IV. z Benečani in Napolitanci ter udari z njimi proti Aziji. Dvanajst ladij slovanskih vojakov se pridruži tej vojski. Bili so večji del Dalmatinci in slavni ter učeni Korolijan Cipić je bil njih zapovednik. Toda tudi Turki so imeli med svojimi vojaki precejšnjo množico Slovanov. Takratni veliki vezir Mahmud paša je bil srbski rojak in strašni junaki Malkovići so bili poturčenci.

Na dolgem potu si izberejo kristjani za počivališče samoški otok. Tu so hoteli zbrati vso svojo moč za boj proti sovražniku, tu se pripraviti za hudi boj, ki se bo vnel kmalu na bregovih Male Azije. Ko se kristjani dobro odpočijejo, se podado proti Mali Aziji in obsujejo najprej Atalio, ki je bila najtrdnejše mesto pamfilske dežele. Dvojne trdne zidine, dva globoka jarka, ki sta obdajala mesto okrog in okrog, barkostaja, z močnimi verigami vragu zaprta, in v mestu velika množica vojakov, ki je znala hrabro sekati okoli sebe, to so bile ovire, ki niso puščale kristjanov v mesto. Toda vse to jih ni mnogo strašilo. Deset ladij, katerih poveljnik je bil Viktor Loranžo, izstrelili svoje topove na močne verige in — pot v zadurje je kristjanom odprta. Kmalu nato zavzeto je tudi prvo obzidje. Kristjanom gre delo srečno od rok in marsikatero turške sabljice, ki je padla z bojevalcem vred na tla, se jim že ni bilo treba več bati. Toda tudi Turki niso držali rok križem. Tudi

oni so svoje mesto branili srčno in krepko. Zdaj se vržejo kristjani na drugo obzidje, ki jim je še zapiralo pot v mesto. Toda tu omaga njih moč. Pogum se umakne obupu in počasi začnejo obračati mestu hrbet ter bežati. Toda naenkrat stoji kakor budilen angel na mestnem obzidju svobodo-
ljubna Slovanka ilirske krvi. V tresoči desnici drži bridki meč, njene oči se bliskajo kakor živi plamen, krepko povzdigne svoj meč in junaško nagovori bežeče vojake v jeziku svojega naroda: »Zakaj bežite, junaki? Ali hočete najbogatejše barbarovo mesto, napolnjeno z vsem blagom in dragocenostmi, ki je že napol vaše, s svojo lenobo in plašljivostjo izpustiti iz rok? Rojaki, mili rojaki, naprej, naprej! Verjemite mi, da je večji del braniteljev že pobilo vaše orožje, zato le pogum in zmaga je vaša!«

Grožnje Turkov, katerih sužnja je bila ta Slovanka, je niso pustile več govoriti naprej. Obup je že preveč objel srca kristjanov in ognjevite besede te junakinje jih niso mogle več navdušiti. To uboga sužnja vidi in preveč je bilo za njeno svobodoželjno srce. Šele sedaj je prav čutila, da ne more prenašati sužnosti in da hrepeni njena kri po prostosti. Odločila se je, da rajši umre prosta sredi svojih rojakov, nego da bi živela še dalje med Turki kot sužnja, zato se strmoglavi z visokega obzidja v globočino. Še je bilo njeno srce, ko jo obda, ležečo na tleh, množica njenih rojakov. Še je bila majhna iskrica življenja v njenem srcu in smehljaj, ki je bil živ

izraz veselja nad zadobljeno prostostjo, se je prikazal na njenem obrazu, ko se je ločila njena duša iz okov telesa in vzdigovala zopet prosta k svojemu viru. Svobodna je umrla ta svobodoljubna Slovanka v naročju svojih. Roke njenih rojakov so ji izkopale grob in bridke solze so oblivale njeno gomilo.

J. K.

Lujiza Pesjakova

PRVO CVETJE.

Saj bedim! — Je li mogoče,
kar se zgodilo nocoj?
Niso sanje li cvetoče,
kakor duh jih sanja moj?

Ne! Resnica je premila,
okence presrečno til!
Pómlad mimo je hodila,
tukaj njen pozdrav leži.

Dobrodošlo, cvetje belo,
čakala sem te željnó,
gledi, k tebi zdaj pripelo
ptic krdelo je ljubó.

In nebeški žarki zlati
skozi drevje se bleste
sem, kjer gosti mi krilati
v krogu cvetja žvrgole.

Žarkov eden je — oj sreče! —
meni v srce pot našel,
da mi pesmi glas hvaleče
čvrsto v njem je zazvenel.

POMLADNO JUTRO NA VODI.

Bega ob veslu
čolniček legak,
voda ga nese
kot lastovko zrak.

Tu ob bregovih
vonjava cvetov,
daleč tam glave
planinskih vrhov.

Veter od juga
meglice topi,
solnce se zlato
v valovih svetli.

Cerkvice bele
tu niže odzad
gledajo s hriba
na kočo, na grad.

Jasno obnebje,
zeleno polje,
čudes tisoč je
okoli vodé.

Mesto prijazno
in gozd in vasi,
brzo gibanje
okretnih ljudi.

Novemu novi
krasote se zbor,
lepšemu lepši
umiče prizor.

V čolnu otročje
vriskanje glasno. —
Mlado življenje,
kako si lepó!

JESEN.

Povezano je žita snopje,
iztisnjena je grozdu kri;
v bagrordečem, svetlem plašču
nekdaj zeleni gozd medli.

In solnce še poljublja zvesto
peresca drobna in pero,
težko mu jih je zapustiti,
zatorej gorko je slovo.

A biti mora! — Iz meglice
se mrzle lune blešči žar,
cvetice mile ve, zdaj z bogom!
Življenja je obledel čar.

Otožno še šumi v okrogu,
slovesa čuti se gorje
in žalujoče doli k vodi
se vrbe nagnejo šibké.

Valove krije zadnje listje,
še to odnaša pih hladan
in mirno bliža in slovesno
sobotni veliki se dan.

ZVEČER.

Molitev drobne ptičke	K počitku se pripravlja
večerno zdaj pojo;	dobra in ravan,
cvetičice pobožno	na nebu luna plava
povešajo glavo.	večer je lep, miran.

To čas je, dete milo,
da sna se veseliš,
da nagneš kakor cvetje
glavico in zaspiš.

PRI BOGU.

Vse je tiho in žaluje,
ljubljenec leži bolan;
angel smrtni mu odpira
dom, ki vedno je cvetan.
In otrok se nasmehnivši
mater gleda še hvaleč,
in pri Bogu zanjo prosi,
rajsko že se veseleč.

MATERINA SREČA — MATERINA BOLEST.

Oj, bolj bogatega pač ni srca
kot materino, koje se smehljá,
ko ljubljenca v naročju ziblje
in on se k njej sladko nagiblje!

A siromašno njeno je srce
in najgrenkejše vendar so solze,
ki mati jih po sinu toči,
ko — izgubljen od nje se loči.

Širina velikanska je sveta
in nedosežna brezdna so morja,
a globokejše še in večje
gorjé je matrne nesreče.
Toda nezmerna kot nebo
in čista, kakor solnčno je zlato,
radost je materina blaga,
ko njena spet je duša draga! —

MOLITVENA KNJIGA.

Po materi še knjigo
molitveno imam,
ki mene bo spremila
v poslednji tihi hram.

Rudeči trak mi kaže
— od časa je že bled —
kjer materin počival
je mnogokrat pogled.

Molitvica izreka
tam prošnjo mi željno,
ki blagoslova kliče
na dete preljubu.

Če moram uživati
bolesti grenki strup,
če nada me zapušča,
če bliža se obup:

pred knjigo jaz poklekнем,
potožim ji gorje,
in laglje kmalu bije
trpeče mi srce,

ker matere najboljše
prikaže se obraz,
moleči njé zaslišim
nepozabljivi glas.

In mir se meni vrne,
ki izvira iz neba
in ki ga tamkaj mati
mi prosi od Bogá.

DEŽEK.

(PO HRVAŠKEM.)

Pádaj, dežek, dobri dežek,
padaј, kamor ti je drago,
a ne padaј mi na groblje,
kjer mi dete spava blago.

Sredi groblja prost je križec
in pred križem grobič mili,
tam leži moj otročiček,
spava v snežnobeli svili.

Padal bodeš v mlado travo,
z nje v zemljico razgorelo,
iz zemlje na dete milo,
haljico kropil mu belo.

»Padal bodem v mlado travo,
z nje v zemljico razgorelo,
iz zemlje na dete milo,
haljico kropil mu belo.

Otročička močil bodem,
kadar pride mladoletje,
v prah zdrobim telesce nežno
in raztrosim ga na cvetje.«

„SPANČKAJ MI, DETE!“

Daj mi ročice, o dete bolno!
Da jih segrejem s poljubi lepo;
čelo ti vroče in lici hladim,
skrbna, ljubeča nad tabo bedim.
Zibel naj bodo ti moje roke,
zglavje naj bode ti moje srce.

Spančkaj, o spančkaj mi, dete sladko,
zdravo da bodeš, ko prej si bilo!

Naj se ti sanja o zvezdah neba,
nočnih cveticah z bleščobo zlata,
ki nam jih travnik in vrt porodi,
čista vodica med njimi šumi.

Angelci naj se igrajo s teboj,
 saj si jim bratec, o ljubljeneček moj!
 Spančkaj, o spančkaj mi, dete sladko,
 mamice svoje najslajše blago!

Kadar se ljubček mi bodeš smehljal,
 luči in cveta se spet radoval,
 kadar mi sreča otare solze
 in mi zavriska veselo srce:
 takrat ročice boš sklepal ljubo,
 hvalil čuvaja nad solncem z meno.

Spančkaj, o spančkaj mi, dete sladko,
 milosti večne te hrani oko!

IDILA.

Vijolica spira si z roso oči,
 da biser srebrn se ji v vsakem blesti.
 Marjetica poleg vabeče se smeje
 orehu košatemu, čigar se veje
 pokrivajo s cvetjem, da svež se in zal
 dehteč povzdiguje iz travnatih tal.
 A sredi drevesa vse polno gibanja,
 ropota živahnega in lepetanja:
 iz vrabčjega gnezda prihaja ta šum,
 ker notri ščeperi štrlinec se kum!

PESEM.

Najlepše svojih pesmi
 prepevati ne znam;
 molče mi v duši klije,
 zakaj, le Bog ve sam.

Nenadno občutilo
 nekdam mi jo srce
 ter z njo nebeško radost
 in zemeljsko gorje.

Izginilo vse drugo
 pred pesmijo je to,
 a peti je ne morem,
 naj tudi mrem za njo!

TEHTEN IZREK.

»Oj, Vidka, glej ročici
 kakovi tvoji stal!
 Na vrtu nisi bila,
 iz sobice ne šla.

Kedaj s takima rokama
 me videla si še?
 »Jaz, mati, ne, nikoli,
 a — babica vas je.«

MOJI ZVEZDICI.

Na nebo pogledam rada,
 ko mračiti se prične
 in megleni se zavidno
 tamkaj šator razprostre.

A še rajša ob tem času
 ogledujem neki stan,
 ko čez okna se poveša
 zagrinjal molčeča plan.

Vem, da gori za oblaki
tisoč luči lesketa
in da tu za zagrinjali
svit se zvezd mi dveh iskra.

Toda zame vsa svetloba
na obnebu ne blesti
toli krasno kakor v hiši
vnučka mojega oči.

SVOBODA.

Riba po jezeru plava,
v zraku se ptica glasi.
»Riba, kaj iščeš v globini?«
»V vzduhu kaj, ptica, mi ti?«

»»Svobode zlate svetloba
kliče me gori v nebo.««
»»Svoboda v čistih valovih
nosi me vodi na dno.««

PRILIKE.

Kot trta nam podaja
obilni, sladki sad,
tako naj um človeški
razsipa svoj zaklad.

Kot lipi korenina
se trdno tal drži,
tako naj sin domači
za sveti dom stoji.

Kot v solnce se upira
cvetica vrh zemlje,
tako naj hrepeneva
k svetlobi le srce.

KDO JE TO?

Poznaš li, deček moj, moža,
ki v roki palico ima?
Držeč jo trdno noč in dan,
a ki se ne postavlja v bran,
ko divjih paglavcev se broj
v srditi ž njim nagneta boj?
Ubožec velik mož je ta,
ki tepsti, tekati ne zna,
ki smrtnobled v obrazi
živi samo ob mrazi,
pretakajoč bridke solze,
kadar se drugi vesele,
kadar poljubov svojih žar
pritiska zemlji nebni car.
Nu, imenuj moža mi zdaj,
dokler, dokler — ne pojde v kraj!

VELIKONOČNA PESEM.

Na dan, na dan, kar kod cveteva,
kar v zimskem snu še omedleval!
Na dan, vijolica dehteča,
in tudi zvonček beloglav

ter jáglec, resa z lesk viseča,
 cvetovi drevja in goščav!
 Na dan, na dan čarobno mladoletje!
 Na dan, veskresno te obuja petje!

Škrjanec vriska na višavi
 in tisoč glasov po dobravi
 šumeče reke in potoki,
 na vedrem nebu solnčni žar,
 planine strme, svet široki,
 čuteča vsaka živa stvar
 oznanja, da oblast ljubezni mile
 močnejša je od temne smrtne sile.

Na dan, kar je molitev svetih,
 kar v prsih pesmi je prevnetih!
 Na dan, duhovi vsi potrti,
 iz žalosti se spet budeč!
 Razpelo glejte, grob odprti,
 pretakajte solze hvaleč!
 Vam odkupljenje bilo je storjeno
 ter vam na zemlji vse je prerojeno!

A ve, cvetlice zornolike,
 ve nežnosti, veselja slike!

Vi vsi, o katerih posvečeni
 človeški Sin dejal nekđaj:
 »Nedolžnim ne braníte k meni,
 ker njihov je nebeški raj« —
 Vi srce svoje Njemu izročíte,
 moleč klečé veliko noč slavíte!

TOLAŽBA.

Ljubezen večno v groba je temine
človeštvo nekdanj skrbno položilo,
zaprlo s težkim kamenom gomilo
v strahoti, da iz rakve ne izgine.

A vendar tretji dan še jedva mine,
ko vidi že prikazen rajskomilo,
premagujočo smrti hudo silo
iz grobne vzdigovati se globine. —

Slovesnost tako milo nam praznuje
srce, kadar v spominu se živeče
prikaže, kar zagreblo je tožeče.

Ljubezni svoje znova se raduje
in trepetaje jo sedaj pozdravlja:
saj glorijska trpljenja jo proslavlja.

VPRAŠANJE.

Dežne povejte mi kaplje,
čiste ko svetlo srebro,
ali ste solze znabiti,
ki jih preliva nebo?
Ali je tudi v višavi
znano pekoče gorje,
ki se raztaplja v solzice,
da ne razpoči srce?

PRISEGA.

Na zemlji prekrasni lep biser svetel
očina je, katero sam Bog mi je dal.
Pobožno, iskreno verujem v Boga:
očini se duša naj moja uda,
očini v ljubezni naj se zaroti,
da njene do smrti so moje moči!
In Ti, Vsemogoči, podaj mi krepost,
da to bi izpolniti mogel dolžnost!

TRI SESTRE.

(NARODNA PRIPOVEDKA.)

Drava mirna in živahna Soča
sestri bistre Save sta obe,
vse tri hčere krasne imenitne
drage nam slovenske so zemlje.

Razgovarjale nekdam se sestre
— luna plavala je vrh neba —
katera njih dospela bi najprva
jutri v širni naročaj morja.

Savo so objemale in Sočo
skoraj svetle sanje presladko,
a potuhnjena začenja v daljo
Drava teči tiho in skrivno.

Prebudivši se ugleda Sava
sestro proti morju se valeč,
vsa srdita dere čez skalovje
in se spušča v divji tek šumeč.

Kvišku plane še živahna Soča,
 ki prekanili sta jo zaman,
 ker z močjo zažene silovito
 ona se takoj v nasprotno stran.

Skozi ozke struge tam bobneča
 ter predirajoč goram srce
 vzpenja v temnih se duplin soteske
 in napaja prva vseh morje.

SLOVENSKEMU JEZIKU.

Izvor si ti kreposti, materin mi jezik,
 bogat izvor soglasju, materin mi jezik!
 V izvoru tem kipiš po blagorodni žili,
 grmiš v ponosno reko, materin mi jezik!
 Igraje se ob strugi tvoji nas učili
 valovi tvoj so glas, ti materin mi jezik!
 Iz zrcala, od koder prvič utrnili
 kristali so se tebi, materin mi jezik!
 v oči trepečejo še zdaj nam v luči mili
 prečisti žarki tvoji, materin mi jezik!
 ki v govor naj bi naš do konca dni svetili,
 nazaj sijali v tebe, materin mi jezik!
 Odsuni tuje vse, kar so ti primesili
 skrunitelji pozneje, materin mi jezik!
 Oprosti zlobnežem, ki radi bi tajili
 zaklad tvoj neizmerni, materin mi jezik!
 Cesarji grškega so stola govorili
 v besedah tvojih nekdam, materin mi jezik!
 Zdaj tujca z novim bojem v svojo čast prisili
 v krasoti dušnih plodov, materin mi jezik!

SLIKA IZ ITALIJE.

Razburjeno bilo sinoči
Lugansko jezero lepo,
srdito vzdihalo in vedno
obličje bilo bolj temno.

A noč je položila roko
prijazno nanje, govoreč:
»Tolaži se, glej, ljube zvezde
užigajo se že blesteč.

Z očesom svetlim vsaka tebi.
v dno duše zrla bi željno
in čudeže vse svoje tkati
h'če v sladke sanje ti nebo.«

S povodnim cvetjem se igraje,
zaspalo jezero je res,
a časih še tožeče kvišku
planilo čez bregovja jez.

Zdaj slavec milo je prepeval
najslajšo pesem zemskih tal
ter jezera je sen kristalni
svit vedno bolj rastoč obdal.

In ko zarana mlada zora
obišče hrib in dol cvetan,
sanjalec bil je čudokrasen
pokoren zopet in miran.

Na čisto čelo hči nebeška,
poljub mu dahnila gorak,
da prebudivši se jezero
poslavljal rožnih ust je znak! —

AFORIZMI.

1.

Vedi, pravih pesmi slednja
več je nego biser vredna:
biser je nosilo
mrzlo dno morja,
v gorkem srcu bila
pesem je doma.

2.

Nikdar prazno hrepenenja
pesnikovo ni srce;
zdaj mu vriska od veselja,
zdaj pa tare ga gorje,

In ko čustev pritok vliva
čez bregove se z močjo,
svet takrat vesel pozdravlja
milih pesmi spet novo.

3.

Čast in hvala domovini,
hvala vedno jo obdaj!
Slavna bodi, Slava mila,
slavo Slavi vekomaj!

4.

Nasprotnika ne zaničujte,
ki z golim mečem se bori,
zavratnika le osramljuje,
ki po zvijačah vas mori.

5.

Ko večni Bog ustvaril
človeku je srce,
ustvarjena sta bila
tud' sreča in gorje.

6.

Svobodo ljubi mi v mislih in v dejanju,
suženj ti bodi neznano ime;
v svobodi blagi prebiva pravica —
suženjstvu se nagne le krivo srce.

7.

Zmaga pomaga do slave,
k zmagi pripelje le boj;
nikdar ne boste zmagali,
ako vam ljub je pokoj.

8.

Volja je mati, ki d'janje rodi,
vest kot čuvajka pri zibki bedi.

STARA PRAVLJICA V NOVI OBLEKI.

(Odlomki.)

Živela je nekoč majhna deklica, ki je bila s petimi leti že velika reva, kajti ni imela več matere. Njo, ki je neizmerno, da, tisočkrat bolj ljubila svojo Marjetico nego samo sebe, so odnesli črni možje iz njene bajtice in jo zagrebli na daljnem pokopališču. Plakala je sirota po materi, da je ni bilo moči utolažiti, a ko ji je oče rekel, naj neha, da ne vzamejo njene solze še njemu življenja, je umolknila ter hodila ves dan tiha in klavrna po vrtu, a kadar jo je hotel posiliti jok, se je ozrla v nebo, kajti zdelo se ji je, da lahko potem laže zadržuje solzne potoke. Toda ponoči v spanju jih je točila, neprenehoma klicala mamico in zjutraj, ko se je zbudila, je vsa prestrašena vselej skrila blazinico pod odejo, da oče ni videl, kako je bila od solz premočena.

Čez nekaj časa se je oče drugič oženil, misleč, da bo storil s tem svoji hčerki dobro. Marjetica je dobila mačeho, ki je sovražila lepo pastorko iz dna svoje duše. Še bolj nego poprej Marjetičine solze, je mučilo očetovo srce to nesrečno sovraštvo in kmalu je počival tudi on pod gomilo. Sedaj se je šele začelo za Marjetico pravo trpljenje. Ležati je morala v mrzli sobi na golih tleh in črni kruh, ki ga je dobivala, je bil tako trd, da bi ga ne mogla jesti, če bi ga ne bila mehčala s solzami.

Nekega dne, bilo je ravno o božiču, sneg je pokrival gore in ravnine in mraz je bilo, da je vse škripalo, je rekla huda mačeha: »Tu imaš jerbas, pojdi v gozd in mi prinesi rdečih jagod!« Vsa prestrašena se je drznila Marjetica odgovoriti: »Kje naj jih pa najdem, saj je povsod vse zasneženo. O, lepo vas prosim, pustite me doma, kajti mraz je, da sapa v ustih zmrzuje.« — »Prav tako in ravno zato zahtevam, da mi prineseš jagod,« je zavpila mačeha. »Le varuj se prikazati mi s praznimi rokami, ubijem te!«

Deklica vzame jerbas in gre vzdihovaje v imenu božjem. O kako jo je zeblo in kako je bilo vse pusto in golo! Kamorkoli je pogledala, ni videla drugega nego sneg in tiho je bilo povsodi, kakor bi bil ves svet izmrl. Čuj, zdaj je nekaj zarjulo, torej je razen deklice tu vendarle še kako živo bitje. Ali gorje, bil je le volk, ki je sestradan koprnél po krvavi jedi. Nenadoma nastane tudi vihar, ki žvižga skozi temno smrečje, da se ječe lomi. In sredi vse te groze hodi naša Marjetica sama in sredi vse te groze poklekne ter pometa s premraženima drobnima rokama sneg od tal in išče rdečih jagod. Zaman je vse, grabi le ledeno prst in sivi mah. Sama ne ve, kaj ji je začeti. Nazaj si upa skoro še manj nego naprej v grozno puščavo. Polagoma se še zmrači in postaja jo strah. Kmalu ji otrpneta še nožici in nočeta več nositi tresočega se telesa. Zgrudi se na tla in jame bridko jokati. Hipoma pa zasliši glas, ki tako razveseli njeno srcece, ki je že skoro prenehalo biti,

da zavriska od radosti. Ugleda namreč oči, v katerih plamti to, kar se pokaže človeku le v enih pogledih, nato jo jame božati roka tako mehko in tako gorko, kakor more ljubkovati le ena roka. S slabim glasom vzklikne Marjetica: »Mati, moja, moja mati!« ter se s poslednjo močjo oklene naročja, ki je najzvestejše varstvo sveta. Mati je vsa blede, toda neizrekljivo lepa. Bela oblačila jo odevajo od nog do glave in vanje zavije prav tesno tudi svoje dete. Kmalu ne čuti Marjetica več mraza, mirno začne dihati, in čeprav se je loteva spanec, odpira vendarle dremajoče oči, da vidi sladko obličje, ki ga je tako dolgo pogrešala. Stiska se v naročje, po katerem je tako željno hrepenela, naposled jo pa vendarle premaga spanec.

Spala je menda prav dolgo, in ko se prebudi, si mane oči, kajti še vedno misli, da se ji sanja. Toda ne, bdi in vse je resnica, kar jo obdaja. O gozdu in mrazu, viharju in grozi, hudem volku in še hujši mačehi ni nobenega sledu več, temveč stoji ob vhodu na cvetočo livado, kjer vidi tolikanj lepote in bleska, da mora povesiti oči. Ko se zopet ozre, zagleda na zelenem travniku krasne rože in njenih cvetnih sestic marjetic je skoro toliko, kolikor je bilo poprej snega. In glej, tudi rdeče jagode rastejo okrog njenih nožic. Marjetica seže po slamnatem jerbasu, ki ga ji je dala mačeha, toda tudi ta je izpremenjen v zlato pletenico. Nabrala bi rada v svetlo posodo jagod, pa si jih ne upa dotakniti. Ko se privadijo

njene oči bleska, zagleda sredi trate visoko božično drevo in okrog njega mnogo otrok. Namesto svečk je migljalo na njem tisoče in tisoče zvezd in angeli so vsipali nanje z višave cvetice ter peli tako milo, da je bilo veselje poslušati. To je odpirala naša Marjetica zdaj ušesa in oči in zlasti, ko je stopil k njej mičen deček ter jo vprašal z najmilejšim glasom, kdo je in odkod prihaja. Dolgo mu ni mogla odgovoriti, kajti deček je bil tako lep, da je ostala vsa zamaknjena. Zlati kodri so mu segali čez rame in njegovo čelo je bilo jasno, kakor bi sijalo z njega solnce in oči — morje ljubezni je počivalo v njih ter obsežalo s svojim svitom vse, kar se mu je bližalo. Ko izpregovori, potoži dečku boječe, a vendar zaupljivo svojo bridkost. Pripoveduje mu, kako jo sovraži mačeha in kako se boji iti zopet k njej, zlasti sedaj, ko se ji je tako lepo sanjalo o pravi mamici. Deček jo posluša, in ko neha govoriti, se ji nasmehlja, rekoč: »Ostani pri nas, glej, tu so nebesa in jaz sem tvoj bratec. Reven sem bil kakor ti, celo v golem hlevu sem bil rojen, toda tu doma se mi godi vse drugače. Bogat sem in dam ti zlatih oblačil. Več ti ne bo treba s solzami rositi trdega kruha, temveč boš jedla slaščice, pila sladko mleko, igrali ti bodo angelci in vsak večer te bo mati zazibala v spanje.« Ko začuje Marjetica zadnje besede, se glasno zasmije in ploskaje z ročicama radostno sprejme prijazno vabilo. Lepi deček jo pelje k bleščečemu drevesu, in ko se ga dotakne s prstom, je bilo pozlačeno. Marjetica

je bila zdaj neizrečeno srečna. Ves dan je gledala ljubeznivega dečka, pela in igrala se je z angelci, trgala cvetice in nabirala v zlati jerbas jagode. In kadar se je od samega veselja utrudila, je prišla svetla, bela mamica in deklica je zadremala na njenem mehkem naročju med najslajšimi poljubi.

Mačeha je mislila, da je njena pastorka v gozdu zmrznila, ker je ni bilo več domov. Toda to ni bilo res, kajti živa, lepa, cvetoča in blaga je bivala v nebesih.

ČEŠKE LEGENDE.

1. Jezus in otroci.

Po zeleni trati za vasjo so se igrali veseli otroci. Kar stopi iz bližnjega listnika k njim lep deček z zlatimi kodri. Pridruži se jim in igra se ž njimi. Naposled seže v bistri studenec in iz njega potegne rdeče, modre in rumene kamenčke, ki so se izpreminjali v solnčni svetlobi kakor barve nebeške mavrice. Vsakemu otroku da po enega. Ko je solnce zatonilo, se je poslovil tudi deček od svojih tovarišev. Eden izmed njih se pa ni hotel ločiti od njega, temveč ga prosi s povzdignjenimi rokami: »Vzemi me s seboj, pojdiva skupaj v zeleni listnik, vedno bi bil rad pri tebi!«

Deček z zlatimi lasci odgovori: »Zdaj ne moreš iti z menoj, toda čez tri dni se vrnem v svojo lepo domovino in kmalu nato pridem pote. Nato krasni deček izgine.

Ko pridejo otroci domov, so pripovedovali materam o tujem tovarišu ter jim kazali svetla darila, katera so hitro spoznale za žlahtne kamne. Ta čudopolna novica se je hitro raznesla po vsej vasi in mnogo ljudi je šlo v listnik, toda lepega dečka niso več našli. Drugi so se zbrali zopet okoli bistrega studenca in iskali v njem dragih žlahtnih kamnov, toda našli so le ničvredni pesek. Ono dete pa, ki je hotelo spremljati neznanega dečka, umolknilo je odsihmal ter postalo silno žalostno. Prvi dan je le jokalo, drugi dan zbolelo, tretji dan pa — umrlo.

Zvonovi so slovesno zvonili in jokajoča mati se je spomnila, da je danes velik praznik: vnebohod Kristusov. Na tem je spoznala, da je mogel biti tuji deček sam mili Jezus, nebeški prijatelj nedolžnih otrok. Jokala je še — toda jokala je solze največjega veselja.

2. O ptiču krivokljunu.

Ko je naš božji Zveličar visel na križu, za puščen od vsega sveta, so priletele milosrčne ptice ter si prizadevale izvleči iz presvetih Jezusovih nog in rok ostre morilne žeblje. Ranjeni Zveličar jim krotko reče: »Blagoslovljeni bodite, usmiljeni ptiči! V večni spomin te ure naj vas krije perje, rdeče kot kri in vedno imejte krive kljune. Posvečeni bodite Zveličarju in človek naj vas časti ter hvali zavoljo vaše čudovite moči!«

In blagoslov Kristusov se je dopolnil, kakor vsaka njegovih obljub. Ti rdeči ptiči se imenujejo

od tistega časa krivokljuni, posvečeni so Rešitelju sveta in izmed vseh ptic so edini, ki gnezdiijo o božiču pod ledenimi vejami temne smreke in ki takrat žvrgolijo, kakor bi cvetela pomlad. In kakor ozdravlja Kristus dušne bolezni, tako ozdravljajo oni telesne, ki jih potegnejo nase, in potem umrjejo, kakor je umrl Kristus za grehe človeštva.

3. Jokajoča devica.

Nekoč je živela na Češkem lepa devica. Njeni blagi starši so počivali že davno pod črno gomilo in po njih smrti ji je bil edini varuh brat, katerega je presrčno ljubila. Toda tudi dragi brat ji kmalu umrje. Zdaj je plakala uboga zapuščena sirota in tolažbe ni mogla najti nikjer. Nekega dne je šel mimo gospod Jezus in vprašal devico, zakaj je tako žalostna. Zveličarju, ki ga ni poznala, potoži svojo veliko bridkost in Rešenik sveta ji reče: »Po vsem svetu išči svojega ljubega brata!«

In usmilil se je jokajoče device ter jo izpremenil v kukavico. Od tega dne leta kukavica o poletnem času po vsem svetu ter išče svojega brata. V gozdovih in vrtovih, po skalah in livadah ga kliče brez počitka, a do današnjega dne ga še ni našla. Ko bo drugič videla Gospoda Jezusa, tedaj bo zagledala tudi svojega dragega brata.

SIROTA.

Živelo je ubogo dekletce. Bilo je sirota, samo hrana v širokem svetu. Ni imelo doma ne posteljice, da bi na njej spala, in ne sladkega naročja, ki bi ji bilo v obrambo. Umejete li, mladi prijatelji, kaka nesreča je to? Premislite, kaj bi vi počeli brez očetove in materine ljubezni, brez tiste ljubezni, ki neprestano in milo na vas pazi, ki se za vas žrtvuje, ki pozabi sama nase in razen vas ne pozna ničesar na zemlji. Tega božjega daru se sirota nikoli ni veselila. Ko je ona zagledala beli dan, tedaj je njena mati umirala. Goreče je poljubila svojo hčerko ter se ločila od nje.

Bila je zima. Vse pod milim nebom je zmrzvalo in sneg je padal, da je cesto debelo zametel. V tem hudem vremenu je šla sirota v gozd, sama ni vedela kam. Slaba srajčica ter staro krilce sta ji bila edino oblačilo in na nožicah je imela težke lesene čevlje. V roki je nesla košček suhega rženega kruha, miloščino usmiljene žene. Mrzlo je bilo v gozdu. Ledeni sever je bril skozi toge veje visokih dreves. In samotno je bilo tam, presmotno! Le semtertja se je v debelem snegu videl boječi sled lehkonožne srne, ki je plaha smuknila v grmovje, ako je v dalji zarjul gladni volk. Ko hodi sirota tako po temnem lesu, tresoča se od groze in mraza, sreča otroka, ki jo prosi: »Daj mi kruha! Že dolgo nisem nič jedel; lačen sem!« Sirota mu da ves kruh, a dete izgine, rekoč:

»Bog ti povrni!« Dekletce odpotuje dalje ter sreča kmalu potem drugo dete, ki je bilo še slabije oblečeno nego ona sama. »Daj mi svoje krilce, ne morem se geniti od mraza!« Sirotka sleče edino svoje krilce in obleče vanje otročička. Tudi ta ji izgine izpred oči, rekoč: »Bog ti povrni!« Jedva se napoti dalje, kar zagleda že tretje dete, boso hodeče po snegu. »Ubožec!« misli sama pri sebi ter se naglo sezuje in ponudi otroku lesene čeveljčke, ki jih vzame in reče: »Bog ti povrni!« ter izgine.

Zdaj je bila sirotka bosa in v sami srajčki sredi neizmerne šume. Mislila je, da jo bode konec od mraza, toda glej, svetloba zasiye okolo nje in velik gospod stoji pred njo. Krotko, neizrečeno milo jo pogleda, in ko položi mehko blago roko sirotki na glavico, katere do zdaj nihče ni gladil in negoval, ni čutila ne mraza ne samote. Ogrevala jo je nebeška radost. Minula sta jo strah in groza; lepo je tudi tu v divji šumi. Zdaj že ni bila več sirota, kajti ljubezen se je ozirala nanjo! Gospod ji reče: »Ker si me trikrat usmiljeno obdarila, dasi sama gladna in premražena, hočem tudi jaz tebe obdarovati. Preljuba moja hčerka, odslej ne boš nikoli več trpela ne gladu ne bede na zemlji; srečna in blagoslovljena boš hodila po njej.« Svetli gospod pobere nekaj pesti snega, mahu in ilovice ter položi dekletcu v srajčico. Še se milostivo nagne k sirotki, še jo oblagoslovi njegova dobrodejna roka, potem pa izgine izpred nje.

Nema in strmeča si deklica mane oči, kakor da se je prebudila iz sladkega spanja. Kako lepo

je sanjala! O ne! Okrog nje je še sedaj gozd in vsa njegova groza, v srajčki še drži, kar je dobila od svetlega gospoda. Vse je resnica! O, da bi mogla doiti gospoda! Tja je odšel; tam ga je zadnjič videla! Hitro, hitro za njim! Zaman! Sama samcata je zopet v temni šumi, zopet sirota, ne srečnejša nego li kdaj poprej; kajti nekaj hipcev je tudi njej sreča sijala. Kar ugleda lepo hišo. Tja gre in potrka s premraženimi prsti. Star, pobožen mož je prebival v njej z ženo. Rada sta sprejela dekletce. Ko sirota stopi v gorko, razsvetljeno izbo, se vidi oblečeno v krasno svilen obleko, ki se je bleščala kakor pomladanska zora, in obuta je bila v najlepše vezene čeveljčke. A v naročju je držala namesto snega, mahu in ilovice mnogo zlata, biserov in dragih kamnov, svetlih kakor migljajoče zvezdice. Sedaj je bila neizmerno bogata, in kar je še boljše, imela je dom, kjer je ljubeča skrb neprestano čula nad njo. Stari mož in žena sta se je radovala, kakor se radujeta ded in babica edine svoje vnukinje. Nikdar ni deklica pozabila svetlega gospoda. Pri vsej sreči ji je srce ostalo usmiljeno in blago, zato jo je vse ljubilo in čislalo. Mirno je minevalo njeno življenje kakor beži čisti potok med cveticami. Na siroti je bil blagoslov ljubezni.

DVA SLAVCA.

Že davno je od tega časa. Bila sem, kjer vedno najraje bivam, na kmetih v predragem gorenjskem svetu. Z milim obrazom se je nasmihovala pomlad, z gorkim dihom prebujajoč dragoljubce in vijolice.

Mlado listje je pokrivalo drevje, zemlja se je odevala z nevestino obleko, stkano iz prebelega cvetja.

Lep božji dan milosti je bil, ko sem šla v krasni gozd, ki se razprostira v podkrilju velikanskih gora. Samotno, mirno in molčeče je bilo vse okrog, da sem malone čula udarce svojega srca, a vendar je povsod kipelo življenje. Igrajoče se sapice so prinašale novico, da je prišla blažena doba pomladi, in to je gibalo v gozdu, da je zastrepetala v njem vsaka travica in vsaka bilka, da je vse šumelo od radosti. Lipa je takoj začela pripovedovati svoje dehteče pripovedke, a trepetlika in smreka sta jo poslušali, ona veselo nemirna, ta tožno zdihujoča. Ponosni dob je molčal, globoko zamišljen je stal kakor kralj sredi svojih podanikov. Ptice so si ščebetaje lajšale polna srčeca in za grmovjem se je glasil potoček, skakaje iz skalnate domovine. Kamor je segal solnčni žarek, povsod so mu kimale cvetice, po katerih so letali metulji. Čmernim hroščem to ni bilo pogodi. V črni obleki so jezni brenčali za njimi. A trudoljubivih mravelj to ni motilo. V dolgih krdelih so potovale mimo, misleč samo na svoje delo in ne na to, kar jih ni skrbelo. Modrijani!

Dalje in dalje sem bila zašla v gosto šumo, gledala, poslušala in se radovala. Čeprav sem zahajala skoro vsak dan semkaj, se mi je vendar zdelo vselej vse novo in vse lepše. Redilo se je zdaj drevje in stopila sem v svoj stari prostor, ki je bil podoben dvorani, opasani od dveh strani z bezgovjem. Kakor tenki stebri so stale v njej mlade bukve in za njimi so vzdigovali ponositi macesni visoke glave. Gosti mah je rasel v vabljive sedeže, sivka in praprotna sta trosili vonjavo, a vedro nebo je prijazno gledalo skozi zeleno streho. Česa naj bi si še želela? Tukaj sredi gozdnih čudes je bil moj najljubši počitek, tukaj sem se mudila najraje. Kako mamljivo je bilo vse in kako srečna sem bila! Tem srečnejša, ker nisem bila sama! Kdo li je bil z menoj? Moj ponos, moje veselje, devetletno lepo dekletce srnjih oči, v naročju mi je pa ležal najljubeznejši dojenček. Razgovarjali sva se z dekletcem, a skoraj je umolknila. Odšla je nabirat cvetice in se začela »igrati sama s seboj«, kakor je rekala. Pripovedovala si je namreč izmišljene pripovedke in jih krasila s svetlimi podobami svoje fantazije. Tako si je kratila čas po mnogo ur. Dojenček je zaspal in jaz sem se zamaknila v zlate misli, saj drugih ne ve srečno srce. Nad otrokoma je počival moj pogled in se prestavljal od njiju v nekdanjo dobo, ki sem jo videla ozarjeno pred seboj. Vse je cvetelo in dehtelo v njej. Koliko veselja mi je darovala ta doba! Kako hvaležno in vneto sem se bila oklenila vsega, kar je lepo,

blago in vzvišeno. Dragi, že pozabljeni obrazi so mi zdaj iznova oživel in zopet sem začula sladke glasove. A otresla sem se čarobnosti tega spomina ter si napajala oči in srce z živimi podobami največje, nebeške svoje sreče. Kaj se je moglo primerjati z njo? Kaj mi je bilo vse v primeri z mojimi otroki, ki so mi bili mladost, življenje, blaženstvo!

Sredi tega razmišljanja zaslišim čudovit glas iz bezgovja. Dekletce ostrmi, cvetice ji padejo iz ročic in vesela mi pomiga, pritiskaje prstek na živo rdeči ustni. Očarana posluša. Sam dojenček zatrepeče ter odpre prijazne črne oči. Slajše in slajše je pelo. Od začetka so se čuli glasovi, podobni žvenketajočim biserom posamič, a glas se je vrstil za glasom in naposled se je razlegal po gozdu najlepši hrepeneči napev. Sveta tišina se je širila okrog in narava se je molče topila v rajskem soglasju. Ko je minilo petje, vzklikne deklece: »Mati, da bi jaz mogla tako peti!« — »»Ubogo dete, tako poje edino slavec, kadar se mu toži po nebesih. Vedi, dušica moja, ko je ustvaril Bog svet, je bival slavec v rajskih logih. Tedaj je bil še nem, a je vedno poslušal angelsko petje, ki slavi tamkaj ljubezen. Divne harmonije so mu z radostjo polnile prsi. Sililo ga je peti s tako močjo, da mu je hotelo počiti srčece. Željno je obračala nema ptičica proseče oko v angelce in smilila se jim je. Pritiskali so jo na srčeca ter jo poljubljali in čuj, razširile so se ji prsi in iz njih je zazvonil tako čaroben glas, da so cela

nebesa poslušala to čudo. Stvarnik je ukazal slavcu zapustiti nebo ter nesti nebeško petje na zemljo. Slušal je, čeprav s težkim srcem, v katerega se je naselilo večno domotožje, ki mu zdaj hrepeneče vzdihuje v pesmih. Slavec nikdar ne more pozabiti svetle domovine.«

Dolgo je molčalo dekletce in cvetoči obrazek je pooblačila globoka žalost. Zdaj je vpirala čudovite oči v me, kakor bi mi hotela pogledati v dno duše, vprašujoča z resnim glasom: »Ali nihče na zemlji ne poje tako kakor slavec?« — »Malo,« odgovorim, »vendar je nekaterim dano in tak človek je neizrečeno srečen. Sebi dela s petjem najčistejše veselje in drugim pomnožuje z njim veselje. Teši si svoje gorje in na tujo rano lega kakor sladko zdravilo. Vsak občutek sme izustiti in oznaniti tudi to, kar taji sam sebi. Petje je nebeški dar, petje je izvir radosti in poezije, govorica ljubezni: Kdor more peti, njemu se uklanja svet, on je izvoljen, on je srečen!« — »Mati, mati, tudi jaz bi bila rada srečna, tudi mene sili peti, noč in dan se mi ne sanja drugega!« — »Da bi se ti izpolnila želja! Tudi jaz bi bila srečna s teboj. Odkar te mi je dal Bog, živi v meni ta želja. Predrznila sem se obračati z njo v molitvi k Njemu, ki more izpolniti vse. Slajšega ni na zemlji nego petje, a ono pravo, divno petje, ki izvira naravnost iz srca ter nikdar ne izgreši poti do srca, ono petje, pri katerem plameni poslušalcu oko od veselja in ga obenem zalivajo solze, pri katerem ga presune mila bolest, ne-

izrečeno hrepenenje po neznani sreči. Tako petje je sorodno slavčevemu, kajti na svojih perutih nas odnaša tja, odkoder ga je ljubezen poslala k nam.«

Bolj in bolj se je mračilo, grmovje je bilo že zavito v temo in macesnovi vršiči so žareli, pozlačeni od večerne zarje. Cvetke so povešale glavice in večerna sapica je tiho šepetala po gozdu, želeč jim lahko noč. Domov sem hotela zaviti po stezi, ki je šla nekaj korakov za zeleno »dvorano« proti našemu domu. Iznova se je oglasilo čarobno petje, zdaj milo tožeče, zdaj krepko se dvigajoče, a vedno polneč dušo s sladko tugo neutešljivega hrepenenja. Moje dekletce je pokleknilo in sklenilo ročici kakor v molitvi. Povzdignila je pogled v nebo, rjavi kodrčki so ji zdrsnili raz čelo, debele solze so ji tekle po licu in vsa zavzeta je poslušala, upajoč si komaj dihati. Nežni beli obrazek dojenčkov je bil sam smeh. Smejale so se mu oči, smejale mične ustne, smejale jamice na okroglih ličecih. Vesel je mahal z ročicami in teptal z nožicami. Dolgo je pel slavec in znočilo se je že, ko je utihnilo divno petje. V grmovju je narahlo zaplapolalo, iz njega je zletela ptička. Bližala se je bukvi, pod katero smo bile me, in bolj čutila nego videla sem jo vrhu glavice svojih hčerk. Zdaj me objame dekletce okrog vratu in me pokriva s svojimi poljubi. Vsa iz sebe in trepetaje od sreče vzklikne: »Mati, zlata moja mati! Bog naju je uslišal! Pela bom kakor poje slavec — on se me je dotaknil!« In

smejoč se je od radosti točila solze. Dojenček se je tudi glasno zasmel in ta smeh je bil tako srebrno čist, kakršnega nisem čula poprej še nikdar. Utripalo mi je srce in mislila sem najlepše misli...

Ali so bile to sanje ali resnica?

MOJA ZVEZDICA.

(Odlomek.)

Pred nekimi leti sem bila v mali vasi N. in ne vem, kako me je pripeljala tja usoda. Stanovala sem pri kmetski ženi, ki je bila sama skoraj tako revna kakor jaz njena uboga gostinja. Tudi tega ne vem povedati, kako se je primerilo, da sem postala taka sirota, saj se mi je nekdanj vendar godilo vse drugače, prebivala sem v lepih, prostornih sobah, slonela na mehkih klopeh, nosila svilen obleko in nisem vedela, kaj je glad, mraz in skrb in vse to neštevilno trnje, ki nenehoma trpinči in bode reveža; a zdaj sem ga spoznala, živela sem sredi njega in do živega ranjena sem se borila z gladom, z mrazom in s tisočnimi skrbmi.

Toda kaj mi je bilo tega mari? Noč in dan mi je brlela najlepša zvezdica. Emica, moja hčerka, je bila pri meni in njeni nasmehljaji so me obilo poplačali za vse, kar sem morala prestati.

Z mrzlo besedo ne morem popisati, kako lepo je bilo to dete! Kako sem molila k Bogu, kako sem bila prepričana njegove milosti, kadar sem

pogledala Zvezdico, po kateri sem doživela predčutje blaženstva!

Emica je bila stara štiri leta, starost, ko so otroci tako neizrekljivo ljubeznivi, ko so še vsi angelci in vendar začenjajo nebeške misli izlivati v človeško besedo. Ves dan sem se radovala hčerke, nisem se mogla nasititi njenih pogledov in zamaknjena sem poslušala besedice, ki so me popolnoma oblažile. Pozabila sem na lastno spanje, ker skoro nisem mogla z očmi zapustiti spečega deteta; zvedela sem, da na zemlji ni lepšega od spečega otroka in da se v najbolj trpečo dušo vrne pokoj, če ji je dovoljeno paziti na lahke, mirne dihljaje in ogledovati, kako se dete v spanju smehlja in s tem očitvidno potrjuje staro pravljico, da otrokom angelci godejo v sanjah.

Kar se tiče življenja, se mi je res prav slabo godilo, vezla in šivala sem neprenehoma in vendar sem komaj toliko zaslužila, da Emici ničesar ni manjkalo in da tudi jaz nisem trpela preveč pomanjkanja. Gotovo bi bila imela večji zaslužek, ako bi se bila lotila težkih del, toda moje roke so bile tako čudno mehke, da se niso mogle privaditi srpa in motike in so umele le šivanko urno sukati. Boga sem hvalila, ko se je bogata gospa iz mesta preselila v svojo graščino, ki je stala na holmcu pol ure iz naše vasi.

Šla sem k njej in ji ponudila svojo službo. Pogodili sva se, da pridem k njej vsako jutro in se zvečer vrnem spet domov, za delo pa da mi plača pol goldinarja na dan. Kdo je bil bolj za-

dovoljen nego jaz, pol goldinarja na dan! Tako bogastvo in vse porabiti le za svojo hčerko! Že sem gledala Zvezdico v leskečem krilcu, ki ji je lepo pristojalo, in živečo kot mlada princesinja.

Vsak večer — ako je vreme pripuščalo — mi je prihitela Emica naproti in vselej pripovedovala dogodbe vsega dneva in jaz sem jo očarana poslušala. Vzela sem jo v naročje in nekaj časa nesla; zdelo se mi je, da jo moram zmeraj bolj in bolj pritiskati na srce in je ne smem nikoli več izpustiti iz naročja. Tudi Emica me je vedno božala in poljubovala, a nazadnje vendar rekla: »Hodila bom zraven tebe, saj sem ti pretežka, in kaj poreko ljudje, ako se tako veliko dekle da nositi? A doma, ko bova sami, me boš zopet pestovala, kajne, mamica?« In šli sva zdaj počasi in stoprav doma uživali pravo veselje; radovali sva se kot angeli v nebesih, in ravno tako čista in velika je bila najina sreča kakor njihovo veselje, kajti bili sva deteti: mati je bila pri ljubljenki ravno tako otročja kot prisrčna njena Zvezdica.

Vse sem izložila, kar sem prinesla iz graščine in pritrgala sama sebi. Kako so se blesketale Zvezdičine oči, ko so zagledale košček pogače ali lep okusen sad in bel kruhek!

Nekega dne pride v graščino tuj kramar in med sto rečmi ponudi na prodaj tudi majhno punčko. Popadla sem jo in je nisem več izpustila iz rok, četudi se je gospa zaničljivo nasmejala in rekla, da bi bilo boljše dragi denar porabiti za potreb-

nejše reči. Nepopisljivo je bilo Emičino veselje, ko sem ji prinesla punčko; od konca jo je boječe prijela in se je komaj upala dotakniti, ali kmalu se seznanj z njo in jo krsti za »Zorico«.

Odslej mi je prišla Emica naproti vselej s punčko in včasih mi je že oddaleč migala in pri-
tislila kazalce na ustne, naznanjaje mi, da naj bom tiho, ker je »Zora« po poti zadremala, toda ko je prišla bliže, je skrbna »mamica« sama prebudila svoje »dete«, kajti ni se mogla zdržati, da ne bi glasno zavrisnila in hitela meni naproti.

Nekega večera, ko sem hitela domov, mi pride Zvezdica naproti le počasi gredoč in »Zorice« ni imela v naročju. Ko jo doidem, me po navadi poljubi ter se začne brikdo jokati. To me zbode v srce in prestrašena sem jo ogledovala; dete je bilo vse drugačno, lici sta žareli in ročici sta bili ledeni. Do smrti prestrašena, jo vzamem v naročje in jo hočem zmotiti ter jo vprašam, kje je danes »Zorica«? — »Doma.« — »Ali je več nimaš rada?« — »Da,« mi klavarno odgovori in kmalu po poti zaspi. Mirno je zdaj bilo moje dete, le včasih so utripali drobni udje in prsi so težko dihale. Sama ne vem, kako sem prišla domov; vedno sem mislila, da se moram prebuditi iz hudih sanj. Takoj sem položila Zvezdico na posteljo in pazila na vsak dihljaj; pogostoma se je prebudila, zahtevala vodice, pila jo po dolgih požirkih in kmalu spet zadremala za četrto ure. Noč je bila brez

končna, drugega nisem mislila kot Zvezdici boljše posteljico napraviti, ali odkod vzeti v svoji revščini? Čelo sem uprla v roke in pri tem začutila svoje lase, ki so bili veliki in mehki, in zdaj stoprav sem izrekla Bogu hvalo, da mi jih je dal. In kaj storim? Primem za škarje in pred mano leže odrezane črne moje kite, kras, za katerega me je dostikrat zavidala gospa v graščini, a kaj mi je je bilo mar zanj, vse, lastno srce bi bila dala iz telesa, ko bi bila z njim mogla pomagati detetu! Zdaj je ležalo na blazini, napolnjeni z mojimi lasmi, a vendar je glavica žarela in nemirno jo je obračalo semtertja. Roke in noge so bile zmeraj mrzle in nagnjena sem neprenehoma držala Emico, kajti mislila sem, da je gorkota, ki prihaja iz materinega srca, najmočnejša na zemlji, in se tudi za trenutek nisem upala odmakniti od ljubljenske. Hotela sem moliti, a ni mi bilo mogoče, zmešale so se mi misli; pozabila sem molitvice, sama sebe in vse razen svoje nesreče.

Ne vem, koliko dni in noči je to trpelo; zame je minilo vse in le po skelečih srčnih bolečinah sem čutila, da še živim.

Prišla je Jera, moja gospodinja, pomenljivo je zmajevala z glavo in videla sem, ko je solza za solzo tekla po velem obličju. Omenila mi je zdravnika. »Zdravnik?« vzkliknem. »Kateri zdravnik? Nikoli nisem slišala o njem; o nemila, trdosrčna žena, zakaj mi ga že poprej nisi imenovala?« — »Saj ga pri nas tudi ni, ali tri ure daleč v vasi M. stanuje ranocelnik, katerega pa

nihče rad ne kliče, kajti zelo neprijazen človek je in tudi o njegovi umetnosti ni veliko slišati.« — »Vendar mora priti, morebiti bo pomagal; pojdi, pojdi, ljuba Jera, ponj, pripelji ga in ne zameri, da sem te imenovala nemilo in trdosrčno.« — »Kaj neki misliš, kako bi mogla iti zdaj v temni noči tako daleč in posebno nocoj, ko se bliža hudo vreme in že grmi v daljavi; a jutri, hitro ko se zazna dan, ti hočem željo izpolniti in iti na pot, kajti verjemi, da bi tudi jaz vse storila, da lju=beznivo Zvezdico ohranim zemlji.« — »Jutri, jutri, kdaj bo še jutri! Kako je mogoče čakati, ako se more nocoj dobiti pomoč. Če nočeš ti iti, pojdem sama. Bog mi bo varoval dete in tudi ti boš pri njem, kajne, ljuba Jera?«

Še enkrat poklekнем pred svojo Zvezdico, jo še vroče poljubim, porosim z bridkimi solzami, si za blagoslov položim njeno ročico na čelo, jo pri=poročim Bogu in nastopim neznano, dolgo pot.

Šla sem proti jugu in tako hitro ko mogoče, le včasih, ko mi je hotelo zmanjkati sape, sem za=drževala stopinje. Zraven mene je v globini drla šumeča Bistrica. Debele kaplje dežja so jele pa=dati, veter je tulil in grmelo je vedno glasneje, a kaj so bile strele, nevihta in treskanje proti srčnemu boju, v katerem so se borili bridkost, skrb in obup! Materina ljubezen je naposled premagala vse ovire, kajti po skalni stezi sem prišla na zaželjeni most in na gladko, široko cesto; črni oblaki, ki so dozdej zakrivali nebesni svod, so se pretrgali in lunin svit mi je pokazal prve hiše

vasi M. Ravnokar je na stolpu župnijske cerkve bila ura, polnoči menda, kajti slišala sem mnogo udarcev, a štela jih nisem; polnoči ali poldne, to mi je bilo vseeno, hrepenela sem le po uri, v kateri bi me moja Zvezdica sprejela v vsej svoji bleščobi in neizrekljivi ljubeznivosti.

Nočni čuvaj mi pokaže zdravnikovo hišo. Pozvonila sem dvakrat, trikrat, boječe trkala na vrata in na okno ter z najbolj ponižnimi besedami v hišo prosila, a odprl mi ni nihče. Vendar nisem nehala, tako dolgo in neutrudljivo sem z obupnim glasom ponavljala prošnjo, da se je okno odprlo in mi je oster moški glas veleval naj se v hipu poberem. In z močjo je okno zaprl in mene pred milim Bogom samo pustil v obupu. Vse zastonj! Nazaj torej z zadnjim naporom moči!

Brez konca se mi je zdela pot in bridkost in bolest sta mi rastli pri vsaki stopinji. Ni je besede, da bi popisala, kako mi je bilo težko in tesno pri srcu! Omahovala sem dalje, dokler nisem dospela na dom neizmernega svojega blaženstva in prestrašne svoje nesreče. Tiho, tiho je bilo vse po veži, tiho po stopnicah, gotovo moje dete spi — pred vrati najine sobe je čepela kokla, a tiho in klavrno se me je ogibala, tiho sem pritisnila roko na kljuko, komaj sem si upala sopsti, tiho sem odprla vrata in — — gorje, gorje! — mrtva leži pred mano Zvezdica! — — —

Vse moje čutje se je zedinilo v srcu, mislila sem, da me bol zaduši, a vendar se mi je boleč krik

izvil iz nedrij, zavpila sem: »Emica!« in — —
 »Tukaj sem, mati« mi odgovori sladki otročji glas
 in cvetoča, živa Zvezdica me boža z mehкими ro-
 čicami. »To si danes dolgo spala, mamica, in vsa
 objokana si!« — »O, da bi me bila prebudila!«
 sem rekla in porosila ljubico z blagimi solzami.

Sanje je bilo vse, dragi bralec, kar sem ti po-
 vedala, in sladka resnica je le moja Zvezdica,
 katera me bode, ako dá milostljivi Bog, spre-
 mla skozi vse življenje ter mi milo obsevala pot.

BEATIN DNEVNIK.

(Odlomki.)

Dne 21. maja.

Ko sem bila sinoči vsa očarana prirodnih lepot
 in se oprostila pri pogledu nanje svoje tuge, se
 odpro vrata in molčeči sluga se prikaže in nekaj
 mrmra. Umela ga nisem, a ker je čakal v odprtih
 vratih, sem vedela, da moram iti z njim. Iznova
 me je spreletela neka groza, toda hipno sem se
 ohrabrila, ko sem stopila v grofičino sobano in me
 gospa pokaže svojima hčerkama. Dvojčka sta,
 Roza in Vijola. Nikdar se ti cvetlični imeni člo-
 veku nista bolj prilegali nego tema živima cve-
 ticama. Enoliki sta in neizrecno lepi. Mičnejših
 obrazov si ni mogoče izmisliti, vsa sta podobna
 Rafaelovim angelom. Temni kodri jima padajo na
 rame in temne obrvi senčijo čudovito krasne
 modre oči. V teh očeh jima je edini razloček:

Vijola gleda nekako resnobneje nego svetla, vedno se smejoča Roza. Obe sta mi, radovedno me ogledujé, podali ročice. Izrekla sem jima veselje, da morem biti pri njima in da jima bodem povedala mnogo lepega in ju učila. Ko sem pristavila, da se bomo igraje tudi radovale in tekale okoli, sta se glasno nasmihali in ploskali v ročice. Ko Roza vpraša: »Kajne, da naju boš imela rada?« in Vijola pristavi: »Ker te bova vse ubogali,« je tudi meni srce veselja zatrepetaló, tudi jaz sem se morala glasno nasmejati in, poljubivši dekletcema drobne ročice, vzkliknem: »Kdo na svetu vaju ne bi ljubil?«

Sedle smo k čaju. »Kako ti je ime?« vpraša Roza. »Beata, ljubica moja.« — »Ti nisi ne grofica niti gospica, samo Beata si, jeli?« — »Ne zamerite otroku,« me prosi grofica in začne hčerka razlagati, da se tudi mojemu imenu pristavlja naslov »gospica«, a jaz si upam seči góspé v besedo, proseč, naj ne brani otrokoma izrekati sladkih svojih misli, naj pri tem ostane, kar me osrečuje. »Res, samo Beata, vajina Beata sem in nič drugega.« — »Vidite, mati!« vzklikne Roza, vesela, da je tako dobro pogodila. Po večerji voščita materi lahko noč in me po sili vlečeta iz sobe in hitita po stopnicah. Pokazali sta mi sedaj vso družčino velikih in majhnih punc, opozorujé me na njih lepoto. Vsem sem se morala čuditi in ni bilo dolgo, da sem »Elviro« preoblačila, »Olgo« spletala, »Betinko« popestovala in v zibelki ležečo bolno »Zorico« tolažila, da ji skoraj

izide solnce zdravja. »Kaj vidim, v omari leži kup polomljenih nog in rok ter glave celo brez oči! Ali so se punce vojskovale?« Malo zmočeni stali bili in zardela Roza šepeče: »Vojskovale se niso — ne vem, kako se jim je pripetila nesreča; a glej, Beata, saj jih ne boli.« — »In o Božiču bodo zopet popolnoma ozdravele,« pravi Vijola. »Teden dni pred prazniki jih položiva pred vrata, neviden angel jih odnese in ljubi Božič jih prinese s smreko vred.« — »Zdrave so potem in še lepše, nego li so bile kdaj prej. Boš že videla, Beata!« —

Šla sem v svojo sobo. Vsa drugačna je bila nego ob mojem dohodu: zadovoljnost, ki mi je plamtela v prsih, jo je razsvetljevala v temni noči. Kako bi se zlata mamica razveselila, videč me v sredi teh angelov! Sladko sem spala in neprestano se mi je sanjalo o njima.

Dne 8. junija.

Tako srečna, tako vesela sem, da ne želim drugega, nego da bi bilo vekomaj tako! Grofica je zadovoljna z mano! Preljuba mati v grobu, čujte, visoki, blagi gospé je vaša bore Beata posvšeči! Vso noč nisem zatisnila očesa od samega veselja in pri odprtem oknu že sedim, ko se je jedva približalo mlado jutro...

Včeraj po kosilu je grofica ukazala dvojčama, naj se gresta igrat. Ko sva bili sami, rečem: »Kako lepi in ljubeznivi sta vaši hčerki, milostiva grofica!« — »Edina moja sreča, moje vse sta! A ne

ljubim samo njiju, tudi hči prve soproge pokojnega grofa, sladka Dora, mi je predraga. — Žal vem, da se ne bom dolgo razveseljevala materske sreče. Bolehna sem, odkar sta dvojki na svetu, in umeli bodete, gospodična, kar se kupi za zdravje, nam je jako drago.« — Izkušala sem plemeniti gospé pregnati tužne misli, a milo se je nasmehnila in odkimala z glavo. »Pustiva to! — Najgorkejša želja mi je bila, dobiti hčerkama vzgojiteljico v pravem pomenu te besede, takšno, ki bi jima mogla kdaj nadomestovati mater. Gospica, dasi ste prav mlada, vendar se mi dozdeva, da se mi je želja izpolnila. Res, res, zaman se vas dekletci nista tako naglo prijeli. Otroci čutijo, kdo jih ljubi. Vse, kar storite, vsaka beseda, vsak pogled je tudi meni pogodu, zadovoljna sem z vami, Beata, da ne morem izreči, a verjemite mi, da vas v mislih vselej pritisnem na srce, kadar vam prijateljsko podam roko.«

Nisem vedela kaj odgovoriti besedam, ki so mi zvenele kakor angelska godba. Osramočena sem stala pred gospo in najrajši bi ji bila objela kolena ter v njen naročaj skrila solze svojega veselja, svoje hvaležnosti.

Dne 24. avgusta.

Vse je končano! Namesto angela, ki nam ga je imel Bog darovati, je pozval dva k sebi. Poleg zibel — krsta, in Dora, Dora preljubljena moja, najblažja stvar, ki si jo je misliti, lepa in mrzla kakor kip od marmorja in takisto neobčutljiva!

Groza me je izpreletela in peresu se upira popisovati neizmerno nesrečo, ki nas je zadela — —

Sama sem. Po prošnji in nasvetu zdravnikovem je šla grofica za nekaj tednov na sosednjo graščino kneza W. Dvojki, ki sta vso noč mirno spali kakor cvetoče njune sestrice doli na vrtu, je vzela s seboj. Vsa uničena od bolesi in tuge me je prosila že prej v sobi s kratkimi besedami, naj jo nadomestujem, in sedaj mi je naročila še to in ono. Mirko je dvignil dekletci v kočijo in potrti sta se stisnili poleg grofice. Zavila sem ju v gorka plaščka, ker je bilo mrzlo in je solnce le semtertja poskušalo predirati gosto meglo. Prisedla je še Tereza, grofičina strežajka, in kočija se je pomaknila naprej.

Kadar le morem, grem k Dori. V vrtu belih rož počiva, najlepša, najbolj bela izmed vseh, in na njenih prsih spava mlado človeško cvetje — blede njeno dete...

Dne 17. julija.

In vendar je mogoče! Mati, Dora, ali čujeta, kako srečna je vajina Beata? Vendar, vendar je mogoče! Roka se mi trese, od blaženstva se ne poznam. Ali res bedim? — Kje hočem pričeti, kaj povedati najprej? Premišljati mi ni mogoče, preslaba sem za vse. Vedno, neprestano, brez konca ne bi želela drugega nego ponavljati si, kar mi je dejal on, Rihard. Vsaka besedica tli v mojem srcu. — Današnji dan — sedemnajsti je,

o ti ljubi, ljubi dan! — bode mi srčni praznik za večnost, pomnila ga bom še v smrti.

Pisati mi vendar ni možno in pozno je že; toži se mi iti k počitku, odpovedati se za nekaj ur sladkemu spominu, a saj se ga tudi speča ne iznebim in prebudivši se, o veselje rajsko! s prvo mislijo si reči, da me niso mamile nebeške sanje, ampak da je neizmerna moja radost najslajša resnica! Jutri — jutri —

IZ MOJEGA DETINSTVA.

I.

Ti otrokom majke Slave
nedosegljiv si uzor,
rádosti si in ponosa
nevsahljivi jim izvôr!

Nosil je glavo pokonci, gojil
nebeško lepe misli in v neprecenljivi,
več nego li biseri in zlato vredni
posodi jih ostavil svetu, a drznil se
je biti večji in plemenitejši, nego so
bili sovražniki njegovi, zatorej...

Srečno, presrečno je bilo detinstvo moje! —
Ne govorim tu o roditeljih svojih, najboljših, ki
jih Bog zemeljski stvari nakloniti more, ampak o
usodi, katera je storila, da so trije veleumi od-
ločno vplivali s svojo oblastjo na življenje moje.

S prvim teh izvoljencev — s prvim v pravem pomenu besede — nisem se nikdar seznanila. Znan mi je bil, odkar sem vedela sama zase. Vsak dan, vsako uro, vedno sem ga videla. Mislila sem, da mora tako biti in ne drugače, mislila, da je ud obitelji naše.

V veliki, svetli, iz rumenkastimi vzorci poslikani sobani je stala velika miza, z zelenim suknom pogrnjena, vsa obložena s knjigami in s pismi. Tamkaj je sedel, zakopan v pravde. Vendar me je vselej ustavil, kadar sem sobo prehodila in šla k ljubemu očetu v dotično pisarno. Razgovarjal se je z menoj, povedal mi je kaj vse selega, se smejal mojemu smehu in mojim otročjim odgovorom tako srčno, da so mu solze prihajale v oči.

Živ še stoji pred mano v vedno črni svoji obleki, z blagim, prijaznim svojim obrazom, s svojimi dolgimi, črnimi, nekoliko kodrastimi lasmi, ki jih ni nikoli nosil poglajenih, ampak ki so padali kakor jim drago na visoko čelo. A pod tem vedno zakritim sedežem genijalnih misli so se svetile sive oči in gledale tako prijazno, tako otroško-dobro ter se upirale tako blagohotno name, da se jih še zdaj spominjam s pravo radostjo, da mi jih nikdar pozabiti ni moči.

Ravno tako še pametim, kako se je on, ki je obično bil redkobeseden, včasih hipno namuznil in prav trdno fini ustni tiščal vkupaj, ali obenem je nabiral globoko gubo sredi čela in vedela sem,

zdaj bode čuti kaj šaljivega. In res sem se že smejala na vse grlo, ko je bila izpregovorjena prva beseda.

Prve poezije, to sta bila po dva, ali največ po štirje kratki stihi, ki sem jih očetu ali materi govorila za god ali za novo leto, zložil je vselej on in on je bil tudi, ki me jih je naučil na pamet. Vidim ga še, stoječega poleg svojih roditeljev, zadovoljno se mi nasmihati, kadar sem svoje voščilce srčno deklamovala, in ginjenega, ko sem mater objemala in v njenem naročaju skrivala solzni obraz.

Rasla sem in skoraj znala čitati. Zanimal ga je napredek moj. Dovoljeno mi bodi povedati: pismena moja so mu takoj od začetka bila po volji. Zelo je gledal na čedno, čisto pisavo. Hodila sem v neki dekliški zavod. Nekoč ko sem se vrnila iz učilnice, me je srečal ljubeznivi mož na stopnicah in izpraševal po navadi svoji o tem in onem. Vedela nisem, če so mu odgovori moji bili povšeči ali ne, kajti zamišljeno me je dolgo gledal in molčal. Že sem se hotela posloviti ž njim, ko me prime za roko in vede k očetu.

»Priatelj, daj mi poučevati hčerko svojo,« dejal je živahno, »večjega veselja mi ne moreš napraviti!«

Prerad je dovolil oče moj in opoldanski čas je bil odločen pouku. Ura, kadar bi si bil imel odpočiti od truda in dela, posvetil je plemeniti mož izobraževanju mladega dekletca! In kako

gorko, kako resno se je trudil o tem, kar je prostovoljno prevzel! Nikdar se ni ohladil v vne-
tosti svoji, nikoli ne zamudil ure, bodisi delavnik
ali praznik, bilo mu je vseeno, in proti meni se
je nosil s tako izborna nežnostjo, s tako — čestit-
ljivo bi skoraj rekla — vljudnostjo, da sem se, če-
tudi otrok, sama pred seboj čutila povzdigovano.

Zgodovina je bila najvažnejši predmet pouka.
Kakšen razloček med poukom domačim in onim
v učilnici! Tamkaj sem besedo za besedo in časih
prav brezmiselno lepetala svojo nalogo, tukaj mi
ni bilo treba s suhoparnimi knjigami truditi si
glave, kajti zgodovinski prizori so se mi stavili
pred oči lepše in živejše, nego jih popisuje mrtvo
pismo. Vtisnilo se mi je zatorej za vselej v dušo,
kar mi je bilo razloženo s tako krotko in uverilno,
ako tudi ne sijajno retorično spretnostjo. Širilo
se mi je srce, rasel mi duh ob neprestani misli
na vzvišene podobe starih Grkov in Rimljanov
in čudila sem se v učilnici, da je to, kar me je
doma razvnemalo, časih do solz genilo, bilo isto,
kar so součenke moje recitirale malomarno in
brez vsega čustva.

Od dne do dne se mi je vekšala ukaželnost.
Nepotrpežljivo sem pričakovala prvega udarca
dvanajste ure, ki me je rešil šolske klopi, in brez-
sapno sem pritekla k učitelju, kateri me je vsako-
krat sprejel z enakim veseljem. Kakšno zadostilo
zame in menda tudi zanj, ko sem znala natančno
ponavljati, kar mi je včeraj povedal, ko sem do-
stojno odgovarjala na izpraševanje njegovo! Če-

stokrat je bil ljubi, nepozabljivi oče moj priča teh lepih ur, radostno je poslušal in z eno roko potem stiskal prijatelju desnico in z drugo ljubkovaje gladil žareče lice moje.

Hitela sva z učenjem, odločena ura je vedno prenašlo minila in v kratkem se je pouk ob četrtnih in nedeljah pričenal že ob enajstih. Nekoč — kako bi popisala, kar sem takrat občutila — nekoč je položil, tiho nasmihajoč se, dragi učitelj staro, preprosto vezano knjižico predme na mizo, odprl jo in brala sem: »Englische Sprachlehre.« Imela sem se učiti angleščine! To me je iznenadilo, to mi je bila čast! Zavedela se skoraj nisem od veselja. S pravo razvnetostjo sem se prišla pouka in mesec dni potem sva začela čitati »The Vicar of Wakefield« v izvirniku. Nikdar ni učitelju bilo moči prehvaliti izbornega dela.

A njegovi volji sem se morala podvreči in se poprijeti še drugega jezika. Prestrašila sem se ga — latinski je bil! Dejal je učenik, da si z latinščino ugladim pot do sorodnih ji romanskih jezikov. Kolikokrat pozneje sem se uverila, da je trdil pravo. Nu, učila sem se potem dobrovoljno tudi starega mrtvega jezika in kosala se s svojim bratom ter se veselila, če so tudi naloge moje bile »sine«. —

Nepozabljiva so mi mladostna leta, nepozabljiv mi je mož, kateri, izvolivši me za učenko, mi je hotel blagodušno podeliti vse zaklade izrednega znanja svojega, mož, ki je umel tako ljubeznivo

izpodbadati dušno življenje moje, ki mi je bil tako prisrčno dober!

Slutila sem že v ti dobi, da je človek, ki se loči od večine ljudi, in iz polu izpregovorjenih besed roditeljev svojih sem tudi spoznala — srčni nagon je v deci tako razvit — da ni srečen, da je zatiran, zakaj, to meni seveda ni bilo razumljivo, vendar sem čutila, da protivniki njegovi vsi skupaj ne bi bili vredni odvezati mu s čevljev jermenov. In kakor se otrok teme boji in vedno le hrepeni po luči, oklepala sem se še bolj njega, ki je bil tako neizrecno dober, in trudila sem se na vso moč razvedriti mu včasih zelo oblačno čelo. —

Hvaležna mu bodem do smrti in hvaležna rečem: on mi je bistril um, on prebudil, kar je prebujenja vrednega počivalo v duši moji; po njem sem se navzela ljubezni do domačega in do tujih jezikov in do njih književnosti in njemu se imam zahvaliti, da umejem ceniti znanstvo po vsi njegovi vrednosti. Mlado dekletce sem nevede že čutila nekakšen ponos, ker se je on, ki je bil tako ne navaden, zanimal zame, in zdaj me ne bi blažila misel, da je meni, srečnici, dano bilo s slabimi dušnimi svojimi darovi razveseljevati vzornega, nesmrtnega moža? —

II.

O mon pays!

Dans quelque fontaine contrée
si quelque jour on m'exilait,
par le coeur et par la pensée,
ah! toujours chez toi je viverais.
Qu'en moi le ciel voie un impie,
si pour toi je ne suis un fils
scumis, fidèle, o ma patrie!

O mon pays!

(Hymne à la patrie.)

Heureux qui peut en combattant
vaincre et mourir pour sa patrie.

(Alexandre Duval.)

Prikazal se je v hiši roditeljev mojih — katera je bila gostoljubno odprta vsemu, kar je bilo dušno plemenito in slavjansko — ter se ondu skoraj podomačil drug, zelo nadarjen človek, ako tudi ne genij, kakor je bil prvi.

Da sem slikarica, naslikala bi ga lahko še danes. Jako mlad je bil, majhne, drobne postave, roki je imel tako beli in mehki kakor ženska. Na četrtem prstu se mu je svetil zlat obroček in črno emajliran prstan. Slavjanski tip se mu je videl na lepem obličju, katerega rožnata polt je bila poleti jako ogorela in pegava. Pogled bistrega očesa, modre boje, bil je smejoč se in srce ogrevajoč, ali često, često se je bolešno mračil. Rumene, gladke in goste lase je imel in rumene brke so mu senčile cvetoče rdeča ustna, izmed katerih sta se pri

smehu kazali vrsti najlepših zob. Nosil je pozimi in poleti z vrvkami obšite suknje. Živelo je vse v njem, a nikdar ni strpel dolgo na enem mestu, nemirno je silil le dalje. Vendar se je nam otrokom takoj prikupil, kajti prav po otročje je znal vesel biti in igrati se z nami ter tekati in skakati po vrtu. Morebiti je imela ta živahnost nekaj nervoznega v sebi, saj se dobro spominjam, da se je včasih hipno umaknila globokemu zamišljenju. Začuden smo se gledali in umolknili tudi mi. Še zdaj čujem, kako zmagonosno je vselej pričenjal popevati svojo:

»Ni še Poljska izgubljena!«

in kako se je razzvenela v glasove najbridkejše toge!

Tudi ta ljubi človek, ki je bil velik prijatelj predragemu učitelju mojemu, ni bil srečen. Tudi on je bil zatiran, in kar je še tisočkrat huje — bil je pregnan iz domovine svoje!

Kolikokrat sem čula, kako mu srce — to blago, dobro srce — krvavi, kako ljubi njo, ki je tako nesrečna! Poslušala sem pri svoji mizici sede in igraje se s sestrico, toda milo se mi je storilo, igrače sem položila strani in tiho sem plakala. Četudi jedra razgovorov mladeničevih in svojega očeta nisem umela, vendar so se vtiskale besede v mehko srce in rojevalo se je po njih med solzami v njem ono nepopisno hrepenljivo, ono sveto in razvneto čustvo, ki ga imenujemo domoljubje.

In kaj se ne bi bilo? Saj sem obenem zvedela, da se tudi moji domovini godi krivica, moji domovini, ki še za upornike vedela ni, katere sinovi so mirno in pohlevno hodili svojo pot, ki so tako pobožno molili Boga in so bili do smrti vdani cesarju. Čemu zatorej se ji dela krivica, zakaj ni spoštovana, kakor bi imela biti? Vedno so me trpinčile take misli, in četudi nisem rešila vprašanja, ljubila sem očetnjo vendar vedno bolj in bolj in kar prisiliti bi bila hotela svet, da bi se ji klanjal, spoznavajoč jo za najmilejšo, najlepšo deželo zemlje. —

Živahni, svobodnim idejam strastno vdani mladenič bi se bil predragi mu domovini posvetil rad vsaj z dušnim delom. A kaj mu je bilo storiti? Kaj bi bil imel poročati o nji? Nekdanjo velikost? Ne, ne, tega ne, nihče ni smel imeti pojma o nji. Sedanjo sramoto? Bog varuj, to še menj. Saj ga je spravilo v pregnanstvo, ko je, družec se z ena komiselniki, prijel za zastavo svobode in ji hotel znova priboriti čast in slavo.

Vendar križem rok mu ni dalo držati. Žrtvoval je torej svoje moči sorodni deželi in trudoljubivo nabiral zaklade naših narodnih svetinj. V ta namen je potoval z mojim očetom — katerega so opravičevali po Kranjskem in Primorskem, gori na Koroško, tja na Štajersko in doli na Hrvaško — in pohajal je sejme in cerkvene shode in, če je slučaj nanesel, tudi svatovščine. Pri takih prilikah so se videle razne šege in običaji in godci

in šaljivci se niso trudili prepevati narodne pesmi in uganjati šale in burke.

Mnogokrat smo mi otroci v veliko svoje veselje spremljali popotnika. Čudili smo se od konca neizogibnemu Jakobu, ki je vedno sedel poleg kočijaža na kozlu. Policijski služabnik! Grozovita beseda, ki nas je pretresala. Policaja se je bal tedaj vsak otrok. Po strani in boječe smo ga gledali tudi mi. A ker je Jakob bil poštenega obraza, ker ni imel ni orožja ni palice — iznebil se je celo sivomodre svoje uniforme in nosil civilno obleko — ker se nam je nasmihal ter se nosil prav kakor drugi ljudje, sprijaznili smo se naposled še ž njim.

V tem, ko je oče šel po opravkih k sodišču, ogledali smo si mi drugi svet.

Na kmetih biti! Od nekdanj mi je to bilo največje veselje. Vse sile osvoboditi se, malone skoraj peroti čutiti, ki bi nas proste kakor ptice odnesle premo v nebo! Tekati med cvetočimi njivami, zamikati se v valove šumečega potoka in — prijetnejšega početja ne poznam — iskati stezic! Gledi, tukaj že drži ena malo navkreber med grmiči do čistega studenca s srebrovitim vrelcem, tamkaj kaže druga pot na zeleno višavo in tretja, oj, se zavija v gozd, kjer je še lepše nego li kje drugje!

Seznanila z domovino svojo sem se zarana, v najmlajši dobi jo križem prepotovala. Poznala sem malone vsako drevo in vsak malin, vsako zna-

menje, vsako cerkvico. A najbolj povšeči mi je bilo, kadar se je dolina prav stesnila, poleg ceste šumela bistra voda in hrib za hribom zastavljal pot, češ: do semkaj pojdi in dalje ne! In šli smo vendar dalje, cesta se je vila kakor bel trak okoli hribov in za njimi so prihajali drugi in še drugi in napravljali mameče mi prizore. Preljuba mi zatorej vožnja skozi Poljansko, skozi Selško dolino in zlasti skozi Kokro! Neverjetno se mi dozdeva zdaj sami sebi, ali istina je: črni Železniki, očetov rojstni kraj, bili so moja »obljubljena dežela«. Tukaj mi je bilo pogodi, tukaj se mi je domovina tako tesno oklenila, da bi jo bila lahko z rokama potipala. Res je, kar pravi pesnik:

»Es ist das kleinste Vaterland der größten Liebe nicht zu
klein;
je enger es dich rings umschließt, je näher wird's dem
Herzen sein.«

Tedne in tedne sem radostno preživela v kraju, kjer svet ni zabit z »deskami«, ampak z gorami, s težkim srcem sem se ločila in preračunala mesece, ki morajo miniti, predno znova sredi zelenih sten zagledam to ljubo sotesko, v katero se nasmiha tako majhen kosec neizmernega obnebja.

Toda nit detinskih spominov svojih sem izgubila, dasi tudi ne v Hesperidinem vrtu, vendar v »labirintu« železniških fužin. Oh, evo je! Preskrbni čuvaj Jakob jo je zvesto varoval in mi izročil. Privozlati mi jo je hitro na mesto, kjer

smo se šetali po hribih in dolinah, na Gorenjskem in Dolenjskem in Notranjskem in ogledavali krasni božji svet. Ali ne samo prirodi smo se čudom čudili, stopali smo tudi v hiše in v bajtice in ljubi naš prijatelj, ki je pri takih potovanjih vedno bil najboljše volje in nikoli ni mogel prehvaliti naše domovine, nagovarjal je vse ljudi. Umeli so ga, dasi ni govoril gladke slovenščine. Stare žene so mu morale pripovedovati še starejše pravljice, a fantje in dekleta peti pesmi in najljubše mu je bilo, če mu je sivi starček s tresočim se glasom zapel pesemco, za katero mladi svet še vedel ni. Privleči so mu morali ljudje, kar so hranjenega imeli po omarah in pod streho: kolovrate in staro plesnivo orodje, suknena ženska krila s širokimi gubami, srebrne pasove, lepo in gosto ubrane ošpetelje s svetlimi gumbi pri rokavih in za vratom, čepice z dragocenim širokim zlatim robom in tudi peče s čipkami, ki tako čudovito povekšujejo lepoto mladega obraza.

Mi otroci in neizogibna straža, ki je vedno in povsodi hodila za nami, gledali smo in poslušali, in prijatelj, katerega je vse zanimalo, pisal je v zeleno svojo knjižico z onim lepim svinčnikom, ki je bil v zlato vdelan in meni tako povšeči. Semtertja je risal ž njim tudi podobe in možje in žene so morali prav mirno in tiho stati pred njim. Toda glasno so se smejali, ko so podobice bile izdelane in ta ali oni je dejal: »Nu, glejte nu, to sem pa jaz!« Vendar še glasnejše je bilo veselje, kadar so sprejeli za trud svoj svetlo dvajsetico ali šmarno

petico, in tačas je Jakob vselej mrmral: »Stare ženice in stare petice, to je kaj vredno!« —

Naj še povem, da je Milošu — kakor smo mladeniča po krstnem imenu klicali — najljubše bilo nam otrokom napravljati veselje. Zdaj nas je iznenadil s knjižico ali s podobo, zdaj s prvenci cvetlic in sadja ter si je v srečo štel, ko je na Duhovo mojemu bratu bil kum. Med darovi, ki mu jih je poklonil, bila je tudi srebrna svetinja z razvnetim, domovino proslavljajočim poljskim napisom.

Kaj misliš, prijazni čitatelj, ali bi bili gospodarji Jakobovi v oni dobi potrdili ta napis? —

Ne vem, koliko časa je med nami bival pregnanec, toda tega se pretožno spominjam, da ni učakal ure, v kateri je zvestemu krdelu rodnih mu bratov dovoljeno bilo vrniti se svobodno k domačemu ognjišču.

Nekega svetlega spomladanjega dne — rože so bile v najlepšem cvetu — spremili smo potrti in žalujoči svojega ljubljenca, materinega rojaka, na pokopališče.

Do tistega dne nisem znala, kaj je smrt. Ne pričakovano mi je v grozoviti svoji podobi stopila pred oči, uplenila nam njega, ki nas je objemal s tako gorko vdanostjo. Bolečo — prvo — rano je usekala v otroško moje srce. Dan na dan in leto na leto sem molila za pokojnika, Boga proseč, naj mu da od gori gledati preljubo deželo, po

kateri je do smrti tako željno hrepenel. A spominjajoč se njega, bilo mi je vselej tudi misliti na svojo lepo, milo domovino, katero je on imenoval ubogo. Zakaj li? — Zakaj li je bila uboga? — — —

III.

Sve mi sárca neprehini,
(odgovorih) ako fali.
Što mi največ dušu pali:
ljubav k muzi i domovini.

D. B. K.

Nekaj let pozneje sem v počitnicah spremila očeta na Štajersko v toplice pri Rogatcu. Jedva smo tja dospeli, se je očetu pridružil prijatelj s Hrvaškega, ki je bil pri nas že v Ljubljani.

Ljubezniv, prijazen mož je bil, krepke postave in srednje velikosti, mlad menda še tačas — otroci ne znajo presojati starosti — in ako se meni tudi ni videl lep, bilo mi je vendar ugodno njegovo obličje navzlic veliki temni bradi, ki ga je po nekoliko zakrivala. Kar se je videlo obraza, bil je one lepe zamolke, enakomerne barve, katero poljubi južnega solnca dihajo na zdravo lice. Nos mu je bil precej velik, a upognjen. Črni so bili lasje in črne brke. S prikupljivo prijaznostjo so se upirale duhovite njegove oči v človeka in včasih se je kar očarovalno zasvetilo v njih. Prave pesniške oči so bile, temni in vendar tako svetli ti zvezdi! —

Življenju v toplicah poleg Rogatca, ki so stale na vrhuncu imenitnosti svoje, čudila sem se na

moč. To je bilo kaj za živahno mladostno glavico! Na vse jutro se je glasila muzika v lepem paviljonu, z bršljinom obrastenem, in mrgolelo je ljudi na asfaltnem tlaku velikih drevoredov. Vse se je gnetlo k zdravilnemu studencu, kjer so brdke Štajerke v kmetski svoji opravi polnile kozarce s penečo se kisló vodo. Sukalo se je okoli izvira največ samo to, kar je bilo zdravo. Le semtertja je v stranskih drevoredih koračil gost, kateremu se je poznalo na licu, da ni iz veselja do življenja, ampak iz strahu pred smrtjo prišel pit zdravilni studenec.

V množici se je prikazala in očitno odlikovala »surka« — to je bila suknja od jako fine tkanine, obšita z ognjenordečim robom in z enakimi vrvkami — nosila jo je hrvaška gospoda, moški in ženske. Turški fes in narodne nošnje Jugoslovanov so se videli poleg najelegantnejših oblačil z Dunaja in iz Pariza. Močno zastopan je bil orientalski tip in kolikokrat na dan so se krasne Židinke preoblačile in nove in dragocene toalete razstavljale na ogled!

Ob deseti uri je potihnila godba in izgubljalo se je burno življenje krog studenca, a pri obedu se je ponavljalo v različnih dvoranih. Popoldne na sprehodih je igrala vnóvič muzika, in kadar je legal mrak na prijazno dolino — ki se sicer ne more ponašati s posebno prirodno lepoto — družilo se je vse v največji in najkrasnejši dvorani in mladi svet je čestital Terpsihori. Celo mene, najmlajšo deklico, zapazil je v kotičku mojem

marsikateri plesalec in me privedel na svetlobo blestečih se lestencev.

Zvesto hranim pesem, ki jo je po eni teh veselic izročil očetov prijatelj »Vekoslavi«, kakor me je vedno imenoval po svojem jeziku.

Evo je:

»Kad vas vidim, lēpe mile!	A kad čujem rēč se levat
u tom kolu, u toj slavi,	s ustih vam našu zdravu,
mnēm, da vidim divne Vile,	mnēm, da čujem s raja pevati
gde igraju u dubravi.	zbor angelah božju slavu.

Dà, o družba preljubezna!
 silno vaše dike sjaju,
 da nijedno sarce nezna,
 jel na zemlji il u raju.«

Ako so me čarali večeri, ljubša so mi bila še jutra. Ostavili smo hrumeča sprehajališča krog studenca in po lepih gozdnih potih hodili vedno dalje ter dospeli na vrh Janinske gore. Polagoma so slabeli glasovi muzike in se čuli kakor zamolkel jek daljne melodije. Sladak mir je vladal okoli nas in v teh samotnih, tihih krajih so slajše, nego li je vsaka godba, znova zveneli navdušeni glasovi domoljubja na moje uho. Znova se jih je nasrkalo mladostno srce in obenem ga je mamil zdaj tudi divni čar — poezije! Domoljubja in pesmi prekipel je najin zvesti spremljevalec, po njem je poezija, svetla hči nebes, vplivala name s svojimi čudesi. Tresoč se in željno sem gledala na vhod v nje svetišče!

Rad se je pesnik razgovarjal tudi z menoj. Pripovedovati sem mu morala o dragem svojem učitelju in o njem, katerega je krila prerana goznila. V njiju spominu sem se iznebila plašljivosti in menda sem celo vneto govorila, kajti strmeč, toda jako prijazno me je gledal sloveči mož. In prav v takih hipih se mu je v očesu zasvetil oni solnčni čar, ki je vse obličje izpremenil in mu tako dobro pristojal.

»Škoda, škoda, da ni dečak!« čula sem slučajno enkrat reči pesnika. Oča moj mu je pritrdil.

Ali so meni veljale te besede? Zvedela tega nisem nikoli. Užalila me je mogočnost, da bi bilo tako. Sama v sebi sem dejala: »Ali mislite, da deklici ni dano ljubiti domovine svoje in se ji žrtvovati, kakor delate vi? Ali ni moči, da bi ji ona prepevala čast in slavo in v sladkih pesmih izrekala čustvo svoje? Ubožice, ubožice potem me, če je to, kar je najvzvišenejšega, najblažjega na svetu, dovoljeno samo možem!«

Take misli mi niso dajale več miru. Zatopljena vanje sem se odtegnila večernim zabavam in prerada sem v svoji sobi pri odprtem oknu slonela in sanjala tja v tiho noč. Molčeča sem poslej hodila na jutranjih sprehodih pred očetom in njegovim prijateljem, ki sta tako uglobljena bila v svoje razgovore, da tega skoraj zapazila nista.

Proseče sem pogledavala cvetlice, ki so bile tako lepe, gozd, ki je prečudno šumel, in solnčne žarke, ki so mu zeleneče veje prešinjali in na-

tikali na dehteče praproti blesteče svoje luči. Sililo me je pozdravljati jih z lepimi, milimi, a vezanimi besedami, s takšnimi, kakršne je vedno govoril oni srečni domorodec tam v ilirski surki. Ali solnce in gozd in cvetlice mi jih niso hoteli vdihniti. Neusmiljenci! — In kakor mali vrelec, ki vedno enoglasno prepeva svojo pesemco in še ponoči, kadar vse miruje, mirovati ne more, tako tudi jaz bedeča in sanjaje nisem mislila drugega nego li na pesništva božji dar.

In — sreča rajska! Kar sem si zaman prosila od blestečega solnca, zaman od dehtečih rož in od senčne šume, to mi je milo darovala nebeška luna!

Peljali smo se nekoč iz Podčetrтка nazaj v toplice. Prekrasen večer je bil. Vzhajala je polna luna, počasi se pomikala na vrh obnebja in mi-
gljajoč jo je obkrožalo tisoč in tisoč zvezd. Zamak-
njena sem upirala oko na to visoko, razsvetljeno
nebo in čim bolj sem gledala gori, tem globokeje
sem videla vanje.

A glej, z luno vred so se prebudile doli na zemlji dolge črne sence. Čudne so bile na beli cesti podobe visokih koles, na katerih se je premikala naša kočija, in drevesa bližnjega gozdiča s svojo senco so sezala daleč čez ravan in se spotikala nad orjaškimi kolesi.

Na oni strani ceste pa je bilo vse čisto in jasno. Ostrokožni obraz Rogatske gore tam v dalji je bil ves oblit s svetlobo. Brezam tu blizu mimo nas so se svetila bela krila in čez in čez so bila

obsuta s srebrom. Vsaka rosna bilka se je napajala z »božjo lučko« — kakor smo, bivši majhni otroci, imenovali luno — in blestele so se lepše nego li dijamanti in smaragdi in, blaženstvo! delitve svetle te milosti se je udeležilo tudi srce moje, majhen mil žarek božje lučke je padel vanje, čustvo je našlo besede, ki so se same po sebi vezale v gladke stihe in — prva pesem je bila zložena!

Gospoda sta mislila, da spim, ali jaz sem se z luno razgovarjala, hvalila in slavila njo, ki je ustom dala izpregovoriti, kar mi je napolnjevalo dušo. Srce mi je tolklo od sreče kakor nikdar poprej, znala nisem, ali sem še na zemlji ali že v nebesih. Takrat še pohlevne lučice, ki se je meni v srcu zasvetila, niso temnile ni najmanjše sence. Pozneje seve sem se seznanila tudi ž njimi.

Dve uri trajajoča vožnja mi je minula kakor minuta. Nihče ni vedel o moji sreči, še zapisati si nisem upala stihov, ali v glavi in v srcu sem jih dolgo hranila in ljubkovala. Sama luna je znala zanje, ona molčeča in varna zaupnica, ki je navajena okornega poslavila. Saj se menda odpošilja največ poetičnih prvencev na njen naslov.

Pri kraju sem s svojim poročilom o zlatem času, v katerem se je detinska duša veselo, krotko in pobožno zamikala v sanje, obsezajoče zemljo in nebo.

Nihče ne bode vpraševal, kateri so bili izvoljeni duhovi, ki mi jih je najmilejša usoda pri-

vedla naproti na poti mladostnega življenja. Vsak Slovenec jih pozna in jih časti, vsak prvega razvneto in čudeč se mu obožava. Toda jaz sama hočem, da se na tem mestu svetijo slavna, ljubljena njih imena. Zveni zatorej, uboga pesem, in oznanjuj s prostim glasom svojim, kar sem hotela živo popisati na tem listu in kar mi bode polnilo hvaležno srce do poslednjega udarca!

Detinstvu milo mojemu sijale
tri zvezde velekrasne so blestèč,
otroka z lučjo svojo ljubkovale,
prijazno blagoslov mu svoj delèč.

Poučujé mi prva je kazala
neprecenljivi znanosti izvòr,
po drugi hrepeneči sem spoznala
zarana domoljubja sveti vzòr.

A tretja s pesmimi je prebudila
mi v srcu vnetem pesmi prvi glas:
In v as bi moja duša kdaj zabila,
Prešeren in Korytko, Stanko Vraz?!

IZ „POPOTNIH SPOMINOV“.

(Odlomek.)

Prelepi dan je završil čarokrasen večer. Žareli so hribi in bregovi v zadnjem solnčnem objemu, a umirala je polagoma močna bleščoba ter se umikala slovesnemu svitu vijolične barve, ki se je razpenjal nad božje stvarstvo. Vabljivo so šumeli

valovi in veslarji doli na bregu pod verando so polglasno prepevali:

»Su, andiam' la notte e bella,
la luna va spuntar...«

Prigovarjal nama je neki Neapolitanec, prijatelj holandskega konzula, da naredimo malo vožnjo po jezeru. Radi sva bili pripravljeni. Udeležili so se vožnje razen naju in najinih milanskih znancev tudi slikarica, njen brat, sestri iz Pariza in — the last but not the least — gospod Emilij H. Neapolitan je izbral prostorno barko z dvema veslarjema in odrinili smo od brega ter veslali proti vili Carlotti. Zavito je bilo bregovje že v gost mrak, ko se hipno zasveti za goro Crociano. Kakor glorijska jo je obdajal jasen krog. Zmerom večji je bil in zmerom višji, zdaj je začel žareti, toda z goro se je ločil in v vsej lepoti svoji je plaval polna luna na prečisto obnebnju! Čarobno je bilo razsvetljeno jezero, barka se je zibala na valovih od biserov in od zlata. Potihnili so veseli razgovori, počivala vesla, vsak pogled je bil uprt v velekrasno ozvezdje noči. Ali čuj, predraga mi tovarišica povzdigne prekrepki, a vendar tako neizrečeno mehki svoj glas in lepša morebiti, nego je bila kdaj peta, zveni Vilharjeva preprosta pesem »Mila, mila lunica« čez Komsko jezero.

Očarani, ginjeni so bili poslušalci. Gospod Emilij pade malone na kolena pred pevko:

»Una voce fatta per incantare il mondo!«
vzkliknil je živahni Neapolitan.

»Che bella canzonetta! Eh, la voce, la voce!« čudila sta se veslarja.

Ona F. mi je sočutno stisnila roko in solzica je rosila oko gospe St... ove.

»Oh, encore une fois, je vous prie, Mademoiselle, la mila lüniza!« prosili sta Francozinji.

»Ali se ne bi hoteli s takšnim glasom posvetiti umetnosti?« vprašal je Neapolitan.

»Učim se zdaj peti v Milanu,« bil je izogibni odgovor.

»Dobro, dobro tako, in potem ostanete pri nas, jeli gospodična? Vaš glas je ustvarjen za Italijo, le nikari ne pokvarite božjega daru v Nemčiji z Wagnerjevim petjem.«

Naj bi bil gospod vedel, da je prav ta glas eden onih, ki v Nemčiji najbolje tolmačijo Wagnerjeva dela!

Dostaviti je temu dogodku še, da je leto pozneje slikarica Ana F. razstavila v narodni galeriji v Berlinu lepo, z veliko pohvalo sprejeto in hitro drago prodano podobo Komskega jezera v mesečini: majhna barka, plavajoča na njem, in v ozadju gozdno predgorje, konec Brianze, pod katerim se širi Bellaggio. Naslov podobi je bil:

»Mila lunica.«

SLOVENSKIM MATERAM.

Ko je ustvaril Bog človeku srce, mu je vložil vanje vso obilnost čiste in svete ljubezni. Ljubezen, največji božji dar, se pa obrača in razodeva

najprej do predrage matere. Mati je srcu največja dragotina, mati je zaklad vse lepote in dobrote. Po materi izteza zapuščeni otročiček svoje nežne ročice, mati je prva beseda, ki jo izrečejo njegova usteca, ter za vse bodoče čase najslajša otroškemu srcu. Materino naročje je detetu raj in materine podobe ne pozabi, čeprav jo krije gomila še toliko let. Spomin na mater ga spremlja do konca dni in celo ob smrtni uri mu tolaži srce živo upanje, da se bo za večno združil z ne pozabno materjo.

Ravno tako ljubezen dolguje človeško srce svoji drugi materi, dragi domovini. Tudi to ljubezen je globoko in z žarečimi črkami zapisala v vsako srce božja roka, zato je ali bi vsaj morala biti neusahljiva, neugasljiva, neuvenljiva in neumrljiva.

Če pa hočemo umeti preljubo mater, treba je umeti njen jezik, zato me poslušajte, vse drage domorodkinje, zlasti pa ve matere, ki najbolje poznate, kaj je dolžan otrok materi. Poučujte sebe in svoje otroke v domači govorici, v tem lepem in blagglasnem jeziku, ki nam nudi toliko neznanih lepot, da je nepopisljivo veselje poglobljati se v njegovo bogastvo. Kako čudovit je ta jezik v svoji čisti popolnosti, kako je enojen, ravno zato pa vzvišen in veličasten, ker le v enojnosti je prava velikost in največja krasota.

Dobro veste, ljube domorodkinje, da ste zvezane s tem jezikom, posebno trdno pa čutite to vez v tuji deželi, kjer vam gotovo neizmerna

radost zaigra v srcu, kadar se vam nenadoma oglasi sladka beseda mile nam domovine.

Vtisnite si torej v srca ta resni opomin ene izmed vas, kateri je ljubi domači govor vedno sladak, katera pa šele zdaj pozna njegovo lepoto in milino, ko se ga uči. Ljubite in gojite ta jezik, ki je visoko vreden vednega lika in goreče ljubezni, saj čislajte same sebe čislaje jezik predrage svoje slovenske domovine.

POMLAD.

Pridi, pomlad! kliče deva,
pridi, svet spremeni v raj!
Srce moje da odseva
žar miru kakor nekdej.

Ptic ne zabi privabiti!
Ptice ljubo gostole,
one znajo upokojiti
burno, žalostno srce.

Prazne moje so gredice,
vzela zima jim je cvet,
ko pa ti pokažeš lice,
izgubljeno najdem spet.

Cvetke so mi pomenljive
in zato jih rada imam,
meni vir so neusahljive
sreče, radosti omam.

In ko v tvoji mehki noči
željno gledam gor v nebo,
solz vsuše se toki vroči,
srčni boji polego.

Pridi, pridi, pomlad zala,
pridi, svet spremeni v raj!
Sreče vse če ne boš dala,
mir poprejšnji vsaj mi daj!

STUDENČKU.

Studenček pod skalo,
kako si vablјiv
in v svoji prostosti
kako ljubezniv!

Midva sva si stara
prijatelja že,
ker dan sem za dnevom
obiskala te.

Kozarček si mali
s pijačo hladno
šumljaje napolnil
mi vselej voljno.

A zdaj več izviral
ne bodeš za mé,
več tvoje jaz pila
ne bodem vode.

Po tujem hoditi
obsojena sem;
kako je bridko to,
težko ti povem:

pogrešat obnebje
mi ljubo tako
in tebe, studenček,
s studeno vodo.

A ti boš, presrečnež,
v domovju ostal,
odkoder nikdo te
ne bode izgnal.

Le bodi in lepšaj
dolino lepo,
ohrani te nebo
še sto let in stol!

A jaz med spomine
bom svoje sladke,
studenček pod skalo,
zapisala te!

MRAK.

Tišino mrak na nebo privabljuje,
menj glasno v mraku ptički gostole,
cvetice mrak v gredicah okrepljuje,
a v prsih mrak oživlja mi srce.

In v sobi več ni moči mi prestati,
da hlastno ven na prosto pohitim;
le kadar srce morem poslušati,
samo tedaj prav čutim, da živim.

Nad zvezde duh kadar se mi vzdiguje,
z oblački misli dalje mi hite
in z lahno sapo duh se pomenkuje,
hitreje v prsih bije mi srce.

In želje v njem stotere se budijo,
ki njih nobena prav mi jasna ni;
občutki v njem stoteri se vrstijo
kot pesem, ki iz raznih strun doni.

Oj tihi mrak, ti čas mi preljubljeni,
ko si do zdaj, ponavljaš dan se vsak
in dan ti vsak oživljaš srce meni,
dokler mladosti me obdaje mrak!

MOJA NEZADOVOLJNOST.

V življenju malo vžila sem veselja,
da ono skoro mi neznano je,
življenje pa ne daje mi trpljenja,
trpljenje daje lastno mi srce.

Srce, srce, ti stvar nezadovoljna,
z mehkužnimi ti čustvi mir mi daj!
S teboj postala sem uže nevoljna,
poguma in moči ker treba zdaj.

Ker v dobi ne živim več oni zlati,
srce ko še sanjariti nam sme;
postala žena sem, postala mati,
sanjarstvo meni bilo bi v gorje. —

Srce, srce, ti stvar nezadovoljna,
z mehkužnimi ti čustvi mir mi daj!
S teboj na svetu sem najbolj nevoljna,
ne gredi dalje mi mladosti maj.

SIROTA.

Spominja me, v preteklost kadar zrem, srce: da
sem sirota!

In mračni dan sedanjosti mi vsak pove: da sem
sirota!

Občutim, kadar bol srce mi obiskava,
trpljenja ko deliti z nikom si ne ve: da sem sirota!

Na tihem svoje ko preštevam rane,
ki jih prestalo v mladih dneh mi je srce,
ljudje krog mene radostno ko se vrte:
čez blede meni lice solza kane.

Ko v tmino zrem bodočnosti neznane,
za kojo duša vedno huje me skrbi,
ko ta pogled mi upe v prsih zaduši:
čez blede meni lice solza kane.

Ko domovine spomnim se razdjane,
zibaje mati kjer mi pela je sladko,
— oboje davno že pogreša mi oko —:
čez blede meni lice solza kane.

In ko spomin mladosti moje rane
v nekdanjega življenja me povede raj,
grenkobe polna ko nikdar poprej, tedaj
čez blede meni lice solza kane.

RAZLIKA.

Kako svetlo
življenje temu se dozdeva,
ki svest si je, da ga obseva
ljubezni žar!

Kako temno
življenje temu se dozdeva,
ki nikedar ga ne ogreva
ljubezni čar!

Sladko zaspi,
kdor svest si je, da srce eno
ponoči ko podnevi vedno
le zanj bedi.

Oko rosi
večer se vsak naj temu redno,
ki ve, da, oh, srce ni eno
ga ne želi!

SVETU.

Zakaj
ti svet se zame toliko zanimaš
sedaj?
Besede le pohvalne zame imaš,
zakaj?

Čuj, kaj
 znabiti sem zdaj druga, kot sem bila
 nekdanj,
 ko me nesreča vedno je mučila?
 Tedaj?

Svet, znaj!
 Ko me poznaval nisi ti solzeče,
 tak zdaj
 od tebe ločena nahajam sreče
 jaz raj!

VESELO PREROJENJE.

Jaz sem prerojena,
 novo oživljena,
 da skoro se sama uže ne poznam.
 Srce ne vzdihuje,
 obup ga ne kljuje,
 življenje pokojno, veselo imam.

Ni blede več lice
 in bridke solzice
 ne delajo več po obrazu stezé.
 Spet zdi se mi jasen
 obraz moj in krasen,
 ko solze ljubezni na njem se blesté.

Zdaj ljubim življenje
in mre mi hlepenje
po smrti, ki več je srce ne želi.
Le dolgo živeti
sem jela želeti,
število množila da srečnih bi dni.

MATERINI GLASOVI.

I.

Smehljaj se, dete, moja sreča!
Vse, kar od tebe jaz želim,
na usteca da ti smeječa
poljubke srčne položim.
Tvoj smeh vsak čut mi ublažuje,
tvoj smeh nad vse me osrečuje.

Smehljaj se, dete! neprestano
naj bo veselo ti srce,
dokler je tebi še neznano
vesoljnega sveta gorje,
dokler pri zglavju tvojem jedno
v skrbah srce te čuva vedno.

Smehljaj se, dete! Vem, usoda
i tebi srečo to zruši;
srce človeku skrb ko gloda,
v solzé mu smeh se spremeni.
Zato smehljaj se, dok življenje
ni znano ti in ne trpljenje!

II.

Brez solnca cvetica ne more živeti,
brez matere dete je ravno tako:
cvetica brez solnca bi jela medleti,
brez mene sahnilo bi tvoje telo.

Oj ljubo življenje, ki daješ dolžnosti
tak svete in vzvišene materi mi,
otroka da ljubim, v srce pa kreposti
beseda njegova da mojo vsadi.

Življenja prej svojega nisem ljubila,
zdaj tebi na ljubo ga ljubim samo
in svoje bi rada zdaj dni podvojila,
da zlega očuvam te, dete ljubo!

In čuvala bom te, pred svetom te krila,
strupeni da dih te njegov ne umori,
korake jaz tvoje bom šibke vodila,
dok v lastne zaupati smeš ti moči.

Le rasti, otroček, da upanje moje,
ki jasno ko zvezda žari mi v srce,
ne ugasne mi, želje izpolnim da svoje
prej, nego me večne objamejo tme.

III.

Ko vidim, dete, tvojo ljubeznivost,
in smeh nedolžni ko poslušam tvoj,
nemirno v sebi čutim bojazljivost
in gor v nebo upre pogled se moj,

v nebo, vse kamor plašno zdaj bežijo
 bojazni mi in nade in želje,
 ki v prsih bolj in bolj se mi množijo.
 Čim bolj ti rasteš, bolj jaz ljubim te.

Ne veš, otrok, nikdar ne bo ti znano,
 kar mati tvoja skrivno ti goji,
 v molitvi pozno ona kar in rano
 ponavljati nikdar ne zamudi.

Samo to zvej, da želje mi prevzetne
 nikdar ne kalijo miru srca;
 nestanovitne sreče jaz posvetne
 ne prosim tebi, dete, od neba.

Da smeh prijazni ta in jasno oko
 za vselej ti želim, le to povem.
 Za mnogo želj, ki klijejo globoko
 še v duši meni, jezik moj je nem.

IV.

V naročju mojem, nežno se igraje,
 si k spanju mirnemu nagnil glavo,
 tihota blaga zglavje ti obdaje,
 le čustva moja govore glasno.

O spavaj, dete, cvetka najkrasnejša
 v vrtilčku sredi mojega srca!
 Jaz vedno sem in bom najmarljivejša
 ti vrtnarica tvojega sveta.

Ti ne umeš, ne moreš še umeti,
kako besed je mojih čut globok,
a jaz ljubezen vso ti razodeti
le smem, dokler neveden si otrok.

Zato brez mere to ljubezen sveto
uživam in razlivam spet na té;
kar bo v poznejših letih meni vzeto,
zdaj nadomestovati če srce.

Ti pa odmev, moj sin, ljubezni moje
v teh pesmih revnih našel boš samo.
Naj matere spominjajo te tvoje,
ko več je med živečimi ne bo.

V.

Četvero poznam cvetic:
nedolžnost otroških lic,
ognjenost mladeniških let,
možatosti čvrst posvet
in v starosti blag spomin.
Te vedno spoštuj, moj sin!

MILIH POKOJNIKOV DAN.

Zvonovi resno, čuj, pojo.
Obok nebesni vidi se teman,
z zemljo praznuje i nebo
pokojnih dan.

Otožen dnes je vsak obraz,
in mokre mnogotere so oči,
v srce pa nam šepeče glas:
prah boš i ti!

Molče se množica poda
na tihi kraj, premnogim srcem svet;
tam z dragimi jih moč duha
edini spet.

I jaz med ljudstvo se uvrstim,
morilna bol ker dnes mi v prsih tli:
dva groba videti želim,
ki tu jih ni.

Oh daleč spavata oba,
na koja misel mi izvablja jok;
za njiju sveti grob ne zna
ubog otrok.

V kapelico mrtvaško jaz
sirota zapuščena pobežim,
da tamo si zvedrim obraz,
se tam umirim.

MOJ ZAKLAD.

Jaz ljubim te, slovenska domovina,
kot morem ljubiti najdražjo stvar,
v ljubezni zate, draga in edina,
ne bom omahovala nikedar;
zvestoba moja zate bo obstala
nepremagljiva kakor siva skala.

Jaz ljubim te, slovenska mati mila,
 kot ljubi mater svojo zvest otrok,
 jaz srca nikdar ti ne bom žalila,
 zbog mene tvoj ne bo glasil se jok.
 Prej srce moje biti bo nehálo,
 kot tebe, slavna mati, kdaj izdalo.

Slovenski rod, jaz ljubim te iskreno,
 globoko štujem te, ki si ubog;
 srce mi vedno je v bridkost vtopljeno,
 ko čutim s téboj tugo vseh nadlog.
 Da sceliti jaz morem rane tvoje,
 življenje ti žrtvujem rada svoje.

Ljubezni vse združuje ta le v eno:
 zaklad, ponos edin si ti za mé,
 naj svet pozabi me, naj zapuščeno
 srce zato razjeda mi gorje:
 jaz ne zamenim svetne prazne sreče
 za slast ljubezni zate le goreče.

ZBOGOM.

Beseda najmilejša,
 olajša ki slovo,
 je »Zbogom!«

Beseda najbridkejša,
 ki nam rosi oko,
 je »Zbogom!«

Spomin neizbrisljivi,
 naš duh ki okreпча,
 je »Zbogom!«

V slovo ko glas čutljivi
 zamolklo šepeta
 nam: »Zbogom!«

Sladkosti hrepenenja
 nam v srcu obudi
 tak »Zbogom!«
 Da pride dan svidenja,
 nam upanje rodi
 le »Zbogom!«

SLOVO OD DOMOVINE.

Srečna bodi mi, goriška domovina,
 ne odrekaj mi v bodočnosti spomina!

Oj priroda, oj nebo, oj solnce milo,
 vam izročam zadnje svoje poslovilo.

Ko čez mejo že hlapon me oddaljuje,
 še vas vidim, čutim — kmalu vse bo tuje. —

Čuvaj Bog te, ti družina moja mila,
 čustev ki si meni toliko gojila!

Moje izgube da bridkost bi ne čutila,
 kakor tvoja meni je srce ranila! —

Zbogom, zbogom, vi prijatelji predragi!
 Zbogom vsi vi, ki ste bili meni blagi!

Proč zdaj moram, daleč, daleč v kraj neznani,
 a kdo ve, če vidimo se spet kdaj zbrani?

Leta zde se mi slovesa ti trenutki,
a le tiho, srce, tiho, vi občutki!

Nada v prsih se mi vzbuja, nada mila,
kraj domači spet da bodem obhodila.

Srca pak, od kojih težko je ločenje,
svoje meni da ohranite nagnjenje!

Zdrava torej, srečna bodi, domovina,
pa mi hrani do svidenja kaj spomina!

PRVI KRIŽ NA TURŠKEM POLJU.

Jesenska noč je, tožna in meglena,
grohotni v zraku glasi se gube.
So ptičev potujočih li plemena,
ki proti jugu toplemu beže? —
Nebo z oblaki lune svit obdaja,
kaj se godi, spoznati bo lahko:
vojakov množica, glej, sem prihaja,
vojakov ruskih, koji v boj gredo.

Bog spremljaj potujoče vas junake,
bogato vam poplačaj blagi čin,
naj srečno vaše vodi on korake,
v ponos da bo potomcem vaš spomin!
Vi prvi ste, ki bratov še pomnite,
ki v daljnem jugu v sužnosti trpe,
Slavjanu in kristjanu vi hitite
stoteroletno maščevat gorje!

In preko reke Dunava se čete
do bregov Loma črnega spuste,
sočutje za sobrate in osvete
do Turkov vsakemu polni srce.
Sovražni topi proti njim grmijo,
divjaški meč in kletev smrt preti,
da prišlecij v trenutju se zgrozijo —
potem pa hrabro vsak naprej drvi.

Al oh — kako že drug za drugim pada,
ker turške čete vedno se množe!
Junakom vsa do zmag ugaša nada,
vedočim, da zaman se vsi bore. —
A na konjičku kdo se tam bojuje,
kot hotel sam bi zmagat vojsko vso,
in svojce z duhom novim navdihuje,
prestrašence oživlja s hrabrostjo?

Njegov pogum in gibanje svedoča,
izurjen da junak v vojaštvu je,
ker vodstvo bitve njemu se izroča,
o moškem njega duhu sodi se.
A čudno nežna njega je podoba,
mladost že vsak njegov pokret izda,
oči gore mu z ognjem in miloba
mladeniška z njegovih lic smehlja.

Prikazen ta je Turke vzplamenila,
da bojaželjno vsem žare oči,
nanj vojska vsa se je takoj spustila,
da curkoma iz ran mu teče kri.

On ipak ne zbeži, zdaj stoprav besno
 okoli sebe mahati je jel.
 Naenkrat sablja zapusti mu desno —
 v srce nekdo junaka je zadel. —

Dan nagne se; že solncu pot se niža,
 ki bleda lica padlim osvetli.
 Poveljnik turški s spremstvom se približa
 spoznat junaka, mrtev ki leži.
 Pod solncem Turku stvar je vsaka burka,
 z nesrečo on šaljivo se igra,
 junaška hrabrost sama gane Turka,
 ganila tudi hrabrost ga je ta.

Ime in rod želijo vsi spoznati
 pokojnega, da njega počaste.
 Znaménje zaželjeno poiskati
 brez daljšega odloga se prične.
 Iz njega listnice množica zbrana
 poizve in začudivši se strmi:
 junak da zove naš se le — Ivana,
 polkovnika kozakov donskih hči...

V podobo blede gledajo zavzeti,
 spoštljivost zbuja ranjeno telo.
 Po tej izkušnji močno so zadeti,
 da nežnemu se truplu klanjajo.
 Na polju jamo grebejo globoko,
 vojaške vse ji izkažejo časti,
 orožje v mrtvo denejo ji roko
 v znaménje moške nje junakosti.

In čudo glej: podobo križa oni,
 ki križ nad vsako znamenje črte,
 križ prvi in po lastnem to nagoni
 na tuškem polju urno posade,
 križ, svetu ki naznanja, da kristjanka
 v samotnem grobu mirno tam leži,
 ki je bila junakinja Slavjanka,
 Slavjanka neustrašene krvi.

ARABELA.

(Odlomek.)

Kako četrť ure od sredine mesta je prijazno predmestje, ki se pa močno razlikuje od drugih predmestij. Tu ni videti starinskih, umazanih hiš; tu niso doma krčmarji in žganjarji; po ulici ne tečajo bosí, raztrgani otroci in sestradanih obrazov ni videti pri hišnih vratih. Lepa, široka, ravna cesta je obrobljena z gostim drevoredom visokih lip in kostanjev. Za tem drevoredom pa, napol skrita, se razteguje dolga vrsta lepih vil. Pred vsako se vidijo skozi umetno železno ograjo cvetlične grede, kolibice in razne naprave. Za vilami pa se vzdigujejo majhni grički, zarasli s temnimi gozdíči.

Tod živijo same premožne rodbine, večinoma trgovske, in to poleti in nekoliko tudi pozimi. Posestniki takih vil imajo na razpolago tudi svojo kočijo in jim majhna oddaljenost od mestnega osredja ne dela sitnobe. Zato pa ne poznajo za-
 duhlosti ter uživajo svež zrak.

Ena takih vil je bila lastnina žida Karpelesa. Karpelesova rodbina je bila med najstarejšimi v mestu. Že od nekdanj sta se imenovali z isto firmo dve imenitni tamošnji tovarni, prva s suknom, druga s sladkorjem. Tudi več hiš je imelo istega gospodarja. A to je bilo pred kakimi štiridesetimi leti še za očeta, starega Karpelesa. Zdaj je bilo drugače. Ker se je Karpelesovo imetje razdelilo med več otrok, se je ena tovarna prodala. Gospodar ostale tovarne pa si je iskal sodruženika, ko je prevzel tovarno. Prejšnja firma se je glasila odslej na dvojno ime. Nekaj let pozneje pa je začel Karpeles prodajati tudi mestne svoje hiše. Edina vila, kjer je zdaj stanoval z rodbino, je bila še njegova. Ljudje so z začetka debelo gledali te izpremembe in si marsikaj pripovedovali. Ali ker je živela Karpelesova rodbina potem še razkošneje nego poprej, so si tolmačili stvar drugače. Menili so, da je našel zvijačni žid dobrega kupca in le zato prodal hiše. V resnici pa je bil iz že navedenih vzrokov v denarnih zadregah.

Karpeles je imel dva sina, odraslega Samuela in Davida, dvanajstletnega, malopridnega dečka. Imel pa je v hiši tudi rejenko Arabelo, hčer svoje ranjke polsestre, katere preteklost pa je bila obča skrivnost.

Arabela ni ničesar vedela o svojih roditeljih. Ko je bila še mlajša, je večkrat poprosila teto, Karpalesovo ženo, naj ji kaj pove o njenih roditeljih. A vselej je dobivala le dvoumen odgovor. Pozneje ko je bila starejša, se je vedla, kakor da

bi jo čisto nič več ne mikalo poznati svoj rod. Na samem pa je čestokrat žalovala nad to skrivnostjo. Naposled pa začne iz posameznih odgovorov svojih rediteljev sklepati, da je nezakonski otrok. — Strah, da je res tako zapuščena, in dvom, da je morda vendar, ta negotova sumnja je zelo vplivala na njen značaj. Zrasla je neprijazna, nezaupna, zamišljena, dasi je bilo njeno srce nagnjeno k prijaznosti in dobrotljivosti.

Čeravno je vedela, da je premožna, se ni prevzela. Mislila si je: ko bi bila revna, živela bi v stričevi hiši kot služkinja, prezirana, morda celo zaničevana, a menda bolj svobodno kot sedaj. Ker me je pa storila sreča bogato, živim v obilosti, to je res; prilizujejo se mi pa in laskajo le zato, da postanem njihova last.

Poznala je namen svojih rednikov. Vedela je, da je določena za nevesto bratrancu Samuelu. Proti bratrancu ni čutila ne zoprnosti ne nagnjenja. Vedela je, da ima pri tej ženitvi prvi opravek njen denar, ne njena oseba. Včasih pa se ji je vendar zdelo, da jo Samuel bolj spoštuje od drugih. Toda njena že ukoreninjena nezaupnost do vsega človeštva je zadušila v nji to misel že takoj v trenutku, ko se je bila oglasila.

Na majhnem dvorišču zadaj za Karpelesovo vilo se oglasi neko vpitje. David, Karpelesov mlajši sin, kateremu je iz črnikavega obraza in temnih oči gledala hudobija, drži z eno roko majhnega petletnega vrtnarjevega fantička, z drugo pa udarja po njem.

»Boš dal žogo, peš krščanski!« je vpil in od jeze so se mu napenjale žile na čelu.

»Potem mi je več ne vrnete,« je bil odgovor jokajočega fantička.

»In če je ne dam, kaj potem?« odgovori David in trese ubogega otroka. »Saj je žoga kupljena le z našim denarjem, da veš, vi ste berači; hrano in stanovanje vam dajemo le mi. Kje ima tvoja mati denar, da ga trati za take reči?«

»Te mi niso kupili mati, ampak prinesel mi jo je sv. Miklavž, ker sem priden in lepo molim,« kliče solzeč se nedolžni otrok in krčevito stiska žogico v pest.

»Bebec,« se hudobno smeje David in ga vlači za ušesi: »Boš dal, cigan? Sv. Miklavž praviš, ti je prinesel žogo? — Veš kaj? Tvoja mati nam je z vrta ukradla cvetice, skrivoma jih prodala in ti je s tem denarjem potem kupila žogo.«

»Ni res, ni res, lažete,« se jokaje brani deček.

»Da lažem? Jaz lažem? — Ti capin si tako upaš z menoj govoriti?« srdito vpije David, vrže otroka na tla, polasti se žoge in jo z vso silo zažene kvišku, da pade slučajno skozi okno na hišno podstrešje.

»Tako,« reče potem grohotaje. »Zdaj moli sv. Miklavža, da ti jo prinese nazaj s podstrešja.«

Obrne se, da bi zapustil dvorišče, a se naenkrat v zadregi ustavi. Pred njim je stala mlada devojka v preprosti obleki, s širokim vrtnim klobukom na glavi in s šopkom cvetic v roki. Bila je Arabela.

Arabela ni bila znamenita prikazen. Visoke rasti, suhljata, prosto oblečena, z vedno resnim obrazom, malobesedna, je delala bolj vtis starejše nego pa dvaindvajsetletne gospodične. Oči je imela navadno obrnjene v tla, tako da ni nikdo prav vedel, kakšne so barve. Ljubila je samoto in se kolikor mogoče izogibala ljudi. Njeni nagibi in mišljenja so bili uganka njeni bližini; sploh se pa razen Samuela nihče ni brigal za njeno duševno življenje. Obče je bilo tedaj mnenje, da je brezčutna in nevedna in da jo dela pozornosti vredno edino njen denar.

»Kaj si zopet storil, David?« je strogo rekla Arabela; »zakaj se Lojzek joče?«

»Na vrtu je potrgal jagode in sem ga zato nekoliko stresel,« je bil drzen odgovor.

»Kaj si pa zdaj kvišku vrgel?« povprašuje devotka z ostrejšim glasom.

»Zeleno jabolko,« odgovori še drzneje David.

»Poberi se, nesramnež, s svojimi lažmi!« reče Arabela z zaničevanjem in se obrne od njega. — Nato se približa vrtnarjevemu otroku, prime njegovo glavo med obe roki, mu zre v solzne oči in mu nežno šepeta: »David te je zopet udaril, kajne? — Ne joči, revček! Po obedu ti prinesem iz mesta slaščico.«

Otrok se po Arabelinem ljubkovanju pomiri in ji pove, kako grdo je ravnal z njim David.

Arabela je bila ginjena. »Tako žalostna bi bila tudi moja usoda v tej hiši, ako bi bila revna, kakor si ti,« si je mislila in pogladila otroku lase

s čela. A kmalu se premaga in nekako osorno pristavi: »Pojdem na podstrešje in ti poiščem žogo. Ako pa je ne najdem, postavi nocoj svoje čevlje na okno in sv. Miklavž ti prinese še večjo.«

Lojzku se ob tej obljubi razvedri lice in pol v zadregi, pol hvaležno gleda na šibko Arabelino postavo. Toda Arabelino lice postane resnobno, in kakor da bi njega ne bilo več tam, odide z dvorišča, ne da bi ga pogledala.

II.

Karpelesova žena je bila stara kakih petdeset let, majhna in debela, da se je komaj gibala. Bila je temne kože, črnih las, ki pa so začeli zdaj že nekoliko siveti, črnih, neprijaznih oči in velikih ust. Njeno lice je bilo polno bradavic, iz katerih so štrlele posamezne dlake. Kadar je govorila, je kazala vrsto velikih, umetnih zob. Njena vedno dragocena obleka je bila brezokusna, ker je prestiravala najnovejše mode. Ne dovolj, da je bil njen obraz grd, je bil tudi ostuden, ker ga je barvala in belila.

Karpelesovka sedi na nizkem naslonjaču v obednici in ljubkuje kodravo glavo sina Davida, ki ga je bila nagnila k sebi.

»Praviš, da te je spodila in te obsula s psovski ta prikladnica. — Ah, da se ji ne morem maščevati, kakor bi rada, da sem celo prisiljena klanjati se ji in prilizovati! Pomozi mi Bog, da prenesem to bridko nadlogo, ki me zadeva po ne-

zasluženem skoro vsak dan.« — In z ruto si je obrisala solze, ki so ji od jeze zalile oči.

»Toliko, da me ni udarila,« se pritožuje David z umetnim vzdihljajem in nasloni glavo materi na prsi.

Karpelesovka globoko vzdihne in napol proseče, napol preteče gleda v moža. Ta pa hodi z velikimi koraki gor in dol po obednici in hrusta košček kruha. Ker se ne zmeni za njene poglede, zakriči Karpelesovka nanj jezno:

»Ali res nimaš tolažilne besede za svojega otroka? Ali res moreš trpeti tako krivico? Ali ti velja Arabelin denar več od najinega deteta?«

Karpeles nadaljuje svoj izprehod po sobi čakaje, da odide sluga, ki je pokrival mizo za obed. Potem reče malomarno: »Arabela ga je skregala, ker se je baje grdo zlagal.«

»In ti ji to verjameš?« je bil razjarjen odgovor Karpelesovke. »Ne, Izidor; moj David, najin otrok, se nikdar ne zlaže. Meni smeš to verjeti,« je dostavila občutljivo in položila desnico na prsi.

Karpeles se zagrohoče in ukaže Davidu zapustiti sobo. Ko ta odide, se ustavi pred ženo in reče porogljivo:

»Kdo pa ti verjame, Rebeka, ako trdiš, da David ne laže? Ne bil bi najin otrok, ko bi ti imela prav, da ne laže. Da ti resnico povem,« nadaljuje pozneje, »že tudi meni prešedajo njegove večne laži. V svoji prenapeti ljubezni si ga po-

polnoma popačila Rebeka. Samuel mi je ljubši.. Še danes sem se prepričal, da se je povrnil iz Hamburga mnogo boljši, kakor pa je šel tja. In dasi imam sam za seboj marsikaj, kar bi rad, da bi se ne bilo zgodilo nikdar, me vendar veseli vedeti, da bi bili moji otroci boljši od mene. — Kar pa zadeva tvoj srd na Arabelo, ti povem, da se premagaj, ako nočeš škodovati sebi in vsej rodbini. Poglej ta papir!« nadaljuje vznemirjen, vzemši iz listnice pismo. »Vsi smo danes berači, ako nam ne pomaga Arabelin denar. Pa še nekaj,« pristavi mirneje in vtakne pismo v listnico. »Hotel sem ti ravno povedati, da mi danes pomagaš s svojo zgovornostjo, da se še danes Arabela zaroči s Samuelom. Ta mora jutri namesto mene odpotovati po opravkih. Mogoče, da ga dva meseca ne bo nazaj. Za naše upnike pa je velike važnosti, da se širi po mestu novica, da sta Samuel in Arabela zaročenca; kajti — — — Kaj me gledaš tako razjarjeno, Rebeka?« si pretrga Karpeles besedo, videč, da se meče žena od togote semtertja po naslonjaču in da se menjavajo barve na njenem licu. »Ne vem ti druge pomoči. Sicer pa,« nadaljuje, ko je zopet enkrat obhodil sobo, »trdi, kar hočeš, ali boljše neveste od Arabele vendar ni za Samuela.«

»Da, da, ko bi ona ne bila —, ko bi ona ne bila —,« tuguje Karpelesovka z neko grozo, a stavka ne konča. »O ti usmiljeni Bog,« vzdihuje potem in dvigne oči, »da ne veš druge pomoči, Izidor, da res ne veš!«

»Ne vem,« reče ta zamolklo, »ne vem; in ko bi mi kdo vzel glavo, ne vem ti pomagati. — A zdaj nehaj tugovati, nespametnica!« zakliče jezen in jo strupeno pogleda. »Kdor je zašel tako daleč kakor midva, ta mora svoj pot nadaljevati, da si ohrani kožo. S kesanjem, oponašanjem ali pa celo s sovraštvom do Arabele ni nič pomagano.« — Nato umolkne in posluša.

Skozi odprta vrata so se čuli lahki koraki.

»Arabela gre,« zašepeče žid svoji ženi. Potem jo nevljudno prime za roko in reče hitro in odurno: »Ali mi boš tudi sedaj pomagala, Rebeka?«

Žena mu s silo odtegne roko in odvrne s trepetajočim glasom: »Bom, nam na ljubo.«

»Ali naj ukažem juho prinesti na mizo, teta?« vpraša vstopivša Arabela in dene v cvetlično posodo šopek, ki ga je nosila v roki.

»Samuela še čakamo, ki pa vsak čas pride,« odgovori namesto svoje žene Karpeles. Nato se približa Arabeli in reče pomilovaje:

»Bleda si videti, ljuba Arabela. Ali te zob še vedno muči?«

»Malenkost,« odgovori deklica mrzlo, vzame neko knjigo in gleda vanjo.«

»Ali, Arabela,« začne sedaj Karpelesovka z dobrikovalnim glasom, a se ji pozna, da ji ne prihaja iz srca. »Tvoja ponižnost presega vse meje. Kako preprosto si se danes zopet oblekla! Moje hišne so bolj nališpane ko ti. Ljuba, na zamanjost ne sme človek nikdar pozabiti. In ti

s svojim velikim imetjem, ti skopariš in se oblačiš kakor dekla.«

»Zato bo pa moj bodoči soprog tem večji, zapravljivec,« odgovori Arabela zbadljivo in zapre knjigo. »Sicer pa ne vem, teta, kaj vidite nedostojnega na moji obleki. Ali sem morda umazana ali pa raztrgana ali kaj?«

»Bog ne daj, Arabela, tako hudo nisem mečila. Tvarina tvoje obleke je fina in dragocena, samo kroj je preveč preprost; in nekoliko nališpana bi morala obleka tudi biti,« se izgovarja Karpelesovka.

»Saj veste, teta, da od nekdanj ljubim preprostost, kakor vi ljubite nališpanost,« odvrne Arabela porogljivo.

Karpelesovka se po teh besedah premaguje in reče prijazno: »Vem, da ljubiš čednost, Arabela, in spoštujem tvojo prijaznost. Menila sem samo, da bi se zdaj, ko je Samuel doma, njemu na ljubo nekoliko krasotila. Ženini radi občudujejo svoje neveste,« končuje Karpelesovka s prisiljenim glasom.

Mož jo pomenljivo pogleda, kakor da se ji hoče zahvaliti, da je enkrat izustila odločno besedo.

»Nisem še njegova nevesta,« odgovori Arabela mračno in nekam obledi.

»Kar še ni, pa bo, hčerka moja,« zakliče žid ves ljubezniv in ji potrka na ramo. »Da, Arabela, jutri mora Samuel odpotovati, noče pa oditi,

preden mu ni dana tvoja beseda, po kateri hrepeni že tako dolgo. Le ti, Arabela, le ti si ona, ki more osrečiti našega Samuela; ti s svojimi visokimi čednostmi, žlahtnim srcem, modrim umom — —«

Arabela, ki je med Karpelesovim navdušenim besedovanjem vedno bolj bledela, mu pretrga besedo in reče nevoljno: »Čemu toliko besed, ko manjka vendar glavno za to zvezo. Stric, vi veste, da ne ljubim svojega bratranca.«

»Pa zato on tem bolj tebe, draga moja,« dostavi Karpelesovka z izpremenjenim licem; »in to zadostuje, da je zakon srečen.«

»Kaj pa je v zakonu tudi treba ljubezni,« se oglasi zdaj Karpeles in se poredno nasmehne. »Poglavitna reč je, da sta zakonca enakih misli, da se podpirata v podvzetjih in da se oba trudita za isti cilj: da se pomnoži imetje in se tako pripravi v hišo ugodno, brezskrbno življenje. Arabela, kaj ti pomaga ves tvoj denar, ako ti nič ne nese? Ako ga izročiš možu, ki ga ne zna pomnožiti, temveč uživa samo njegove obresti ali pa se celo loti kapitala samega? — Če pa postane tvoj mož Samuel, bo tvojih sto tisoč goldinarjev v kratkih letih — o tem si lahko prepričana, Arabela — naraslo na dve sto tisoč, ako ne na več. Da, da,« nadaljuje žid živahno in krili z rokami, »samo v kupčiji ima denar veljavo, samo kupčija je oni skrivnostni vir, odkoder se bogastvo razteka po svetu. — Kaj ne, ljuba Rebeka,« se obrne potem k svoji ženi in jo poboža po licu, »midva se tudi nikdar nisva nadlegovala z lju-

bezenskimi vzdihljaji, a sva bila vendar vedno srečna.«

»Vedno, moj Izidor,« umetno odgovori Karpelesovka. A ko to izreče, se vzdihuje zmislí na vsakdanje prepíre s svojim možem.

Arabela je z zaničevalnimi pogledi poslušala ta pogovor. Nato pa reče z bridko porogljivostjo:

»Kakor vidim, se snubi moj denar, ne moja oseba. Ako vama je prav, odstopim vama polovico svojega imetja, samo da mi pustita svobodo.«

V sobi nastane tišina. Soproga v zadregi menjata poglede. Karpelesovski se je poznalo, da ji je ta ponudba pogodu, njenemu možu pa ne. A k sreči se vrata odpro in Samuel vstopi.

»Ali je res, oče, da moram jutri zopet potoovati, kakor mi je zdajle povedal knjigovodja?« povprašuje Samuel neprijetno iznenaden.

»Res, res,« pritrdi starec. »In kakor sem izračunal, te ne bo dva meseca. Opravila to zahtevajo.«

Samuel ga začuden pogleda. Škilave oči starca Karpelesa pa so se obračale na vse strani. Samuel ga razume in se takoj pomiri. Nato sedejo k mizi in sluga streže z jedili.

Nekaj časa je vse tiho po sobi. Čuje se samo ropot krožnikov, nožev in vilic. Samuel in Arabela se komaj dotikata jedil, dočim jih použiva Karpeles z največjim tekom. Karpelesovka pa opazuje vsak košček, preden ga nese k ustom, in neprestano godrnja nad kuharico, ki ji obeda baje ni napravila po njenem okusu.

»Zakaj ste tako tihi, otroci moji,« začne veselo Karpeles in dregne pod mizo ob sinovo nogo v znamenje, naj kaj govori. »Saj ne bo ločitev večna, temveč le začasna.«

Samuel zmučen pogleda najprej očeta, kakor da se hoče s tem pogledom ohrabriti, potem pa se ozre na Arabelo in reče naposled bojazljivo:

»Ali res, Arabela? Smem li upati, da se mi, ko se povrnem, izpolni že dolgo gojena želja, da te bom smel imenovati svojo?«

Beseda je bila izrečena. Samuel umolkne ter čaka skoro brez sape odgovora. Karpelesovka začne nekoliko hitreje jesti, Karpeles pa od samega veselja, da je sin vendar enkrat izustil usodepolno besedo, ne more več mirno sedeti in gleda na uro, popravlja si lasuljo, natoči vina ter zre z nepopisno mehkobo na Arabelo. Toda Arabela molči in mirno lupi hruško, Karpeles pa dvigne naposled kozarec vina, vstane in reče:

»Ali smem čestitati novima zaročencema?«

»Arabela,« zakliče Samuel že nevoljen, ker ga draži njen molk, »ali nočeš izpolniti moje in roditeljev iskrene želje?«

Arabela maje z rameni, upre vanj svoje zelenkaste oči, iz katerih se neizmerna srpost usuje na Samuela, ter reče počasi:

»Ali je toliko potreben ta zakon?«

»Arabela,« odvrne Samuel ognjeno, »jaz ljubim —«

»Moj denar, to vem,« mu Arabela s silo pretrga besedo in glas ji nekoliko trepeče.

»Ali, otroci moji,« pristavi stari žid veselo, »vidva mi postajata mehka. V devetnajstem stoletju živimo in vidva govorita o idealni ljubezni! Ba, to je stvar za romane in ne za praktično življenje. Kajne, draga Arabela, da si ti od danes naprej Samuelova nevesta?«

»Da, sem,« je bil zdaj odločen Arabelin odgovor. »Toda želim, da se ta poroka ne izvrši pred letom dni.«

Ko Arabela to izreče, se ji Samuel približa, da bi ji izkazal svoje veselje.

»Pusti to!« odurno odvrne gospica in se ga brani. »Lahko sva prijatelja tudi brez tega.« Rekši mu poda roko v znamenje, da mu ni neprijazna.

Samuel hitro seže po nji in jo poljubi, med tem pa zašepeče: »Tedaj v enem letu, Arabela?«

»Čemu bi ponavljala?« odgovori deklica s svaščim glasom. »Ako boš čez leto dni še istih misli, me spomni dane besede.«

Razžaljen se odmakne Samuel, Arabela pa takoj zapusti sobo.

Stari žid si vesel mane roki in vzklikne:

»Čast, hvala in zahvala tebi, o Bog, ki ne zapuščaš tega, ki ti zvesto služi! Dobro si se vedel, Samuel,« dostavi proti sinu. »Sreča in milost božja naj te spremljata povsod, moj sin, ker si očetu odvalil kamen od srca. In tebi, Rebeka, tebi ne

preti več revščina; naša hiša stoji zopet na trdni podlagi.«

Karpelesovka prikimava, a ne more prav deliti moževega veselja. Samuel pa se vede, kakor da ni čul očetovih besed, ter čemerno zre predse.

MAČEHA.

(Odlomek.)

Bila je ura, ko si petelin izbira svoje prenočišče. Zadnji odmevi večernega zvonjenja so se izgubljali v čistem, prijetnem zraku, ki je po polurnem gostem dežku sledil soparici vročega dne o kresovem. Polži so se počasi vlačili iz svojih hišic in lazili po mehki, mokrotni zemlji. Cela truma mušic in komarjev je plesala po zraku, posamezne kresnice so svetile s svojimi bleščečimi telesci.

Pred velikim, še jako dobro ohranjenim župniščem v vasi N., ki je postavljeno na prijaznem griču in poleg katerega na desni ponosno gleda v dolino župnijska cerkev, na levi pa stoji enonadstropna lična kaplanija, se je tisti čas skrbno ozirala v daljavo priletna ženska. Njeno rdeče, od ognja ožgano lice in beli široki predpasnik, ki ji je pokrival skoro vso obleko, kažeta na prvi pogled njen stan. Bila je Katra, župniška kuharica.

Mimo nje peljejo ravno voz sena in Katra pravi vozniku: »Martin, ali ste menda kaj srečali gospoda dekana?«

»Ne, nisem jih srečal, Katra. Kam so pa neki šli? Ali so se menda zopet enkrat peljali v mesto?«

Toda Katra mu ne da odgovora, temveč gre naproti gospodoma, ki sta se prišedši iz kaplanije napotila v župnišče.

»Ni jih še,« ogovori ju Katra vsa v skrbah. »Kaj menite, gospod vikar,« vpraša starejšega izmed njiju, »kaj neki zadržuje danes v mestu gospoda dekana, da jih ni tako dolgo? V teh osemnajstih letih, kar služim pri njih, se je zgodelo samo enkrat, da se niso vrnili o pravem času. To pa je bilo tedaj, ko so pokopali rajnega škofa Hilarija, Bog jim daj nebesa! Prejinslej so vselej točno ob sedmih priropotali z vozom v župnišče, danes pa je že davno osma ura proč, pa jih vendar še ni.«

»Ne vznemirjajte se, Katra!« jo tolaži gospod vikar. »Gospodu dekanu se vendar ni, upam, pripetilo nič hudega. Ali kadar človek obišče bolnika in je ta bolnik njegov brat, takrat se mu prav lahko zgodi, da se zamudi pri njegovi postelji dalje časa, kakor je bil namenjen.«

»Jaz bi nič ne dejala,« pravi zdaj Katra že nekoliko potolažena, »ko bi se le bržole tako neusmiljeno ne sušile. Nocoj pa že ne bodo imeli kaj jesti na njih.« —

»Kolega, greste z menoj k studenčku pit kozarček vode? Med tem ravno pridejo gospod dekan,« povabi vikar mlajšega tovariša, ki je nosil pod pazduho debel brevir.

Kaplan pogleda v zrak, kakor da bi od zgoraj izvedel, kaj naj stori, potem pa pravi: »Imel bi še nekaj domoliti; oprostite!«

»Kakor vam je drago,« odgovori vljudno vikar, obrne se na levo in igrajoč se z vejico, ki jo je utrgal, se napoti k omenjenemu studenčku.

A kmalu začuje za seboj klicati: »Domine vikar, počakajte, jaz grem tudi z vami.«

Vikar se obrne in zagleda kaplana, ki hiti za njim.

»Ali ste se premislili?« ga začuden vpraša vikar.

Kaplan nekaj odmrmra, potem pa oba korakata po stezici, ki vodi k studenčku. —

Četrť ure pozneje je slekel dekan v svoji sobi površno suknjo, sezul čevlje, med tem ko je Katra obesila njegov klobuk in prislonila palico ter tožila: »Juhe že skoro nič ni v piskru, rezanci pa so postali tako gosti in močnati, da si jih ne upam prinesiti na mizo. In kakšne so postale šele bržole!«

Dekan spravi v miznico zavitek pisem, ki jih je prinesel iz mesta, in pristavi zamišljeno: »Zamudil sem nekoliko večerjo. Ni bilo drugače mogoče.«

Katro je razžalilo, da govori dekan tako maločutno o pokvarjeni večerji, in pravi še precej nevoljna: »Nekoliko ste zamudili, pravite? Za celo uro in še deset minut povrhu ste jo zamudili, ne več ne manj.«

Toda dekan se ne zmeni za njeno tugovanje, temveč mirno ukaže: »Pojdite klicat gospoda kaplana!«

»No, tema dvema bo že tudi godel želodec,« godrnja Katra; »že dvakrat sta bila tu.«

Hoče oditi, a vrata se odpro in kaplana vstopita.

»Ali se vam je pripetilo kaj neprijetnega, gospod dekan?« vprašuje skrbno vikar.

»Nič, hvala! Kakor vidite, sem prišel zdrav nazaj. Toda večerja že čaka. Oremus!«

Pokrižal se je in opravil kratko molitev. Kaplana storita enako. Katra gleda dvoumno dekana, potem pa vikarja, kakor bi hotela reči: »A vendar se je moralo nekaj pripetiti« — ter gre tiho po večerjo. —

Za dve minuti je vladala tišina v sobi. Čul se je samo enakomerni tiktak stare ure na steni. Ko postavi Katra z žalostnim obrazom na mizo posušeno večerjo, hoče nekaj vprašati, ali dekan ji reče tedaj s prijaznim, a zapovedujočim glasom:

»Katra, čas je, da nas zapustite!«

Katri zastane beseda v grlu. Prestrašena in začudena obenem pogleda najprej dekana, potem pa gospoda kaplana. A ker si je vikar ravno nalival kupico, kaplan pa si rezal kruha, ni nihče videl njenega čemernege obraza in obotavlja se zapusti Katra sobo.

Večerja se je tiho izvršila. Poznalo se je, da teži dekana neka skrb. A kaplana si nista upala nadlegovati ga z vprašanji, ker sta bila spoznala

že na prvi pogled, da je dekan nocoj slabe volje. Vendar pa je vikar, vljuden in razumen človek, izprevidel, da je treba pretrgati ta neprijetni molk.

»Gospod dekan,« začne zdaj vikar; »stari Matija s hriba želi, da bi se v soboto brala sv. maša za njegovo rajnko hčer. Mlinarica pa —«

»Pustite to,« odvrne nestrpljivo dekan; »kar vi storite, je vse prav, jaz — so li že spet odprta neka vrata ali kje kako okno? Tu je preprih, da bi človeka zvrnil!« se dekan nenadoma huduje.

Vikar vstane, gre najprej poizkušat, ali so okna dobro zaprta, potem pa k vratom. Vrata so bila za prst na široko odprta in vikarju se je zdelo, da vidi v mraku v prednji sobi osebo, ki je imela Katrino velikost in širokost.

„Radovedna je ubožica,“ si misli vikar in zapre vrata. „Skrbi jo, kje so se dekan mudili tako dolgo.“

»Hvala vam,« reče dekan pomirjen. »A trganje po udih se mi ponavlja ob najmanjšem preprihu.«

Izpil je nekaj vina in, položivši kupico na mizo, dejal: »Danes sem slabe volje; oprostita!«

Umolkne in zamišljen gleda v kupico.

»Kadar pride človek do svojega sedeminšestdesetega leta,« nadaljuje zdaj počasi, »se mu zdi marsikaj nerazumljivo in postaja nevoljen za to, kar bi ga morda ne bilo čisto nič iznenadilo pred tridesetimi leti. Vprašam vaju, gospoda, kakšen vtis bi vama napravila novost, da se hoče šestdesetleten starec na smrtni postelji poročiti z devetindvajsetletno odgojiteljico svoje hčere, ne da bi bila med njima kakšna posebna zveza?«

In čakajoč odgovora je radovedno pogledoval zdaj vikarja, zdaj kaplana.

Kaplan je zardel, vikarja pa je skoro posilil smeh, a vendar je ostal resen ter, ogledujoč si nohte na prstih svoje bele, polne roke, reče: »Težko je odgovoriti na to vprašanje, preden se ne poznajo okoliščine, ki silijo bolnika k temu koraku; kajti v sili se stori marsikaj. Sicer pa bi bil tak zakon vendar čuden in nenavaden.«

Videti je bilo, da je postalo dekanu sedaj laže pri srcu; povedal je bil že del skrivnosti, ki ga je težila. Ni gledal več tako resno kot poprej in beseda mu je tekla bolj gladko.

»Kakor je vama znano,« prične zopet, »sem se peljal danes obiskat svojega brata inspektorja, ki že več ko deset let trpi za srčno boleznijo. Pozval me je pismeno, češ, da hoče z menoj nekaj važnega govoriti. Že takoj na stopnicah srečam zdravnika, ki mi je zagotavljal, da je inspektorju dano le malo dni življenja. Vznemirjen se podvizam v stanovanje. Doma sem našel samo kuharico. Moja nečakinja Elza je bila s svojo vzgojiteljico z doma. Takoj vstopim v bratovo sobo. Brat me prijazno pozdravi, odpošlje strežnico ter mi potem na moje vprašanje, kako se počuti, skoro pol ure pripoveduje o svoji bolezni, o raznih zdravilih, ki jih uživa, o prebitih nočeh, o naduhi, ki ga davi itd. Naposled pa vendarle pristavim: »Dal si me poklicati, Filip, kaj je tvoja želja?«

Filip je gladil z roko plahto na svoji postelji in dejal: »Vidiš, Grega, čutim, da moram v kratkem umreti, dasi me hočete zdravnik, Elza, njena odgojiteljica Evfemija in najbrž zdaj tudi ti zagotoviti, da še ni take sile.«

»Kakor je božja volja, Filip,« sem dejal. »Danes ti, jutri jaz, vsi moramo enkrat s tega sveta, kjer smo le popotniki v našo pravo, stalno domačijo.«

»Ti lahko tako govoriš,« odgovori mi brat nekoliko razdražen, »ki po svoji smrti ne pustiš za seboj drugega kakor blag spomin v srcih svojih faranov. A jaz pustim živahno, trmasto sedemnajstletno hčer. Kdo jo bo čuval, kdo vodil v njenih najnevarnejših letih?«

»Filip, Filip,« ga prosim, »ali tako malo zaupaš v božjo previdnost? Ona mogočna roka, ki ji očeta vzame, ji tudi nadomesti očeta.«

A brat ni bil zadovoljen z mojim modrovanjem. Nekaj časa je majal z glavo, potem pa me skoro bojazljivo prijel za roko in dejal z negotovim glasom: »Kako mirno bi umrl, ko bi vedel, da bo živela moja Elza odslej pod tvojim varstvom. Grega, vzemi jo k sebi kot hčer!«

Za trenutek sem se zamislil, potem pa odkritosrčno dejal: »Ljubi Filip, kolikor bi tudi rad bil tvoj namestnik, kadar te vsemogočni Bog pokliče k sebi, to ne more biti. Jaz — sedemindesetleten, bolehen, čemeran starec in pa sedemnajstletna deklica, kakor praviš sam, živahna, trmasta. Pač si hočem marljivo dopisovati s tvojo

hčerjo, nadzorovati jo iz daleka, dajati ji dobre svete in nauke; tudi sama naj me večkrat obišče, vse sem pripravljen storiti zanjo, karkoli je v mojih močeh, saj je moja nečakinja. A da bi se ona za vselej preselila v župnišče, ne Filip, to nikakor ne gre.«

Dekan poneha in si z ruto obriše mokro čelo. Videlo se mu je, kako še zdaj trpi pod vtisi dokazovanja in da je prisiljen odrekati bratu poslednjo prošnjo.

Vikar je z zanimanjem poslušal dekanovo pripovedovanje, kaplan pa je gledal predse in premišljeval o stvari.

»In vesta, kaj je inspektor sklenil, ko je videl, da mu odbijam njegovo prošnjo?« nadaljuje dekan in čelo se mu zgrbanči.

Kaplana ga radovedno pogledata.

»Poročiti se hoče z odgojiteljico svoje hčere, katero edino Elza za očetom spoštuje, češ, da bo Elza potem imela mater, ki se bo z ljubeznijo brigala zanjo.«

»Ko sem to čul, sem menil, da me kap zadene. V skrbeh sem pogledal brata. Mislil sem, da ni več pri pameti. A njegove oči so me gledale tako slovesno resno, da sem bil kmalu prepričan, da ne blodi.«

»Kaj me opazuješ tako čudno, Grega?« je rekel inspektor zbadljivo. »Ne boj se za moj razum! Ali res misliš, da bi bila usoda gospodične Evfemije tako pomilovanja vredna, ako privoli v ta zakon? Jaz skoro umrjem. Gospodična Evfe-

mija je sama na svetu. Elzo ljubi čez vse. Toda kdo more vedeti, ali jo bo hotela Elza ob svojih brezkončnih trmah imeti pri sebi tudi po moji smrti? Gospodična Evfemija bo pa zato, ker bo nosila moje ime, vse svoje življenje uživala lepo penzijo. A zato ji naložim dolžnost, da tudi za naprej kakor doslej ljubi mojo Elzo in ji je v vsem dobra in skrbna mati. In kolikor gospodično Evfemijo poznam, bo tudi taka. Elza ima lepo imetje po materi in obedve skupaj imata ptem lahko najsrečnejše življenje.« —

»Proti temu nisem zinil besede več. Vprašal sem ga samo, ali vesta Elza in gospodična Evfemija o njegovem sklepu. Odgovoril mi je, da ne, pa da sme upati, da bosta obedve z njim zadovoljni. Nazadnje me je prosil, naj se povrnem jutri k njemu, in ako gospodična Evfemija v to privoli, da hitro blagoslovim njegovo zvezo z njo, preden ne bo prepozno.

Ker bi bila, kakor sem se prepričal, zastonj vsaka beseda, da bi ga spravil od njegovega čudnega sklepa, sem mu obetal, da pridem jutri gotovo, ker mu nisem hotel odrekati poslednje prošnje.

Ko sem zapustil brata, sem hitel opravljat druga svoja opravila, da se ne bi prepozno vrnil domov. A kakor mi je Katra izračunila, sem vendar zamudil večerjo za celo uro in deset minut,« je končal dekan. »Še enkrat: ne zamerita mi, gospoda!«

Vikar in kaplan sta se branila proti temu, da bi mu bila kaj zamerila.

In zopet so molili ter se v medsebojnih voščilih 'lahko noč' razšli.

II.

»Nehal je trpeti. Čast njegovemu spominu!« je slovesno rekel zdravnik ter rahlo položil na posteljo roko mrtvega inspektorja, na kateri je štel zadnje slabotne udarce že onemogle žile.

Dekan, ki je sedel pri bratovem vzglavju, izpusti knjigo, iz katere je umirajočemu molil zadnje molitve, resnobno ginjen pogleda prijazno lice pokojnega brata, potem pa ga poškropi z bla goslovljeno vodo.

Pri posteljnem vznožju sta stali dve ženski, Elza in Evfemija, ter zrli z neko vznemirjenostjo v umirajočega. Ko je zdravnik oznanil inspektorjevo smrt, se Evfemija približa mrliču, prime nekoliko boječe njegovo še gorko roko ter jo spoštljivo nese k ustom. Potem hoče oditi, a ko se ozre na pokojnikovo lice, ki je še nosilo znamenje zadovoljnosti, se ji nehote obotavlja noga, silno obledi in, drgetajoč po vsem telesu, poljubi mrliča na lice. Potem si z rokama pokrije obraz in odide iz sobe.

Prišedši v drugo sobo, dene roko na srce in vzdihne: »Bog, kako bridek je bil ta ženitovanjski poljub! Ali bi bila kdaj mislila, da bom šest ur po svoji poroki že vdova? — O Arnold, Arnold!

kje si zdaj? — Zakaj si me zapustil?« — A naenkrat se zgane, kakor da bi se prestrašila svojega govorjenja. Z roko si drži čelo in govori polglasno: »Kako sem prišla zdaj v tem prevažnem — žalostnem trenutku na to misel? — Menila sem, da sem že davno za vselej pokopala žalne spomine svoje mladosti, a zdaj so se nenadoma v meni zbudili tako, da še bolj vznemirjajo mojo danes že dovolj razdraženo dušo. Proč z njimi! Moliti hočem in moram za svojega dobrotnika, za blagega gospoda inspektorja, pokojnega svojega — soproga.« In obrisala si je solze, ki so ji močile lice ter se spustila na koleni.

Med tem je Elza še vedno gledala očetu v obraz. Ko je za Evfemijo tudi zdravnik zapustil sobo in se dekan zopet zamaknil v molitveno knjigo, se z negotovimi koraki približa očetovemu vzglavju, zatisne eno njegovih oces, iz katerega je tako čudno sevala mrtva zenica, potem pa deje polglasno: »Vedno si bil dober z menoj, oče! Zdaj, ko sem te izgubila, spoznam šele, kaj si mi bil. Koliko skrbi in sitnosti sem ti delala v življenju, kako te mučila s svojimi trmami. Odpusti mi! — A ti si bil pri vsem tem vedno skrben oče,« je nadaljevala s suhim očesom, a vendar ji je bilo videti, da globoko trpi, — »skrben zame do zadnjega hipa svojega življenja, ko si mi izbral svojega namestnika v gospodični Evfemiji. Hvala ti, oče, hvala!«

Tudi ona se je sklonila nad mrliča in mu poljubila lice. Toda hitro zopet privzdigne glavo in

šepeta z néko grozo: »Gorje, kako je že mrzel, in če pomislimo, da je vsakemu človeku namenjena ista usoda!« Zgrozi se in hitro zapusti sobo. —

Dva dni pozneje so izročili inspektorjevo truplo zemlji.

Dekan, ki je ves ta čas ostal v mestu, da priredi bratov pogreb, se je zdaj podvzival domov.

Najprej se poslovil od mlade vdove.

»Ljuba Evfemija,« poreče, »moje dolžnosti me kličejo domov. Grem, a zapuščam vam svoj blagoslov in zagotovilo mojega visokega spoštovanja. Veliko žrtev ste storili, ko ste olajšali smrt mojemu pokojnemu bratu; a še večje so dolžnosti, ki vas čakajo. Ali se čutite dovolj pogumno, da jih radovoljno izpolnujete, ljuba Evfemija?« je rekel mehko ter jo nežno prijel za roko.

Evfemija dvigne svoj otožni pogled k dekanu in rahlo zardevši odgovori: »Elzo ljubim; čutim, da mi ne bo zanjo nobena skrb pretežavna, nobena dolžnost pregrenka. Elza mi je bila tudi do sedaj vedno vdana. Ali mislite, gospod dekan,« in pogledala ga je skoro bojazljivo, »da me bo Elza odslej manj ljubila, ker sem,« nagnila je glavo, da prikrije nekoliko dekanu močno rdečico, ki jo je naenkrat oblila, in po kratkem molku hitro in bolj tiho dostavila, »ker sem ji postala mačeha?«

»Ako vas je cenila,« reče dekan resno, »ko ste ji bili samo odgojiteljica, vas bo cenila odslej

tem bolj, ko vam jo je zaupal umirajoči oče ter vam jo pridružil s sveto vezjo.«

»Hvala, gospod dekan,« odvrne Evfemija potolažena; »vaše besede mi dobro denejo. Že dva dni me vznemirja misel, da bi me utegnila Elza zanaprej manj ljubiti, kakor me je do sedaj. Ime mačeha doni tako trdo, podvrženo je tolikim predsodkom, da le redkokdaj najde spoštovanja in ljubezni, kdor je izvoljen od usode, da ga ima.«

Evfemija umolkne in zamišljeno gleda v tla. Dekan pa jo je pomilovalno pogledaval. Takoj se je namreč zamislil na besede rajnega brata, s katerimi je opisal svojo hčer, da je živahna, trmasta, pretirana deklica.

»Ali je morebiti Elzin značaj tak, da vam daje povod za tako temne misli?« reče dekan skrbno in gladko njegovo čelo se nagrbanči.

Evfemija ga iznenadena pogleda. »O ne,« reče tiho, »Elza ima dobro srce, medve se popolnoma razumeva v mislih, toda —«

A dekanovemu bistremu očesu ni ušla zadrega, s katero je Evfemija to povedala. »To je,« seže ji hitro s prijaznostjo v besedo, »vaše srce je dobro in zato tudi blagodušno prezirate temne strani v Elzinem značaju. Reklo se mi je, da je Elza trmasta in pretirana. Dva velika madeža dekliškemu značaju!«

»Mlada je in živahna, to so njene slabosti, ako se to sploh sme imenovati slabost,« reče Evfemija in toliko, da se ji ne osolze mile oči, ko začuje tako ostro sodbo o svoji ljubljenci.

»Elzi čestitam, da ima tako mačeho,« pravi dekan ginjen, poudarjajoč besedo mačeha. »Bog vam povrni vašo ljubezen do moje nečakinje. Kje je Elza? Tudi od nje se moram še posloviti. Bog z vami!« in poda Evfemiji roko v pozdrav in slovo.

»Elza je v svoji sobi in nekaj piše,« pravi Evfemija in se skloni na roko ter jo spoštljivo poljubi, še preden ji utegne dekan to zabraniti.

Dekan se poda v Elzino sobo. Elza je sedela pri pisalni mizi in marljivo pisala. Ko stopi dekan v sobo, iznenadena hitro vstane in gre dekanu naproti z besedami: »Vi ste, striček? To je lepo, da vas še enkrat vidim, preden odidete. Prosim, blagovolite sesti,« in primakne mu mehek naslonjač.

Elza je bila od onih deklic, ki se ne morejo imenovati lepe in vendar nimajo na sebi ničesar, o čemer bi se moglo trditi, da je grdo. Srednja velikost, rasti primerna širokost, kot iskre žive, divje oči, majhen nos, čisto malo privihan, ki je lasten samovoljnim značajem, nizko čelo, črni lasje in obrvi ter bledorjavkast obraz.

Njena govorica je bila vselej živahna, a pri tem se je znala ljubeznivo kretati. Smejala se je rada in poredno; a njen čisto doneči glas je blagodejno vplival na poslušalca. Oblačila se je okusno in je bila v vsem mamljiva prikazen.

Dekan sede in ginjen pogleda Elzo, ki je zamišljena stala pred njim. Njena črna obleka in njeno nekoliko blede lice, ki je imelo še znamenje

prelitih solz, so ga živo spominjali, da ima pred seboj siroto. Dasi si je dekan prizadeval, da ostane njej nasproti miren, vendar ni mogel zatisniti solze, ki se mu je pri tem nenadoma prikazala v očeh.

»Ljuba nečakinja,« začne z negotovim glasom, »vsemogočnemu je prijalo, da je poklical k sebi tvojega dobrega očeta. A vendar nisi ostala sirota, kajti blaga Evfemija, ki ti je bila dozdej največja prijateljica, ti bo odslej naprej dobra in skrbna mati. In to je ravno, kar zmanjšuje tvojo nesrečo. Kakor pa si bila Evfemiji vdana dozdej, ostani ji tudi za naprej in bodi ji v vsem ubogljiva in Bog te potem tudi ne pozabi.«

Vstane in poda Elzi roko, ki mu jo poljubi, in dostavi: »Glej, da me prav kmalu obiščeš z materjo!«

Elza zardi. Dekan je bil prvi, ki ji je imenoval Evfemijo mater. V teh dveh dneh, kar so imeli v hiši mrliča, je bila Elza preveč obložena z žalnimi čustvi in s pripravo svoje žalne obleke, da bi mogla misliti še na to, da se bo odslej spodobilo klicati nekdanjo odgojiteljico z imenom mati. Dekan jo je zdaj nenadoma spomnil na to.

»Z materjo?« pravi Elza v zadregi in obriše hitro s prtičem od črnila zamazani prst. »Ali ste kdaj čuli, gospod stric, da bi imela sedemnajstletna devojka devetindvajsetletno mater?« Ko to izreče, jo naenkrat zapusti prejšnja otožnost, pogleda dekana in nekoliko poredno premaguje posmeh.

A dekanu se je videlo, da mu ni po volji njen šaljivi odgovor. Popravi si očala in ji z resnim pogledom reče: »Vendar pa je zdaj po očetovi volji Evfemija tvoja mati, naj ima še tako malo let! Bodi zadovoljna, da ti je Bog izbral tako blago ženo, da prevzame materino skrb do tebe.«

»Ljubi stric,« odgovori Elza pol resno, pol šaljivo, »ne delajte vendar tako resnega obraza! Saj sem Bogu gotovo hvaležna, da mi že deset let daruje Evfemijino ljubezen. Če ljubim koga na svetu, odkar sem izgubila očeta, je gotovo ona, katero ljubim. Da bi jo pa odslej naprej imenovala mater, ki sem jo polnih deset let klicala gospodično Evfemijo, upam, da tudi sama ne bo zahtevala kaj tako čudnega od mene.«

»Za Boga, kako pa jo meniš potem klicati?« vzklikne dekan neprijetno iznenaden.

»Kako neki?« pravi Elza nekoliko porogljivo; »čisto kratko: Evfemija. Prejšnje ime gospodična pa izpustim in s tem ji dokažem dovolj, da vem, da je sedaj gospa vdova.«

»Elza, Elza,« reče vznemirjen dekan, »ljubi in spoštuj Evfemijo, ker je tega vredna in to v prav obilni meri! Nikdar ne pozabi, da ti je prvič naložil to dolžnost tvoj umirajoči oče, in drugič, da zahteva od tebe hvaležnost, da si iskreno vdana Evfemiji, ker ti že deset let nadomestuje mater in ti jo bo, dokler bo živela.«

»Kdo pravi, da je ne spoštujem?« reče Elza nevoljna. »Spoštovala sem jo prej, ko sem ji rekala gospodična Evfemija, in spoštovala jo bom

odslej, ko jo bom zvala samo po imenu Evfemija. Pridevek mati bi pač nič ne vplival na moje čustvovanje.« In tako govoreč je zopet brisala prst, na katerem je bila še senca črnila.

»Bog te čuvaj, Elza,« reče zdaj hitro dekan, »meni se mudi. Vedi, da grem prav pobit odtod in obžalujem, da je Bog prehitro poklical k sebi tvojega očeta.«

»Zbogom, stric, srečen pot!« pravi Elza, lahko se poklonivši, ter dela čemeran obraz. »Prav kmalu vas obiščeva Evfemija in jaz.« In ko dekan odide, sede zopet k mizici in, namakaje pero v črnilo, da bi nadaljevala zaostalo pisanje, reče polglasno: »Ubogi stric, kako je neveden! Je pač star in živi na kmetih, ni mu tedaj zameriti, ako ne ve, kako se mora vesti v takih slučajih mestna gospodična.«

DORA.

(Odlomek.)

»Štiri bo kmalu,« se oglasi oče; »menim, da bo Lojz vsak čas tu.«

»Naj bo! Ne grem mu naproti,« odgovorim svojeglavno, jezna na brata, da ni prišel že prej-
šnji večer.

»Bomo videli,« porečejo oče bolj zase in se nasmehnejo. Potem obadva molčiva. Oče začnejo hoditi z rokami na hrbtu gor in dol po sobi. Mrak je nastajal; skoro nisem več videla čitati. A vseeno gledam v časopis, da ne bi videla brata, ko

bo prihajal po cesti. Srce pa mi je bilo med tem vedno močnejše.

»Dorica,« pokličejo oče nenadoma in se ustavijo sredi sobe; »poglej skozi okno!«

Jaz ubogam. V tem trenutku pa mi uide iz ust radostni »Ah!« — Lojz, moj Lojz je korakal po cesti, v dolgi zimski suknji, s paličico v roki in za pol brača večji, kakor je bil pred poldrugim letom. Vsaj meni se je tako zdel.

Koj letim iz sobe, odprem in zaloputnem dveri za seboj, vedno kriče: »Lojz gre! Lojz gre!«

Brž ko se ugledava, zakličeva oba obenem: »Lojz! — Dorica!«, a koj potem me že držijo njegove močne roke v presrčnem objemu.

»Le čakaj, Lojz, porednež, saj te nimam nič rada, četudi te zdaj objemam,« rečem med smehom in jokom. »Srce te bolj vleče v Šentvid kakor domov.« A ko tako govorim, stopam na prste, da bi mu mogla deti roke okrog vratu. — Potem greva za roke se drže v hišo. — »Žejen in lačen si gotovo,« reče Gerca, ko naju vidi vstopiti. »Boš pa koj nekaj ugriznil in si poplaknil grlo, da bo jezik potem laže tekel. Saj imaš kaj pripovedovati, kajne?« — In hitela je pokrivat mizo.

»Nič nisem kaj posebno lačen in žejen,« odgovori Lojz dobre volje; »Šentvidski gospod župnik so mi vse predobro postregli.«

Jaz sem pri vratih prežala na kako priliko, da bi neopažena zbežala se preobleč; sram me je bilo svoje revne obleke.

»Pojdi sem k lučil« nadaljuje brat in me prime za roko. »Moram pogledati, ali si se kaj izpreme-
nila v tem poldrugem letu, kar me ni bilo doma.
— Kako to, Dorica, saj nisi nič zrasla,« pristavi
poredno, potem pa me ogleduje od nog do glave.

»Da se ti vidim majhna, je kriva moja kratka
obleka,« se branim. »Ali ko bi bil prišel zjutraj,
Lojz, takrat sem bila pač večja in — lepa,« pri-
stavim bolj tiho in močno zardim.

»Kaj, ali znaš tudi čarati?« se smeje brat.
»Zjutraj, praviš, da si bila velika in lepa, zvečer
si pa naenkrat —«

»Grda,« hitro pristavim osramočena. »Ali ne
čuješ, da je vsega kriva obleka?«

Brat me začuden pogleda. Potem pa se smeje
iz vsega srca, da odmeva njegov glas po sobici. —
»Zdaj te razumem, Dorica. Huda si bila, ker nisem
prišel naravnost domov. Zato si se mi hotela ma-
ščevati s tem, da si oblekla svojo najgršo obleko.
Sem li uganil, Dorica?«

V zadregi molčim.

»Kakor vidim, res nisi nič napredovala v tem
poldrugem letu, Dorica,« povzame Lojz zopet
besedo in se sili, da bi bil resen. »Ostala si
majhna —«

»Ti pa si postal med tem večji ko največji
gaber v gozdu,« mu veselo sežem v besedo.

»A tudi pridna in dobra je ostala kakor ne-
kdaj,« pristavi s poudarkom Gerca, ki je med tem
prinašala vsakovrstne jedi na mizo. Vedno se je
potegovala zame dobra ženka. Če je kdo videl in

grajal na meni kakšno grdo lastnost, je koj našla zato dve dobri.

»Lojz, na tvoje zdravje!« se oglase zdaj oče in povzdignejo kupico vina. S srčnim nasmehom krog ust so hodili ves čas gor in dol po sobi in naju opazovali z neizmerno ljubeznijo.

Lojz trkne z očetom. Vsi potem sedemo k mizi. Med večerjo govorita oče in Lojz o pouku, o profesorjih in drugih šolskih stvareh. Sama jem le malo; ne morem se dovolj nagledati Lojza. Zdaj opazujem, da ima jako fino črno suknjo, zdaj, da ima lepo skrobljeno srajco, zdaj, da je njegova ovratnica svilena. »Lojz,« ga vprašam radovedno, »odkod pa dobivaš toliko denarja, da si nakupuješ tako lepih reči? Oblečen si boljše kakor naš nadučitelj.«

»Ali ti tako ugajam?« odvrne brat z nekim dopadajenjem. — »Glej, skoro bi bil na nekaj pozabil,« reče nenadoma in se lahno udari po čelu. — »Gerca, daj sem mojo potno torbo! Tako. Zdaj boš videla, Dorica, da tvoj brat ni sebičnež, da je mislil tudi na tebe.«

Debelo pogledam, ko vzame Lojz več zavitev iz potne torbe. »Lojz, ti se z menoj šališ,« zakličem potem, ko položi pred mene majhno molitveno knjižico v višnjevem žametu in s srebrno zaponko ter pristavi: »To imaš za spomin na mene, Dorica. Pa moli zame vselej, ko vzameš to knjigo v cerkev!«

»Da bi bila zame ta krasna knjiga?« rečem neverno, a vendar prijetno iznenadena. Med tem

pa si hitro obrišem roke in jo z dvema prstoma rahlo odprem.

»Oče, vi dobite tudi nekaj malega,« nadaljuje brat in poda očetu dolgo, lepo pipo iz višnjevega lesa.

»Gerca, na tebe tudi nisem pozabil,« se vnovič oglasi Lojz ter ji dene okoli vrata volneno ruto.

»Jojmene! Jaz tudi nekaj dobim?« se začudi Gerca in njena velika usta se široma nategujejo v presrčen nasmeh. »Ne, Lojz, tako lepe in fine rute pa še nisem imela, odkar živim. Zdaj, ko sem stara, siva in imam nagubančeno lice, je pa tudi nisem več vredna.«

»Pač, pač, vredna si je,« pristavim hitro. »Prav si storil, Lojz, da tudi na Gerco nisi pozabil.«

Naenkrat se Gerčin tako veseli obraz zatemni: »Lojz,« reče žalostno, »Bog zna, kolikokrat si nisi privoščil večerje, da bi kupil te lepe reči.«

»Kaj, da ne bi bil Lojz večerjal zavoljo teh darov?« rečem prestrašena in z neko grozo pomaknem knjižico v stran. »Lojz, ali si stradal, zavoljo nas stradal, da bi se mi veselili?«

»Poglej me v lice, Dorica,« se smeje brat. »Ali se ti zdim kakor človek, ki je sestradan?« Med temi besedami primakne svoj polni obraz k mojemu in napihuje lice, da bi bilo videti debelejšje.

Ko to vidim, se zakrohočem, med tem pa mi že vise solze na trepalnicah. Lahko ga udarim po

napihnjenem licu in rečem vesela: »Kaj še, tako si okrogel kakor piruh.«

Oče ginjeno gledajo na naju ter si z mezincem utrinjajo solze v očesu.

»Vidiš, Dorica,« začne pripovedovati Lojz, »letos sem dobil v pouk jako bogatega fantička in tako zaslužim več, kakor so moje potrebe.«

Tisti večer smo še dolgo ostali pokonci. Potem ko smo prereševali vse domače novosti in nam je Lojz dolgo pripovedoval o svojem mestnem življenju, sta se začela oče in brat pogovarjati o politiki, o slovenskih poslancih in slovenski književnosti, o rečeh, o katerih nisem razumela besedice. Tiho sem sedela poleg njiju in prebirala svojo novo molitveno knjižico.

Gerca pa je čepela pri peči in molila rožni venec.

*

Drugi dan je bil drugi božični praznik. Z Lojzom sva določila, da pojdeva skupaj k velikemu opravilu. Ravno je začelo drugič vabiti k maši, ko nekdo potrka na moja vrata. Obenem pa se oglasi Lojzov glas: »Ali smem noter?«

»Ne še, počakaj še trenotek!« zakličem od znotraj.

»Le ne nališpaj se preveč,« pravi nato Lojz odzunaj. »Bolj ko mi hočeš ugajati, grša postajaš.«

»Kako si nepriljuden,« rečem trdo, odprem dveri in se hočem obrniti od njega, kakor da sem razžaljena. A en sam pogled na Lojza in koj mi smeh prežene moj namen.

Lojz mi pri vratih po vojaško salutira in dela globoke poklone.

»Ali ti ugajam?« ga vprašam veselo in se zravnjam.

»Tako, tako,« pravi Lojz z resnim obrazom. »V včerajšnji obleki si mi bila skoro bolj pogodu.«

»Ni res,« pravim užaljena. »Zdaj sem videti velika, močna, z eno besedo, v tej obleki sem cela deklina; v včerajšnji pa sem bila kakor devetleten otrok.«

»Dorica, saj si tudi še otrok,« odgovori brat prijazno in mi potrka na ramo. »Ali ne vidiš, da se šalim? — Vedno mi dozdaš ugajaš, v kateri si bodi obleki, a ne zavoljo zunanosti, temveč zavoljo svojega nepopačenega otroškega vedenja. To mi je pri tebi po volji. — Si že gotova z oblačenjem?«

»Sem,« odgovorim zamišljena in brž se napotiva v cerkev.

Ta dan je bilo še mrzleje kakor prvi božični praznik, a zato ni bilo nič megle. Nebo je bilo čisto ko ribje oko. Zvonovi so praznično vabili k božji službi, jaz pa sem tako srečna in lahko stopala poleg Lojza.

Ljudje, ki so meni v pozdrav sicer samo pomigavali z glavo, so danes pred nama spoštljivo snemali klobuke. — Kako dobro mi je to delo. Delala sem poklone na levo in desno, pri tem pa sem se ponosno ozirala na brata, kakor bi hotela reči: »Vidite, kakšen gospod je moj brat!«

Ko vstopiva, je bila cerkev že vsa razsvetljena in natlačena. Komaj sem v gneči dobila prostorček, da pokleknem na koncu klopi. Lojz pa je moral stati.

Med svetim opravilom hočem Lojza večkrat opozoriti na to in ono, a stal je poleg mene z ne navadno resnostjo ter gledal na veliki oltar, da si ga nisem upala motiti; zdelo se mi je celo, da se gibljejo njegove ustnice v tihi molitvi. Kako sem ga tedaj občudovala in cenila! Znano mi je bilo, kako neradi molijo mladeniči, kako s svojo pričujočnostjo prav pogostoma celo samo motijo pobožne ljudi.

A moj Lojz, čeravno sicer muhast in poreden, se je vedel v cerkvi vedno spodobno in zgledno. Da tudi sama ne zaostanem za svojim bratom, sem molila potem tako iskreno kakor malokedaj.

Ko greva po maši z Lojzom iz cerkve, so bile vse oči obrnjene v naju. Posebno dorasla mladina si je imela kaj šepetati o naju.

»Dorica, kdo je ona deklina v klobuku?« vpraša tiho Lojz ter me sune s komolcem. »Tako znana se mi zdi.«

»Kaj je ne poznaš?« se začudim. »Mlinarjeva Minka je.«

Brat me neverno pogleda. »Kaj praviš? Da bi bila Minka? Pa s klobukom?«

»Kaj ne veš,« rečem natihoma, da ne bi čula Minka, ki je hodila nekaj korakov pred nama, »da so jo dali mlinarjevi v mesto, da se izobražuje?

Kakor ti je prišla tudi ona zdaj domov samo na počitnice.«

Lojz se glasno usekne, da ne bi se čulo, kako se smeje v ruto. »Moj Bog, Dorica, jaz počim od smeha,« mi šepeta na uho. »In šele zdaj mi poveš to važno novost?«

»Veš, njeni starši so neki dobili na loteriji in —.« Naenkrat obmolknem. Minka, ki je hodila vedno bolj počasi, da bi jo došla, se mahoma ustavi ter se obrne proti nama.

»O, gospod Lojz, dobrodošli,« ogovarja brata in mu podaje roko v pozdrav. »Kako dolgo se že nisva videla; zdi se mi že cela večnost!«

Brat radovoljno udari v njeno roko, ki je bila vsa skrčena, ker je tičala v preozkih usnjatih rokavicah, ter odvrne poredno: »Ali si res Mlinarjeva Minka? Komaj sem te spoznal.«

Minka napravi nato kisel obraz. Zdelo se mi je, da ji ni ljubo, da jo Lojz tika kakor nekdanj.

»Ali vaju smem nekoliko spremljati?« vpraša potem.

»Tvoja družba bo mene in Dorico jako veselela,« odgovori brat prijazno. »Kajne, Dorica?«

Ljudje so se bili razšli na razne kraje, samo nekaj paglavcev je še zijalo za nami.

»Tedaj še spoznali me niste, pravite?« začne spet Minka in se z nasmehom ozre na brata. »Tudi jaz bi vas skoro ne bila poznala. Tako fino ste oblečeni, tako ponosno hodite. Seve v mestu med olikano gospodo postane človek ves drugačen kakor tu na deželi med robotimi kmeti. Poglejte

mene, leto dni je šele, kar bivam v mestu, pa sama sebe ne poznam več. Danes v cerkvi na primer sem menila, da padem od zaduhlosti v omotico, tako rahla sem postala. In ko so ljudje peli, sem menila, da mi razpoči glava. Moje čutnice ne prenašajo več kaj takega.«

»Kaj neki praviš, Minka?« se začudim pomilujoč. »Tako slaba da si? Pa v resnici nisi videti bolna. Kajne, Lojz, da ne? In ravno danes so tako lepo peli kakor že davno ne. In cerkev je tako dobro dišala po kadilu, da moja obleka še zdaj diši po njem.«

Lojz ne odgovori nič; a ustnice so mu trepetale, premagoval je posmeh.

Minka me pogleduje pomilovalno po strani in reče: »Kaj veš ti revica, kaj je lepo petje! Saj svoje žive dni še nisi čula drugega petja kakor to vriskanje v cerkvi. Jaz pa obiskujem skoro vsak drugi dan mestne godbe; to, to je nekaj za uho in srce. — Kajne, gospod Lojz?«

»Ne vem,« odvrne ta malomarno; »sam ne hodim k nobenim godbam.«

»Ne?« se začudi Minka. »Zato vas tudi nikjer ne srečavam.«

»Kakšno šolo pa obiskuješ, Minka?« hitro povpraša Lojz.

»Najvišji dekliški zavod. Tam je vse nemško, do zadnje besede nemško.«

»Mene bi bilo tam strah, ker ne bi ničesar razumela,« šepetam bolj zase.

»Ne veste?« nadaljuje Minka živahno. »Tisto lepo poslopje nasproti gledališča? — Ali hodite kaj v gledališče?« pristavi nenadoma.

»Jaz bivam v mestu, da se učim, in ne hodim v gledališče,« je hladni Lojzov odgovor.

Minka se je kazala nato razžaljeno. Nekaj časa molči in čmerno puli dlake iz svoje ročne kožuhovine.

Med tem smo prišli do mlina. Tu je bil Minkin dom.

Lojz se ustavi in reče neprijazno: »Minka, ne smeš naju spremljati dalje; vsak čas mora biti poldan.« Predobro se mu je poznalo, da mu ne godi Minkina družba.

Okoli Minkinega doma se je vil potoček, ki je spadal k mlinu. Del tega potoka je bil zamrznjen.

»Glejte, kako debel led je tu,« reče Minka spet v dobri volji in udari z nogo po ledu. »V mestu sem se vedno hodila na ribnik drsat; in vi, gospod Lojz?« — In ko je to pravila, je drsala z nogo gor in dol po ledu, da pokaže žametne čevlje.

»Ali še pomniš, Minka,« reče zdaj Lojz, kakor da ni slišal njenega vprašanja, »kako sva pred dvema letoma lovila v tem potoku žabe? Dorica nama ni hotela pomagati, ker je bila prelena, da se sezuje; tebi pa se ni bilo treba sezuvati, ker si hodila ob delavnikih vedno bosa. Več ko dvajset dobro rejenih žab sva bila nalovila; ali še kaj pomniš?« — In gledal jo je poredno.

Minka močno zardi. — »Na te otročarije sem že davno pozabila,« odvrne v zadregi in hitro skrije nogo pod krilo. — »Vi ste pa danes slabe volje, gospod Lojz,« pristavi še razžaljena.

»Zakaj pa me vičeš in mi praviš gospod?« nadaljuje Lojz z vidnim namenom, da bi jo dražil. »S tem mi vsiljuješ, da te tudi jaz vičem in kličem gospodična.«

»Ne bil bi prvi, ki bi me tako imenoval,« odvrne Minka z žarečim pogledom. »Ali mislite,« nadaljuje prevzetno, »da me kličejo v mestu Minka? Kaj šel! Frajla Mari mi pravi vsak. Minke in Mice so tam samo dekle.«

»Bojim se, ljuba sosedka, da se ne bom nikdar mogel privaditi tega naslova,« odvrne Lojz pogrljivo. »Za mene si in ostaneš pač tudi znanprej Mlinarjeva Minka, s katero sva lovila žabe. Saj mi ne zameriš, kaj?«

Minka nato zardi kakor piruh, pa menda od same jeze. »Sčasoma se človek vsega privadi,« reče srdito in se obrne od naju. »Mene vikajo boljši gospodje, kakor si ti, pa ne bi me tak fantalin!« pristavi zaničljivo, strupeno pogleda brata, potem pa zbeži v hišo.

»Lojz, kaj si storil? Nehoté si jo razžalil,« rečem s skrbnim glasom, ko sva bila sama.

»Hoté, hoté sem jo žalil,« odgovori brat s posudarkom in pospeši korake. »Kakšna popačenost, kakšna prevzetnost, kakšna samohvala tiči v tem dekletu! Brrrrr — mraz me je pretresal, ko sem jo poslušal.«

»Ali kaj češ, če je pa že tako visoko izobražena in —«

»Bog nas obvaruj njene izobraženosti!« mi seže v besedo Lojz z njemu nenavadno resnostjo. — »Kaj je neki motilo njene starše, da so jo v mesto dali v odgojo? — Pa zdaj, ko je deklina že šestnajstletna in bi jo doma najbolj potrebovali! Kako ljubezniva je bila nekdanja Minka kot preprosto dekle, a kakšna je zdaj!«

»Ali kaj je zakrivila?« povprašam nekoliko prestrašena.

»Zakrivila ni ničesar, ali — dovolj! Z eno besedo, Dorica, sveto mi moraš obljubiti, da je ne boš imela nikdar za bližnjo prijateljico. Ali mi obljubiš?«

»Obljubim ti, karkoli želiš,« odgovorim komaj slišno. Vest mi je očitala, da sem si še oni dan izposodila od Minke knjigo. Ko bi Lojz to zvedel! sem si mislila z grozo. — In sklenem, da ji vrnem knjigo brž o prvi priliki, med tem pa je še ne pogledam.

Tiha in manj vesela, kakor sva bila odšla pred dvema urama, sva prišla domov.

*

Ko stopiva v kuhinjo, nama udari naproti duh po nečem prismojenem. V kuhinji ni bilo nikogar. — »Kam je neki šla Gerca?« rečem bratu. »Tri četrti na dvanajst je že; obed bi moral biti že gotov.«

Brat pogleda v izbo. »Tudi tu ni nikogar,« po-
reče. »Kam sta zbežala oče in Gerca? — Grem

pogledat v gornjo sobo,« in odide. — Med tem pogledam na ognjišče. Prisiljeno zelje je bilo popolnoma zažgano, juha je bila do polovice prekipela, ogenj pa je ugasoval. — Kaj to pomeni? — Kam je izginila Gerca, si mislim vsa nemirna in grem tudi v gornje nadstropje, da vidim, kaj se godi tam.

Na stopnicah mi pride naproti brat. — »Oče so v postelji,« reče ves v skrbeh.

»Ali je Gerca pri njih?« vprašam vsa prestrašena.

»Je, tre in maže očetu noge.«

Podvizam se k očetu — Lojz hiti za menoj.

Ko vstopiva v očetovo sobo, se Gerca obrne in nama daje znamenje, da bi hodila tiho. Po prstih stopim k očetovi postelji.

»Očka, ljubi, dragi ata, kaj se vam je pripetilo?« rečem z jokajočim glasom. »O, le bolni ne bodite zdaj, ko je Lojz tu,« in jim božam mrzlo lice.

Oče odpro nato oči in začudeno pogledajo okoli sebe. Ko zagledajo mene in Lojza, se dobrohotno nasmejejo.

»Mraz me trese, pa srce mi bije tako močno,« rečejo s slabotnim glasom. »Prehladil sem se menda; upam, da bo kmalu bolje. Le dalje mi tri noge, Gerca!« zaukažejo Gerci, ko je bila za trenutek prenehala to delati. »Ne vem, kaj je to? Nog celo ne čutim; trde so kot bi bile iz lesa,« nadaljujejo v večjih prenehljajih.

Ah, kako so bili shujšali v malo urah! Njihovo lice je bilo upadlo in blede; njihov sicer krepki glas je bil votel in se je komaj slišal.

»Pojdita obedovat, otroka moja! Poldan že mora biti. Nič ne žalujta zavaljo mene! Še moj del obeda pojejta, pa bodita vesela! Zaspan sem tudi; spal bi rad.«

Poljubim njihovo roko, ki je ležala na odeji, ter tiho rečem Lojzu: »Idiva, oče med tem zaspe; spanec jih okrepča.«

Ko greva čez stopnice, priteče za nama Gerca. — »Dorica,« reče, »če je zelje slabo in meso pretrdo, vzemi iz shrambe klobaso in opraži nekaj jajec, da ne bosta lačna. Upam, da bo do večera očetu bolje; potem pa skuham boljšo večerjo.« Z Lojzom sva bila zelo lačna. Hoja in mraz sta nama bila napravila velikanski tek. Pojedla sva meso, dasi je bilo še trdo, polizala sva vse zelje, dasi je bilo prižgano, poslušala sva tudi Gerčino povelje: napravila sva si cvrtje iz šestih jajec in použila več ko polovico precej velike klobase.

Po obedu hočem pomivati posodo, toda Gerca me je prehitela. — »Oče zdaj spijo,« reče, »bom sama pospravila kuhinjo. Le idi v izbo pa delaj Lojzu družbo!«

Ko čuje brat Gerčin glas, koj pride v kuhinjo. — »Kako je kaj očetu, Gerca?« povpraša v skrbih. »Ali naj grem po zdravnika?«

»Mislim, da ne bo treba,« odvrne Gerca. »Želani jim je bilo nekoč tako hudo kakor danes.

Kuhala sem jim preslico, trla jim noge s solnim žganjem in v nekaj dneh so bili zopet zdravi.«

»Bog daj, da bi bilo tudi tokrat tako!« vzdihne Lojz kakor olajšan težke skrbi. — »Pojdi, Dorica, med tem, ko oče spijo in uredi Gerca po kuhinji, hočeva nekoliko govoriti,« me vabi in njegov obraz je nenadoma postal jasen, njegove oči so spet žarele v mladostnem ognju.

Ko vidim vedrega njega, preide tudi meni srčna tesnoba zaradi očetove bolezni. — Ah ti moj Bog, da je le moj Lojz vesel, da le spet ozdravijo dragi oče in da biva med nami dobra Gerca — to so bile moje najiskrenejše želje.

V izbi sede brat k oknu in kadi iz dolge očetove pipe. Sama sedim na nizkem stolčku pri njegovih nogah ter presrečna zrem vanj. — »Lojz, ko bi me pustil ljubi Bog nekoč v nebesih tako sedeti pri tvojih nogah, kako bi mu bila hvaležna!«

»Prej si je treba nebesa zaslužiti,« odvrne Lojz in mi puha v oči oblak gostega dima.

»Fej, kako to žgel!« zakličem in maham z roko po dimu.

»Vidiš, Dorica, da ni ravno tako prijetno me imeti v nebesih za tovariša,« meni Lojz smeje.

»A tam ne boš imel pipe,« se izgovarjam. — »Veš kaj, Lojz, nekaj ti svetujem.«

»Kaj neki modrega?« vpraša brat. »Povej no, že nategujem ušesa, tako sem radoveden.«

»Da se nikdar ne smeš oženiti,« odgovorim.

»Oho!« godrnja Lojz dobre volje.

»Mene vzameš za gospodinjo in bova živela srečno in zadovoljno.«

»Misliš,« reče Lojz poredno in strese iz pipe pepel.

»Gotovo,« pritrjujem vsa navdušena. »Vsako željo ti bom brala iz oči; stregla ti bom, kot bi bil princ; kuhala ti bom samo take jedi, ki jih ješ najrajši. O Lojz, kako lepo bo tedaj! Ti boš gospodar čez vse, jaz pa bom tvoja pokorna gospodinja. To bo življenje!«

»Zdaj ko si tako lepo naslikala najino bodočnost, povej še, Dorica, kakšen stan pa naj si izberem? To je poglavitna reč!«

»Kakšen stan? — Na to še mislila nisem,« mu odgovorim. »Postani pač, kar te najbolj veseli.«

»Doktor pravde bi postal najrajši,« meni Lojz. »Kaj praviš na to?«

»Da bi potem čakal pravdarjev, kakor Izraelci mane,« se pošalim; »saj veš, kako se je godilo očetu.«

»Da, oče s svojim mehkočutnim srcem seveda niso mogli nič opraviti,« reče Lojz pomilovalno; »ali jaz — jaz — huj!« Dvignil je pest, nagubančil čelo in delal hude oči.

»Ti si ti, to vem,« odvrnem in se smejem. »A ti boš ravno tako dober, kakor so oče, če ne še boljši. Ti boš ljudem denar še dajal, a jih ne odiral; le meni verjem!«

»Ali pa veš, Dorica,« reče nato Lojz in dela slovesnoresen obraz, »da moraš biti tudi izobra-

žena, ako hočeš biti moja gospodinja, kadar bom v mestu gospod doktor?»

»Glej, kakšen sil« mu sežem v besedo; »danes si se pa posmehoval Minkini izobraženosti.«

»Minkini prismuknjenosti in prevzetnosti sem se posmehoval,« reče hitro nato.

Utihnem in se obrnem od njega, Lojz pa vstane in pravi: »Grem pogledat, kako je kaj očetu.«

Čez kratke četrť ure se Lojz vrne. — »Moj Bog, ali je očetu hujše?« zakličem, brž ko ga zagledam. Videti je bil nenavadno resen.

Lojz ne odgovori ničesar. Sede na prejšnje mesto in zamišljen gleda skozi okno.

Preplašena se mu približam. »Lojz,« vprašam s trepetajočim glasom, »ali je očetu hujše?«

Lojz se počasi obrne k meni in zdelo se mi je, da mu solza blesti v očesu. »Kako stari so oče, Dorica?« me vpraša z negotovim glasom. »Ti moraš bolje vedeti. — Sedi, Dorica,« mi še reče in pozna se mu, da bi rad govoril mirno, »in poslušaj me!«

Nemo ga ubogam. Kolena so mi trepetala, srce mi je bilo hitreje in najrašji bi se bila jokala, tako neprijetno čudno mi je postalo naenkrat v prsih. Slutila sem nesrečo.

Brat je moral uganiti moje notranje stanje. Gladil mi je lase s čela in rekel sočutno: »Umiri se, Dorica! Upajmo, da nas Bog obvaruje nesreče. Ali —«. Naenkrat umolkne in gleda v stran. Hotel mi je zakriti solze, ki so mu napolnile oči.

Svoj prestrašeni pogled uprem vanj in vprašam z votlim glasom: »Ali nas oče zapuste?«

Brat me iskreno pogleda: »In ko bi nas zapustili, Dorica, ali boš znala prenašati to veliko nesrečo?«

Tedaj skrijem lice na njegovo koleno in bridko zajočem.

»Saj ni res, saj ni mogoče,« rečem potem ihte; »oče so še krepki, živeli bodo še veliko let, in ti tudi, Lojz, obadva morata še dolgo, dolgo živeti!« In sežem po njegovo roko in jo krčevito stiskam med svojima, kakor da se bojim izgubiti tudi njega.

Brat me nežno potegne k sebi in reče ginjen: »Dorica, v mojo zaslombo smeš vselej verjeti, ako mi Bog le pusti življenje. Za tvojo srečo hočem bolj skrbeti kakor za svojo. Bog mi je priča, da govorim resnico.«

»Ali res misliš, da bodo morali oče umreti?« ga vprašam tiho, kakor da se bojim lastnega glasu. Zdaj sem se čutila nekoliko potolaženo; Lojzova obljuba mi je storila neskončno dobro.

»Kmalu pojdejo za materjo; o tem ne dvomim več,« odgovori brat ves pobit. »Bojim se, da jih zadene mrtvoud; vsa znamenja kažejo na to.«

»Ubogi očka!« vzdihujem iz globočine srca. »Ne bodo ubogi, temveč blagor njim! — A ti, Dorica, boš odslej revica,« odvrne brat žalostno.

»Ali mi nisi obetal,« rečem — a dalje ne morem govoriti, jok mi je jemal glas.

»Da bom skrbel zate, seve,« pristavi brat slovesno. »A, ljuba, žalibog, da bo treba še leta truda in požrtvovanja, preden pridem do lastnega zaslužka. Za tebe ne morem storiti v tem času ničesar kakor tolažiti te in ti dajati dobre svete.«

»In ljubiti me,« zašepečem.

»Ko bi bilo to dovolj za življenje, Dorica!« vzdihne brat.

Zvečer sta me silila Lojz in Gerca, naj grem spat. Ustavljala sem se in hotela z njima vso noč bedeti pri očetovi postelji. Nazadnje sem se vendar morala vdati njuni želji. Želela pa sem očetu voščiti vsaj lahko noč. A tudi k njim me nista pustila. Trdila sta, da so oče ravno zaspali.

Jok in žalost sta me izmučila. Kmalu me je premagal spanec in trdno sem spala vso noč.

Zarana v jutro me zbudi nenavadno klenkanje zvončka. Zdelo se mi je, da prihaja iz bližnje sobe. Tudi neko šepetanje in tiho stopanje večjih nog je zbujalo mojo pozornost. Silno vznemirjena si mislim, da to niso samo Lojzove in Gerčine stopinje.

S trepetajočo roko napravim luč, se hitro oblečem, potem pa varno odprem dveri, ki so vodile v očetovo sobo. Kakor pribita obstanem pri vratih in trenutek se ne morem ganiti od same osupnjenosti. Kaj se godi tu notri? — Na belo pokriti mizi gorita dve sveči in med njima stoji božje razpelo. Gerca kleči pri očetovi postelji, Lojz dviga očetovo glavo, gospod župnik pa dajejo očetu sv. obhajilo.

Ko se nekoliko zavem in izprevidim, kaj se tu godi, se spustim na kolena; a noge se mi šibijo, glava mi leze nazaj, tema se mi dela pred očmi in zgrudim se na tla.

Ko se zavem, ležim na svoji postelji. Lojz in Gerca stojita poleg mene. Iz objokanih Gerčinih oči in z žalostnega Lojzovega obraza pa čitam bridko vest, da sem postala — sirota.

LOČENI SRCI.

(Odlomek iz romana.)

Bilo je prvega dne po pogrebu gospe Zorčeve. Na prijazno pristavo gospe Gradnikove je že legel večerni pokoj. Še pred četrto ure je bilo tam vse živo in nemirno. Delavci so se vračali iz vinograda, kjer so okopavali trte, ter nič manj ropotali s coklami kakor z orodjem, katero so spravljali na kup, da bo jutri takoj pri roki. Po dvorišču je stopala domača živina, ki so jo gonili napajat po vrsti — najprej konje, potem vole, naposled krave in teleta. Ta važni vsakdanji dogodljaj pa je vselej tako razburjal domačega štirinogega čuvaja, da je kakor besen trgal na verigi in se oblastno drl, pri tem pa je živahno migal z repom, da je bilo težko dognati, ali se huduje ali pa uganja šale s svojimi domačimi tovariši.

Zdaj pa je že vse utihnilo. Delavci in družina so sedeli pri večerji v prijetnem razgovoru, naposledena živina se je spravljala k počitku in glasni

čuvaj je zlezel v svojo hišico, legel tam na slamo ter, moleč glavo napol ven, z napetimi ušesi in s paznimi očmi poslušal, kedaj mu bo spet treba pokazati svojo moč.

Gospa Gradnikova je sedela sama v pritlični sobi tik kuhinje. Kadar je bila sama, je najrajša prebivala tu, posebno še po večerih, ko se je kaj rada vdajala počitku. Tedaj se je bavila z berilom ali z lahnim ročnim delom, pri tem pa se ji je porajala misel za mislijo.

Tudi danes seže po pletenici ter prezre kopicico največ leposlovnih časopisov in drugega čtiva, ki je ležalo po mizi, ter začne mehanično plesti. Očividno je bilo, da begajo njene misli daleč proč. Videti je bila zamišljena, a nikakor ne zaradi neprijetnih skrbi, kajti njen obraz je postajal čimdalje vedrejši, skoro vesel.

Hipoma poišče med listi, ki so ležali na mizi pod težilom, črno obrobjen mrtvaški list. Pred dvema dnevoma ga je dobila po pošti; prinesel ji je nenadno vest o smrti Zorčeve gospe. Pregleda ga, prečita še enkrat njegovo vsebino, nato ga spet položi na prejšnje mesto.

»Da še danes ni nobenega pisma od Dijoniza ali Stele!« reče sama pri sebi. Zelo bi jo zanimalo zvedeti kaj obširnejšega o nagli smrti gospe Zorčeve. Že tretji dan je zastonj pričakovala natančnega poročila, kar se ji je zdelo zelo čudno. Saj njena otroka — tako je z materinskim ponosom in z ljubko prisrčnostjo nazivala Dijoniza in Stelo — nista dozdej nikoli zamudila poročati ji

tudi o najneznatnejših zadevah, ki so se ju tikale. »Najbrž jo je zadela srčna kap,« nadaljuje zatopljena v misli; »če se ne motim, je trpela rajnica za srčno hibo.« — Tedaj tudi nje ni več, ki je bila mladima živa pokora! Prav hudo jo je skrbelo, ko je čitala Dijonizove zaporedne pritožbe zaradi taščine nestrpnosti in nespravljalivosti. Da bi bila Zorčeva tako dolgo ščuvala Stelo proti možu, dokler ne bi bila zasejala med njima razpora ter ju razdvojila, o tem je bila trdno prepričana. No, dobrotni Bog je v svoji modrosti na mah napravil konec tem žalostnim domačim razmeram v hiši njenega sina. Naj bodo nebesa njeni duši milostljiva! In tako je bila gospa Gradnikova, žena najplemenitejših čustev, malodane vesela Zorčine smrti, samo ker je vedela, da Dijonizova popolna sreča ni več ovirana. Saj je ni bolj neusmiljene in obenem vzvišenejše sebičnosti, kakor je materinska. Da reši svojega otroka, da ga napravi srečnega, je mati zmožna vsega, dobrega kakor slabega; ne plaši se nobene žrtve in sama se žrtvuje do junaštva.

Renčanje domačega čuvaja vzdrami Gradnikovo iz premišljanja. Še preden vstane in se približa oknu, se izpremeni renčanje v glasno lajanje. Mesečina je razsvetljevala dvorišče, da je bilo svetlo kakor podnevi. Tu ni bilo videti nikogar, a gospe se je dozdevalo, da čuje iz daljave drdranje koles. Čim bolj se je voz bližal, tem ljuteje je lajal pes. Voz se mahoma ustavi pred hišnimi vrati. Gospe začne srce nemirno utripati,

slutila je nekaj nenavadnega. Stopi tedaj na dvo-
rišče, kjer se je že zbrala radovedna družina.

Z voza izstopi temna ženska podoba in plača
voznika. S počasnimi, utrujenimi koraki se pri-
bliža skupini ljudi, ki so začudeno gledali v ne-
znano, črno oblečeno gospo, ki ji je črn vihrajoč
pajčolan zastiral obraz. Gradnikova sama si prvi
hip ni znala tolmačiti čudnega obiska. A čim bliže
prihaja tujka, tem bolj se ji zdi, da ji njena rast
in hoja nista neznani. Nekaj korakov pred njo
dvigne tujka gosti pajčolan in z začudenim vzkli-
kom spozna Gradnikova svojo snaho.

»Stela, ti tukaj? — Pa sama? Kje je Dijoniz?«

Kot bi trenil, se ji vrže Stela v objem, ji malo-
dane obupno ovije roke okrog vratu in namesto
odgovora bridko zaihti.

Gradnikova jo tolažeč pritisne k sebi, spo-
štujé njeno tugo, ki jo je pripisovala materini
izgubi; pri tem pa v svoje začudenje opazi, da ji
drhti telo kakor v vročici in da se jedva drži
pokonci. Prime jo tedaj pod pazduho, vodi še
vedno jokajočo mlado ženo v svojo sobo in jo
tam posadi na blazino. A ko ji pomaga sleči plašč
in sneti klobuk, spozna bridko zadeta, da Steli ni
dobro, da ji bolj ko njeno telo boleha njena duša.
Videti je bila potrta, kakor poražena po hudem
udarcu. In to da bi provzročila smrt njene matere,
take matere, kakor je bila Zorčeva? To se ji ni
zdelo verjetno. Nekaj usodnejšega in groznej-
šega se je moralo dogoditi. Kri ji zastane in ne
upa si dalje premišljevati.

»Stela, Stela!« reče v grozi, »kaj se ti je pripetilo? Kje je Dijoniz?«

A Stela je ni več čula. Kakor cvetica, ki jo vihar tako dolgo maje, dokler je ne prelomi, tako so rušili njen život notranji viharji, dokler ji niso onemogle telesne moči. Brezzavestna se je zgrudila.

Razjarjena spričo krutosti svojega soproga, ki je v svoji jezi celó roko dvignil nad njo, je pobegnila iz njegove hiše, a sama ni tedaj vedela, kam naj se obrne. Čutila je samo, da bi bilo zanjo nečastno in poniževalno bivati dalje pod njegovo streho, v njegovi bližini. Za prvo silo si je najela sobo v gostilni, da čez noč preudari in odloči, kaj naj stori. Napravila si je razne načrte, a iz tega ali onega vzroka je vsakega zavrgla; najtehtnejši pa je bil ta, da se je po prestanih borbah in tugah zadnjih dni čutila zelo oslabeledo ter se je resno bala, da zboli. In kaj potem? — Ali bi se tuji ljudje, četudi prijatelji ali sorodniki, sočutno pobrigali za pobeglo ženo? Poznala je svet in vedela je, da velja človek le toliko, kolikor plačuje; roditelji edini so oni brezplačni dobrotniki, na katere se lahko osloni. Roditeljev ni imela več, poznala pa je ženo, ki jo je čislala kakor mater in o kateri je upala, da jo ljubi kakor hčerko. To je bila gospa Gradnikova. A oglašali so se ji pomisleki: Kako naj se pri materi pritožuje nad sinom? Pa saj je to tako modra žena, tako blaga in pravična; gotovo jo sprejme in razume. Le k njej, čimpreje k njej! Tako ji je velelo srce.

Drugi dan vstane še bolj zmučena in še bolj bedna, kakor je legla zvečer. Prevelika je bila njena srčna boleost, da bi jo mogel pregnati blago: dejen spanec. Vso noč ni zatisnila očesa, storjen pa je bil sklep, da odpotuje takoj ter si poišče zavetja pri materi njega, pred katerim je bežala. In tako se je odpravila h gospe Gradnikovi.

Stelina omotica ni dolgo trpela. Spričo hitre Gradničine pomoči se je mlada žena hitro zavedela. Ko odpre oči in spozna gospo Gradnikovo, ji leže na pol otrple črte v obrazu neka potolažnost; nato spet zamiži ter se vda spancu, ki jo prevzame. Štiri noči je prebedela, zdaj pa sta zahtevala utrujeni život in spehani duh svojo pravico.

Pod varstvom ljubečega in skrbnega očesa gospe Gradnikove je spala dolgo in zdržema. Ko se drugi dan pozno zjutraj zbudi, je žarela na njenem shujšanem licu rahla rdečica. Vidno trpljenje pa se je poznalo na obrazu gospe Gradnikovi, ki je bedela vso noč ter si belila glavo zaradi Stelinega skrivnostnega prihoda in zaradi njene zbeganosti. Stela je to takoj zapazila in tudi vedela, da trpi, ker sluti nekaj neugodnega med njo in svojim sinom. Kako bo trpela šele, ko zve vso grozoto!

Plašljivost ni bila Stelina slabost. Niti mislila ni na to, da bi Gradnikovi prikrila svoj spor z Dijonizom ali da bi slikala to žalostno dejstvo v lepši luči, da bi prizanašala nji ali sebi njeno grajo. Od nekdanj je bilo njeno načelo, da je ravna pot najboljša pot.

»Mati, vi niti ne pozvedujete po vzroku, zakaj sem tu?« pravi Stela s slabotnim glasom, ko jo vpraša tašča, kako ji je in kako je spala.

»Nisem vprašala, ker vem, da mi poveš sama, kadar bo čas za to,« ji je odgovorila Gradnikova, ne da bi kazala najmanjšo radovednost, dasi je jedva čakala, da se ji reši uganka, v kateri ni slutila nič veselega. — »Za zdaj me najbolj skrbi tvoje zdravje. Sinoči si bila tako slaba, da sem se res bala. Hvala Bogu, sedaj ni videti, da bi grozila tvojemu zdravju nevarnost. Bila si pač utrujena.«

»Moje zdravje pač ni dosti v primeri s tem, kaj bo posihmal z menoj,« zavrne Stela in v očeh se ji zopet zrcalita zbežanost in bridkost. »Mati, mati! Storite z menoj, kar hočete, a nisem mogla drugače; odšla sem z doma, za vselej sem zapustila svojega moža.«

Spričo teh besed Gradnikova kar otrpne; a ne reče nič ter pusti, da ji Stela na drobno odkriva vso žalost svojega zakonskega življenja; le zdaj pa zdaj utihne, da premaga ihtenje, ki ji je dušilo glas.

»Stela, Stela, kaj si storila!« tolaži Gradnikova z ljubečim glasom, ko je Stela končala svoje pripovedovanje.

»Kar mi je narekoval ranjeni ponos,« odgovori Stela ter izkuša siloma zadušiti ginjenost, ki jo je prevladala spričo tega bolestnega vzklika materinskega srca. »Mati, ni mogoče vam popisati in sami si ne morete misliti, kako poniževalno, surovo in brezsrčno se je vedel in mi govoril

Dijoniz poslednje dni, in ne, kaj sem občutila tedaj, ko me je zadel njegov udarec. Ne vem, kaj hudega naj bi se bilo takrat zgodilo, in ne bi se bila tako zgrozila; o, to se mi ne izbriše iz srca, ko bi živela tisoč let.«

Ko je Gradnikova to čula, se je zganila. Znano ji je bilo, da je Stela odločna ter samosvoja v mišljenju in postopanju. Kaj čuda, ako je potrdila svoje besede z dejanjem? A kaj bo z Dijonizom, ki gotovo že bridko obžaluje svojo nezaupnost in krutost proti ljubljeni ženi?

»Ne govori tako, Stela!« reče nežno, a vendar s svarečim glasom. »Vsako zlo moramo odpuščati in pozabljati, toliko bolj, ako nam ga je prizadejala oseba, s katero nas združuje neločljiva vez. Poznaš li izrek Sv. pisma: Sedemdesetkrat sedemkrat moramo odpustiti svojemu bratu, ti pa ne bi enkrat svojemu soprogu? In Stela — zatrjuješ, da si ljubila Dijoniza nad vse na svetu — in ga menda še ljubiš,« pristavi tiše, ljubkovaje njeno mehko, a blede in upalo lice. »Ali moreš za res vzeti besede in vedenje jeznega človeka? Misliš li, da človek ve, kaj govori, kadar ga vije strast? Surovo, nedostojno, kruto in tudi nečloveško je, ako je sprog krivičen proti svoji družici, ako jo žali in ponižuje s svojim vihravim vedenjem, s svojim obrekovalnim očitanjem in z grdimi priimki ali, ako celo dejansko kaže nad njo svojo moč in oblast, a mnogo več mora marsikatera žena prenašati in zaradi domačega miru ter rodbinskega ugleda molčati in trpeti. Ako bi ti hotela pripo-

vedovati o svojem zakonu, bi mene pomilovala, a sebe blagrovala. Hudo se je Dijoniz pregrešil proti tebi, res hudo, zakaj človek mora brzdati svoje strasti, ako hoče biti vreden človeškega imena; a pregrešil se je samo iz prevelike ljubezni do tebe. Ljubosumen je bil nate, mislil je, da si mu nezvesta, in dejstva so govorila proti tebi.«

S sklonjeno glavo je poslušala Stela svaritev, dokazovanje in prijazno osrčevanje gospe Gradnikove. Z drhtečimi ustnicami, kakor da premaguje jok, a vendar odločno odgovori: »Hvala vam, mati, za vašo skrbnost in ljubezen! Prepričana sem, da želite samo moj blagor. Toda korak, ki sem ga napravila, ni bil nepremišljen in dvomim, da ga bom kedaj obžalovala. Do Dijoniza pa ne gojim nikake jeze ali srda; odpuščam, ali bolje, odpustila sem mu iz lastnega nagiba, kar mi je prizadejal hudega; in to tem rajši, ker ga navzlic vsemu še ljubim — kakor ste to sami dobro pogodili — in sicer tako ljubim, da me spravi ta ljubezen še v prezgodnji grob. In vendar bi pri vsej neizmernosti teh čustev ne mogla več biti srečna z njim. Ne spoštujem ga več in ljubezen brez spoštovanja je kakor svetiljka brez olja. Oh, še umrjem zaradi njega! Saj se čutim tako slabo po vsem životu, telesne in duševne sile so mi kakor otrple. Verujte mi, vse to kaže na skorajšnji konec.« In kakor da pomiluje to svojo smrt v cvetu let, nenadoma zaihti, da se je zdelo, kakor da hoče svojo boleost potopiti v solzah.

Gospa Gradnikova pritegne obupajočo snaho v objem, pusti jo, da se izjoče, potem pa pravi: »Za zdaj dovolj o vsem! Razburjenje bi ti utegnilo res škodovati. Dan je lep, obleci se in idi na plano, da se ti živci pomire! Tudi mene čaka dovolj opravila. Na vrtu, na polju in v vinogradu so delavci, ki čakajo mojega sveta in nadzorstva. Pomiri se in skrbi za svoje zdravje, ostalo prepusti Bogu in meni. Ne ugovarjaj mi, kakor da bi med vama ne bila več mogoča mir in sprava,« pristavi hitro, ko zapazi, kako v Stelinih očeh vnovič zablesti oni odločni odsev, ki je pričal o njeni neupogljivi samovolji. »Ne pozabi, da tudi more, kdor hoče, in kjer je trdna volja, tam je tudi pot, neka pomoč, da si opomoremo iz zadrege in nadloge.«

To rekši brž zapusti Stelo, zakaj vedela je, kako potrebna je največjega miru.

*

Po navidezni duševni otrplosti, ki se je tedaj lotila Stele in trajala nekaj dni, jo je videla Gradnikova vnovič trpeti, bojevati se s samo seboj ter hrepeneti. Prepričana je bila, da je pri Steli čustvo močnejše kakor ponos in da bo to čustvo prej ali slej premagalo vsak predsodek.

A v skrbah je bila zaradi sina. Večkrat jo je obhajala tiha žalost, kadar se ga je spomnila. Kaj neki dela? Kako prenaša svojo samoto? Ali toži ali se huduje? Nič ne piše materi, nič ji ne naznanja svoje nesreče in ne išče kakor drugokrat pri njej

tolažbe in sveta. Zaradi tega se je včasih nemalo vznemirila. A potolažila se je zopet z mislijo, da je Dijoniz najbrže zvedel, da je Stela pri nji; a noče se oglasiti, ker gotovo trmoglavost misli, da je vsega kriva le Stela. In kakor ta noče napraviti prvega koraka k spravi, tako tudi Dijoniz ne. — Premišljala je, ali naj mu piše, da je Stela pri nji, in ga potolaži. Poznala ga je in vedela, kako strašno ga je moralo razjariti ali pa silno potreti, a vedno je zopet sklenila, da ga pusti še v negotovosti — naj trpi, naj spoznava svojo krivdo, naj se oba spokorita za to, kar sta zagrešila drug nad drugim. In s težkim srcem, a trdno uverjena, kako važne in koristne bodo za njuno bodočnost muhe neprostopoljne ločitve, ni naznanila sinu, da je Stela v njeni hiši, opustila je tudi vsak nadaljnji poizkus, da ju spet združi. Sama sta se razdvojila, sama naj se najdeta. Tudi za Dijoniza je vedela, da ne bo mogel sam nositi svojega gorja. Kadar mu prekipi žalost ali razburjenost, spozna, s kom jo lahko deli, spomni se matere, pisal bo ali pa prišel sam. Takrat šele zastavi svoj vpliv, da ju združi, ako bo to še treba.

A dnevi so minevali in minevali, Dijoniza pa ni hotelo biti niti se ni oglasil s pismom.

In Stela? Mir, pokoj in zapuščenost, ki so se ji prve dni na ljubkem, a samotnem taščinem domu toliko prilegali, so jo kmalu delali nemirno in še bolj nesrečno. Vedno je morala misliti nase, premišljevala je svoj žalostni položaj, zrla v temno bodočnost, pri tem pa je čutila v sebi praz-

noto in včasih je mislila, da mora bežati odtod v kak šumen kraj, kjer bi se raztresla in laže pozabila svoje gorje. A vpraševala se je, da li bi v drugih razmerah našla trajno uteho? Nesreča se je ukoreninila v njenem bitju; njene duše se je oklenila bol, ki bi se pač dala utešiti za kratek čas, a izrvati nikoli. In uvidela je, da mora ostati tu ter vdati se taščinemu vodstvu in njeni volji. Za vselej je izgubila svoj raj, zakaj vsa blaženost, vsa radost in sreča so bile zanjo združene v Dijonizovi ljubezni; a zdaj, ko je ta jasni plamen ugasnil, se ji je zdel svet podoben temnemu breznu. Bridka tožba bo poslej njen delež.

Prizadevala si je, da bi bila brezбриžna, meneč, da je neobčutljivost najboljši lek za bolne duše. Kmalu pa je izprevidela svojo zmoto in zastonj je bil ves njen trud, da ne bi venomer mislila na Dijoniza.

Gradnikova ni bila slepa niti neobčutljiva za duševne borbe svoje snahe. Spoznala je prevrat v njeni duši ter prav dobro vedela, da bo zdaj, ko se je v mislih in v srcu sprijaznila s svojim možem, mnogo bolj trpela nego poprej, ko ni hotela vedeti zanj. Mlada, bedna žena se ji je smilila, a želela in čakala je, da se izvrši enak preobrat tudi pri Dijonizu, stoprav potem — tako je sodila — bi bila med njima možna pristna in neprisiljena sprava. Baš zato se tudi ni mogla odločiti, da bi Dijonizu o tem kaj pisala. V kočljivih, a važnih zadevah je tuj vpliv malo umesten in navadno skazi, kjer hoče pomagati. Upala je in nekako

slutila, da nekega dne Dijoniz pride, ne da bi ji to prej naznanil.

Med tem pa je poizkušala, kako bi ubogi trpinki olajšala njen položaj. Zdaj ji je pripovedovala kaj prijetnega in zanimivega, zdaj spet jo je jemala s seboj na polje, v vinograde, kjer je blestela priroda v nežni opravi prvega zelenja. Kako lepo je bilo tu v prosti naravi, kjer je iz vsake stvarce dihala poezija! A kar je razveseljevalo in navduševalo gospo Gradnikovo, je puščalo Stelo neobčutno ali je celo pomnoževalo njeno otožnost. Kolikokrat je hotela odkriti tašči svojo bojazen, da se Dijonizij hučuje nanjo in ji najbrž nikoli ne odpusti. A kakor je bila tašča z njo prijazna, se je vidno izogibala, da omeni kedaj njune zakonske razmere.

Ko pa že ni mogla več prenašati vsega tega, se nekega dne s sklenjenimi rokami obrne h gospe Gradnikovi ter pravi bolj z brezupnim kakor s prosečim glasom: »O mati, mati! Privedite mi Dijoniza! Če je komu dano sprijazniti ga z menoj, gotovo je le vam!«

»Da, da, skrajni čas je že, da te osvobodim dolge pokore,« si misli Gradnikova, poslušaje z rosnim očesom iskreno prošnjo svoje snahe. Dobro je vedela, kaj se godi v njeni duši, zato ji reče: »Kar je v moji moči, hočem storiti, da spomnim Dijoniza njegovih dolžnosti.« To rekši, potegne razvneto snaho k sebi ter poljubi njeno zamišljeno čelo kot v potrdilo svoje obljube. »A v zahvalo,« nadaljuje, »bo odslej moja Stela

natančneje in vztrajneje izvrševala svete dolžnosti ljubeče in prizanesljive družice in ne bo devala na tehtnico vsake besede, katero...«

»Nikoli več, nikoli!« poseže Stela tašči v besedo. »Sveto vam obljubim, mati, da ponos in samovolja ne bosta poslej več glušili glasu moje ljubezni.«

»In to isto mi mora obljubiti tudi Dijoniz,« se nasmeje Gradnikova.

Sklenili sta, da piše mati sinu še isti dan natančno pismo ter da se bosta ravnali po njegovem odgovoru. S tem se je Steli odvalil kamen od srca. Hipoma je gledala svet okrog sebe z drugačnimi očmi nego dosedaj.

OBLJUBA.

(Odlomek.)

Ko se Cilka zbudi, se ravno dani. Prvi trešnutek se začudi, da sedi na stolu, skoro pa se zave in pred oči ji živo stopijo žalostni dogodki prejšnjega dne.

Dete v zibelki še trdno spi, prav tako ostali otroci. Vidi se ji, da tudi mati samo dremlje, dasi težko sope. Oče sloni ob vznožju materine postelje, in ker na njeno vprašanje, ali spi, ne odgovori, sodi Cilka, da je tudi zaspal, utrujen in izmučen od včerajšnje hoje. Nato se obleče ter gre varno in tiho iz hiše, da ne bi koga zbudila.

Iz stolpa se oglasi jutrnica. »Maša še ne bo, a cerkev bo že odprta,« si misli. Mrazi jo, zakaj jutro je mrzlo, v hitrici pa se je pozabila zaviti v kaj toplega. Zaeno jo obhaja strah, ko stopa v somraku po samotni cesti. Cerkev je stala sredi vasi blizu četrte ure od njihovega stanovanja.

V cerkvi je bila še popolna tema, samo večna luč je brlela v nji. V somraku se ji vidi cerkev tako skrivnostna, tako strašna! Ondi na stranskem oltarju so upodobljene vice; zdi se ji, da verne duše, ki stoje do sredi života v plamenih, iztezajo roke proti nji, kakor bi jo klicale k sebi. In — ali se ji ne roga ona brezzoba mrtvaška glava, upodobljena na spomeniški plošči? — Najrajši bi se obrnila in pobegnila, toda spomni se domačega gorja, zave se, čemu je pribežala semkaj, in prazni strah jo mine spričo važnih nagibov.

Podviza se, da skoro dospe do altarja žalostne Matere božje, stoječe v stranski kapeli. Ondi iskreno poklekne pred sveto podobo in se ji po-
toži pobožno in živo, kakor more le njena nepo-
pačena duša. V cerkev prihajajo posamični ljudje, končno zapoje zvon k sv. maši. Cilka se zdrami. »Čas bo, da se vrnem domov; potrebovali me bodo,« deje sama v sebi. Prekriža se in pokloni: »Milostna Mati božja, preskrbi nam zajtrka!« Nenadoma ji je laže pri srcu; prepričana je, da je njena goreča molitev uslišana.

Ko gre tako mimo imovite prodajalke, ta ravno odpira svojo prodajalnico. Cilka se trenutek zamisli, potem pa odločno stopi v prodajalnico.

»Ljuba, draga sosedica,« povzame s prosečim, toda od bojazni trepetajočim glasom, »samo danes še nam dajte na upanje hlebec kruha in nekaj moke! Mati so bolni, oče so se po desetdnevnem potu vrnili domov izmučeni in sestradani; nič niso dobili zaslužka, a za danes nimamo ni betve živeža. Usmilite se nas! Ljubi Bog vam povrne dvakratno, kar storite za nas. Brž ko oče kaj zaslužijo, vam poplačamo dolg. V tem pa, sosedica, sama lahko kaj storim za vas. Znam lepo kvačkati in plesti nogavice; porabite me lahko tudi za drugo delo pri hiši, saj nisem več otrok in tudi slabotna nisem.« Pri teh besedah se samosvestno in ponosno zravna ter pristavi: »Pomagam vam lahko pri pranju, nanosim vode — le poizkusite z menoj, gotovo boste zadovoljni. Ali samo ne dajte nam umreti od gladu!«

Cilka je govorila venomer, da bi čimprej omečila srce ne ravno rahločutni ženski. Govoreč pa si je ne upa niti pogledati. Prodajalčine oči so pogledale časih tako hudo; bala se jih je. Gotovo se bo hudovala nanjo; saj je bila že včeraj tako neprijazna, češ, da ne dá nič več naposodo.

Ali kako ostrmi, ko ji prodajalka s prijaznim ogovorom napolni predpasnik s hlebom kruha, z moko in zabelo, kolikor gre vanj. »Nesi domov, Cilka, in ako boste jutri še potrebni, le zopet pridi,« pravi mehko. »Poplačate, kadar utegnete. V zahvalo, Cilka, pa moli, da mi Bog ohrani mojo Anico! Ali veš, da mi jo je nocoj hotela zadušiti davica? — Koliko je trpelo ubogo dete in koliko

sem prebila sama! Moje edino dete da bi moralo umreti! Dosedaj še nisem poznala trpljenja; nocoj sem prvič zvedela, kaj je strah. — In kaj si rekla, Cilka, da je vaša mati zbolela? — Kako te pomilujem; tudi ta nesreča v hiši!

Prevzetna prodajalka se nikdar ni menila za Cilkino mater, za ubožno ženo tvorniškega delavca; toda kako je sedaj sočutna z njo!

V bolevsti so si vsi ljudje bratje. Kakor jih razlikuje stan ali bogastvo ali kakor jih razdvaja sovraštvo, tako jih združuje nesreča.

Cilka ne ve, kaj bi odgovorila, tako osupla je in zaeno ganjena. Ali je mogoče, da trpljenje ene same noči tako izpremeni človeka? Kako neusmiljena, trdosrčna, skopa je bila prodajalka, a kako je sedaj ponižna, mehkočutna in radodarna! —

Res: da je človek blag, ga mora zadeti nesreča; blaginja mu malokdaj dopušča biti milosrčen.

»Kako vas pomilujem!« pravi Cilka sočutno. »Tudi jaz sem prebila nocoj strašno noč; zato si lahko mislim vaše trpljenje. Moliti hočem, oh, in še kako rada za vašo Anico in za vas, našo dobrotnico!«

»Moli, gotovo moli za moje dete! Bog ne posluša nobene molitve tako rad kakor ono, ki prihaja iz nedolžnega srca.«

Cilka pohiti domov radostno, kakor da bi nosila zaklad v hišo. Ko odloži breme, spozna vesela, da je rodbina za tri dni preskrbljena

z živežem. V tem tudi oče gotovo dobi zaslužka, saj Bog nikoli ne zapusti siromakov.

Materi oni dan ni bilo nič boljše. Imela je vročino v glavi in vsi udje so jo boleli, da se skoro ni mogla ganiti. Oče se ni premaknil od njene postelje, kakor da ne misli na nič drugega nego na svojo bolno ženo.

Ko mu Cilka pove, kakšen čudež je doživela pri prodajalki, se sicer zablisne žar veselja v njegovih očeh, ali čelo se mu vendar ne razjasni. »Ti si pametno in dobro dekle,« jo pohvali, »tako dobra, kakor je tvoja mati. Vredni sta boljših dni, nego vama jih pripravljam,« pristavi zamolklo.

»Doslej se nam je godilo vedno dobro, očka,« ga tolaži Cilka, »in upajmo, da se nam vrnejo prejšnji srečni dnevi.«

Oče zmaje z glavo. »Bojim se, da jih ne bo več! Dokler so mati bolni, se ne morem geniti, da si poiščem dela, v hišo pa mi ga tudi ne prinese nihče. Čimdalje bolj zagazimo v siromaštvo, iz katerega ne bo možno več nazaj.«

Cilka obledi. Očetove besede so ji kakor nož predrle srce. Tako zaupno se je vrnila iz cerkve, a očetova pobitost in brezupnost ji je vnovič napolnila dušo z bridkostjo.

»Oče, ko bi se vendar oglasili pri žagarju — prositi ni greh — Gašpar menda vendar ni tako hudoben, kakor menite,« pravi boječe in počasi. Že sinoči je oče odbil njen nasvet, bala se je, da ga razdraži, če ga ponovi.

»Že včeraj sem ti rekel, da iz te moke ne bo kruha,« vzklikne oče nevoljen. »Nisem dejal, da bi bil Gašpar hudoben, toda predobro ga poznam in vem, da bi mi pokazal vrata, če bi prišel k njemu prosit pomoči. Trpim pa že dovolj, da bi prebil še to ponižanje.«

»Ali očka, ko bi vas vendar vzel, ne bi mu odrekli, kajne da ne?« vpraša Cilka.

»Za vas otroke bi sprejel tudi najhujše delo, in ko bi moral kuriti pekel, nikar še dober zaslužek, kakor ga ima Gašparjev žagar. Ali kakor sem rekel, škoda praznih upov; Gašpar me ne bo nikoli podpiral.«

Ko to izusti, se obrne, kakor da noče več govoriti o stvari, ki je toliko kakor nemogoča. Cilka pa je sedaj vedela, da bi se oče vendarle ne branil sprejeti pomoči imovitega žagarja, najsi mu je iz neznanega vzroka neprijazen. In v bistri glavici se ji takoj porodi sklep, ki se ga njeno pogumno srce ne plaši izvršiti.

*

Tistega dne popoldne sede Gašpar v svoj stari naslanjač in s pipo v ustih vzame v roke časopis, da bi ga čital. Bil je jako slabe volje, ker ni utegnil nekoliko spati, kakor je bil popoldne toliko vaje. Zbolel mu je bil žagar in tako je moral sam nadzirati njegovo delo, ker ga ni popolnoma zaupal hlapcu in še mlademu devetnajstletnemu sinu. Prav včeraj je dobil nujno delo, pri katerem je trebalo večje paznosti in natančnosti.

Gašpar je bil napol kmetski, napol mesten človek. Imeli so ga za najbogatejšega in najrazumnejšega moža daleč naokoli; tako je bil svoj čas že deželni poslanec, ud šolskega sveta, cerkven ključar in poleg tega že dolgo vrsto let župan svoje vasi. Gašpar je bil poštenjak, dasi nekoliko trd in bahat. Nikakor ni bil neblag, kakor bi kdo sodil po Tonetovem govorjenju. Njuno sovraštvo je segalo v daljno prošlost, še v dobo njiju mladosti.

Gašpar, sin bogatega posestnika, in Tone, sin ubožnega dninarja, sta oba gledala za istim dekletom. Ali ker je razumna deklica bolj poslušala glas svojega srca nego glas žvenketajočih petic, si je izvolila za moža siromašnega delavca. Od onega časa je nastalo med mladeničema neprijateljstvo. Gašpar je vzel potem za ženo bogato deklico, ki so mu jo priporočili roditelji; toda z njo ni bil srečen. Ko je potem videl Tonetovo srečno obiteljsko življenje, ga je začel skoro sovražiti. Menil je, da bi bila ta blagost lahko njegova, ako bi ne bilo Toneta. Toda ni bil samo zaviden njegovi sreči, temveč je bil tudi užaljen. Ubožni, neznatni Tone se je veselil obilega in čvrstega zaročnika, a on, imoviti in veljavni mož je imel samo enega sina in še ta je bil grbast. Tonetu sicer ni storil nič žalega, a izogibal se mu je, kadar se je mogel, in kadar se mu slučajno ni mogel izogniti, je pogledal v stran, da mu ni bilo treba odzdravljati.

Kakor rečeno, Gašpar je bil oni dan zelo slabe volje. Ta nepričakovana, a kakor se je dalo soditi, nevarna bolezen njegovega žagarja mu je bila jako neugodna. Odkod naj dobi primernega, zanesljivega moža? — Sam se je navadno le malo brigal za žago in gospodarstvo, prvič zato, ker je bil jako pogostoma po opravkih z doma, drugič zato, ker je rad počival in čital, kadar je bil doma. Čemu bi se bil tudi trudil? Imovit je bil dovolj, rodbino pa je imel majhno. Kadar sam umre, njegovemu Jurčku itak ostane dovolj, da mu ne bo sile in posebnih skrbi.

Ravno se zamakne v list, ko nekdo na rahlo potrka. Bilo je trkanje, iz katerega bi vsakdo spoznal, da si človek, ki bi rad stopil v sobo, ne upa vstopiti, vedoč, da ne bo dobrodošel.

Gašpar pogleda od časopisa. »Kdo me prihaja motit?« si misli nevoljen. Nato se spomni, da je sobota, ko hodijo domači berači po hišah prosit miloščine.

»Reza!« zakliče glasno, meneč, da je njegova žena v bližnji sobi, »skrbi, da bom imel urico miru; berači naj se obdarujejo v kuhinji.«

Nihče ne odgovori njegovim zapovedujočim besedam, a vežna vrata se odpro in v sobo stopi mlado, dobro oblečeno dekle, naša Cilka.

Gašpar jo prvi trenutek začudeno pogleda. »Tako čedno dekle da bi beračilo?« si misli.

»Pri tleh v kuhinji je gospodinja,« pravi prijazneje, nego je bil namenjen, ko zapazi njeno boječnost; »ondi že kaj dobiš.«

Cilka se približa za korak. Njeno lice je blede, oči ji gledajo boječe in zaeno proseče, njene ustnice trepetajo, kakor bi hotele izpregovoriti, pa se boje svojega glasu.

»Spodaj v kuhinji, ali si slišala?« dé sedaj Gašpar že neprijazneje; »tu gori ne dobiš nič.« Rekši seže po časopisu in poišče mesto, kjer je prej čital.

»Nisem prišla beračit,« se oglasi Cilka komaj slišno; »prišla sem prosit, da bi dali mojemu očetu kaj zaslužka, sicer vsi skupaj umremo od gladu.«

»Kdo je tvoj oče in zakaj ne pride sam?« vpraša Gašpar začuden.

»Tone Gomila se kličejo moj oče. Sami pa zato niso prišli, ker bede pri materi, ki so sinoči zboleli in —«. Dalje ne more govoriti. Preplašena umolkne in se umakne za nekaj korakov.

Ko začuje Gašpar to ime, skoči s stola in sicer tako silno, da ga zaeno prevrne. »In — in,« opoznaša neprijetno zadet njeno zadnjo besedo, »in kaj potem? Kaj je meni do tega, da je Tone Gomila brez dela, da je njegova žena bolna, da ste otroci lačni? Izkratka: kaj je meni do litanij vaših težav? — Ta strahopetec! Zakaj ni prišel sam? Ali se spodobi pošiljati otroka s tako važnim opravkom?«

»Oče se vas boje, kakor se vas bojim tudi jaz sedaj,« odgovori Cilka jokaje.

Gašpar se glasno zagrohoče. »Bojite se me? To me veseli. Ali zakaj si prišla ravno k meni

prosit očetu zaslužka? Ali sem jaz edini v vasi in okolici, ki bi imel zanj dela?»

Ubogo dekle izpregovori zmedeno, dočim se na njenem licu neprestano menjavata rdečica in bledica: »Ker sem čula, da je vaš žagar zbolel in sem menila —«

»Da sprejmem namesto njega tvojega očeta, haha?« ji Gašpar porogljivo seže v besedo. »Ni slaba misel! Glejte si no, kako daleč sega predrznost! Svojo hišo naj bi mu odprl, zaslužka naj bi mu nal, redil mu ženo in otroke v zahvalo, ker mi je —« zdajci umolkne, ker se zave, da ima pred seboj nedoraslo dekle, kateremu se ne spodobi izreči omenjenih besed. — »Hudirja, kaj me briga tvoj oče in vsa njegova družina? Čemu se je oženil berač, ako ni vedel, s čim vas bo redil?« Ves razkačen udari z nogo ob tla in se približa Cilki. »Reci očetu, da nima trohice časti, ker si upa prositi pomoči mene, on, moj najhujši sovražnik!«

»Oče niti ne vedo, da sem prišla k vam,« zahtti Cilka; »okregajo me, kadar zvedo.«

»Ali je to mogoče? Ali se ne lažeš?« vpraša Gašpar nekoliko mirneje in bistro opazuje trepetajočo deklico. »Kdo ti je torej nasvetoval, da bi prišla k meni? Morda mati?«

»Tudi ne,« odgovori Cilka hitro. »Nihče me ni poslal, kar sama sem prišla. Oče se trudijo že ves mesec, da bi dobili zaslužka, a vse zastonj. Mati pa so sinoči zboleli od samih skrbi in žalosti, menda pa tudi od gladu. Nisem več mogla gledati našega gorja. Prosila sem Boga, naj mi svetuje, kje

bi bilo najti pomoči v naši siromaščini, srce pa me je vedno gnalo k vam; zato sem prišla.«

Gašpar obledi, ko začuje, da je Cilkina mati onemogla zgolj od siromaščine. Roke prekriža na hrbtu in s povešeno glavo stopa po sobi. Pozna se mu, da se hudo bojuje sam s seboj.

V tem trenutku stopi v sobo Gašparjev sin Jurček. Bil je žalostna podoba. Majhen, suhljat, rumenega, starikavega obraza, kakršnega so po navadi vsi grbavi ljudje, in spredaj in zadi z onim privzdignjenim kupom, zaradi katerega je bil ves podoben krogli. In vendar pogled nanj ni bil zoprn. Njegove črne, živahne oči so se vsakomur svetile tako prijazno in dobrotno, da je takoj prvi trenutek zbujal pomilovanje in zaeno sočustvo.

Začuden se ustavi pri vratih in pogleduje sedaj očeta, sedaj Cilko. Pozna se mu, da si ne ve tolmačiti tega prizora.

»Oče, kaj se je zgodilo? — Zakaj ste tako razjarjeni? — Kaj želi to dekle?« vpraša vznemirjen.

»Pomoči,« hitro odgovori Cilka namesto Gašparja. Nato mu solzna pove vzrok svoje navzočnosti.

Gašpar je v tem še ves zamišljen prestopal po sobi.

»Oče,« povzame Jurček in se mu približa; »po imenu poznam tega Gomilo, vem, da so ga imeli v tvornici za najpoštenejšega in najmarljivejšega delavca. Kakor ustvarjen bi bil za našo

žago. Usmilite se nesrečne rodbine in vzemimo ga v službo!»

»Da bi se usmilil njega, ki mi je ogrenil polovico mojega življenja?« pravi Gašpar presunjen. »Kdo pa se je usmilil mene, ko sem bil nekdanj nesrečnejši od najubožnejšega berača, dasi sem bil mlad, zdrav, dasi sem imel vsega dosti? — Nikdo! — In kdo se usmili tebe, ljubi Jurček, ker te je Bog ustvaril hromelega? — Ali misliš, da ne vidim, kako se ti skrivoma rogajo? Ali si pozabil, da niti v šolo nisi mogel hoditi v domači vasi, ker si bil v posmeh in zabavo svojim tovarišem? In kadar si zaželiš privedi gospodinjo v hišo, povej, katera deklica se te usmili, da bi bila radovoljno tvoja žena?«

»Jaz!« zakliče Cilka neustrašeno. »Jaz bi se mu nikdar ne rogala; ako bi hotel, bi mu bila kedaj gospodinja. Vi pa, oče Gašpar, vi pa zato pomagajte mojemu ljubemu očetu!«

Gašpar je bil presenečen. Za trenutek je obstal kakor kip; tako ga je osupnil odgovor hrabre in zaeno blage deklice. Nekaj mu je dejalo, da ima ta otrok mnogo več krščanskega čustva nego on, zreli in izkušeni mož. Samega sebe se je sramoval. Ozre se na sina, a ta gleda skozi okno, da bi skril svojo zadrego.

Gašpar začne iznova nemirno hoditi po sobi. Nato se ustavi pred Cilko.

»Kako ti je ime?« jo vpraša prijazno.

»Cilka,« se glasi njen odgovor.

»Cilka,« pravi Gašpar počasi in negotovo, »pojdi domov in reci očetu, naj pride danes k meni.«

»Ali dobi službo?« pozveduje deklica veselo in oko se ji zasolzi od upa, »oh, hvaležna vam bom vse žive dni!«

»Ne tako dolgo, menim,« pravi Gašpar nasmeahoma. »Mnogo ljudi bi čakalo prekratko življenje, ako bi se merilo po trajnosti njihove zahvale. Hvaležnost je velika krepost, žal, da ni stalna.«

»Dajte jo meni poizkusiti!« meni Cilka navdušeno.

»Res je tudi nekaj blagih izjem,« nadaljuje Gašpar in zmaje z rameni, »prav tako, kakor se včasih narodi dvoglavo dete...«

»O pomagajte nam in jaz bom izjema,« zagotovi Cilka ginjena. Nato hitro prime njegovo roko in mu jo hvaležno poljubi, še preden ji utegne ubraniti.

»Bomo videli,« pravi Gašpar s pomenljivim naglasom in tudi sam je videti ginjen. »Koliko let pa imaš?«

»Štirinajst,« odgovori deklica.

»Cilka, recimo, da bi te prišel po štirih letih snubit za svojega Jurčka, ali bi izpolnila prejšnjo obljubo?«

»Bom, oče, ali ne že po štirih letih,« odvrne Cilka. »Čim dalje želim ostati pri svojih ljubih roditeljih.«

»Recimo torej, da po petih letih, tedaj boš imela ravno devetnajst let. Ali ti je prav?« meni Gašpar in se nasmehne. Cilkina odločnost, odkritosrčnost in razumnost so ga zanimala.

Cilka se za trenutek zamisli. »Prav mi je,« odgovori potem odločno, »ako le sprejmete mojega očeta za žagarja.« V tem trenutku bi bila lahko obetala vse, nobena žrtev bi se ji ne bila zdela pretežavna spričo veselja, katero bi napravila očetu in materi s preveselo novico.

Nenadoma pa se ji zresni obraz. Ponižno pravi: »Prosim vas, oče, da o tej obljubi še ne zinete besedice niti proti mojim roditeljem niti proti komur si bodi. Onadva bi se hudovala, ko bi zvedela, da mislim že na možitev. Rekla bi, da se mora dekle v takih letih še učiti moliti in delati, nikar pa da bi govorilo o možitvi.«

»Toda ti gotovo že znaš oboje,« meni Gašpar.

»Seveda znam; saj ko bi ne bila davi tako pobožno molila, ne bi bil moj oče vaš žagar. Zbogom oba!« pristavi veselo. »Bog vama povrne vajino dobro delo!«

In presrečna bolj leti, nego hodi proti domu. V duhu že vidi veselo iznenadeni očetov obraz, čuti iskreno hvaležni poljub, ki ji ga mati pritisne na čelo. Na sebe, na svojo prenagljeno obljubo niti ne misli, za to je bila še preotročja. Bog hotel, da bi se nikoli ne kesala!

SLUČAJI USODE.

(Odlomek.)

Malvina in Otmar zapustita obednico. Bila je enajsta ura, a na gradu so obedovali ob treh popoldan. Imela sta tedaj še štiri ure prostega časa, več kot dovolj, da si ogledata grad. Najprej gresta v notranje prostore. Tod se sicer niso izvršile med Otmarjevo odsotnostjo nobene izpremembe, vse je bilo kakor nekdanj, celo vsak kos pohištva, vsak malenkostni hišni kras je stal na svojem starem mestu.

Graščakinja, ki se je kot vneta podpirateljica vsakega napredka rada držala najnovejših šeg, ni dovoljevala, da bi po notranjih prostorih gradu spomine nekdanjih dni oskrunila trmava in lahko miselna, vedno menjavajoča se šega. Čim bolj starinski se kaže, tem znamenitejši je, je bilo nje geslo. Izven gradu pa, po hlevih, vrtovih, gajih, gozdičih, šetališčih je leto za letom skoro poratno trosila, da ne bi zaostala za napredkom in dobrim okusom. Vse to je vedel Otmar, vendar si je želel ogledati vsak kotiček svoje rodne hiše. Malvina ga je spremljala in ni ji ušla presunjenost, ki ga je bila prevzela pri tem, da si je vidno prizadeval prikrivati svoja čustva. Posebno ko si je ogledal prijazno sobo z razgledom v daljavo, je postal mahoma nem in ginjen. Delj časa je gledal skozi okno, nato sedel na stol ter s sočutnim očesom krožil po sobi, kakor utopljen v sladkotožne spomine.

»Ta soba je odmerjena najbrž tujcem,« reče potem proti Malvini, zapazivši po nji tako natančen red, kakor da ne bi stanoval nihče v njej.

»Ta je moja soba,« odvrne Malvina skoro boječe. Bog ve, če mu bode prav, da prebiva v njej, si misli natihoma. Slutila je, da mu hranijo ti zidovi mile, morda celo svete spomine.

»Vaša soba?« odvrne Otmar razveseljen. »Kako me to tolaži! V tej sobi je bivala moja mati najraje. Tu, poleg nje sem se moral učiti svojih lekcij, spisavati svoje naloge, tu me je učila moliti, deklamovati, tu — pa čemu ponavljam te sladke spomine, ki mi napolnjujejo dušo samo z bridkostjo?« — očita samemu sebi. »Ko bi bila živela še nekaj let, bi bil jaz postal drugačen človek nego sem,« pristavi s težkim vzdihom. »Pa, kar je minulo, ne da se več napraviti nestorjeno,« pristavi z navadnim glasom, v katerem je vselej odmevalo nekaj malomarnega, pesimistnega. »V onem kotu, kjer stoji vaša postelja,« nadaljuje po kratkem prenehu — in pozna se mu, kako se sili zadušiti ginjenost, ki ga menda zopet popada proti njegovi volji — »je stala ob času njene poslednje bolezni njena postelja; ondi me je blagoslovila, ondi izdihnila zadnji svoj vzdihljaj. Gospa, spoštujte njen spomin, vi, ki ste postala naslednica tega njenega svetišča! Zdi se mi, da ste rajnki materi v mnogem podobni.«

»Hočem, gospod Otmar,« odvrne Malvina jako resno. Veliko češčenje in ljubezen do že davno preminule matere v srcu izkušenega, na-

videzno malomarnega, za lehkomiselnega razglasenega moža sta napravila v njej globok vtis. Ne, srce, ki goji tako nežno češčenje, še ni popolnoma pokvarjeno.

In ogledala sta si grad dalje. Od gospodarskega poslopja do zadnje njegove shrambe, od prenapolnjenih hlevov najplemenitejše domače živine do ličnega golobjaka, v katerem so golčali najlepši vzorci različnih golobjih plemen. Potem je prišel na vrsto vrt z bogato obloženim rastlinjakom, ribnik, ki se je bleščal v sredini in v katerega prozornem dnu so švigale živobarvne, dragocene ribice. Od tam sta stopila v skrivnosten somrak temnozelenega gaja, a nazadnje v smrečji gozdič z mamečo vonjavo. Hodila sta skoro dve uri v živahnem razgovoru, da sta bila že utrujena. Vrneta se v gaj, da si izbereta tam vabljev kotiček, kjer bi si odpočila do obeda. Našla sta ga kmalu, ker je bilo tam sploh povsod vabljivo, povsod tako okusno in vabljivo urejeno, da si človek ni mogel želeti boljšega. Sedeta torej na prvo klop, na katero sta naletela, in kakor da bi se bila dogovorila, obadva utihneta ter se zamakneta v bujno zelenjavo, ki ju obkroža od vseh strani, da ne vidita niti neba nad seboj. Naposled je Malvina prva, ki pretrga ta prijetni, dušo in telo krepčajoči molk.

»Kako ugodno se tu sedi in kako rajsko lep je ta gaj kakor sploh vsi graščinski nasadi,« reče z odkritosrčno navdušenostjo. »In v tem raju živim že nad osem let, ki so minuli brzo kakor en dan.«

»Toda žal, da ste v raju brez Adama,« se pošali Otmar.

Ona ne odvrne ničesar, a spoznal je, da ji ni ugajala njegova opazka.

»Ne zamerite mi, gospa, mojega smelega, večkrat pikrega, ne baš prikupljivega govorjenja, ki je lastno ljudem moje vrste,« reče nato. »Sčasoma najdete na meni slabosti, ki mi, bojim se, utegnejo odvzeti vašo naklonjenost, katero ste mi blagovoljno izkazali takoj pri prvem srečanju. In to bi me bolelo. Zato vas rajši prosim, da se privadite gledati me skozi povečalo, a ne skozi po-manjšalo, kakor je navada plemenitim naravam, da ne doživite bridke prevare v svoji menda prizanesljivi sodbi o meni. Dobri ljudje se radi motijo v ocenjevanju drugih. Postal sem pač tak, kakršnega so me napravile okoliščine. Pa da se vrnem k prejšnjemu predmetu. Vam se tukaj vidi lepo kakor v raju. To znači, da more vaše čustvovanje tukaj vzkipeti do vznesenosti; jaz pa pri vsej tej krasoti prirode ne čutim drugega nego prijetnost in zadovoljnost, kakršno vzbuja vse, kar je lepega, skladnega in popolnega. Meni pač manjka one prednosti, ki je lastna posebno ženskam, da zro v odprta nebesa, kadar jim ne zadostuje zemlja. Resnično mamljivega ničesar ne vidim ne na površini bogate zemlje ne po neizmernem nebesnem oboku. Nisem pač idealen, a vi, kolikor sem vas mogel presoditi v teh kratkih uricah najinega znanstva, ste zelo. Blagor vam, ako se v tem res čutite srečno!«

»A nekdanj ste bili idealni, menda celo do pretiranosti,« pripomni Malvina, kakor bi ga hotela zagovarjati.

»Mladostni nedostatki, ki izpuhtijo brž po prvi dotiki s svetom, pri prvi bridki prevari,« meni on lahko.

»Kar trdite, ni vselej res; kar zadeva prevare —«

»Ste jih tudi že doživeli?« dopolni Otmar, ker je Malvina naenkrat obmolnila, kakor da obžaluje svojo izjavo.

»In kdo bi jih ne bil?« odvrne ta hitro in se poizkuša nasmehniti, da prikrije otožnost, ki se ji je vzbudila v duši pri obilih spominih njenih prevar in o kateri čuti, da se zrcali najbrž tudi na njenem obrazu. »Kdor je doživel že trideset pomladi, se nima pravice pritoževati, ako je nahajal med cvetjem, ki mu je raslo ob poti, tudi ostri osat.«

»Da bi imeli že toliko let?« se začudi Otmar, ki je ves čas občevanja z njo natihoma občudoval njeno mladostno prikazen, počenši od nežnega njenega obličja in preprostega, živahnega kretanja do poetičnega njenega mišljenja, ter modroval sam pri sebi, da li se je omožila še napol otrok, ker je že osem let vdova, kakor je bila omenila mimgrede. Sedaj pa, ko ve, koliko let ima, zre še bolj osuplo v njene jasne, milobne oči, v katerih se je lesketala navdušenost prave mladosti obenem z žarom čile, nepokvarjene duše. S tridesetimi leti se mu je zdela mnogo mlajša od vseh 20—24letnih

žensk, katere je kedaj poznal. Ženske, katere so izgubile v petih, šestih letih posvetnega življenja čistost vtisov, so napravile tudi ono prirojeno navihnost, ki dela žensko toliko prikupno, zavrgle vero, katero si želi kot stalno tovarišico ženske vsak moški, najsi bo še tolik dvomljiviec. Pa niso zavrgle le vere v neumrjročnost duše, temveč tudi vero v krepost, v človeško blagost, vero v ljubezen, brez katere ni sreče, še manj pravega ženskega značaja.

»Vi ste že tridesetletni?« reče Otmar na posled, osvobodivši se svojega začudenja. »Jaz sem dve leti mlajši, a proti vam starejši za najmanj dvajset let.«

»Kaj neki govorite?« se zavzame Malvina. »Tako mladi ste videti, da bi se vam niti toliko ne prisojalo. In tudi sicer je osemindvajsetleten mož skoro še mladenič, med tem ko se mora tridesetletna ženska prištevati že ostarelim.«

»Pri večini žensk je res tako, a pri vas ne,« odvrne. »Morda je moja zunanost res videti še mlada, ne tako moj duh. Nič me ne more prav veseliti in zato se dolgočasim čez mero. Ali ni to znamenje starosti?«

»Da bi se vi dolgočasili?« se začudi Malvina. »To je celo nemogoče. Samo malo razumna in malo blaga bitja se dolgočasi, a vas smatram baš za drugačnega...«

»Nimam v mislih dolgočasnosti vsakdanjega življenja, temveč duševno dolgočasnost, ki je še mučnejša nego telesna,« se opravičuje. »Tako

dušno dolgočasovanje bi se dalo primerjati že lodcu brez teka: nič mu ne diši, nič mu ne tekne. Priroda že davno nima zame več glasu in nobena vez me ne družī s človeštvom. Morda je to posebna bolezen...»

»Duševna dolgočasnost ne prihaja od ničesar drugega nego od brezposelnosti,« meni Malvina odkritosrčno. »Kako pa uporabljate svoj čas in s čim se sploh bavite, ako smem vprašati?«

»S čim?« se nasmeje Otmar. »Z vsem neko-liko in z ničimer prav določno. To delam, kar dela sto in sto mojih vrstnikov.«

»In to bi bilo?« pozveduje Malvina rado-vedno, dasi že sluti, kakšen odgovor dobi.

»Da igram, da gojim sport, da hitim od vese-lice do veselice, da dvorim lepim ženskam, da potujem — vidite, koliko imam posla. A dasi sem pri vsem tem preobložen s poslom od zore do mraka, ipak se dolgočasim do skrajne mere.«

»Verjamem,« reče ona z napol žalostnim glasom, »a verjeti ne morem, da bi živeli tako brezposelno, brez najmanjšega spoštovanja do samega sebe, brez vere v vzore, brez plemenite ljubezni do znanosti in umetnosti vsi premožni mladi možje, katerim ni treba ubijati se za ob-stanek.«

»Ali nisem dejal, da ste za dvajset let mlajši od mene?« se nasmeje Otmar vnovič, a ta smeh ni bil tako pristen kakor prejšnji. »Ta vaša navdušenost bi pristojala res mlademu dekletu, ki meni, da je vse zlato, kar se blešči. Res, gospa,«

nadaljuje resneje, »smete mi verjeti, da vsi mladeniči in mladi moške, ki imajo na razpolago čas in mošnjo, živijo tako, kakor sem vam opisal, da živim jaz, in mnogokateri še huje. S čim bi sicer napolnjevali prazni čas in kako se iznebili denarja?«

»Bogatašem, ki se jim ni treba boriti za življenje, je naložena dolžnost, truditi se z duhom ter se posvečevati blagim činom in vrlim podvzetjem,« deje Malvina.

»Ko bi mislili vsi kakor vi, bi postalo življenje silno enakomerno in dolgočasno.«

»Narobe, prav kratkočasno in prijetno,« odvrne Malvina. »Še ni tega deset minut, kar ste se pritoževali o silno dolgem času,« mu očita. »Kako se to ujema?«

»Res je tudi, kar sem trdil, a ta tožba velja samo, kar zadeva mene, in nikakor ni občna. Drugi preživljajo navadno z naslado in v polni meri enako trapljivo življenje.«

»Ker so drugačni od vas. Pri njih se dejanje ujema s čustvovanjem, a pri vas se čustvovanje protivi dejanjem,« hitro odvrne Malvina, kakor da jo veseli, da je tako.

On zmaje z glavo s kretnjo, ki je kazala več malomarnosti in utrujenosti nego dvoma.

»Ne vnemajte se preveč zame!« reče nato mračno. »Dejal sem že, da sem poln slabosti, da sem slabši, nego se dozdevam.«

»Ne morem verjeti,« odvrne ona nekako pobito. »Ko bi bili moj brat, prijatelj, ali vsaj dober znanec, hotela bi z vami govoriti resno besedo.«

»Mislite si torej, da sem,« dé on živahno, »ter mi odkrijte svoje misli!«

»Tega si ne morem niti prav predočiti, pa ker želite, povem vam, da bi vas tedaj vprašala, da li se vam ne zdi, da je umnemu možu, takemu možu, ki nosi v prsih pravo srce, sveta dolžnost uporabljati prirojena svojstva v svoj in človeštva prid? Dejala bi vam nadalje, da je igranje bodisi s kartami ali v stavo nenravno, a posebno bi vam poudarjala, da se srčne kreposti ne zapravljajo s krivimi trmami.« Tako mu pripoveduje brez posebnih dolgih uvodov in okolišev.

On zopet zmaje z glavo in se bridko nasmehe.

»Gospa, prepozno je že, da bi se mi priporočala krepost. Slučaj, rane, bridkosti, neizmerna potreba pozabljivosti, zaničevanje človeške zlobe, to vse me je obrnilo na pot opacnosti. Tako sem se privadil temu praznemu, ipak nasladnemu življenju, da ne bi mogel živeti drugače. Ustom, ki so navajena pekočega žganja, se dozdeva tudi najboljša pijača prazna in zoprna. Jaz potrebujem neprestane omame, potrebujem mrzlice razdraženega, trapnega življenja, da pozabim sploh, da živim. Osemindvajset let štejem in nad osem let je že, kar sem se vrgel v brezno razblodnosti, da bežim sam pred seboj.«

Malvina obledi.

»Ko bi vas čula tako govoriti rajnka mati, ne bila bi vas vesela,« reče presunjena.

»Gotovo da ne,« odvrne odkritosrčno, a nekako ponižno in nenadoma se razprostre tajnostna senca po njegovem sicer prikupnem obrazu, ki pa je bil med govorjenjem zadobil neki trd, uporen izraz.

Malvina se je zdaj v drugič prepričala, da je spomin na mater edina struna, ki še ni zarjavela v njegovi otrpli duši. In ta spomin, si je dejala na tihem, ga utegne še rešiti. Rada bi mu bila govorila o materi in ga povpraševala po njej, a zdelo se ji je, da za to zdaj ni primeren čas. Videti je bil razmišljen in sam s seboj nezadovoljen, da si sploh ni več upala siliti vanj.

Po kratkem premolku nadaljuje Otmar: »Bil sem nekdanj blag, vsaj smatrali so me za blagega. Rad sem imel vse ljudi, želel vsakemu dobro, čislal lepoto in krepost ter bil poetičnega duha. Že kot otrok sem zlagal pesemce, ki so posebno razveseljevale dobro mojo mater. Z njo sva sanjarila o dragem, neskaljenem skupnem življenju, katero hočeva živeti v tišini domačih zidov, v pokoju gozda in v milini domačih trat, izven katerih ne bi nikoli iskala sreče, utešena po samem najinem čustvovanju, ljubljena in spoštovana od prijateljev in podložnikov. Ta načrt življenja je bil najin vzor za bodočnost in tako življenje se mi je dozdevalo lepo, sveto in zaželeno. Človeka pa sem tedaj smatral za blago, plemenito bitje. Mati mi umre in — izginile so vse lepe sanje. A ne

samo sanje, z njimi se je podrla tudi vsa moja npravna podlaga k dobremu in popolnemu. Za materjo sem ljubil pozneje drugo žensko bitje, a bil od nje prevaran na najpodlejši način...

Pa čemu izgubljam besede o tem, kar je minulo? Vsled te prevare mi je umrla naglè, ne pričakovane smrti duša, moj boljši del. Ostal sem sam na svetu z neutešljivim žalovanjem po izgubljeni materi in s spominom svoje prevare. Odslej sem utapljal svojo bridkost v opačne užitke, v nečemerne časti, v podlo laskanje lokavega sveta. Dosegel sem, kar sem iskal, našel pozabljivost, iz katere se ne maram več vzdramiti.«

»Kaj neki govorite?« ga posvari Malvina z bolestnim naglasom.

»Samo resnico, dasi prežalostno,« pritrdi Otmar. »Vi ste blagi. Vaša duša je verna in po božna, kolikor sem se do zdaj prepričal, zato je skoro nemogoče, da bi umeli bridkost, ki napolnjuje vse moje žitje, da bi pojмили stud, ki ga čutim do vsake stvari in po katerem mi je življenje zastrupljeno... Ničesar ne morem ljubiti, po ničemer ne hrepenim in ničesar ne verujem. Ako igram, ako stavim, ako dirjam s konji, ako hlinim ljubezen, delam samo zato, da glušim samega sebe. Vaša noga je morala stopati samo po cvetju, da ste ohranili svoje mišljenje tako čisto in blago!«

»Največ po trnju, verujte mi,« zašepeče ona s povešeno glavo.

»Ni mogoče! Trpljenje vodi do obupa, obup do pregrehe.«

»Ne poznam pregrehe, a tem bolj boleš, in ta me je seznanila s krepostjo,« reče Malvina.

Nato ji hoče nekaj odvrniti, a v tem trenutku nekaj zašumi v njiju bližini. Ozreta se na ono stran, odkoder je prihajalo šumenje, in nemalo iznenadena zagledata — Avrelijo.

»Dobro jutro, ali prav za prav dober dan!« reče ta, stopivši bliže. »Hotela sem pogledati, kako se kaj čuti pod domačo streho moj tovariš iz mladih let po prvi noči, po tolikih letih in po dolgem, trudapolnem potovanju. Bila sem v gradu, a tam so mi rekli, da ste se z gospo Malvino poz izgubili v grajskih nasadih. Letala sem v tej vročini več nego pol ure tod okoli, da vaju najdem.«

Ne da bi jo kdo povabil, sede tako govoreč na klop med njiju, kjer je bil prazen prostor, ter si s pihalko hladi gorko lice.

Malvina je takoj vstala, pogledala na uro ter dejala lahkotno:

»Med tem, da obnavljata vidva mladostne spomine, hočem pogledati, če je vse urejeno za obed.«

NEKOLIKO BESEDIC O ŽENSKEM VPRAŠANJU.

(Odlomek.)

Preidimo k ženski vzgoji! Kakšna bi morala biti ženska vzgoja? — Lahko vprašanje, težaven odgovor!

V starih časih ni bila nobena rodbinska skrb tako malo važna kakor bodočnost devojke. Oče se navadno celo nič ni brigal za izobrazbo svoje hčere, a tudi mati samo malo. Ako je hči znala v hiši pomagati dekli pri vsakem delu in biti podložna roditeljem, ako je znala čitati iz molitvene knjižice in podpisati svoje ime, ako je oskrbovala rodbino z nogavicami in predla za domače platno, je znala dovolj. V zakon je stopila navadno, še preden bi bila kedaj videla gledališče od znotraj, da molčim o drugih zabavah. Moža, kateremu je obljubila zakonsko zvestobo, so ji izbrali roditelji. O njenem nagnjenju do bodočega soproga, o njenem mnenju pri tem važnem koraku ni bilo govora. Samo to je dobro vedela, da bo morala odslej biti soprogu v vsem podložna in pokorna. Namen zakonske žene pa si je tolmačila tako, da mora poviti mnogo otrok, ki jih vse mora sama dojiti in vzrediti, da jo bodo otroci jezili in mučili, kakor je sama nekdanj s svojimi brati in sestrami delala preglavice roditeljem. V tem zmislu so se pred štiridesetimi in tridesetimi leti vzgajale tudi devojke boljših rodbin. Dandanes je drugače. Jedva uide deklica pestunjinemu naročju, že mora kakor njen brat s knjigami pod pazduho v šolo. In celih deset, dvanajst let mučijo ubogo deklico pisanje, risanje, fizika, kemija, matematika, književnost, jeziki in godba. Malo časa ji ostaja, da bi se oddahnila in razvedrila mladi duh z otroškimi igrami, taliko potrebnimi za telesni in duševni razvitek. Njeno življenje je podobno

kolesu, ki se neprestano suče okoli pouka. Igla in drugo domače orodje pa ji je znano le površno. In tako vzgojena devojka zraste slabotna, bledollična, tesnoprsna, polna domišljene učenosti in visokočutnosti, zmožna sicer, da pove sodbo o kakem novejšem pisatelju ali o spretnosti prvega gledališkega igralca, toda popolnoma nevedna o prepotrebem dejanskem, toliko resnem rodbinskem življenju. Zdaj nastane vprašanje: zakaj li tako ogromno število roditeljev s tako hlastnostjo preoblaga svoje hčere s poukom, ako jim prinaša ta v življenju le škodo, a nič koristi? Navadno samo iz puhle prevzetnosti, da morejo reči svetu: Vidite, kako izobrazena je naša hči! Pridite snubači, tu imate znamenito nevesto! A če ta znamenita nevesta v zakonu ne najde onega vzora ugodnosti, o katerem je prej vedno sanjarila, bo v svoji nezadovoljnosti samo mučila ubogega soproga s svojimi razdraženimi živci. In taka nevesta naj bi potem bila vzorna, požrtvovalna mati?

Stara, nekdam navadna ženska vzgoja nikakor ne bi več zadostovala sedanjim zahtevam. S svetovnim napredkom mora napredovati tudi ženska vzgoja, sicer bi napredek ne bil občen in bi se ne mogel širiti. Ali pa bi se med nekdanjo in sedanjo žensko vzgojo ne dalo najti pravo razmerje, ki bi nam ustvarjalo blagih, izobrazjenih mater, pridnih in razumnih gospodinj? — Umetnosti in znanosti so krasne reči, ki pa se ne morejo prav sprijazniti z ono polovico človeštva, ki je ustvarjena za vzrejo in vzgojo mla-

dega zaroda. Ako želimo pri peči greti mrzle ude, ne smemo peči prenapolnjevati z drvmi, sicer bi se spekli; le majhen plapolajoč plamenček nas ogreje blagodejno. Ženska, ki je bedasta in nevedna, je nekaj strašnega, a ravno tako strašna je tista, ki vedno govori o največjih pisateljih, umetnikih in drugih imenitnikih kakor o svojih največjih prijateljih.

Ako zna ženska, ki ji je pravi namen, da postane žena in mati, pisati pismo brez pogreška, ako ve, kje stoje glavna mesta naše države, ako vsaj po imenu pozna najimenitnejše in najbolj znane evropske pisatelje in umetnike, je po mojem mnenju dovolj učena. Ako je mogoče, naj bi dobro poznala poleg svojega materinskega tudi kak svetoven jezik. Dorasle hčerke, ki so dovršile šolska leta, naj pridrže matere na domu ter naj jih ne bi puščale ves dan letati od pouka do pouka. Doma naj bi se vadile v gospodinjstvu, materam naj bi pomagale pri nadzorovanju mlajših bratov in sester, kuhinje, perila, da bi se tako mlade učile hišnega reda, točnosti, marljivosti. Pri vsem tem pa naj bi se tudi pridno učile vsakršnih ročnih del, osobito izdelovanja oblek in perila, kar požira dandanes toliko denarja, ako se izroča tujim rokam izven hiše.

Le tako resno-prosto vzgojene mladenke postanejo kedaj pridne, varčne gospodinje, ljubeznive soproge, zgledne matere. Sredi domače rodbine se blaži dekliško srce: tu ima dekcle priliko, da spoznava temne in svetle strani življenja, umeva

različnost značajev; tu se vadi njena potrpežljivost, tu postaja njeno srce sočutno, njena volja krepka in požrtvovalna. Le rodbina bodi torej najvažnejša dekliška šola; rodbinsko življenje jo bo učilo čednosti in skromnosti v sreči, kreposti in neustrašenosti v nesreči.

Seveda pa je razlik tudi med ženstvom in jih mora biti. Ni vsaki ženski sojeno, da ima lastno rodbino. Mnogo jih je tudi takih, ki ostanejo vse svoje življenje samice in ki jim je samim treba služiti vsakdanji kruh. Ker pa hčere izobraženih rodbin ne morejo postati služkinje, šivilje, natakarice, zato je naravno, da morejo zadoščati življskim potrebam le z duševnimi vednostmi in na priličen način. A v vrstah teh žensk in o njihovi izobrazbi govorimo pozneje. — Opomniti še moram, da nikakor ne velja o naših Slovenkah, kar je bilo prej povedano o previsoki ženski izobrazbi. Žalibog, da Slovenkam še mnogo nedostaja do tega, da bi dosegle ono stopnjo izobraženosti, ki jo zahtevata od njih rodbina in družba. Vsekakor pa je moje trdno prepričanje, da se mora pri ženskah več ozirati na vzgojo srca nego na izobrazbo duha. A ženska izobraženost, naj si bo visoka ali preprosta, bodi vedno čimbolj mogoče resna.

Deklicam, ki jim je dano doseči višjo izobraženost, bodi pouk sveta stvar; njega naj se oklenejo z veseljem in s trdnim prizadevanjem učiti se v pravem pomenu besede, in ne, kakor je pri večini navada, samo za puhlo prevzetnost in

bahanje. Le resno poučena žena bo znala voditi svojo rodbino z jasnim razumom, s praktičnim dobrim okusom, s požrtvovalno potrpljivostjo in s čutečim srcem. Kajti žena mora izpolnjevati ne samo sitni in trudapolni posel, ki ga zahteva prva vzreja otrok, marveč mora svoj zarod, dokler ne postane popolnoma samostojen, tudi voditi v vseh okoliščinah, poučevati ga, nadzirati njegov pouk, mu pomagati pri izbiranju stanu, vplivati nanj s svetom, skratka: uravnavati njegova nagnjenja in slabosti, čuvati nad njegovo srečo in varovati ga o pravem času vsake nesreče.

Ženska moč v rodbini je brezmejna; materin um in vpliv delata čudeže; žena ozdravlja bolnike, prestvarja trde značaje v čuteče in premehke v junaške; žena oživlja lene, pretvarja malodušne v delavne in marljive. Ženski poklic ni tako malo-važen, kakor si mislijo mnogi. Res, da ta poklic ne zahteva visoke duševne izobrazbe, a zato tem več srčne. A kdo ne ve, da je mnogo težja vzgoja srca nego vzgoja duha?

In da bi se razvijalo in raslo brez ženstva in njegovega vpliva družabno čustvo, ki se rodi v družini in razvija v šoli, blaži v cerkvi, širi v narodih, ki raste in postaja državno, človeško, občno? — Celo nemogoče! In tu imamo zopet nov dokaz, da sta moška in ženska izobraženost enako potrebni občemu napredku in blagostanju.

A še nekaj besed o ženski vzgoji kmetiškega stanu! Utegne se mi reči, da postane kmetica pridna gospodinja in dobra mati tudi brez pa-

metne vzgoje. Mogoče, ker so izjeme povsod; ali vobče je to neverjetno. Da si poblaži čustva, potrebuje vzgoje srca kmetica kakor gospa; kajti le potem more vestno izpolnjevati svete, a truda polne materinske in sploh rodbinske dolžnosti. To pa se ne more zgoditi, ako ni dobila vsaj nekoliko pouka v svoji mladosti. Kako služi kmetici v korist, če zna čitati in pisati! Res, da ji ostaja za čitanje itak malo časa poleg mučnih vsakdanjih hišnih in gospodarskih poslov, vendar pa ji bo po nedeljskih in prazniških popoldnevih pri premožnejših kmeticah časih menda tudi v dolgih zimskih večerih ostajala večkrat kakšna urica časa, da vzame poučno knjigo v roke. In koliko moralne in materialne koristi ji obrodi tako branje, na pr. iz knjig Družbe sv. Mohorja, ki so pravi zaklad preprostemu ljudstvu. V njih najde kmetica gospodinja marsikateri nauk, kako naj poboljša življenje sebi in svojim. Ondi nahaja rešitev marsikaterega vprašanja o gospodarskem napredku, ki bi ga sama ne iztaknila nikdar. S čitanjem dobrih knjig se bo njena duša vedno bolj oklepala blagega in poštenega. Sovraštvo, nevoščljivost, ljubosumnost, obrekljivost, slabosti, ki tako rade premagujejo neolikano žensko, polagoma izginejo iz njene duše in se umikajo krepostnim mislim in lepim čednostim. Da, preprosta, revna žena, ki mora rediti svoje v potu svojega obraza in z vednim samozatajevanjem, potrebuje mnogo več duševne tolažbe in obrambe nego ženska višjih slojev. In

tako tolažbo in izpodbujo k dobremu najde kmetica v obilnosti v gori omenjenih knjigah.

Kako srečna pa se čuti ona kmetška mati, ki zna oddaljenemu sinu ali hčeri pokladati na papir svoje misli in dobre svete! Oddaljenost od svojih ji postaja pri tem manj bridka; saj se more z njimi pismeno pogovarjati in jim odkrivati svoje srce. Od kmetice ne bo nihče zahteval lepopisja in prapovisja; da je njena pisava le umevna, več se od kmetice ne zahteva.

A tudi plesti, kvačkati in posebno šivati naj bi se vsaj nekoliko naučilo vsako kmetško dekle. Kako žalostno je, ako mora klicati kmetica za vsak pretrg šiviljo na pomoč. A kadar ni mogoče plačati šivilje, kako ostudno je gledati žensko v raztrgani obleki, otroke zavite v cunje!

Ako zna kmetško dekle poleg drugih opravkov tudi šivati, tedaj ima tako rekoč v svoji lasti majhen kapital. In ker se mlad človek rad in pa brzo uči, zato naj bi kmetški roditelji nikdar ne zanemarjali poučevati svoje hčere v tej prepoštrebni stroki.

NAŠE ČASOPISJE IN MORALA.

Kdor opazuje, kdor čita in razmotruje naše slovenske razmere v politiki, med strankami in v literaturi, postaja otožen, pobit in skoro obupen ter se vznemirjen povprašuje: kam vede to in kdaj boče tega konec? — Ni li dovolj, da na nas so-

vražniki od vseh strani kolikor le morejo pritis-
skajo? Ravs in kavs med krvnimi brati postaja
od dne do dne ljutejši in nestrpnejši. Zaradi ene
same nepovoljne besede ali opazke je včasih že
ogenj v strehi, zaradi enega samega nesporazum-
ljenja si že segajo v lase. Drug udriha po drugem,
kot bi šlo za stavo, kdo je silovitejši in surovejši.
Ne vprašajo za stan, za uglednost, za starost in
zasluge dotičnega, ne pomišljajo na zle posledke
takega nespoštovanja, takega teptanja in zaniče-
vanja najveljavnejših oseb, najzanesljivejših bo-
riteljev, ki so največji zaklad, edini up vsakega
naroda, koliko bolj še našega v gmotnem ter
v dušnem pogledu še popolnoma neutrjenega in
za drugimi izobraženimi še toliko zaostalega na-
roda. In pri tem je naše časopisje polno jeremijad
zaradi tega ali onega narodovega nedostatka, biča
se ta ali ona politična ali osebna hiba, očitajo se
vzajemno napake in slabosti, a ono najhujšo, naj-
kužnejšo, najnevarnejšo hibo, ki hoče siloma za-
strupljati srce naše mladine in s tem ugonobiti
moralni čut našega naroda, malomarno prezirajo
ter pregrešno dopuščajo, da se ta kuga vedno bolj
širi, da vedno globlje poganja korenine. Ali res
nobenega naših bistrournih politikov, bojevitih
časnikarjev ter razumnih književnikov ne bodejo
v oči in mu ne delajo nevolje gnusni, popa-
čeni, nedostojni, iz podlega peresa
prihajajoči podlistki nekaterih na-
ših listov? — Je li možno, da občinstvo tako
pisarijo pripušča in trpi v listih? — Kakšne pojme

naj dobivajo drugi narodi o našem slovstvenem napredku, o nazorih našega naroda, o naših pisateljskih močeh, o naši morali, po onih podlistkih sodeč? — Na to polje naj bi gospodje časnikarski bojovníki obrnili včasih svojo pazno oko, svoje poslušno uho, svoje ognjevito pero, da zamoré cvetove one trivialne in cinične »muze«, s kojimi se nakitujejo podlistki teh listov. Ta usluga bi bila večja in hvaležnejša nego obširno besedovanje, s katerim se napolnjujejo predeli našega časopisja, in to za nič ali pa za znano oslovsko senco, brez nobenega ali komaj znatnega uspeha! Da se naši mladini ne jemljejo ideali, da se ne razburja za podlost njih domišljija, da se ne dražijo njih čutila, da se ne pačijo njih srca in ne skvarja njih morala, to naj bi bila naših mož prvakov sveta dolžnost zraven blagega teženja, da zanetijo domoljubje in rodoljubje, zraven častnih borb v dosego narodnih pravic. Saj ni za uglednost, za blaginjo in srečo vsakega naroda zdrav, moralen in veren njegov čut nič manj potreben nego njegovo iskreno rodoljubje in njegovo gmotno blagostanje. Zato pozor, dokler ni prekasno!

AFORIZMI.

(Izbor.)

Prijateljstvo je ena najnežnejših cvetic stvarstva. Ono nam lahko daje veliko in resnično tolažbo. Bodisi v veselih, bodisi v žalostnih slu-

čajih vselej slastno iščemo prijateljskega srca, ki bi z nami delilo čustva. Kadar se zbira nevihta nad nami, trudi se prijatelj razgnati nezgodo, ki je zatemnila naše obnebe. Kadar ugasne mladostna navdušenost, spremlja nas prijatelj v trpki istinitosti zahajajočih vzorov. Kadar se nam prikrade v dušo bridka dvojba, tedaj dobi prijatelj primerno besedo, ki prežene te neljube pošasti.

In v sladkem zaupanju iskrenih pogovorov, v katerih si dve srci odkrivata najskrivnejše misli, in v presrčnem, prijaznem, globokem pogledu, ki vse umeje, vse ugaane, vse oprusti — in v izpodbudnem zadovoljnem nasmehu in v obleditvi, v trepetu, zadržani solzi svojega prijatelja dobivamo tolažbo, uteho in često tudi pozabo marsikaterih viharne minulosti.

Koliko olajšave in tolažbe nam daje zvesto prijateljstvo! Kolikokrat pomaga ena kratka zaupna beseda zmučene duše vdano trpeti naše bridkosti!

In tudi v veselih urah kako pomnožuje našo radost prijateljsko sočutje! Veselja in blagosti bi izgubile svoje sladkosti, ako bi jih ne mogli s kom deliti.

Toda rastlina, ki poganja nežno cvetje pravega prijateljstva, ne raste povsod; plodonosne zemlje ji je treba, da požene čvrsto in bujno; nje korenine se morajo širiti v zavetnem kotičku, da jih ne izrujejo nevihte. Potrebuje pa tudi vestnega vrtnarja, ki skrbi o pravem času za zrak, luč in toploto, sicer ovane.

Ženski je treba one izobraženosti, ki povzdi-
guje duha in obenem blaži srce; ne mislim pa one
izobraženosti, ki izhaja iz poznanja salonskih
oblik, iz jezikoznanja, godbe, plesanja ali iz po-
znavanja najnovejših romanov in onih stvari, ki
jih zahtevajo od salonske dame. Tako zvana sa-
lonska izobrazba našega ženstva, izobrazba brez
razsodnosti, brez čustva, brez blagosti srca je
samo lep okvir pokažene slike. Popolnoma krivo
je mnenje, da prava izobrazba pokvarja ženstvo.
Prava, temeljita izobrazba ne more ženske popa-
čiti, temveč jo obvaruje sicer majhnih, vendar
jako pogubnih slabosti, ki izvirajo iz nevednosti.
Nevednost je potem tudi kriva, da se ženska ne
razvije v plemenito bitje, ampak postane često
brezčutna stvar, brez značaja. Taka ženska velja
nekaj možu in znancem, dokler je mlada in lepa,
kadar se pa postara in mine njen cvetoči obraz,
tedaj jo prezirajo in zaničujejo. Zaradi krive
izobrazbe je postala z leti dolgočasna, pusta, je-
zična, neprenesljiva stvar. Sploh menijo — in po-
sebeno pri nas na Slovenskem je razširjena ta kriva
misel — da »učena« ženska (izobraženost so krstili
za učenost) ne more biti pridna gospodinja. Torej
naj je pa nevedna in neizobražena ženska pridna
gospodinja? — Kako napačno je to mnenje, ni
težko dokazati. Ženski je že prirojen nagon za
domačnost in za rodbino. Večja ali manjša uče-
nost nima po mojem mnenju celo nič vpliva na ta
prirojeni čut. Med ženskami, ki so žal pozabile
pomen svojega vzvišenega poklica, ki brezvestno

zanemarjajo najsvetejše rodbinske in najvažnejše hišne dolžnosti, je prav gotovo več nevednih nego izobraženih. Izobraženost že sama na sebi je trden ščit proti človeškim slabostim, izobraženost opominja, vodi, izpodbuja k dobremu, torej tudi k izpolnjevanju dolžnosti, če so še tako težavne. Ni prava ženska ona, ki ne ljubi pristrčnosti domačega ognjišča, ki ne zna ceniti sladkosti domačih navad, skrbi in vsakdanjih hišnih opravil. Ženska, ki se za vse to ne briga, ali pa le z nevoljo, ki se dolgočasi v svetišču lastne rodbine in zato hrepeni vedno po zunanjih izpremembah, ki se doma zanemarja v obleki, da se potem tem bolj lišpa izven hiše, ki ne čuti studa do nesnage na sebi in okoli sebe — taka ženska je izrodek svojega spola, taka je tudi malomarna za otroško odgojo in jako nestalna v svojem poklicu.

*

Kdo bi znal dopovedati o ogromnem trudu, prizadevanju, skrbi in bojazni, ki povzroča staršem vzgoja otrok? Ena sama velika misel vznemirja njihovega duha, ena sama pereča želja pretresa njih srce: da zarod srečno raste, povoljno uspeva. A ko zraste in uspe, uživajo drugi sad njih brezmejnega mučeniškega napora.

*

Kreposti duše so različne in mnogoštevilne. Med poglavitne štejem: blagost, sočutnost, pravičnost, skromnost in vero. Posebno vera je duši blagonosna kakor čist zrak pljučem. Ko se okuži

zrak, ki ga dihamo, onemore tudi telo; ko se maje vera, ki napaja dušo, omagujejo tudi druge kreposti. Duša brez vere je srce brez življenja. Verovati pomenja živeti, dvomiti pomenja ugasovati počasne smrti.

TOLMAČ.

Uvod.*

1. Slovenska žena v dobi početkov slovenskega slovstva (str. VII.). — Tudi iz šestnajstega in sedemnajstega stoletja imamo več podatkov o slovenskem ženstvu. Tako je n. pr. posvetil P. Trubar l. 1567. del svojega »Novega testamenta« ženstvu na Kranjskem, na Spodnjem Štajerskem in na Koroškem. V posvetilu pravi, da se je ženstvo v gradovih samo naučilo brati, da je učilo potem druge. L. 1579. je posvetil Janž Tulščak svoj prevod Habermannovih »Moslitev« nekaterim ženskam. Ko je l. 1584. pomagal A. Bohorič v Wittenbergu Dalmatinu pri izdajanju Sv. pisma, je dal za svojo ženo Dorotejo, rojeno Muhičevo iz Celja, vezati poseben izvod ter vtisniti v platnice njeno ime. L. 1642. je imela verska reformacijska komisija za Kranjsko mnogo posla tudi z raznimi ženskami (to so bile n. pr. Katarina Raumbschüssel, gđč. Hasiber, Felicita Apfalter, Amalija Pelzhofer, Katarina Barbo itd.). Nekaj jih je izpreobrnila, nekaj pa izgnala. — O. Marko Pohlin (1735—1801) je bil duhovnik reda bosonogih avguštincev v Ljubljani in jako marljiv

* Del podatkov za ta uvod sva zajela iz naslednjih knjig in časopisov: dr. L. Lenard, Slovenska žena v dobi narodnega preporoda, Maribor, 1922; A. Trstenjak, Slovensko gledališče, Ljubljana, 1892; dr. I. Lah, Josipina Turnograjska, Maribor, 1921; Glaser K., Zgodovina slov. slovstva, II.—IV., Ljubljana, 1895—1898; Razlag-Vinković, Zora, Gradec, 1852; A. Praprotnik, dr. Lovro Toman, Ljubljana, 1876; Dom in svet, Ljubljana, 1894, 1899, 1902; Ljubljanski Zvon, Ljubljana, 1881, 1884, 1886, 1889, 1898, 1901, 1910, 1915, 1920; Ženski svet, Trst, 1924; Slovan, Ljubljana, 1914; Čas, Ljubljana, 1914; Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 1910; Zbornik Mat. Slov., Ljubljana, 1900, in Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, 1909.

Novo gradivo, ki ga objavlja v uvodu ter v tem tolmaču in s katerim popravlja mnogo nepravilnosti, ki so se ponavljale v dosedanjih življenjepisih, sva dobila pred vsem po ge. graščakinji Lujzi Urbančičevi, gđč. Emi Pesjakovi in ge. Levševi, a za več zanimivih podatkov in nasvetov se zahvaljujemo še gg. dr. J. Štebingerju, dr. Fr. Kidriču, dr. I. Prijateljju in mnogim drugim.

Izmed glavnih štirih pisateljic, zastopanih v tej knjigi, so izšli v posebnih izdajah doslej le zbrani spisi F. Hausmannove (v »Času«, l. 1914.), del spisov J. Turnograjske (izdal dr. Lah, Maribor, 1921) in dva zvezka »Zbranih spisov Pavline Pakrove« (v Celju, 1893 in 1895). — Drugi podatki so razvidni iz življenjepisov in tolmača.

F. E. in P. F.

pisatelj. Znan je zlasti zaradi svojega samovoljnega tvorjenja novih besed. Do žensk se je obrnil l. 1774. s popisom življenja sv. Notburge. — O. Damascen Dev (1732—1786) je bil Pohlinov stanovski tovariš. »Pisanice« so zbirka pesmi raznih tedanjih slovenskih pesnikov. Zenska je zastopana v njih pri Vodniku, v nekaterih pastirskih pesemcah (Elmira), v prevodu Bürgerjeve »Leonore« in v opereti »Belin«. — Baron Žiga Zois (1747—1819) je bil veletržec in industrijalec v Ljubljani ter svetovno naobražen mož. Čeprav italijanskega pokolenja, je bil vendarle nad dve desetletji središče vsega slovenskega slovstvenega in prosvetnega dela sploh. Ker je bil zadnjih dvajset let hrom in ni mogel več iz svoje hiše (v Ljubljani, na Bregu št. 20), so se zbirali pri njem vsi tedanji rodoljubi in prosvetni delavci, katere je podpiral s svetom in z denarjem. Njegova mati je bila Ivana, rojena pl. Kapus iz Kamne gorice. — Valentin Vodnik je bil rojen l. 1758. v Zg. Šiški pri Ljubljani. Po dokončanih naukih je vstopil v frančiškanski red, nato je kaplanoval po različnih krajih na Gorenjskem, dokler ni postal kooperator pri sv. Jakobu v Ljubljani. Za francoske okupacije (1809 do 1813) je bil tudi ravnatelj ljubljanske gimnazije. Umrli je l. 1819. v Ljubljani. Bil je pesnik in pisatelj. — Blaž Kumerdej (1738—1805) je bil ravnatelj ljubljanske nor-malke. Kot šolnik se je jako trudil, da bi uvedli v šole materalščino. Sodeloval je pri sestavljanju šolskih in drugih knjig. — Anton T. Linhart (1757—1795) je bil nazadnje tajnik kranjskih deželnih stanov. V mladosti je zlagal nemške pesmi, ko je prišel v Zoisovo družbo, je pa začel pisati veliko zgodovino avstrijskih Jugoslovanov. Najbolj znan je po prvih dveh slovenskih gledaliških igrach, ki ju je izdal, to sta »Županova Micka« in »Veseli dan ali Matiček se ženi«. — Jernej Kopitar (1780—1844) je bil v dijaških letih Zoisov tajnik, pozneje pa varuh dunajske dvorne knjižnice in največji slavist svoje dobe. V Zoisovi hiši je bil tudi učitelj njegove sorodnice, grofice Bellegarde. — Jurij Japelj (1744—1807) je bil duhovnik v Trstu, nato po raznih krajih na Kranjskem in je umrl kot kanonik v Ce.

lovcu. Izdal je več nabožnih knjig, zlagal pesmi (n. pr. Oda na god mlade gospodične), a najbolj znan je po svojem prevodu Sv. pisma.

Str. VIII. Pri gledaliških predstavah so nastopali v Zoisovih časih nemški in laški pevci ter pevke. — »Županovo Micko« je priredil Linhart na Zoisovo prigovarjanje po J. Richterjevi komediji »Die Feldmühle«. Prvič je bila igrana z velikim uspehom v Ljubljani dne 28. XII. l. 1789. Glavno vlogo, Micko, je igrala Linhartova soproga, drugo žensko vlogo, Sternfeldovo, je pa igrala gdč. G. pl. Garcarolli. Pozneje so igrali »Županovo Micko« še nešteto krat po vseh slovenskih, zlasti čitalniških odrih. V drugi Linhartovi igri »Veseli dan ali Matiček se ženi« je glavna ženska vloga hišna Nežika, razen te pa nastopata še gospa Rozalija in županova hči Jerica. — Vodnik se v svojih pesmih spominja žene jako pogostoma in jo je pravzaprav šele on uvedel v naše leposlovje. Zlasti nazorno nam je naslikal tedanjo Slovenko v »Zadovoljnem Kranjcu«, kjer pravi:

»Jest sukno imam, iz fin fina Padvana,
Maruška pa raš nos iz prauga mezlana,
Moj pruštof ked pirh lep erdeče škerlat,
al moderc je nje uz srebrne in zlat.«

Sam pravi, da najrajši poje, kar ga je učila mati in posnema, kar je zložila starka, zato spominjajo njegove pesmi pogostoma na narodne poskočnice. »Kuharske bukve« je izdal l. 1799., a l. 1818. tudi »Babištvo«. — Slovenska narodna pesem, zlasti pripovedna in ljubavna ima premnogo in zanimivih ženskih tipov in značajev, n. pr. zvesto Alenčico in demonsko Marjetico v pesmih o kraljeviču Marku in junaku Lambergarju, »lepo Vido«, »mlado Bredo«, »mlado Zoro« »siroto Jerico« itd. V najrazličnejših dobrih in slabih okoliščinah so opevane mati, mačeha, sestra in izvoljenka, žena je pogostoma vzor dobrote, zvestobe in požrtvovalnosti, neredko pa tudi lahkoživa, hudobna ali celo čarovnica. Enako zavzemajo tudi v naši narodni pripovedki prav važno mesto

čarovnice, sojenice, rojenice, vile itd. — Iz starejše zgodovine izrecno o slovenski ženi nimamo kakih posebnih podatkov (tudi imena boginj niso vsa zanesljiva) ali pripovedk, kakršne imajo n. pr. Čehi o Ljubuši, Dragomiri, mladi Ljudmili itd., Poljaki o Vandí, Ljudgardi, Adelajdi itd., Hrvatje o Tugi in Bugi, Rusi o Olgi, Dubrovki itd., vendar je gotovo, da je bil položaj žene pri Slovencih že v poganskih časih mnogo ugodnejši nego po mnogih drugih kulturnejših narodih, kjer je bila šele pod vplivom krščanstva polagoma osvobojena iz popolnega suženjstva moževe ali očestove oblasti. Mnogo je pa trpela Slovenka v prejšnjih časih od tujcev, ki so vpadali k nam ali pa vladali naše dežele. Med slovanskimi sužnji, ki so jih prodajali še v XIV. stoletju v Benetkah, so bile številno zastopane tudi naše ženske, enako tudi na turških tržiščih s sužnji in Nemci so jako »izvažali« iz naših krajev tudi slovenska dekleta. Največ utehe je dobila žena v tej žalostni dobi v cerkvi, ki je bila njeno edino pribežališče. — V dobi verskih bojev ponovno nastopajo tudi ženske. Luteranstvo samo se je širilo bolj po gradovih in mestih, a po kmetih razmeroma malo, zato je bila slovenska kmetiška žena udeležena pri njem le malo, pač pa tuja graščakinja in meščanka. Zlasti je pospeševala luteranstvo Kristina, žena kranjskega velikaša Herberta Turjaškega, k luteranstvu so se nagnile redovnice v Velesovem in v Mekinjah, posebno ga je pa razširjala neka Stobejka v Kamniku in tudi Slovenjgradčanke so bile baje vnete privrženke reformatorjev. Bolj nego luteranstvo se je pa širilo proti koncu starega in v začetku novega veka med preprostim slovenskim kmetiškim ljudstvom krivoversko sektarstvo. Po Dolenjskem in Štajerskem se je širilo »bogomilstvo«, ki je pustilo zlasti med ženstvom stoletja vidne sledove, »skakači« in »bičovniki« so imeli pa ravno med ženstvom najbolj navdušene privrženke in one so te zablode tudi najbolj širile. Na Goriškem sta jih oznanjali n. pr. zlasti dve ženski iz Šent Maura pri Gorici, a na Kranjskem neka Maruša iz Planine. Katoličani so izkušali zatreti krivoverstvo zlasti s poživiljanjem verskega življenja in z ustanavljanjem

raznih bratovščin, pri tem so zopet najbolj sodelovale ženske, — Iz dobe kmetiških uporov nam poroča zgodovina zlasti o napadu na mehovski grad na Dolenjskem, katerega so se baje udeležile največ ženske, a ko so prišli gradu na pomoč Uskoki, so se hrabro bojevale in jih mnogo pobile. Slična ženska junaštva so nam znana iz zgodovine in pripovedk tudi iz bojov s Turki, ki so za časa svojih številnih vpadov v slovenske dežele odgnali v sužnost na tisoče žen. — Praznoverstvo je, kakor znano, bilo vedno najbolj razširjeno ravno med ženskami, a v prejšnjih stoletjih tudi njim v škodo. To nam kažejo zlasti bajke o čarovnicah, kajti tudi marsikatera Slovenka, osumljena čarovništva, je končala na grmadi, dočim so nezakonske matere, ki so umorile svojega otroka, žive pokopali in nato v grobu prebodli s kolom. Jako mnogo so vedeli v prejšnjih časih tudi o raznih zamaknjenih devicah, o katerih so večkrat poročale celo »Novice«.

Str. IX. Ženski samostani so se pojavili tudi na Slovenskem že zgodaj. L. 1238. so prišle dominikanke v Velesovo pri Kranju in l. 1245. v Studence pri Mariboru. l. 1287. klarise v Mekinje nad Kamnikom, l. 1358. v škofjo Loko in l. 1648. v Ljubljano, v poznejših dobah so se pa naselile še po drugih slovenskih krajih. Redovnice so bile po večini tuje plemkinje. Jako zgodaj so ustanovile v svojih samostanih tudi šole za hčerke plemičev, pozneje pa tudi za druge deklice (v Velesovem n. pr. l. 1504., ljubljanske uršulinke l. 1703.). To so bile prve deklinške šole v naših krajih, a misel za prve gospodinjske šole na Slovenskem se je sprožila l. 1863. v Postojni. O slovenskih izpitih pri ljubljanskih uršulinkah poročajo že »Novice« iz l. 1846. — Matija Kastelic (1620—1688) je umrl kot kanonik v Novem mestu. Izdal je več nabožnih knjig. Razen Kastelica so izdali že v XVIII. in v začetku XIX. stoletja več knjig in spisov za ženske še A. Mahovec, Ziegler, Paglavic, J. Škrlič in dr. — Marjeta Kortonska je svetnica frančiškanskega tretjega reda, ki je živela od l. 1247.—1297., a med svetnice je bila prišteta l. 1728. — Francoska nadvlada je trajala

v naših krajih le od l. 1809.—1813. Prinesla je delno osvobodjenje kmetov izpod graščinskega jarma, večjo tiskovno svobodo in uveljavljanje slovenskega jezika v šolah in v uradih. Zapadni del slovenskih dežel, ki so bile v oblasti francoskega cesarja Napoleona, je ta tedaj združil v kraljestvo Ilirijo z glavnim mestom Ljubljano. Po Napoleonovem porazu na Ruskem je začela njegova ogromna državna stavba razpadati in l. 1813. je moral odstopiti tudi Ilirijo zopet Avstriji, katero je vodil do prevratnega l. 1848. knez Metternich v izrazito policijskem duhu. — Matija Čop (1797—1835) je bil knjižničar v ljubljanski licejski knjižnici in svetovno naobražen mož. Govoril je 19 jezikov ter poznal vse tedanje svetovno in tudi starejše slovstvo. — Franc Metelko (1789—1860) je bil duhovnik in prvi profesor slovenščine na ljubljanski gimnaziji. Poznan je zlasti kot slovničar in učitelj skoro vseh naših starejših pisateljev. — Frančišek Svetličič (1814—1881) je služboval kot duhovnik po raznih krajih na Gorenjskem. Zlagal je lirične in pripovedne pesmi. — Miha Kastelic (1796—1868) je bil knjižničar v ljubljanski licejski knjižnici, plodovit pesnik (med drugimi je mnogo opeval tudi slovenska dekleta) in urednik »Kranjske Čbelice«, katere je izšlo od l. 1830.—1848. pet drobnih zvezčičev.

Str. X. Julija, ovekovečena v Prešernovih pesmih, je bila l. 1816. rojena hči ljubljanskega trgovca Primica. Če sta bila s Prešernom v kakih osebnih stikih, ni gotovo. Poročila se je l. 1839. s sodnim avskultantom A. pl. Scheuchenstuelom in živela z njim najprej v Ljubljani, pozneje pa v Novem mestu, kjer je l. 1864. tudi umrla. Imela je petero otrok, izmed katerih žive še hčerke Marija, Antonija in Terezija. Njej so posvečene zlasti gazele in velik del sonetov s sonetnim vencem, krono Prešernove umetnosti. Razen Julije sta znani iz Prešernovega življenja še Ana Jelovšek (glej pozneje!) ter Krištofova Rezika (— »lepa Rezika nemškuta«) iz Židovske ulice v Ljubljani. — Bogomila, ki jo opeva Prešeren v svojem »Krstu pri Savici«, je bila hči staroslovenskega paganskega svečenika Staroslava pri svetišču boginje Žive na

Blejskem otoku in tudi sama svečenica. Seznanila se je z odličnim voditeljem poganških Slovencev Črtomirom in ga vzljubila, a med tem, ko se je Črtomir bojeval na čelu svojih poganških vojakov proti pokristjanjevalcem, se je Bogomila sama izpreobrnila h krščanstvu ter vplivala tudi na Črtomira, da se je pokristjanil. Izmed drugih ženskih likov v Prešernovih pesmih bi bilo omeniti zlasti še Nezakonsko mater, Turjaško Rozamundo, Judovsko dekle, Urško v Povodnjem možu, nuno v Nuni in kanarčku i. dr. — Prve rahle početke narodne šolske vzgoje imamo pri nas že za časa francoskih vojen, toda slovensko šolstvo smo dobili na papirju šele l. 1848., a še to samo za kratko dobo. Trajno je uveljavil pravico materinščine v šoli šele šolski zakon l. 1868., vendar je bilo treba nam Slovincem še desetletnih bojov, da so vsaj polagoma uveljavljali zakonite pravice slovenščine v šoli, a popolnoma slovensko šolstvo smo pa dobili šele ob prevratu l. 1918. — Anton Martin Slomšek (1800 do 1862) je bil lavantinski škof ter slovenski pesnik, pisatelj in buditelj. Med mnogimi drugimi leposlovnimi, nabožnimi in poučnimi spisi za deklice, dekleta in žene je napisal tudi življenjepis Amalije Hagenauer, gospodinje na mislinjskih fužinah, zlasti priljubili so se pa razen »Krščanskega devišva« še njegovi »Posebni nauki ino molitve za žensko mladost« iz l. 1839. Jako važni so bili za slovensko narodno življenje tudi njegovi letni almanahi »Drobtinice«, ki jih je začel izdajati l. 1846. in ki so izvrševale na Štajerskem podobno delo kakor na Kranjskem »Novice«. Zlasti velike zasluge si je pridobil za osnovanje in uveljavljanje slovenskega šolstva, kateremu je položil temelje v tako zvanih nedeljskih šolah, ki jih je posebno pospeševal in kjer se je učila slovensko brati in pisati tudi starejša mladina. Glej knjigo: A. M. Slomšek, izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flere. V Ljubljani, 1924. Tiskala, izdala in založila Učiteljska tiskarna.

Str. XI. Ljudevit Gaj (1809—1872) je bil hrvaški politik in književnik. L. 1835. je začel izdajati »Novine Horvatske«, ki jih je prekrstil naslednje leto v »Ilirske Novine«

z leposlovno prilogo »Danica ilirska«. Ta dva lista sta bila glavni glasili ilirskega pokreta. — Janko Drašković je bil v mladih letih častnik, za časa ilirskega gibanja je bil pa voditelj hrvaške narodne politike. Njegov oklic ženskam je imel naslov »Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste literarische Regeneration ihres Vaterlandes« in z njim je pridobil odtujeno ženstvo za narodno misel. — Izmed hrvaških pesnic in pisateljic v ilirski dobi je najbolj znana Dragojila Jarnevićeva (1812—1875) iz Karlovca. — Stanko Vraz (1810—1851), doma iz Cerovca pri Ljutomeru, se je preselil l. 1838. za stalno v Zagreb, kjer se je preživljal s slovstvenim delom. Zadnja leta je bil tajnik Matice Ilirske. V njegovem življenju so imele ženske odločilno vlogo, zlasti Julija Cautily (— Ljubica), Dragojila Križmanićeva in Hildegarda Karvančičeva, a tudi sam je jako vplival na hrvaško ženstvo, da se je začelo udeleževati narodnega dela. Med drugimi se je tedaj udeleževala v Zagrebu tudi Aneta Ambrožičeva, doma v Trstu.

Str. XII. Dr. Janez Bleiweis (1808—1881) je bil živinozdravnik, tajnik »Kmetijske družbe«, deželni poslanec in dolgoleten voditelj kranjskih Slovencev. Od njih postanka pa do svoje smrti je urejeval »Novice« (1843—1903), ki so bile sredi preteklega stoletja najveljavnejši in dolgo let tudi edini slovenski časnik. Razen sprędaj omenjenih sestavkov so prinesle »Novice« v svojih prvih letnikih za ženske še nekaj spisov B. Potočnika, P. Hicingerja, J. Drobniča, Musyja i. dr., a kakšno stališče je zavzemal njih urednik do ženskega vprašanja, nam je povedal sam najjasneje l. 1852. v opombi k poročilu o nekem ženskem zborovanju, kjer pravi: »Škoda je, da babelice niso še tega sklenile: da morajo za naprej moške si brke in brade obriti, otroke pestvati in peče nositi.« Zlasti ostro so nastopale »Novice« proti ženitvi revežev in proti novim ženskim modam. Ženskam ni vedel povedati drugega, nego da naj se oblačijo po stari modi, pridno opravljajo svoje gospodinjske dolžnosti in da naj bodo pokorne svojim možem. Zlasti ni videl nobenih socijalnih vprašanj

žene. — Izmed tujih pevk, ki so nastopile l. 1846. in 1847. v ljubljanskem gledališču so znane n. pr. gdč. Amasberger, Majerhofer, Calliano i. dr. — Leta 1848. so se tlačeni avstrijski narodi uprli ter strmoglavili Metternichov absolutizem. Cesar je bil prisiljen, da je dovolil razne politične in druge svoboščine, ki so na mah vzbudile tudi pri Slovencih jako živahno narodno življenje.

Str. XIII. »Slovensko društvo« je priredilo prvo besedo dne 30. maja, prvo gledališko predstavo pa dne 8. julija l. 1848. Izmed žensk, ki so pri teh in drugih tedanjih slovenskih prireditvah v Ljubljani nastopale, so nam ohranjena imena gdč. Planinčeve, hčerke protomedika Sporerja, žene poznejšega dvor. svetnika Schöpla, gdč. Angelike Pičeve, gdč. Martinakove, žene sodnika Matavška i. dr. L. 1851., ko je to društvo že zaspalo, je izdal Bleiweis proglas na »Častite domorodce in ljubeznive domorodke« za ustanovitev nekega gledališkega društva. — Leopoldina Kersnikova je umrla l. 1850., stara komaj 17 let. Kamnogorski (— Toman?) ji je posvetil v »Novicah« pesem »Žaljice na grobu Lavoslave Kersnikove«. — Gdč. Veselova je bila v tistih letih članica tedanjega nemškega gledališča v Ljubljani, kjer je nastopila večkrat s slovenskimi deklamacijami.

Str. XIV. Sporerjeva in Višakova, o katerih ni mogoče več dobiti natančnejših podatkov, sta nastopali v tržaškem slovenskem društvu, ki je delovalo po vzoru ljubljanskega. — V Gradcu je v tamošnji slovanski, največ dijaški družbi nastopala zlasti Poljakinja Majerovska. —

Str. XV. Matija Valjavec (1831—1897) je bil profesor v Varaždinu in v Zagrebu ter slovenski pesnik, jezikoslovec in nabiralec narodnega blaga. Bil je rojak Josipine Turnograjske, vendar nista mnogo občevala, on kmetiški sin, a ona — grajska gospodična. Glej knjigo: Matija Valjavec, izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flere. V Ljubljani, 1922. Tiskala, izdala in založila Učiteljska tiskarna.

Str. XVII. Najvažnejši zakoni, ki so bili uveljavljeni v 60. letih, so bili razen ustave društveni, tiskovni

in zborovalni zakon. — Anton Janežič (1828—1869) je bil profesor v Celovcu, pisatelj ter urednik in izdajatelj raznih slovenskih listov in zbirk. L. 1850. je začel izdajati »Slovensko Bëlo, podučen in kratkočasen list«, ki je bila izprva mesečnik, nato polmesečnik, nazadnje pa tednik, a jo je moral že poleti l. 1853. ustaviti. Naslednje leto je poizkusil z »Glasnikom slovenskega slovstva«, ki se tudi ni obnesel, pač je pa od l. 1858.—1868. mogel izdajati »Glasnik slovenski, lepoznavsko podučen list«, ki je bil veliko let torišče vseh tedanjih naših najboljših književnikov. Tik pred smrtjo l. 1869. je začel izdajati še »Besednik, kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo«, ki je izhajal potem še do l. 1878.

Str. XVIII. Josip Stritar (1836—1923) je bil profesor na Dunaju ter slovenski pesnik in pisatelj. Drugo leto po smrti »Glasnika«, l. 1870. je začel izdajati na Dunaju »Zvon, lepoznavski list«, katerega je sicer konec prvega letnika ustavil, a ga je l. 1876. obnovil in izdajal potem do konca l. 1880. Za njim so začeli takoj l. 1881. izdajati v Ljubljani Fr. Levci i. dr. »Ljubljanski Zvon«, ki izhaja še danes. Najlepši ženski značaj, ki ga slika v svojih spisih, je rejenka v »Zorinu«. Glej knjigo: Josip Stritar, izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flere. V Ljubljani, 1923. Izdala, natisnila in založila Učiteljska tiskarna. — Simon Jenko (1835—1869) je po končanih pravoslovnih naukah služboval v odvetniških pisarnah v Kranju in Kamniku. Bil je v začetku druge polovice preteklega stoletja najboljši tedanji slovenski pesnik. V njegovih pesmih zavzema dekle odlično mesto. Glej knjigo: Simon Jenko, izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flere. V Ljubljani, 1923. Izdala in založila Učiteljska tiskarna. — Janko Kersnik (1852—1897) je bil notar na Brdu in slovenski pisatelj. Njegovi najbolj znani ženski liki so Ana (Na Zerinjah), Ančka (Jara gospoda), Mana (Otroški dohtar), Elza (Cyclamen in Agitator) itd. Glej knjigo: Janko Kersnik, izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flere. V Ljubljani, 1924. Izdala in založila Učiteljska tiskarna. —

Fran Levstik (1831—1887) je bil knjižničar v ljubljanski licealni knjižnici ter slovenski pesnik, pisatelj, jezikoslovec, kritik in politik. V njegovem življenju je imela važno vlogo Franja Koširjeva iz Tacna pod Šmarno goro in pozneje poročena Guličeva v Sežani, ki je nastopila l. 1869. tudi na znamenitem vižmarskem taboru.

Str. XXI. Do nedavnega časa so se ženske posvečale posebno učiteljskemu poklicu. V Sloveniji so bila ustanovljena ženska učiteljišča po temle redu: l. 1870. državno v Ljubljani, l. 1894. pri uršulinkah v Ljubljani, l. 1898. pri šolskih sestrah v Mariboru, l. 1902. sedanje državno v Mariboru in l. 1909. pri uršulinkah v Škofji Loki. Razen tega je deloval v Ljubljani od l. 1907. šestrazredni mestni dekliški licej, ki se je izpremenil l. 1919. v žensko realno gimnazijo. V zadnjih letih je nastala tudi cela vrsta raznih ženskih gospodinjskih šol, a deklice so začele v vedno večjem številu posecati tudi vse druge šole, celo vseučilišče. — Pri ljubljanski čitalnici so se udeleževale v prvih letih gdč. Ema Tomanova (pozneje učiteljica v Gorici), Matilda Hrovatinova, Klotilda Žagarjeva, Hermina Tomanova, gdč. Ana Nollijeva (pozneje omožena Kagnusova), Roza Fröhlichova, M. Hohnová, Angela Stergarjeva (hči dr. St.), Ivana Podkrajškova, Eliza Šrapkova (pozneje omožena Haubitzova), Marija Prelihova i. dr. V šentvidski čitalnici n. Lj. se je pa tista leta udeleževala zlasti Lucinka Kraljičeva (pozneje omožena Odlaskova), ki je bila več let celo njena tajnica in glavna voditeljica. Enako so se v vedno večjem številu pojavljale tudi po drugih slovenskih krajih, v Gorici n. pr. Marica Jegličeva, gospodična Budalova, gdč. Brekarjeva i. dr., v Kranju Marija Lokarjeva, Malica Gregorčeva, K. Peceva i. dr., v Planini Tonica Gasparijeva, Malica Zupančičeva, v Celju gdč. Kočevanjeva, v Metliki gdč. Kapeletova itd. — Med prvimi odličnejšimi igralskami na slovenskem odru v Ljubljani so bile Augusta Gostičeva, Nigrinova, Zofija Borštnik-Zvonarjeva.

2. Fany Hausmannova (str. XXIV.) — Novo Celje je kupil J. L. Hausmann, ki je bil tudi lastnik gradu Lands

krone pri Brucku, za 150.000 gld., sedaj je grad last grofa Salma. — Dr. Jožef Šubic (1802—1861) je živel kot uglešen zdravnik v Celju do l. 1860., zadnje leto je pa prebival v Slovenskih goricah. Pisal je poučne članke in se udeleževal kot narodni buditelj.

Str. XXVII. Josip Jelačić (1801—1859) se je bojeval kot častnik najprej proti Lahom, l. 1848. je bil pa imenovan za hrvaškega bana in generala. Kot ban je takoj prekinil dotedanjo odvisnost Hrvaške od Ogrske, se postavil na čelo narodno čutečih Hrvatov in s svojimi četami mnogo pripomogel k porazu upornih Madžarov. — Tudi pesmi »Vojaka izhoda« so dale povod tedanje vojne. — V pravde se je zapletel Fanyn oče zato, ker sta baje z oskrbnikom pokazala kupcu več zemlje, nego je je bilo v prodajalčevi posesti. Prodajna cena za Novo Celje in Landskrono je znašala 870.000 gld., po sklenjeni pogodbi se je pa zdela kupcu previsoka. Zahteval je, da Hausmann 240.000 gld. popusti, a ta se je uprl in tudi ni hotel izročiti posestev, dokler ne dobi denarja, zato je vložil Salm proti njemu tožbo zaradi goljufije. Pravda, ki je trajala devet dni, je vzbudila silno pozornost ne samo po Sloveniji, temveč po vsej državi, a se je končala zanj sicer ugodno, toda v ječi je oslepel in si nakopal vodenico. Razen tega je imel Hausmann znatne izgube tudi pri sviloreji, ki jo je hotel uvesti.

Str. XXVIII. V oporoki je zapustila 400 gld. tudi za celjsko dijaško semenišče, ki ga je bil par let poprej ustanovil Slomšek. — Pozabljena je bila Hausmannova do najnovejše dobe. Odkril jo je pravzaprav zopet šele dr. Lenard, ki je napisal l. 1914. v »Času« o njej obširno, doslej edino studijo. Sestavljalca te knjige sva se mnogo trudila, da bi dr. Lenartove podatke dopolnila, a dognati nisva mogla nobenih novih življenjepisnih podatkov. Tudi med starimi novoceljskimi spisi in akti ni bilo najti, kakor nama je bilo sporočeno, nobenih podatkov o njej. — Pesmi Hausmannove so izšle v temle redu:

Vojaka izhod (Celjske Novine, 1848, str. 72.);

Potnik (C. Nov., 1848, str. 101.);

Hervatov zvezda (Slovenija, 1849, str. 8.);

Nesrečen (C. Nov., 1849, str. 59.);

Venec osušen (C. Nov., 1849, str. 89.);

Moje drago (C. Nov., 1849, str. 97.);

Golobici (C. Nov., 1849, str. 153.);

Slavnice bežani (C. Nov., 1849, str. 189.);

Umirajoči pesnik (C. Nov., 1849, str. 183.).

Verjetno je, da je priredila Hausmannova tudi pesem »Godovnica cesarjeva« v »Sloveniji« l. 1849. (str. 302.).

Str. XXX. Kompozicijo imenujemo v pesništvu način združitve posameznih delov v skladno celoto. — Ritm je način sestave kratkih in dolgih, naglašanih in nena-
glašanih zlogov. Z ritmom hoče pesnik še posebno ponazoriti svoje občutje.

3. Josipina Turnograjska (str. XXXI.). Grad Turn so postavili že v XI. stol. kranjski mejni grofje za svoj lovski dvorec, pozneje je večkrat menjal svoje gospodarje, v drugi polovici XVII. stol. je bil prezidan, konec XVIII. stol. je prišel v last rodbine Gandinijev in od te ga je kupil Josipin stari oče, ki je bil dotlej oskrbnik na Zoisovi graščini na bližnjem Brdu. Njegova žena je bila Konstancija († 1832), rojena Dietrich na bližnjem gradu Stermolu. — Mati Josipina (1813—1898) je bila hči trgovca Blaža Terpinca iz Kranja, oče njen, Janez Nepomuk, je bil pa rojen l. 1797. in je umrl 24. V. l. 1841. — Prvemu Josipininemu bratu je bilo ime Anton, ki je umrl kmalu po rojstvu, drugi je bil Janko (1837—1911) in tretji Fidelis († 1913). Moškega potomca Urbančičeve rodbine ni danes živega nobenega več, pač pa živi še Fidelisova hčerka Ana. — A. Potočnik je živel tedaj v pokoju pri svojem bratu mizarju »pri Gromu« v Tupalčah. Na Turn je zahajal še l. 1851. — J. Kastelic je bil pozneje župnik v Kokri, nazadnje pa v Mokronogu, kjer je tudi umrl.

Str. XXXII. Lovro Pintar je bil rojen l. 1814. pri sv. Tomažu pri Selcih nad Škofjo Loko, kot župnik je pa služboval v Zalem logu ter na Breznici. Zadnja leta je živel v pokoju v Predvdvoru, kjer je l. 1875. tudi umrl. Bil je več

let deželni in državni poslanec (kranjski deželni poslanci so mu postavili tudi lep nagrobnik ob cerkvi v Preddvoru), zlasti je pa znan kot pisatelj političnih in gospodarskih člankov v »Novicah«, »Zg. Danici« i. dr. Izdal je tudi nekaj nabožnih knjig. Dopisoval si je več let z Vrazom. Da je začela pisateljevati Josipina na Pintarjevo pobudo, nam potrjuje sama v pismu z dne 9. III. l. 1851., kjer pravi: »Ako bi ne bil naš ljubi g. Pintar k nam prišel — nobene povestice bi ne bila Josipina pisala...«

Str. XXXIII. Na Turnu je Pintar l. 1851. celo stanoval. — Ilirščina ni jezik zase. Ker je stremilo ilirsko gibanje za tem, da čim bolj zedini vse Jugoslovane, so izkušali ustvariti Ilirci tudi skupen jezik za vse Jugoslovane. Hrvaški Ilirci so stali na stališču, naj bi veljala za ta skupni jezik nekoliko prirejena hrvaščina, razni slovenski Ilirci so si pa izmišljali neko čudno zmes hrvaščine in slovenščine, pomešane še z besedami iz drugih slovanskih jezikov. Da se taki poizkusi niso mogli obnesti, je jasno.

Str. XXXIV. Terpinčeva rodbina je bila v tistih letih ena najbogatejših in najbolj znanih v Ljubljani. Stanovala je na tedanjem Glavnem trgu št. 8. v prvem nadstropju. Hišni gospodar Fidelis (1799—1875) je bil doma iz Kranja, brat matere naše Josipine ter poročen s Fino, roj. Češkovo. L. 1819. je prišel v posest gradu na Fužinah pod Ljubljano. Ker sta bila Fidelis in Fina brez otrok, sta pohčerila Emilijo Garčevo, jo skrbno vzgojila, in ko se je omožila z imovitim ljubljanskim trgovcem Iv. Baumgartnerjem, sta ji dala za doto grad Fužine. Zato se je naša Josipina v dnevih svojega bivanja v Ljubljani oglašala vedno tudi na Fužinah. Fidelis Terpinč je bil »narodnjak z dušo in telesom«, dobrotnik narodnih društev in oseben prijatelj vseh tedanjih ljubljanskih narodnih voditeljev. — Lovro Toman je bil rojen dne 10. VII. l. 1827. v Kamni gorici pri Radovljici (Kamna gorica leži 6—7 ur hoda od Turna). Po dovršenih gimnazijskih naukah v Ljubljani (tu se je l. 1841. seznanil z L. Pintarjem, ki je bil tedaj semeniški duhovnik) je odšel študirat pravoslovne nauke na Dunaj, od tam pa v Gradec. Posebno je

zaslovel l. 1849., ko je izdal zbirko pesmi »Glasi domorodni«. V poznejših letih je bil odvetnik v Radovljici, potem v Ljubljani. Znan je zlasti kot politik, kajti bil je več let državni in deželni poslanec. Njegovega življenjepisa in ocene njegovega dela še nimamo, a kljub temu, da je izkušal koristiti tu in tam (pospešil je ustanovitev »Slov. Matice«), sodba o njem ne bo najugodnejša. Bil je jako prazen besedni gromovnik, zraven pa precej nadut, kar nam zlasti dokazuje dejstvo, da je napenjal pozimi l. 1851./52. vse sile, da bi postal — profesor na novo ustanovljeni pravniški akademiji v Zagrebu, čeprav je bil tedaj še sam brez izpitov. Bil je v to svrho pri tedanjem naučnem ministru ter dne 19. III. 1852. tudi pri banu Jelačiču, in ker je bil seveda odklonjen, je bil silno užaljen zaradi take — nehvaležnosti domovine nasproti njemu. Potem je hotel dobiti mesto profesorja slovenščine v Gradcu, čeprav je bilo njegovo znanje slovenščine vprav nezadostno. Kot politik se je pa obsodil najbolj sam s tem, da je glasoval l. 1867. za dualizem, ki je prinesel Slovanom toliko škode in sicer iz koristolovstva (vrglo mu je to 300.000 gld.). Po smrti Josipine se je (l. 1863.) drugič oženil z Lujizo Altmanovo (* 1842 v Steiru). Zanimivo je, da je poročila ta po Tomanovi smrti (l. 1870. v Radavnu pri Dunaju) Josipininega brata Janka (l. 1872.), ki je l. 1909. prodal turensko graščino Otonu Deteli, a že poprej kupil polhograjsko. Tam živi Lujiza še danes.

Str. XXXV. Dr. Radoslav Razlag (1826—1880) je bil pozneje odvetnik v Ljubljani in v Brežcah; udeleževal se je zlasti političnega življenja. L. 1851. je izdal »Zvezdice«, v katerih je vabil Slovenke k narodnemu delu.

Str. XXXVI. Matej Langus, rojen l. 1795., je bil Tomanov rojak iz Kamne gorice. Znan je zlasti kot portretist tedanjih odličnih ljubljanskih osebnosti. Umrli je l. 1855. Razen tu omenjenega Langusovega portreta Josipine, ki je po njeni lastni sodbi jako dober, jo je slikal še slikar Hofholzer. — »Nevén« je bil zabaven in poučen« tednik, ki je izhajal od l. 1852. do 1858. v Zagrebu, podoben našemu »Slov. Glasniku«. — Puškin A. S. (1799—1837) je največji ruski pesnik.

Pintar in Josipina sta brala že l. 1851. skupaj v izvirniku njegove »Cigane« in »Upor Pugačova«.

Str. XXXVII. *Stanovanje* v Gradcu je najel Toman na Glasiju s 3 sobami za 200 gld. letno, službo koncipijenta je pa dobil pri dr. Uraniču. Ker je imel pri iskanju službe velike težave, je to pot zopet mislil oditi na Hrvaško in sicer v vladno službo. — *Poroko* so odložili zaradi denarnih zadev. Dne 12. VIII. l. 1853. je pisal Toman nevesti, da ga sploh ne bo več na Turn, dokler ne uredi — premoženjskih zadev. Iz pisem bi bilo posneti, da je zahteval Toman več dote, nego jo je zmogla nevestina mati, ki je bila precej zadolžena. Poleti l. 1852. so hoteli Turn, kamor je spadalo okrog 1400 oral zemlje, celo prodati nekemu Švicarju z odškodnino za kmečko odvezo vred za 120.000 gld. Snubca je imela Josipina tudi spomladi l. 1851. v osebi nekega nadporočnika E. Schullerja, ki ga je pa seveda odbila in je pisala ob tej priliki Tomanu, da se ji »studi vsak belosuknjež«.

Str. XLI. *Tomanovo hvalisanje* Josipininih spisov je vprav zoprno, tako zelo je povzdigoval vsako njeno delce. S tem je neizkušeno deklico le zavajal in nedvomno bi se bila razvila še mnogo bolje, ko bi bila ostala le v Pintarjevi šoli brez Tomanovega vpliva. Če ji je kdaj svetoval kako izpremembo, je bilo to po večini na slabše, zlasti v jezikovnem oziru, ker domišljavi Toman ni imel o jeziku niti pojma, a je bil uverjen, da ima vso pravico izmišljati si še tako neutemeljene in napačne oblike in besede.

Str. XLII. »*Slovenska Bčela*« je izhajala v Celovcu in ne v Gradcu, kakor je navedeno pomotoma na tej strani.

Str. XLV. »*Milotinke*« je bil skupen naslov raznih Tomanovih liričnih pesmi, ki jih je objavljial v »*Glasniku*« in v »*Zori*«. — Izmed življenjepisov, ki so še izšli v tej »*Zori*«, je napisal Toman Terpinčevega in Josipininega, druge so pa napisali Razlag sam, Vinković in Toman skupno.

Str. XLVII. *Spisi* Josipine Turnograjske so nam znani naslednji:

1. Nedorložnost in sila. (Napisano novembra meseca l. 1850., objavljeno v »*Slov. Bčeli*« l. 1851.)

2. Svatoboj puščavnik. (Napisano marca meseca l. 1851., objavljeno v »Slov. Bčeli« l. 1851.)
3. Zvestoba do smrti. (Napisano januarja meseca l. 1851., objavljeno v »Slov. Bčeli« l. 1851.)
4. Slavjanski mučenik. (Napisano februarja meseca l. 1851., objavljeno v »Slov. Bčeli« l. 1851.)
5. Izdajstvo in sprava. (Napisano februarja meseca l. 1851., objavljeno v »Slov. Bčeli« l. 1851.)
6. Boris. (Napisano poleti l. 1851., objavljeno v »Zori« l. 1852.)
7. Rožmanova Lenčica. (Napisano februarja meseca l. 1851., objavljeno v »Zori« l. 1853.)
8. Tverdislav. (Napisano septembra meseca l. 1852., objavljeno v »Zori« l. 1853.)
9. Zmiraj krasna je narava. (Napisano novembra meseca l. 1851., objavljeno v »Slov. Bčeli« l. 1852.)
10. Življenjepisi L. Pintarja, Prešerna in L. Tomana. (Napisano oktobra meseca l. 1851., objavljeno v »Zori« l. 1852.)
11. Marula. (Objavljeno v »Vodnikovem spomeniku« l. 1859.)
12. Donava. (Napisano l. 1854., objavljeno v »Kaiser Albumu« l. 1858.)
13. Patriarh. (Napisano januarja meseca l. 1851., objavljeno v »Slovincu« l. 1924.)
14. Svoboda. (Napisano oktobra meseca l. 1850., objavljeno prvič v tej zbirki.)
15. Razvaline Pustega gradu. (Napisano septembra meseca l. 1850., objavljeno prvič v tej zbirki.)
16. Očetova kletev. (Napisano oktobra meseca l. 1850., objavljeno prvič v tej zbirki.)
17. Svobodoljubna Slovanka. (Napisano januarja meseca l. 1851., objavljeno prvič v tej zbirki.)
18. Domoljubje. (Napisano novembra meseca l. 1851., ohranjeno še v rokopisu.)
19. Ljubezen do sovražnikov. (Napisano novembra meseca l. 1851., ohranjeno še v rokopisu.)
20. Poljski rodoljub. (Napisano januarja meseca l. 1851., ohranjeno še v rokopisu.)

21. Vilica. (Napisano januarja meseca l. 1851., ohranjeno še v rokopisu.)

Drugi njeni spisi, ki jih navaja Toman pri opisu njene zapuščine (»Novice« l. 1854.), ter »Moč vesti«, ki ga je napisala poleti l. 1851., in »Nepoznan dvobojevnik«, ki ga je prevedla iz ilirščine marca meseca l. 1851., so najbrže izgubljeni. Toman jo je sicer l. 1850. tudi nagovarjal, naj prevede v nemščino kaj narodnih in Prešernovih pesmi, a tega ni storila.

Str. XLVIII. »Lovričko«, tako je nazivala Josipina Tomana v pismih. — »Vilica« je bila lepa in blaga hčerka bogatih roditeljev v Ljubljani, ki pa so ji že v mladosti umrli starši. Njena varuha sta bila velika skopuha, zato ji tudi nista privolila, da bi poročila vzornega, a ubogega mladeniča Franciška, ki jo je zasnil. Poslala sta jo v Kranj, a ker je bolj in bolj hiral zaradi notranjih bridkosti, sta ji dovolila, da se je vrnila v Ljubljano. Ko sta varuha videla, da je njeno življenje v nevarnosti, sta končno privolila v poroko s Franciškom, toda bilo je že prepozno. Smrt je pokosila njeno mlado življenje.

Str. XLIX. »Ljubezen do sovražnikov« nam opisuje dogodek, ki se je pripetil v bojih Avstrijcev s Švicarji l. 1318. Leopold I. je oblegal mesto Solothurn, a narasla reka Ara je podrla most in pokopala bi bila tudi del oblegovalcev, da jim niso v tej stiski prihiteli na pomoč obleganci in jih rešili. Ta velikodušnost je Leopolda tako ganila, da jim je v znak sprave in prijateljstva podaril celo svojo zastavo.

Str. L. Izmed skladb, ki so tu navedene, so ohranjene še vse v rokopisu (razen »Rodoljubic« in »Občutkov«), a objavljena ni bila še nikoli nobena, čeprav je bila Turnograjska do najnovejše dobe edina slovenska skladateljica. Nekaj jih je hotela dati natisniti spomladi l. 1852. na Dunaju, a se je pozneje premislila. »Občutke« njene so peli tudi pri Vodnikovi slavnosti l. 1858. S tujimi skladbami (tudi srbskimi) jo je deloma zalagal Toman.

Str. LII. Kako nezadostno je bilo Tomanovo jezikovno znanje, nam najlepše priča njegovo domišljavo pismo Josipini z dne 1. XII. l. 1851. V njem pravi med drugim, da nima slovnica ničesar ukazovati pisateljem glede besednih oblik v spisih, temveč le »lepoglasje«. In tri dni kasneje je pisal, da ne priznava on nobene slovnice in nobene jezikovne avtoritete, temveč le lastno pamet in »jezik naroda«. Da sta se navduševala Toman in Josipina kakor velik del tedanjih književnikov za skupen knjižni jezik vseh Slovanov, ki naj bi bila ruščina, je razumljivo.

4. Str. LV. Lujiza Pesjakova. Dr. Blaž Crobath (1799—1848) se je seznanil s svojo ženo Josipino (umrla okrog l. 1855.) v Ljubljani, kjer je bila njena mati drugič poročena z Endlicherjem. Iz njunega zakona so izšli razen naše Lujize še otroci Ludvik (1829—1885), ki je bil pozneje odvetnik na Dunaju, Marija (* 1833), pozneje omožena s stotnikom Schiemandlom, Evgen, ki je bil izprva častnik, pozneje se je pa izgubil, ter Amalija, ki je umrla, stara šele 16 let. Živi danes še vnuk Ludvikov, dva sinova Marije in tri hčérke Evgena, vsi v Avstriji. Stanovali so Crobathovi v Lujizinih otroških letih pri »Bacherwirtu«.

Str. LVI. Poučeval je Prešeren Lujizo l. 1840.—1844. — Emil Korytko (1813—1839) je za naše slovstvo važen zlasti zato, ker je pridno nabiral slovenske narodne pesmi, ki jih je izdal pod naslovom »Slovenske pesmi krajskiga naroda« v petih zvezkih od l. 1839.—1844. pri Blasniku v Ljubljani. Pri Crobathovih je stanoval od 3. VII. do 6. XII. 1837. Razen Korytko je bil tedaj interniran v Ljubljani tudi njegov rojak B. Horodynski. — Zbirali so se pri Crobathu v tistih letih razen Prešerna zlasti še Andrej Smole, M. Kastelic, M. Čop i. dr., oglašali so se pa v njegovi hiši tudi razni znameniti tujci, ki so prihajali skozi Ljubljano (n. pr. Mácha, Strobach, Sreznevskij, Vraz i. dr.).

Str. LVII. Zasebni Fröhlichov dekliški zavod je bil na sedanji Dunajski cesti št. 9 v Ljubljani. Osnovala ga je duševno izredno razvita Katarina Fröhlichova, a opustila ga je že po svoji poroki okrog 1848. — Ludvikov

profesor Petruzzi je kmalu zasledil, da mu dela domače naloge sestra, zato je pod nje večkrat zapisal »Bravissima Luiza«.

Str. LIX. Zvezek, v katerega je pisala svoje prve nemške pesemce, hrani sedaj skupno z raznimi pismi ljubljanska licealna knjižnica. — Simon Pesjak starejši je bil lastnik velikega speditorskega podjetja v Ljubljani (firma se je zvala »S. I. Pessiack und Söhne«), ki je pred zgraditvijo železnice Dunaj-Trst in Zidani most-Slsek jako cvetlo. Imel je s svojo ženo Teklo 12 otrok (Antona, Simona, poznejšega dež. sod. svetnika Karla, poznejšega trgovca Valentina, poznejšega polkovnika Edvarda, Ludviko, omoženo Traun v Celovcu, Cecilijo, omoženo Edlauer v Gradcu, neomoženo Mino, Teklo, omoženo Jevnikar v Ptuju, Jožefino, omoženo pl. Jaborneg v Ljubljani, in še dve hčerki, ki sta umrli še v otroških letih. Iz jako srečnega zakona Simona Pesjaka (* 18. VIII. 1816—† 20. II. 1878) z našo Lujizo se je rodilo petero otrok, in sicer: Helena († 6. VII. 1849, znamenita pevka po raznih nemških odrih, dvakrat omožena, a edina hčerka ji je umrla kmalu po rojstvu, sama je pa umrla l. 1917. v Gradcu), Lujiza (* 20. XI. 1851, se je poročila l. 1876. s tovarnarjem A. Beddigom v Hanovru, zapustila tam dva še živeča otroka, umrla l. 1900.), Marija (* 6. VI. 1853 je živela vedno pri sestri Heleni kot njena družabnica, umrla l. 1910. v Gradcu po dveletni umobolnosti), Ida (* 7. VI. 1856, se poročila l. 1885. z nadknjigovodjem Kranjske hranilnice H. Lukeschem, umrla l. 1924. kot vdova v Gradcu, pet let pred njo pa tudi njen edini sin), in Ema (* 18. VIII. 1858, ostala kot neomožena pri svoji materi in živi še sedaj kot zasebnica v Ljubljani v svoji rojstni hiši v sedanji Križevniški ulici št. 6, katero je pa med vojno prodala). V prvih dekliških letih (1844 in 1845) je bila naša Lujiza vneta za častnika Al. viteza Znaimwertha, občevala je pa v svojih dekliških letih največ z Martinčevimi hčerkami, z gdč. Pongratzovo i. dr.

Str. LX. Železna Kapla je znano letovišče, ki leži že v avstrijskem delu Savinjskih planin ob cesti, ki vodi iz

Kranja po Kokrski dolini v Celovec. V Beli so bile tri sestrične Lujizinega moža lastnice tamošnje slatine. — Anton Lesar (1824—1873) je bil profesor veronauka in slovenščine na ljubljanski realki. Pisal je nabožne in druge sestavke v Zg. Danico, v Novice, v Letopise Slov. Matice itd. Več let je bil tudi tajnik Slov. Matice, Bleiweisu pa pomočnik pri urejevanju »Novic«. Našo Lujizo je poučeval slovenščino nekako do l. 1866. Tedaj je tudi zvedel, da pesnikuje Lujiza za svojo zabavo v nemškem jeziku, zato jo je začel nagovarjati, naj plodi rajši šibko slovensko slovstvo, češ, da imajo Nemci že itak dovolj pesnikov in da se med njimi ne bo mogla uveljaviti.

Str. LXI. Narodno gibanje se je širilo v začetku 60. let zlasti iz številnih čitalnic, ki so jih začeli ustanavljati pri nas l. 1861., izmed novih listov je bil pa najvažnejši Levstik-Vilharjev »Naprej«, ki je izhajal l. 1863. — Bleiweisovih »Slov. gledaliških iger« je izšlo 5 zvezkov (l. 1864.—1865.). »Strup« je izšel kot 3. zvezek (prvič igrali 26. XII. 1864. v ljublj. čitalnici), »Svitoslav Zajček« pa kot 4. zvezek (prvič igrali 26. III. 1865. istotam). »Zukunft« je 3. XII. 1864. opozarjala na »Strup« v posebni notici, češ, da kaže zmožnosti slov. gledališke umetnosti.

Str. LXII. Kakšen ugled je uživala Pesjakova v 60. letih, vidimo iz tega, da ji je priredil l. 1865. čitalniški zbor za god celo podoknico. — Pesjakovo podjetje so uničile razen ponesrečenih spekulacij zlasti novo zgrajene železnice, ki so polagoma pokopale sploh vse prevoznništvo (med Trstom ter Dunajem in Celovcem) in brodarjenje (zlasti po Savi), ki je dotlej jako cvetlo po slovenskih deželah in prinašalo presbivalstvu obilo zaslužka. — Konservatorij — visoka šola za petje in glasbo.

Str. LXIII. Občevala je zadnji dve desetletji zlasti v nekaterih aristokratskih rodbinah in posečali so jo celo deželni predsedniki. — Dr. Jernej Zupanc (1810—1898), doma iz Selške doline, je bil notar v Ljubljani. Svojo pisarno je imel in stanoval je v sedanji Križevniški ulici št. 4, bil je torej sosed Pesjakovih. Kako tesno prijateljstvo jo je vezalo

z Zupancem, lahko sklepamo tudi po tem, da mu je posvetila svoje »Vijolice« (obsegajo 82 pesemc, večinoma ponatiskov iz »Vrtca«; Levec jih je ocenil prav ugodno v »Lj. Zvonu«), kjer ga nazivlje »iskrenega pokrovitelja mladine«. Razen tega je redno zahajal v njeno hišo tudi Bleiweis, a z Andr. Einspielerjem je mnogo občevala v Beli, kamor je zahajala l. 1859. do 1866. na počitnice. — Ivan Tomšič (1834—1894) je služboval kot učitelj do l. 1868. v Trziču, potem pa na ljubljanski vadbici. Že zgodaj je začel sodelovati z najrazličnejšimi spisi skoro pri vseh tedanjih listih, izdal je blizu 30 knjižic, največ mladinskih, a največje zasluge si je pridobil z ustanovitvijo »Vrtca« (l. 1871.), ki ga je urejeval do smrti in sam tudi največ pisal vanj. — Grasselli Peter (* 1841) je bil več let ljubljanski župan, dež. poslanec ter ravnatelj mestnega užitninskega zakupa v Ljubljani in se je pridno udeleževal tedanjega slovenskega političnega življenja. — Cimperman Josip (1847—1893) je bil hrom od mladosti in se je preživiljal s pesnikovanjem, pisateljevanjem in prevajanjem. Sodeloval je skoro pri vseh tedanjih slovenskih listih in je bil v stiku z večino tedanjih slovenskih javnih delavcev. Še ohranjena Lujizina pisma Cimpermanu so iz dobe od l. 1867. do l. 1892. Cimperman je seznanil Lujizo tudi s tedanjo šentvidsko rodoljubkinjo Lucinko Kraljičevo, katero je potem večkrat obiskala. L. 1866. je objavil v »Novicah« pesem z naslovom »Visokočislani gospe Luizi Pesjakovi« in šele po tem dogodku sta se tudi osebno seznanila. Pod svoja pisma se je podpisoval Cimperman pogostoma Charpentier. Cimperman tudi pripoveduje, da je razen Prešerna prvi spoznal Lujizin talent prof. P. Petruzzi in dalje, da je po Prešernovem odhodu v Kranj prevedla Lujiza v nemščino njegovo »Izgubljeno vero« ter jo pokazala M. Kastelicu. Ta je ves zavzet poslal prevod Prešernu, ki jo je naročil pohvaliti in jo izpodbuditi k nadaljnjemu pesnikovanju. Ko je izdal Prešeren svoje pesmi, je poslal en izvod tudi Lujizi z naslednjim posvetilom: »Blagorodni gospodični Alojziji Crobath se prederzne te bukvice poslati dr. Prešerin.« — Dol je vas, 3 ure hoda jugovzhodno od Ljubljane.

Stanovala je tam v zasebni hiši, čez dan je pa zahajala v tamošnji grad grofa Athemsa, kjer je mnogo občevala v rodbini. V Dolu je bila l. 1871. in 1872., sicer je bila na počitnicah l. 1875.—1876. v Škofji Loki, l. 1879. v Beli, l. 1885. v Radovljici. — V družbo je zahajala v prejšnjih letih deloma v nemško kazino, mnogo pa tudi v slovensko čitalnico, kamor je vodila svoje hčerke.

Str. LXIV. Kormin leži zapadno od Gorice. Tam je ves čas pridno pisateljevala in tam jo je obiskal tudi pisatelj Vatroslav Holz. — Podbrezje leži ob glavni cesti med Kranjem in Radovljico.

Str. LXV. Rodbinska grobnica Pesjakovih je ob levi strani prvega pokopališča pri Sv. Krištofu, a Lujzinega imena na plošči ni.

Str. LXVII. Franc Levce (1846—1916) je bil profesor in šolski nadzornik v Ljubljani. V mladosti je pesnikoval, pozneje pa urejeval »Ljublj. Zvon« in razna izdanja Slov. Matice. Posebno sloveč je kot življenjepisec naših velikih mož in kot urednik njih spisov. — Idealistična romantika je tista smer v slovstvu, ki slika ljudi, kakršni naj bi bili po mislih sanjavega pisatelja. Pri nas je uvedel to smer zlasti Stritar. — Romantični realizem izkuša risati ljudi in življenje, kakršno v resnici je, vendar se njegovih grdih strani še kolikor mogoče izogiblje. To smer sta uveljavila pri nas zlasti Jurčič in Kersnik.

Str. LXVIII. Fran Govekar (* 1871) je magistratni uradnik v Ljubljani in poročen s pisateljico, bivšo učiteljico Minko, roj. Vašičevo. V prejšnjih letih je mnogo pisateljeval, sedaj se pa udejstvuje kot časnikar. — Modernim je načeloval Govekar le nekaj let, kajti za njim so hitro prišli Župančič, Cankar, Kette, Murn, Meško i. dr., ki so dvignili najnovejšo slovensko književnost na njeno sedanjo višino ter ji načrtali smer prav do zadnjih časov. — »Svaki nji dve«, to naj bi bili naša Lujiza in neka Ana, katere pa v tem letniku »Novic« ni najti. Morda je mislil pesnik z njo na neko Anico iz Tržiča, ki je objavila v »Novicah« dve leti poprej pesem »Žal in veselje«.

Str. LXIX. Aforizem — iskrica; misel ali nauk, posvedan v kratki obliki.

Str. LXX. *Slavische Blätter* je začel izdajati l. 1865, na Dunaju Abel Lukšič. Lujizine prevode je posređoval Bleiweis. Prevajala je Prešerna v nemščino že konec 40. let.

Str. LXXII. Prigodno pesem je zložila tudi za Bleiweisovo proslavo, katero je potem deklamirala na slavnosti Albina Valentova. — Stritarja je obiskala spotoma, ko je spremljala svojo hčerko Heleno v Draždane, kjer je bila pri tamošnji operi prvič nastavljena. Iz Ljubljane se je odpeljala dne 13. XI. 1872. in se vrnila šele v začetku aprila meseca l. 1873. S Stritarjem se je sešla dne 19. XI. Cimpermanu je tedaj pisala (28. XI.), da jo je naravnost očaral. Da je v boju med Zoro in Stritarjem bila odločno na strani tega in da je jako obsojala Zoro, je razumljivo. Da se je pozneje razmerje Lujize s Stritarjem skalilo, je zakrivil Cimperman.

Str. LXXIV. Povabili je izprva k »Lj. Zvonu« zato niso, ker mlajšim slovstvenikom že takrat niso več prijali njeni spisi. Levec jo je potem l. 1883. povabil le zato, ker je bil v zadregi za sotrudnike, zlasti ker se je bal, da mu jih nekaj pobere »Slovan«. Odgovorila mu je Lujiza že tri dni nato, da mu odpušča razžaljenje, da ima pripravljenega več gradiva in da naj jo v svrhu podrobnega razgovora obišče na domu. Sodelovala je le pri onih listih, h katerim je bila povabljena. Ko ji je n. pr. avgusta l. 1871. Cimperman svetoval, naj pošlje kaj »Besedniku« v objavo, mu je odvrnila, da stori to takoj, ko bo povabljena. Kljub njeni resnični skromnosti jo je nevpoštevanje mlajših književnikov jako bolelo in neugodne kritike se je naravnost bala. Kako so jo vsi odklanjali, vidimo zlasti iz nekega Staretovega pisma Levcu, v katerem mu naravnost pravi, da bi njenih stvari ne smel več objavljati v »Lj. Zvonu«. — Dr. Jakob Sket (1852—1912) je bil profesor v Celovcu ter slovenski pisatelj. — Roman, ki ga je pisala za »Kres«, je bil najbrže »Beatin dnevnik«. Ponudil ji je zanj po 20 gld. za tiskovno polo, a njej se je zdelo to premalo, zato je vzela rokopis nazaj. Odklonil ji je prevod neke Gersteckerjeve novele.

Str. LXXVI. Zbirka »Ins Kinderherz« je izšla l. 1885. v založništvu Ig. pl. Kleinmayrja & Fed. Bamberga v Ljubljani, posvečena je vnuku Oskarju Beddigu in obsega 91 pesmic, deloma tistih, ki so v »Vijolicah«, le v nemščini.

Str. LXXVII. Spise je objavila Lujiza Pesjakova naslednje:

l. 1864. v »Novicah«: Prva moja pesmica slovenska (25. V.), Aforizmi (19. X.), Roža (7. XII.), Očetova ljubezen (6. VI.), Odprto pismice slovenskim materam (1. VII.);

v »Sl. Glasniku«: Aforizmi, Dragotin;

v knjižni obliki: Strup (Slov. gledal. igre, zv. III, z letnico 1865);

l. 1865. v »Novicah«: Aforizmi, Nezvesto listje (1. II.), Cvetna nedelja (5. IV.), Prilike (31. V.), Marnja brez imena (28. VI.), Materin jezik (23. VIII.), Žensko življenje in ženska ljubezen (11. X.), Smrt pravičnega (ponatisnjeno l. 1902. v »Zg. Danici« in v »Knjižnici Družbe sv. Cirila in Metoda);

v »Glasniku«: Spomlad je tukaj, Beg v Egipt;

v »Koledarčku« (za l. 1866.): Perutnice srca;

v »Triglavu«: prevode iz Prešerna: Bitte, Unterm Fenster, Den Mädchen, Verlorener Glaube, Beim Abschied, Grabesänderung, Dem Dichter, Der Leiermann in Trinklied; iz Olibana Charfreitag; iz Jenka Unsere Berge; iz Potočnika Thürmerlied in iz narodnih pesmi Die junge Breda. Od teh so bile Der Leiermann, Trinklied in Thürmerlied ponatisnjene tudi v »Slav. Blätter«;

v knjižni obliki: Svitoslav Zajček (Slov. gledal. igre, zv. IV.);

na vabilu k otvoritvi otr. bolnice: Schlummerlied;

l. 1866. v »Novicah«: Slovenija Vodniku (14. II.), Neizmers nemu bitju (28. III.), Cvetice (25. IV.) in Detinska ljubezen (31. X.);

v »Sl. Glasniku«: Mlademu domorodcu, Z biseri se rad kinčaš in Češke legende;

- v »Triglavu«: prevod iz Prešerna Befehle;
- v »Slav. Blätter«: prevod iz Koseskega »Geheiligt werde Dein Name« in Legende;
- v »Koledarčku« (za l. 1867.): Sobotno solnce;
- l. 1867. v »Slov. Glasniku«: Roža jerihonska;
- l. 1868. in 1869. —
- l. 1870. v »Novicah«: Čitalnica svojim (2. XI.), Slovenske pesmi (30. XI.);
- v »Zvonu«: Ranjeni vojak, Spanč kaj mi dete, Spomin, Zora;
- v »Letopisu Mat. Slov.«: Rahela;
- v knjižni obliki: Zabavljica (Slov. Talija, zv. 14.);
- l. 1871. v »Novicah«: V spomin Valentinu Vodniku, Plavaj ladja (5. IV.), Pri zibki (5. IV.), 23. junij 1871. (28. VI.), Sv. Katarina (5. VII.), Hrvatom;
- v »Letopisu Mat. Slov.«: Vijolice, Borisu Miranu, Miramare, Predčutje, Povsod le ti, Mojstru sonetnih pesnikov, Prepričanje, Detinske sanje, Vprašanje, Življenja leto, Moja zvezdica;
- v »Koledarčku«: Dve paraboli;
- v »Besedniku«: Najdba;
- razen tega je začela pisati to leto še petdejanski igrokaz »Prešerina«, a ga ni končala;
- v »Vrtcu«: Nekemu dečku Jankotu, Zjutraj, Drugo pot, Očala;
- l. 1872. v »Novicah«: Na Koprivniku (7. II., izšel tudi poseben odtis), Prolog h gledališki predstavi na korist dolenjskim in notranjskim siromakom (1. V.);
- v »Koledarju Dr. sv. Moh.«: Vstvarjenje rumene rože, Zvonček;
- v »Besedniku«: Molitvena knjiga;
- v »Vrtcu«: Rožica, Mala predica, Pri zibeli, Stara pravljica v novi obleki, Pismo iz Dola;
- v knjižni obliki: Gorenjski slavček (Slov. Talija, zv. 19., ponatisk l. 1896.);
- l. 1873. v »Besedniku«: Indijansko dekle;

- v »Vrtcu«: Izgubljeni Bog, Pet Andersenovih pripovedic, ki jih luna pripoveduje;
 v knjižni obliki: Pokojni moj (Slov. Talija, zv. 23.);
- l. 1874. v »Novicah«: V spomin Fr. Prešerna;
 v »Besedniku«: Materina sreča — materina bolest, Bled, Zvečer;
 v »Vrtcu«: Mala vodonoša, Po poti, Janez Kerstnik, Deček in metulj, Popotovanje po zraku, Domo vino molim, Sirota, O Milanovi smrti, Pervi vnebohod;
 v »Zori«: Tožeče jezero, Prazna želja, Usoda, Znabiti, Grobne cvetlice, Na spomin Francetu Preširnu;
- l. 1875. v »Novicah«: Gospej Korneliji Šolmajerjevi, Na čast Matiju Kaderžaveku;
 v »Vrtcu«: Povračilo, Opomin, Naprej — nazaj, Slovenskemu jeziku, Pomladansko jutro na vodi, Jagodov cvet in solnčni žarki, V »Skalicah«, Drju Iv. Zl. Pogačarju, Pri Bogu, Svoboda, Jesenska pesem, Neobičajen red, Rudeča kapica, Palček, Sirota;
 v »Zori«: Zakaj, Pevajoča roža, Cvetlica lotos;
 v »Venčku domačih cvetlic«: Pogreb ljubezni;
- l. 1876. v »Novicah«: Palackemu;
 v »Zvonu«: Belopeški jezeri, V spomin A. Janežiča;
 v »Vrtcu«: Dežek, Moja molitev, Ded in babica, Velikonočna pesem, Dolga pripovedka v kratkih verzih, Miško, Telovadne pesmi, Na Duhovo 1876., Pesemce (iz nemščine), Gospodinja Rezka, Najpridnejši otrok;
- l. 1877. v »Zvonu«: Adrija, Dva slavca, v Draždanih;
 v »Vrtcu«: Najbridkejša nesreča, Skoraj, Otročje elcigije, Kitica vijolic, Pesemce po nemških, Zvečer, Poletje, Vedno hvalo, Mladi sokol, Božič v gozdu;
 v »Letopisu Mat. Slov.«: V gozdu;
- l. 1878. v »Zvonu«: Slike iz Italije;
 v »Vrtcu«: Oča, otroka usliši;

- l. 1879. v »Zvonu«: Slike iz Italije;
v »Vrtcu«: Ubožec, Bratec, Dekletce v dvorani, V dan srebrne poroke Nj. Vel. presvitlega cesarja in cesarice, Bratec in sestra;
- l. 1880. v »Zvonu«: Slike iz Italije, Murin;
v »Vrtcu«: Na sveti večer, Nepričakovani piruhi, Prvega majnika dan;
v (konfisciranem) R. Poznikovem »Slovanskem Almanahu«: Pesmi I—III;
- l. 1881. v »Kresu«: V dan 1. januarja 1881.;
- l. 1882. v »Kresu«: Pesmi (1—3), Dve pesmi po ogrskem, Prvo cvetje, Vabilo;
- l. 1883. v »Novicah«: Nj. c. kr. Vel. Francu Jožefu o veselem prihodu v Ljubljano (11. VII.);
v »Kresu«: Ni moči, Rabeljsko jezero, Hipi blaženstva, Aforizmi, Babica;
- l. 1884. v »Ljublj. Zvonu«: Proti severu, Vijole, Tri sestre, Popotni spomini;
- l. 1885. v knjižni obliki: zbirka otroških pesmi v nemščini »Ins Kinderherz«;
- l. 1886. v »Lj. Zvonu«: Tri zvezde, Iz mojega detinstva;
- l. 1887. v »Slovanu«: Zakaj li?;
v knjižni obliki: Beatin dnevnik (Nar. biblioteka, zv. 25.—26.);
- l. 1888. —
- l. 1889. v knjižni obliki: Vijolice;
- l. 1890. —
- l. 1891. v »Vrtcu«: Od kod li to?;
v »Lj. Zvonu«: Pulj;
- l. 1892. v »Lj. Zvonu«: Mati;
- l. 1893. v »Vrtcu«: Rokec, Grobna cvetlica, Josipu Cimpermanu, Prosim, Spominčice;
- l. 1894.—1898. —

V rokopisu so ohranjeni še naslednji spisi:

1. dva debela zvezka nemških pesmi; prvi se začneja s pesemcami z dne 12. VI. 1864, drugi pa z dne 12. VI. 1869;

- zlasti lepe so pesmi »An meine Kinder«, »An meine Mutter«, »Helene« itd.;
2. nemška povest »Marie« (70 drobno pisanih listov);
 3. zbirka črtic »Zwischen Moos und Tannenzweigen« iz l. 1896., ki jo je hotela posvetiti vnuku Gvidu Lukeschu;
 4. zbirka pesmi »Errinnerungen« iz 70. in 80. let;
 5. zbirka »Kleine Lieder«;
 6. zbirka liričnih in epičnih pesnitev »Was die Waldquelle erzählt«;
 7. potopis z naslovom »Dresden«.

Tudi vse te spise je njena hčerka Ema izročila ljubljanski licealni knjižnici. Neštevilnih nemških spisov, ki jih je objavljala po raznih listih (Neue illustr. Zeitung, Zukunft, Wiener Hausfrauen-Zeitung, Illustr. Jugendzeitung, Tourist, Laibacher Zeitung, Laibacher Tagblatt itd.) Avstrije in Nemčije tu ne navajamo in jih je danes tudi že nemogoče zbrati. — Pesnikovala je pa baje tudi v italijanskem in francoskem jeziku, a njeno pesem »Zvečer« je l. 1877. B. Ipavic uglasbil. — »Očetova ljubezen«, Na bregu Blejskega jezera je živel reven ribič s četverimi otroki. Nekoč je prišla v njegovo kočo bogata gospa, ki je uživala ob jezeru počitnice. Najmlajša ribičeva hčerka ji je bila tako všeč, da jo je hotela vzeti za svojo ter nagraditi še ribiča, kajti bila je brez lastnih otrok. Ribič je vesel privolil, a ko napoči dan, ko bi se moral ločiti od deteta, ga premaga očetova ljubezen ter obdrži deklico pri sebi. — »Dragotina« iz Železnikov je po očetovi smrti vzel k sebi stric, ki je bil »skrinjar« na Tirolskem. Pri njem je bil osem let, zrastel je v krepkega in pridnega mladeniča ter se izučil stričevega rokodelstva. Končno ga je domotožje po materi in njegovi slovenski domovini privabilo v njegov rojstni kraj, in čeprav mu je obetal stric po svoji smrti vse svoje imetje, se vendar ni mogel več ločiti od rodne zemlje.

Str. LXXVIII. »Rahela«. V dolini S. ob parobku gozda je živel graščinski logar s svojo lepo in dobro hčerko Rahelo. Nekoč jo sreča v gozdu mladi grofič Miloš, kateremu je bila

deklica tako všeč, da je začel redno zahajati v logarjevo kočo in preden se je vrnil na Dunaj, jo je zasnubil pri Rahe-
linih starših. Ko je prišel na Dunaj, je naznanil materi svoj
sklep, a ta ga je izkušala z vsemi zvijačami odvrniti od po-
roke s preprosto in ubogo deklico. Nenadoma pa Miloš zboli
in umrje. Od prevelike boleti umrje čez leto dni tudi Rahela.
— Pri Nemcih so pisale podobne romane zlasti Marlitt,
Werner, Heimbürg in Eschstruth.

Str. LXXIX. V petdejanskem igrokazu »France Pres-
šerin« je izkušala v dramatični obliki opisati življenje na-
šega največjega pesnika. Vsebino in podatke o igri je objavil
I. Vrhovnik v »Koledarju Družbe sv. Cirila in Metoda za
l. 1906. — »Gorenjski slavček«, lirična opereta v dveh
dejanjih, je izšla prvič l. 1872., a l. 1896. vnovič. Pri drugi izdaji
sta podpisana kot pisatelja L. Pesjakova in Emanuel Züngle.
— »Zabavljica« je veseloigra v enem dejanju, ki jo je
prosto poslovenila iz nemščine po M. A. Grandjeanu. Izšla
je l. 1870., igrali so jo pa prvič v Ljubljani 7. X. 1871. — »Na
Koprivniku« je dramatičen prizor, ki ga je napisala na
Bleiweisovo prošnjo za čitalnično proslavo Vodnika. Prizor
se godi v koprivniškem župnišču l. 1795., nastopajo pa v njem
Vodnik, Zois in gorenjsko dekle Majda. — »Pokojni moj«
je šaloigra v enem dejanju (39 str.) po francoskem izvirniku
»Mon premier!«, ki sta ga spisala N. Fournier in G. Boudon.
V tisku je izšla l. 1873., igrali so jo pa prvič šele 30. X. 1875.
v ljubljanskem gledališču. — »Ubožec« je kratek drama-
tičen prizor, v katerem nastopa razen ubožca še petero otrok.
Na sveti večer vstopi v sobo, v kateri so pričakovali otroci
Božičkovih darov, ubog deček. Ko ga usmiljeni otroci obda-
rujejo, pozvoni in vsi hité v sobo, kjer je stalo božično dre-
vesce. Pod njim stoji prejšnji ubožec in jim deli darove. —
»V Draždanih«. Tu opisuje prvi nastop svoje hčere He-
lene v draždanski operi v vlogi Agate v Weberjevem »Čaro-
strelcu«, ki se je vršil dne 5. XII. l. 1872. Spis je ginljiva slika
iskrene materinske ljubezni. V Draždanih, kamor je sprem-
ljala svojo hčerko na njeni prvi poti v svet, je ostala od
novembra 1872. do aprila 1873.

Str. LXXX. Dnevnik i njeni, ki so ohranjeni, izvirajo iz l. 1845. in l. 1854. — Prevedel je nekaj njenih sestavkov l. 1871. v češčino Václav Pok. A tudi sama je svoje lastne spise rada prevajala iz slovenščine v nemščino in obratno. Iz češčine je prevajala V. Poděbradskega, iz nemščine Schillerja.

Str. LXXXI. Utilitarizem (iz latinske besede utilis — koristen) je tista smer v slovstvu, ki priznava le tista slovstvena dela, ki so neposredno koristna. — Naturalizem je tista smer v slovstvu, ki zahteva, naj pisatelj opisuje življenje točno »po naravi«, t. j. ne glede na njegove dobre in slabe, lepe in grde strani. Pri nas je bil glavni zastopnik te struje Fr. Govekar, a se je preživela v par letih.

Str. LXXXII. Da je pomanjkljivo znanje jezika jako škodovalo njenim pesmim, vidimo tudi iz tega, ker so njene nemške pesmi mnogo boljše. To ji je nekoč pisal tudi Levstik, rekoč, da »Sloven Tevtona nij dorastel«, sicer se je pa izražal Levstik o njenih pesemcah prav pohvalno. Kake težave ji je delala slovenščina, vidimo zlasti iz njenih nekaterih nemških pisem Cimpermanu, v katerih se opravičuje, da mu zato ne piše slovensko, ker nima pri roki slovarja in slovnice. V prvih letih je napisala sestavek vedno nemško in ga potem z Lesarjevo, Levstikovo ali Cimpermanovo pomočjo poslovenila. — Prirojeni čut za pesništvo nam dokazuje tudi to, da je najviše cenila pesmi Prešernove, Stritarjeve in Levstikove. Glede Levstika je pisala 24. VIII. 1876. Cimpermanu: »Levstikova beseda je zame evangelij«.

Str. LXXXIII. Kliše (— ploskanica) imenujemo s posebnim postopanjem na kovino vrezano ali vjedeno podobo, ki jo potem odtisnejo na papir. Večina onih Lujizinih spisov v »Vrtcu«, ki je opremljena s podobami, je nastala tako, da je dobil Tomšič od drugod na posodo klišeje in Lujiza (enako tudi drugi »Vrtčevi« sotrudniki) je napisala potem k njim primerno besedilo. — S Stritarjem je dopisovala Lujiza od leta 1871. več let, zlasti o pesništvu. Žal nam ta pisma (bila so pisana v francoščini) niso ohranjena, ker jih je hči Ema uničila ter tudi veliko večino drugih pisem raznih

osebnosti njej. Le majhen del je rešil med vojno še dr. Žigon za ljubljansko licealno knjižnico. — Izmed nemških pesnikov je cenila zlasti Schillerja, Goetheja i dr., izmed ruskih Turgenjeva, izmed francoskih Sanda in Dumasa, izmed angleških Shakespeareja.

Str. LXXXIV. Njeno podoba iz mladih (okrog l. 1854.) let nam je naslikal Mihael Stroj. Sliko hrani sedaj ljubljanski narodni muzej. — Podpirala je razen Cimpermana (z denarjem in blagom) tudi L. Kordescha. Ohranjenih je še več pisem, v katerih se ji razne osebe zahvaljujejo za izkazane dobrote. — Njeno življenje je bilo jako enolično. Ob sedmih zjutraj je vstajala, po kopeli je imela vse dopoldne posla z gospodinjstvom, popoldne je pisala ali pa delala fina ročna dela, v katerih je bila jako izurjena in katerih je naredila izredno mnogo, na večer je šla s hčerko Emo na izprehod pod Rožnik, po večerji je brala, ob desetih pa hodila spat. Od mladosti že je bila tudi jako kratkovidna.

Pavlina Pajkova (str. LXXXVI.). **Josip Doljak** (1820—17. V. 1861) se je l. 1848. jako udeleževal političnega življenja. Bil je eden najodličnejših tedanjih slovenskih poslancev v dunajskem parlamentu, a ker so ga nekateri hujšakači dolžili, da je nastopil proti kmetским koristim, je odložil mandat. Po svojem prihodu v Trst je zopet vstopil v tamošnjo slovensko družabno življenje in je bil l. 1861. še predsednik začasnega odbora tržaške čitalnice. — Grganji leže 7 km zračne črte na severu od Gorice. — Profesor **Ivan Milkarčič** je bil rojen l. 1792., njegova žena **Terezija**, roj. **Premmerstein**, l. 1801, poročila sta se pa 22. X. l. 1822. Mati naše Pavline je bila nekaj časa tudi dvorna dama pri tedaj v Gorici živečih Burboncih. — Iz zakona **Josipa Doljaka** in **Pavline**, roj. **Milharčič**, se je rodilo petero otrok, in sicer: **Teodor** (1851—1893), ki se je oženil l. 1889. z **Leopoldino** pl. **Lindemann** in ki je bil nazadnje dež. sod. svetnik v Trstu ter je umrl brez otrok; **Henrik**, ki je umrl še v zibeli; naša **Pavlina**; **Henrieta** († 1885), ki se je omožila s stavbenikom **Andr. Kufnerjem** v Mariboru in ostala brez nasledstva, ter **Teodolina** (1857—1878), ki je umrla neomo-

žena pri svoji sestri Pavlini v Mariboru. — Matija Doljak (1822—1875), o katerem je Pavlina sama dejala, da ji je bil »vedno skrben oče«, je bil tista leta jako ugledna osebnost v narodnih vrstah goriških Slovencev. L. 1867. je ustanovil v Solkanu čitalnico ter ji bil njen predsednik do smrti. Bil je od l. 1870. dež. poslanec in član raznih drugih zastopstev ter je nastopal tudi na taborih in dopisoval v tedanje liste. Razen Josipa je imel še brata Andreja, ki je padel kot podpolkovnik v Šlezvik-Holštajnu. Iz prvega zakona s hčerko nekega italijanskega brivca (Matija se je v Solkan priženil) je imel Matija otroke: Josipa (inženjer v Zagrebu) in Angelo († 1881), pozneje omoženo Kavčičevo v Solkanu (njena hči poročena z dvor. svetnikom Jegličem), iz drugega zakona s Katarino se je pa rodilo troje otrok: Maks (umrl kot otrok), Kristina (ostala samska) in Gabrijela, ki se je poročila z dr. Frankom in ki sedaj gospodari na Doljakovini (ima več otrok). Po stričevi smrti (Cegnar mu je zložil nagrobnico) so se razmere na Doljakovini tako izpremenile, da je prišla le redko kdaj še v Solkan. Prišla je n. pr. l. 1895. tja na počitnice in obiskala ob tej priliki tudi Gregorčiča.

Str. LXXXVII. Dr. Karel Lavrič (1820—1876) je bil odvetnik v Tolminu in v Ajdovščini, od l. 1870. do smrti pa v Gorici. Znan je kot organizator narodnih društev in odličen politik. V svojih uvodnikih v »Soči« je večkrat pozival ženstvo na narodno delo. — Ernest Klavžar je bil uradnik pri tedanjem goriškem deželnem odboru. — Fran Šuklje je bil profesor v Gorici, pozneje se je pa kot deželni in državni poslanec ter kranjski deželni glavar pečal večjidel s politiko. Znan je tudi kot zgodovinar.

Str. LXXXVIII. Solkanska čitalnica je imela že l. 1869. nad 250 slovenskih knjig in je bila ena izmed najbolj delavnih na Slovenskem. Tu je nastopila še 5. I. l. 1873. z deklamacijo »Neiztrohljivega srca«, 2. II. l. 1873. z deklamacijo »Izgubljenega sina« ter s l. prizorom III. dej. »Marije Stuart«, ki sta ga igrali z Avgusto Mozetičevo. Prešernovo sliko v čitalnici je vedno okraševala s cveticami. — Dante Alighieri (1265—1321) je največji italijanski pesnik. Znan je zlasti po

svoji pesnitvi »Divina Commedia« (Nebeška komedija). — *Petrarca Fr.* (1304—1374) je bil znamenit italijanski pesnik in učenjak. — *Goethe J. W.* (1749—1832) in *Schiller Fr.* (1759—1805) sta največja nemška pesnika. — *Shakespeare Viljem* (izgovori: Šekspir), je živel od l. 1564.—1616. Bil je gledališki igralec na Angleškem in eden največjih dramatičnih pisateljev vseh časov. — *Prva ljubezen* njena je bil baje tedanji dijak Jožef Golob, po drugi verziji se je pisal Vuga, a po tretji Štefan Širok. Med njeno zapuščino sva našla pesem z akrostihom »Doljakovi Pavlini v večni spomin k najini ločitvi, Solkan«, ki je datirana z 6. VI. l. 1872. in pod tem podpisov.

Str. LXXXIX. V Gorico se je preselila Pavlina meseca novembra l. 1873. in ne l. 1872., kakor je navedeno pomotoma spredaj. Stanovali so v Dunajskem predmestju št. 7. Njen brat, ki je bil v mladosti velik nemškutar, se je zadnja leta pred smrtjo baje nagnil k Slovencem. — »Soča«, ustanovljena l. 1871., je bila do vojne glavno glasilo goriških Slovencev. — *Dr. Janko Pajk* (1837—1899) je bil sin Uršule Pajkove (1813—1901), rojen v št. Pavlu ob Boljski v Savinjski dolini. Deška leta je preživel v Spod. Polskavi, l. 1849. je šel v mariborske šole, l. 1858. pa na dunajsko vseučilišče, kjer je bil celo tajnik »Slovenije«. Po končanih naukih je prišel l. 1862. za učitelja na goriško gimnazijo, l. 1864. je bil premeščen v Kranj in l. 1867. v Maribor, kjer se je tudi prvič oženil. Iz političnih razlogov ga je pa vlada l. 1872. hotela zopet premestiti v Novo mesto, a Pajk se je rajši odpovedal državni službi in prevzel vodstvo tedanje »Narodne tiskarne« v Mariboru. Razen tega se je pa začel udeleževati tudi političnega življenja. Nadaljnji potek njegovega življenja glej spredaj! Slovstveno je začel delovati že v Gorici in sicer s članki jezikoslovne, literarne in zgodovinske vsebine ter s pesmimi. — *Welnerjevi* so, kakor pripoveduje V. Holz v »Slovanu«, tako sovražili Pavlino samo zato, ker se je poročila s Pajkom, da ni smela niti k njim v hišo, odpovedali so jima stanovanje in jo zasmehovali, ker ni bila imovita. Nemška drhal mariborska jo je pa baje enkrat celo oplju-

vala na cesti, ker je govorila z možem slovensko. Usoda se je pa maščevala tudi nad Wellnerjevimi, kajti kmalu nato so izgubili tudi oni vse imetje.

Str. XCII. Prepíris Strítarjem so se začeli l. 1876., ko je začel Pajk po Stritarjevem vzorcu objavljati v svoji »Zori« »Razgovore«, naslovljene na Pavlino. To je naredilo v javnosti slab vtisk. Očitali so jima, da se božata v javnem listu. Že v drugem razgovoru je začel smešiti Pajk »Zvon«, v tretjem ga je pa že strastno napadel. Do viška je pa prišlo nasprotje v pravdi o šestomeru, ki se je razvila iz Stritarjeve kritike Kermavnerjevega prevoda III. speva »Iliade«, ki ga je Pajk v »Zori« vsega preuredil. Kljub tem nasprotstvom Pavlininega moža do Stritarja je bilo pa njegovo svetožalje vse življenje odločilno za njeno slovstveno smer. — Iz z a s k o n a Pavline s Pajkom se je rodilo troje otrok, in sicer Milan (19. XII. 1876—18. VI. 1913), hčerka, ki je umrla takoj po rojstvu l. 1878., in B o ž i d a r (* 1884). Poslednji ni končal svojih študij in se je v mladeniški dobi izgubil. M i l a n je pa po končani akademični gimnaziji na Dunaju obiskoval tamošnje vseučilišče ter postal nato profesor, najprej v Kranju in nato v Ljubljani. L. 1901. se je poročil z Vido (1881—1918), hčerko profesorja Fr. Levca. Iz tega zakona so izšli trije otroci: Roman (1904—1908), Pero (* 1908) in Milan (* 1909). Milan Pajk je bil tudi odličen pisatelj zemljepisja in zgodvine ter požrtvovalen delavec v najrazličnejših prosvetnih ustanovah.

Str. XCIII. V B r n u so Pajkovi občevali največ z rodbino Kyasovo in z nekaterimi židovskimi rodbinami. — P a s t o r k a Pavlinina je bila Marija (1864—1885), hčerka prve Pajkove žene iz njenega prvega zakona.

Str. XCIV. Na D u n a j u so stanovali v I. okraju, H e s g e l g a s s e št. 3, in v III. okr. S a l e s i a n e r g a s s e št. 33. — D r. T u r n e r Pavel (1842—1925) je živel kot domači učitelj v najrazličnejših plemenitaških in bogataških rodbinah ter prepotoval z njimi večkrat vse kulturne evropske države. Svoja opazovanja je pogostoma tudi popisoval. Razen tega so občevali

na Dunaju še s češkim prof. Bratkovičem in z nemškim trgovcem Pavlijem.

Str. XCV. Dr. Fr. Lampe (1859—1900) je bil profesor v ljubljanskem semenišču in vodja »Marijanišča«. Napisal je nekaj modroslovnih knjig ter mnogo člankov za razne liste in zbornike, najpomembnejši je pa kot ustanovitelj (l. 1888.) in urednik »Doma in sveta«, ki se je polagoma razvil iz neznatnega družinskega lističa v odlično umetniško revijo, ki izhaja še sedaj. — Stanovala je po moževi smrti na Bleisweisovi cesti št. 5.

Str. XCVI. V rodbinski grobnici ob zadnji levi steni pokopališča počivajo skupno dr. Janko Pajk, Pavlina Pajkova, Roman Pajk, Milan Pajk in Vida Pajkova. Pod ime in rojstne ter smrtne podatke dr. J. Pajka sta vklesana tale stiha:

Zahman v življenju iskal sem miru;
Daj, mati zemlja, da ga najdem tu!

Str. XCIX. Dr. Gregor Krek (1840—1905) je bil profesor slavistike na graški univerzi, v mladih letih je pa tudi pesnikoval. — Dr. Anton Mahnič (1850—1920) je bil profesor bogoslovja v goriškem semenišču, pozneje pa škof na otoku Krku. Svoje nazore je zastopal zlasti v svojem listu »Rimskem katoliku« (1889—1896). — »Doma in sveta« ni ustanovila naravnost »Kat.-nar. stranka«, a njegova ustanovitev je bila v tesni notranji zvezi z nastopajočo delitivjo duhov v dva tabora. — Napadel jo je l. 1881. in l. 1882. tudi v »Slov. Narodu« Kos-Spectabilis in ji očital neizvirnost njenih spisov. Posledica gonje proti obema Pajkoma je bila, da je poleti l. 1882. Sket sklenil zapreti jima predale »Kresa« in dne 23. IX. l. 1882. je Sket pisal Trstenjaku izrecno, da ne bo potreboval prihodnje leto nobenega ženskega peresa.

Str. C. Razprti je med Pavlino in Levcem iz mladih let so izvirale iz dobe, ko je bil Levec profesor v Gorici. Baje je bilo njih ozadje ljubezenskega značaja. Med Levcem in Pajkom je pa bilo nasprotje že poprej in sicer največ pod vplivom Levstika, s katerim je prišel Pajk navzkriž l. 1863.,

ko je objavil v »Napreju« znano odprto pismo. Poostrilo se je potem l. 1865., ko so izšle Pajkove »Izbrane srbske narodne pesmi«, do viška je pa prikipelo v znameniti pravdi o šestomeru (l. 1878.). Sicer so bila pa v »Pravdi« najostrejša mesta, zlasti »Poznejši dostavek«, ki je naperjen zlasti proti Pavlini, skoro brezizjemno izpod Levstikovega peresa. Tu je Levstik ubogo ženo naravnost odurno zasmehoval. To je pozneje Levec tudi jako obžaloval, kar je razvidno tudi iz pisma njenemu sinu Milanu z dne 12. II. l. 1900. Tam pravi med drugim: »Tisti literarni boj ni prinesel samo Vašemu očetu in Vaši gospe materi mnogo bridkih ur, ampak tudi meni...«. In glede Levstika pravi: »Kdor se je pa Levstiku enkrat zameril, temu ni nikoli več odpustil«. Sredi 90. let sta se potem Pajk in Levec zopet sprijaznila,

Str. CI. »Narodni koledar« je izhajal od l. 1889. do l. 1912. Izdajal ga je tedanji tiskarnar v Celju Dragotin Hribar, s čigar obitelji je Pavlina mnogo občevala. — »Slovenska knjižnica« je začela izhajati l. 1893. in je do l. 1912. dosegla 186 snopičev. Urejeval in izdajal jo je goriški tiskarnar Andrej Gabršček.

Str. CII. Dopisovanje med Pavlino in Cimpermanom je trajalo od februarja meseca l. 1875. do julija meseca l. 1876. Prekinila je Pavlina dopisovanje na možovo zahtevo najbrže zato, ker je Cimperman baje zlorabil njeno zaupanje. Vsa ta pisma, prevažen vir za njen življenjepis, je objavil dr. Glonar v »Ženskem listu« l. 1924. Prve pesmi mu je poslala Pavlina v pregled dne 6. III. l. 1875. Za njeno poroko ji je posvetil tudi pesem. Pozneje je dopisovala Pavlina še s Stritarjem, Gregorčičem, Bezenškom, V. Holzem, dr. Lampetom, dr. Turnerjem, Levcem, J. Lebanom, A. Aškercem, Sketom, D. Trstenjakom itd.

Str. CV. Anton Funtek (* 1862) je bil profesor na ljubljanskem učiteljišču. Znan je kot slovenski pesnik in zlasti kot izboren prevajalec.

Str. CVII. Anton Medved (1869—1910) je kaplanoval po raznih krajih ljubljanske škofije. Znan je kot pesnik in dramatik. — Dr. Franc Detela (* 1871) je bil nazadnje

ravnatelj novomeške gimnazije. Znan je kot plodovit pisatelj. »Trojka« je eden njegovih najboljših romanov.

Str. CVIII. »E dinost« je glavno glasilo tržaških Slovencev, ki izhaja že od l. 1876., od l. 1895. kot dnevnik. — Na želodcu je bolehala Pavlina od l. 1887.

Str. CIX. Dr. Franc Vidic (* 1872) je bil v Avstriji slovenski prevajalec drž. zakonika na Dunaju, sedaj je vladni svetnik pri prosvetnem oddelku v Ljubljani. V prejšnjih letih je tudi pisateljval, zlasti je pa znan kot prevajalec slovenskih del v nemščino. Pavlino je razen Govekarjevih insultov najbolj bolela Vidičeva kritika »Slučajev usode«, ker ji v njej podtika nemoralne namene. Kakor je pisala dne 8. XII. l. 1897. Stritarju, je vzbudil ta očitek v njej tako ogorčenje, da je tedaj prvič v življenju odgovorila na napade. — »Učiteljski tovariš«, ustanovljen l. 1861., je glavno glasilo slovenskega učiteljstva. — Franc Jaklič (* 1868) je bil učitelj in dež. ter drž. poslanec. Znan je kot ljudski pisatelj. — »Slovenka«, glej pozneje! — Odklonil je pa Pajkovo ob priliki kritike »Planinske idile« tudi Podgornikov »Slovenski svet«. Zanj se je pa potegnil »Slovenski list«, v katerem je neki Veridicus odločno zavračal splošne napade nanjo. Ugodno oceno »Slučajev usode« je objavila tudi zagrebška »Prosveta«. — Novostrujarji; tako so »starostrujarji« nazivali mlade tedanje književnike, katerim je načeloval Govekar in med katerimi so se začeli že tedaj uveljavljati najodličnejši zastopniki slovenske moderne književnosti, kakor Župančič, Cankar, Kette i. dr., in ki so že po nekoliko letih odrinili Govekarja z vodilnega mesta. — »Slovenski list« je bil krščanskosocialni tednik, ki je začel izhajati l. 1896. v Ljubljani.

Str. CXII. Dr. Mihael Opeka (* 1871) je sedaj kanonik v Ljubljani. Od l. 1901.—1911. je bil z dr. Evgenom Lampetom urednik »Doma in sveta« in v prejšnjih letih je tudi mnogo pesnikoval. — Anton Aškerc (1856—1912) je izprva kaplanoval po raznih štajerskih župnijah, nazadnje je bil pa mestni arhivar v Ljubljani. Znan je posebno kot pripovedni pesnik. »Lj. Zvon« je urejeval od l. 1899.—1902.

Str. CXIII. Napisala in objavila je Pavlina Pajkova naslednje spise:

- l. 1873.: Prva ljubezen (Soča, 19. VII.), Ženska v družini (Soča, 18. IX.), oba spisa v podlistku brez podpisa;
- l. 1874.: pesmi v »Zori«: Tvoj spomin, Pomlad, Solza, Ti nisi ljubil;
- l. 1875.: pesmi v »Zori«: Lep dokaz, Cveticam, Porod ljubezni, Povračilo, Sirota, Razlika, Dvojna doba, Kako si se izdal, Milih pokojnikov dan, Domišljiji, Slutnje, in Veselo prerojenje; v Pajkovem »Venčku domačih cvetic« pa pesem »Moj zaklad«;
- l. 1876.: pesmi v »Zori«: Tvoj prvi poljub, Svetu, Slovo od domovine, Človeško srce, Gotovo zdravilo, Pregovorjena otožnost, Novi domovini; — v nevezani besedi v »Zori«: Odlomki iz ženskega dnevnika, Občutki na novega leta dan, George Sand;
- l. 1877.: pesmi v »Zori«: Pozdrav novemu letu, Tvoje mokre oči, Največja sreča, Molk, Ko bi vedno tako bilo, Svet dekletom, Mati detetu, Oveneli cvetici, Prošnja, Slavčkom, Moja nezadovoljnost, V mraku, Materini glasovi, Najina ločitev; — v nevez. besedi v »Zori«: Ženska pisma prijatelju;
- l. 1878.: pesmi v »Zori«: Ranjeni Črnogorec, Otožnice svarilo; — v knjižni obliki zbirko »Pesmi«;
- l. 1879.: in 1880. —
- l. 1881.: pesmi v »Kresu«: Gazela I.—IV., V spomin 10. maja 1881., Studenčku; — v nevez. besedi v »Kresu«: Roka in srce, Blagodejna zvezdica;
- l. 1882.: v »Kresu«: Mačeha (bila spisana l. 1881.);
- l. 1883.: Povestnik v sili (v »Kresu«, spisano l. 1882.), Zavod za slepce (Večernice, zv. 37.; bilo spisano l. 1882.);
- l. 1884.: Očetov tovariš (Kres), Nekoliko besedic k ženskemu vprašanju (Kres), Z Bogom (pesem v Koled. Moh. Družbe za l. 1884.);
- l. 1885. Arabela (Kres, bilo spisano l. 1883.), Al' dneva ne pove nobena prat'ka (Koled. Moh. Družbe za l. 1886.,

- spisano l. 1884.), Dora (Večernice, zv. 39., spisano l. 1884.), Špilberški podkopi (Soča, jeseni l. 1885.);
- l. 1886.—1888. —
- l. 1889.: Domačija nad vse (Večernice, zv. 43., spisano l. 1886.);
- l. 1890. in 1891. —
- l. 1892.: Aforizmi o ljubezni (Lj. Zvon), Najgotovnejša dota (Večernice, zv. 46., spisano l. 1883.), Igra s srečo (Nar. Koled. za l. 1893.);
- l. 1893.: v knjižni izdaji: Zbrani spisi, zv. I.;
- l. 1894.: Obljuba (Lj. Zvon), Aforizmi o prijateljstvu (Lj. Zvon), Prijatelj sin (Dom in svet), Aforizmi o ženstvu (Dom in svet), Najdenec (Slov. knjižn., zv. 30.);
- l. 1895.: Roman starega samca (Lj. Zvon), Spomini tete Klare (Dom in svet), Kako pridemo do sreče (Dom in svet), Pomožni dunajski bazar na korist Ljubljani (Slov. Narod, 8. V.), Planinska idila (Knezova knjižnica);
- l. 1896.: Dušne borbe (Lj. Zvon), Judita (Dom in svet);
- l. 1897.: Slučaji usode (Slov. knjižn., zv. 65.—68.), Ob krsti cerkvenega dostojanstvenika (Soča, julija meseca), Naše časopisje in morala (Slov. list, 1. V.), Rodos ljubje in ljubezen (Slov. list, 15. in 22. V.), Po dovršenih celjskih slavnostih (Slov. list, 14. VIII.), O te ženske (Slov. list, 18. IX.—6. X.);
- l. 1898.: Nekoliko o Zoli (Slov. list, 5. III.), Fin de siecle (Sl. list, 16. in 23. VII.), Na razstanku (Sl. list, 27. VIII.), Cesarica Elizabeta (Sl. list, 1. X.), Tri prevedene pesmi cesarice Elizabete (Sl. list, 8. in 12. XI.);
- l. 1899.: Spominski listi o cesarici Elizabeti (Lj. Zvon);
- l. 1900.: Uslišana (Dom in svet), Spomini na dr. Fr. Lampeta (Dom in svet);
- l. 1901.: —
- l. 1902.: Predsmrtni aforizmi (Dom in svet), Življenja križ (Koled. Moh. Družbe za l. 1903).
- V rokopisu so ostali spisi:

1. roman »Ločeni srci«, napisan l. 1898.;
2. roman »Usodna idila«, napisan l. 1900.;
3. aforizmi »O sreči v življenju«, berilo v dun. Slov. klubu 14. I., 1895.; in
4. nekaj »Predsmrtnih aforizmov« (kolikor jih ni objavil sin Milan v Domu in svetu l. 1902.).

Prevedeni so v češčino naslednji njeni spisi: Mačeha, Blagodejna zvezdica in Najgotovejša dota; v nemščino (praška »Politika« l. 1898.) pa njen »Očetov tovariš«.

Str. CXIV. Gazela je taka lirčna pesem, ki sestoji iz 5—18 kitic iz po dveh stihov, ki so zvezani med seboj z enako se glasečo rimo v vsakem drugem stihu. — O svoji bodilni boji balkanskih Slovanov so se vršili v sedemdesetih letih. Tedaj se je bojevala Rusija s Turčijo, bcsenski Slovani so se pa dvignili proti turškemu jarmu.

Str. CXV. Planinska idila nam slika ogrskega bogataša Veraniča, ki je zaradi prevare, ki mu jo je prizadejala žena Adrijena, sovražil vse ženske, a ga je blaga Alenka, hči soških planin, uverila, da niso vse enake. Po smrti Adrijene sta se Veranič in Alenka poročila. — Roka in srce nam opisuje zakon med mlado ženo in postarnim možem. Mlada baronesa je poročila markiza Konrada, da reši očeta gospodarskega poloma. Ker mu kljub temu, da jo soproj iskreno ljubi, ni naklonjena, se drug drugemu vedno bolj odtujujeta, končno ji pa soprojova bolezen odkrije njegovo blago srce. Oba se spravita in živita potem v srečnem zakonu. — Judita je naperjena proti brezboštvu. Judita je hči brezvernega ruskega nihilista, ki živi na Slovenskem. Po smrti očeta, ki ga iskreno ljubi, je neutolažljiva, a na očetovem grobu jo najde Viljem, sin domačega učitelja, ki ji začne pripovedovati o pošmrtnem življenju. Po nekaterih burnih dogodkih se z Viljemom poroči. — Blagodejna zvezdica. Sirota Ada stopi v službo tvorničarja Bertholda kot družabnica njegovemu hromemu sinu Oskarju. Z njo je prisijala v vso tvorničarjevo rodbino nekake »blagodejna zvezdica«. Pridobi si ljubezen najstarejšega sina Bruna, ki se z njo poroči. — Očetov tovariš, major Rudolf pl. Grom,

obišče nekoč upokojenega polkovnika Klavža, osornega očeta enajstero otrok. Ljubeznivi Grom se seznani s Klavževo hčerko Silvijo in jo poroči. — **U s l i š a n a.** Sirota Nadica živi na kmetih pri svojem stricu. Želi si izpremembe. Kuharica ji svetuje, naj opravi devetdnevno pobožnost, da si najde ženin. Kmalu nato si izviije roko, obiskuje jo mlad zdravnik, in ko ozdravi, se z njim poroči. — **P r i j a t e l j e v s i n.** Dečku Nandetju je umrl oče. Varuštvo nad njim prevzame očetov prijatelj, župnik, ki da malopridnega otroka učiti, a tu poveri gospodarju nekaj blaga. Da bi ga laže nadzoroval, ga vzame župnik k sebi, toda deček postaja slabši in slabši. Župnikova kuharica ga zasači nekoč pri tatvini, zato jo Nande napade in rani. Med boleznijo ji streže Nandetova mati, a deček se je hotel še bolj maščevati nad kuharico. Nekoč primeša juhi za kuharico žvepla, da bi jo zastrupil, a po naključju jo poje dečkova mati in umrje. Materina smrt in šestletna ječa ga končno izpokorita in poboljšata. — **N a j s d e n e c M a r k o** je v mladosti pretrpel mnogo bede, a slednjič odide na Dunaj peč kostanj. Tu se seznani z upokojenim častnikom, ki spozna v Marku svojega sina in ga reši siromaštva. — **U s o d e p o l n a i d i l a.** Vsebina te še nenatisnjene novele je naslednja: Nadinžener Maks Brus, resen in miren starejši mož, dela in si ne privoščii oddiha, samo da preskrbi udobnost svoji družinici, posebno še bolehnii hčerki edinki Dragici. Že bolj v letih se je poročil Brus z mlado, osirotelo Svetko, ki se ji je prikupil z dobrosrčnostjo in odkritostjo. Kar sta žena Brusova in Dragica želeli, je bilo, da bi se Brus včasii odtegnil delu, se bavil le z njima ter jima tako pokazal svojo ljubezen. Dragica ga je ljubila, a se ga bala, ker je bil tako resen in često osoren; zato pa se je tem bolj oklepala matere, ki je bila videti, da živi samo zanjo.

Po zdravnikovem nasvetu se odpravi Svetka z Dragico v morsko kopališče Kraljevico, kjer se nastanita pri kmet-skem gospodarju z obširnim posestvom. Tu sta živeli v miru in na solncu, hodili se kopat v morje. Njuna obraza sta kmalu pokazala, kako dobro jima dene morskii zrak.

Že na potu v Kraljevico sta se seznanili z elegantnim, mladim Lazarićem, tvorničarjem z Reke. Kakor se je priku-pila njemu Svetka, tako se je tudi Lazarić njej, naravnost vzljubila pa ga je mala Dragica. Lazarić ju obišče v Kralje-vici, kamor je prišel tudi sam na letovišče, in prav tiste dni je pri njiju tudi Brus. Videč, kako visi na Lazariću Dragica, ga Brus povabi, naj češče obiskuje njegovo obitelj. Brusu zelo ugaja v Kraljevici, kar srečnega se počuti v brezdelju pri svoji družinici. Sam sebi se zdi ves drug človek, Svetki in Dragici pa je nežno ljubeč soprog in oče. Spričo te blago-dejne izpremembe se Brus odloči, da odpotuje domov, le da izvrši najnujnejše posle, potem pa tudi sam pride na odpo-čitek.

Kakor je Lazarić Brusu obljubil, je obiskoval Svetko in Dragico dan za dnem. Tedaj pa s Svetko spoznata, kako zelo sta si naklonjena in kako vedno komaj čakata, da se vidita vnovič. A globoko spoštovanje, ki ga goji Lazarić za Svetko, pri njej pa čut dolžnosti kot soproge in matere varujeta oba lahkomišelnosti in nepremišljenosti. Zvesto ju spremlja na vseh potih tudi Dragica, ki ju tako rada vidi skupaj. — Neko popoldne pa se odpravita sama k lopici vrh gospodarjevega vinograda, kajti Danica si je izvila nogo in mora dobivati nanjo mrzle obkladke. Težko se odloči Svetka, da pusti hčerko samo, a ta jo sili, da mora z Lazarićem, hišna gospodinja pa se ponudi, da postreže Dragici, kakor treba. Baš tisto po-poldne pa dospe v Kraljevico nepričakovano Brus in se od-pravi takoj za ženo. To najde vso zamaknjeno z Lazarićem. Brusa premaga ljubosumnost, odpravi Lazarića, ženi pa ukaže, naj takoj odpotuje domov; niti tega ji ne dovoli, da bi videla pred odhodom Dragico. A neopravičena kazen, s katero je mislil Brus udariti ženo, zadene Dragico. Otrok ne more prebiti brez matere, in ko te ni in ni, zapade v hudo duševno bolešt. Noben zdravnik ji ne more pomagati. Brus zdvaja in zdvaja, dokler se končno ne odloči, da pokliče k detetu mater. A bilo je prepozno. Dragica baš izdihne, ko dospe Svetka — »ne Svetka, temveč samo senca nekdanje Svetke« — v Brusu pa se dvigne proti njej brezmejen srd ter jo ima za morilko

njunega deteta. A Svetka ga niti ne sliši — od prehudega duševnega trpljenja se ji vnamejo možgani in teden dni po Dragičini smrti pokopljejo tudi njo na pokopališču, »ne daleč od penečega morja in bujnih vinogradov«.

Str. CXVII. Dušne borbe opisujejo notranje boje mlade in duhovite Feodore, ki se je brez prave ljubezni poročila s starikavim učenjakom Emerikom ter se zato silno dolgočasi. Tako jo najde Emerikov brat Franjo. Med obema vzplamti ljubezen, oba trpita, a ker vesta, kaj sta dolžna sebi in Emeriku, Franjo odpotuje, da bi našla zopet mir. Deset let pozneje Emerik umrje, Franjo jo zasnubi, a Feodora mu obljubi ostati le dobra prijateljica. — Igra s srečo nam opisuje lahkomišno žensko Danilo, ki je zapravila ljubezen resnega, a dobrega moža dr. Čvrsta, ter se kesa svojih dejanj, ko je bilo že prepozno. — Spominitete Klare. Klaro je v mladih letih zapustil zaročenec Odilo, ker je verjel natolcevanju zvite Leontine, ki jo potem Odilo poroči. Ko spozna Odilo prevaro, jame hirati, prosi Klaro, ki mu je ostala zvesta in se zato tudi ni omožila, odpuščanja ter umrje. — Življenja križ nam opisuje trpljenje Maričke Lomove, katere mož, delavec, se je v pijanosti pobil in se mu je omračil um. Potem je morala preživljati sama vso družino. — V »Najgotovejši doti« nam pisateljica dokazuje, da so dobro srce in pridne roke najboljša dota dekletu. — Pripovednik v sili. Oskrbnik starega gradu pripoveduje o komtesi Vandii, ki jo je zapustil zaročenec Raul. Zato je zbolela, a pred smrtjo pokliče nezvestnika ter mu odpusti.

Str. CXIX. Posnemala je Pavlina (kakor Pesjakova) zlasti tedanje nemške pisateljice Marlitt, Werner itd. Jako visoko je cenila tudi G. Sandovo.

Str. CXXI. Kot skrbno mater in vzorno gospodinjso se nam kaže zlasti v še ohranjeni beležnici, ki jo je dala sinu Milanu ob njegovem odhodu v prvo službo in v katero mu je napisala najneznatnejše drobnosti glede ravnanja z obleko in s perilom, glede stanovanja itd.

6. Druge pesnice in pisateljice preteklega stoletja. (Str. CXXII.) — Jela Tomšičeva, O njej nama ni bilo mo-

goče dobiti nobenih podatkov. Tudi o mnogih drugih, ki jih v uvodu omenjava, a v tem tolmaču ne navajava, se nama ni posrečilo dognati kakih podrobnejših in natančnejših podatkov, pač bi bila pa jako hvaležna vsakemu, ki bi nama mogel poslati o teh kaka pojasnila, da jih uporabiva za drugo izdajo te knjige, saj je to morda edina prilika, da se reši za vedno popolne pozabe ime marsikake slovenske žene prejšnjih časov, ki je izkušala po svojih najboljših močeh koristiti narodu in izraziti svojo ljubezen do njega.

Str. CXXIII. Alojzija Oblakova je bila hči ljubljanskega odvetnika Oblaka, Crobathovega prijatelja. Svoja zadnja leta je preživela v visoki starosti na Dunaju, kjer je okrog l. 1908. umrla. L. 1848. je glede na vesti, da se Prešernu jako slabo godi, zbirala po Ljubljani tudi podporo zanj. Njena sestra Amalija je bila Langusova učenka in pozneje žena urednika listov »Illyr. Blatt« ter »Carniola«. — Ljudmila Gomilšakova je bila baje sestra Jakoba Gomilšaka, ki je bil nazadnje katehet na tržaški realki ter je v 60. in 70. letih mnogo sodeloval pri raznih tedanjih listih, najbolj je pa znan po svoji pesemci »Slovenec sem«. — Milica Žvegljeva je bila sestra Josipa Žveglja (Radonjeviča), poznejšega politika, barona in graščaka, ki je v mladih letih mnogo pisateljeval in pesnikoval, pozneje je bil pa eden izmed voditeljev kranjskih nemškutarjev.

Str. CXXIV. Ivanka K. je bila Ljubljancanka, a pod njeno lepo pesemco »Svoji domovini« v »Novicah« (14. VI. l. 1865.) je Bleiweis pripomnil, da biva »sedaj v »Gorici«. Avgusta meseca t. l. je objavila v »Novicah« še pesemco »Pozdrav«, ki izraža domotožje po Ljubljani. — V »Novicah« je l. 1862. (24. IX.) nastopila še neka Barica z dopisom »Iz Ljubljane«.

Str. CXXV. Neža Lesarjeva je bila sestra prof. Antona Lesarja. Umrla je, stara komaj 30 let, dne 1. I. 1874. Živela je kot gospodinja pri svojem bratu, obiskovala je pa nekaj časa ljubljansko gospodinjsko šolo.

Str. CXXVI. Stanislava Skvarča je bila rojena l. 1848. na Viru pri Domžalah in je delovala potem kot me-

ščanskošolska učiteljica pri uršulinkah v Ljubljani. — Bošnaventura Kl. Suhač je bila rojena 9. VIII. l. 1853. na Jamlji v Slovenskih goricah. Njena mati je bila sestra pesnika Jakoba Košarja. Narodno navdušenje ji je bilo vzbujeno baje na novi maši njenega brata l. 1868. V zavod šolskih sester v Mariboru je vstopila l. 1875., od l. 1880.—1890. je učila v Celju, od leta 1890. do smrti (10. VI. 1892) je pa vodila šestrazredno dekliško šolo v Mariboru. Izmed redovnic se je za njo povzpela kot pesnica najvišje sedanja ravnateljica uršulinskega učiteljišča v Ljubljani m. Elizabeta Kremžar (* 1878). — Katica Staničeva. Njena pesemca »Soča voda je šumela« je izšla dne 20. III. 1873. v »Soči« in ne v »Besedniku«, kakor je pomotoma navedeno spredaj. Za narodno delo jo je pridobil dr. K. Lavrič.

Str. CXXVII. Klotilda Žagarjeva, ki jo je vzgajal brat Dragotin Žagar, je bila izprva odgojiteljica v odličnih ljubljanskih rodbinah, potem se je pa poročila z učiteljem Andrejem Praprotnikom in se je podpisovala tudi Klotilda P. Nastopala je tudi v čitalnici kot igralka in deklamatorica. — Albina Pirčeva je bila doma iz Kranja, pozneje se je pa poročila s trgovcem Trevnom v Idriji. Pisala je tudi z imenom Albina Trevnova. Tudi njen mož je dopisoval v »Slov. Narod«. — Barbika Höchtlova je bila nekaj časa učiteljica v Ljutomeru. — Matilda Tomšičeva, omožena Šebenikarjeva, živi še vedno na Uncu.

Str. CXXVIII. Leopoldina Kersnik-Rottova (* 13. XI. 1849) je bila ena prvih slovenskih učiteljic (maturirala l. 1866.). Službovala je najprej v Novem mestu, kjer se je poročila s prof. J. Kersnikom, a že l. 1876. je postala vdova. Nato je šla zopet učiteljevat na Črnuče pri Ljubljani in nato v Pevmo pri Gorici. L. 1916. je bila upokojena in živi še sedaj v Zagorju ob Savi. — Dragojila Milekova (1850—1890) je bila hči uslužbenca pri ljubljanskem magistratu. Važna je zlasti še zato, ker jo je vezalo jako tesno prijateljstvo s Sim. Gregorčičem. Ona je tudi predmet mnogih njegovih pesmi. Občevala je pa mnogo tudi z Aškercem.

Str. CXXIX. Nežika Zupanova (1852—1918) je bila nazadnje učiteljica na šentjakovski ljudski šoli v Ljubljani (glej Koledar DCM 1919). — Ana Pourjeva je bila doma pri Grosupljem (* 1862 v Brinju). Nekaj časa je učiteljevala na Vrhniki, potem pa odšla s svojim možem v Bolgarijo. — Gorislava je še sedaj v Mengšu živeča posestnica Zorana Franja Trojanšek-Deklevova, ki je pozneje pesnila tudi z imenom Zorana (v »Slovenki«). — Roza Kosova je bila žena Mihe Kosa, bivšega učitelja na Homcu pri Kamniku. — V »Vrtcu« se je pojavila razen navedenih l. 1897. še Ljudmila M. (— Ljudmila Mankočeva iz Trsta?).

Str. CXXX. Janja Miklavčičeva je bila rojena dne 3. I. l. 1863. v Ljubljani. Otroška leta je preživela v Kresnicah in v Št. Vidu na Dolenjskem, kjer je obiskovala I. in II. razred osnovne šole; 3.—8. razred in učiteljišča je dovršila v Ljubljani, odkoder je šla učiteljevat v Lipljo ves na Koroško. Tu se je priučila italijanščine. To jo je usposobilo za prevajanje »Srca«, razen tega je pa zbirala tu tudi slovenska krajevna imena iz Kanalske doline. Tedaj je začela dopisovati tudi z Janom Legom in se učiti češčine. S Koroškega je odšla službovat v Bohinjsko Bistrico, kjer je prevajala »Srce« (opilil Funtek) in akte iz arhivov blejske gosposke za domačo šolsko kroniko. Ko je službovala v Št. Vidu nad Ljubljano, se je pridno udeleževala tamošnjega društvenega življenja in enako tudi potem v Kranju. L. 1898. je ustanovila društvo slovenskih učiteljic, a l. 1924. je bila po 42 letnem službovanju upokojena. Pisala je tudi z imenom Lavra Natalija.

Str. CXXXI. Ernestina Jelovškova je bila hči Ljubljančanke Ane Jelovškove († 1875) in pesnika dr. Fr. Prešerna. Rojena je bila 18. XII. l. 1842. Do materine smrti se je preživljala kot šivilja v Ljubljani, v Trstu in na Dunaju, od l. 1875. pa v domovini, najprej na Lavrici, potem pa v Ljubljani. Umrla je 3. XII. l. 1917. v ljubljanski ubožnici. Njeno najvažnejše delo so nemško pisani »Spomini na Prešerna« (poslov. J. Kessler). Občevala je mnogo z Levstikom, Levcem, Holcem, Aškercem in Razlagom. Ta je njo in njeno

mater tudi jako podpiral. Na Prešerna je napisala svoje spomine l. 1875. v »Slov. Narod« tudi hči ljubljanske krčmarice in pridna delavka pri čitalnici Beta Podboj-Koglova (1817*do 1882). — Lucila Podgornikova, po rodu Nemka, je bila žena Frana Podgornika, ki je izdajal od l. 1888.—1899. Slovanski svet. Bila je znamenita virtuozinja na klavir ter učiteljica tega glasbila. S svojim zaslužkom je pomagala možu vzdrževati list. Spise ji je prevajal v slovenščino njen mož. Pri »Slovanskem svetue« so sodelovale še Zmagoslava (— Skrinjarjeva), Marica Nadliškova, Vida Jerajeva in Ivanka (— Minka Govekarjeva).

Str. CXXXII. Marica Nadliškova je doma iz tržaške okolice (* 1867). Učila se je v Trstu in Gorici in je službovala do svoje poroke z g. Bartlom kot učiteljica na Proseku in v Trstu. Sedaj živi v Ljubljani. Pisateljvati je začela l. 1881. v »Edinosti«, nato je pa sodelovala skoro pri vseh večjih slovenskih listih. — Marica Sternadova, rojena 9. IX. l. 1879. v Šmarju pri Jelšah, je obiskovala ljubljansko učiteljišče, potem je bila učiteljica v Slovenskih goricah. Nato je l. 1899. odšla na Rusko ter tam skoro 20 let poučevala na gimnaziji nemščino in se tudi omožila (Cizerlj). Po prevratu se je vrnila in živi sedaj pri Sv. Barbari v Hazlozah. Pesnikovati je začela v »Lj. Zvonu«, nato pa z imeni Alenka, Alenčica, Breda, A-a, Marica II., Šmarska, -ova in Karandaš še po raznih drugih listih. — Kristina Schulerjeva je bila rojena 17. VI. l. 1866. v Kropi na Gorenjskem in je učiteljevala po raznih krajih na Štajerskem, nazadnje pri Sv. Duhu, p. št. Jurij ob Ščavnici, kjer živi še sedaj v pokoju. Sodelovala je pri »Slovenki«, »Lj. Zvonu«, »Domu in svetue« itd. z imenom Gorska in Kristina. — Posavska je Ljudmila Poljančeva, ki je bila rojena l. 1874. v Brežcah kot učiteljeva hči. Po očetovi smrti je živela z materjo v Kapeli pri Radencih, kjer je obiskovala osnovno šolo in začela pesnikovati. Nato je obiskovala šolo v Radgoni, po daljšem presledku je pa odšla k šolskim sestrām v Maribor, nazadnje pa v ljubljansko učiteljišče, kjer je l. 1898. maturirala. Sedaj je meščanskošolska učiteljica v Mariboru.

Sodelovala je pri »Domu in svetu«, »Slovenki« in »Lj. Zvonu« z imeni Posavska, Ljudmila, X. Y., Zagorska, Bogomila, Nataša. L. 1906. je izdala svoje »Poezije«. — Zofija Kvedrova je bila rojena 22. IV. l. 1878. Obiskovala je ljubljansko uršulinsko šolo, nato pa razne univerze. Sedaj živi v Zagrebu, poročena z Demetrovičem (poprej z Jelovškom). Pisala je v razne liste slovensko, nemško, hrvaško in češko s pravimi in izmišljenimi imeni (Milena, Kopriva, Modroslava, Zofija, Poluks, Gabrovska). Urejevala je tudi več listov (Domačega prijatelja, Ženski svijet itd.). Več o njej in o drugih novejših pisateljicah v knjigi »Novejše pesnice in pisateljice«, ki jo izdava še v tej zbirki. — V »Domu in svetu« je nastopila razen teh l. 1890. še neka Velenjska s pesnitvijo »Soror Klara«.

Str. CXXXIII. Magdalena Bleiweisova (oziroma Pleiweisova) je bila kuharica pri škofu A. A. Wolfu in se je na stara leta poročila z očetom dr. J. Bleiweisa.

Str. CXXXV. »Slovenka« je bila prvi slovenski ženski list, čeprav so »Novice« že 7. VII. l. 1875. nasvetovale ustanovitev ženskega lista ter predlagale za urednico Lujizo Pesjakovo. — Ivanka Anžičeva, Vida Jerajeva, Minka Govekarjeva in druge, ki jih tu deloma navajava, deloma ne, so se pojavile oziroma uveljavile z nastopom slovenske moderne, ki je pa v tem zvezku, ki sega le do te dobe in ki se pokaže tudi v ženskem gibanju z ustanovitvijo »Slovenke«, ne obravnavava. O vseh teh pozneje v zvezku »Novejše pesnice in pisateljice«.

Izbrani spisi Fany Hausmannove.

Pobegli slavici (str. 3.). Prvotni naslov te pesmi je »Slavnice bežani«.

Hrvatov zvezda (str. 6.). Bani so se imenovali deželni poglavarji na Hrvaškem.

Izbrani spisi Josipine Turnograjske.

Marula (str. 16.). Ta snov je bila priljubljena tudi drugim tedanjim slovanskim pesnikom, n. pr. Kollarju in Kašić-Miošiću.

Izdajstvo in sprava (str. 19.). Jurij Kastriotič ali Skenderbeg († 1468) je bil eden zadnjih braniteljev krščanskega Balkana proti prodiranju Turkov. — Orosanski — levji. Kaurin — nevernik.

Slovanski mučenik (str. 26.). Ta »povestica« je naperjena zoper Madžare. Dne 24. I. l. 1851. je prosila Josipina Tomana, naj ji pošlje gradiva za kako novo »povestico«, in tedaj jo je Toman opozoril na to snov.

Svoboda (str. 29.). Liberté, eglité, fraternité (— svoboda, enakost, bratstvo) je bilo geslo velike francoske revolucije l. 1889.—1895.

Razvaline Pustega gradu (str. 30.). Pusti grad leži med Radovljico in Kamno gorico. Od tam je lep razgled na Savsko dolino. — Jan Vitovec je bil vojskovodja celjskih grofov.

Svobodoljubna Slovanka (str. 33.). Veliki vezir — najvišji sultanov dostojanstvenik. — Pamfilija je malo obsežna deželica v južnem delu Male Azije.

Izbrani spisi Lujize Pesjakove.

Slovenskemu jeziku (str. 53.). O nekaterih cesarjih grških (— bizantinskih) so včasih mislili, da so bili (n. pr. Upravda) slovanskega rodu, kar pa najbrže ni res.

Slika iz Italije (str. 54.). Slike iz Italije je spesnila L. Pesjakova poleti l. 1879. — Lugansko jezero leži severno od Milana na bivši italijansko-tirolski meji.

Dva slavca (str. 67.). Tu opisuje pisateljica resnični dogodek, ki ga je doživela s svojima hčerkama Emo in Heleno.

Beatin dnevnik (str. 79.). To je roman, ki ga piše Beata,

sirota brez staršev, ki pride h grofici kot vzgojiteljica njenih hčerk Roze in Vijole. Grofica je vdova po grofu, ki je bil dvakrat oženjen in je imel iz prvega zakona hčer Doro. Dora ljubi Riharda, bogatega posinovljenca bivšega učitelja, a po očetovi želji se mora poročiti z neljubljenim baronom Feodorjem. Rihard Dore ne pozabi in se ne poroči, marveč živi le svojemu posestvu in umetnosti. Dora se vrne kot Feodorjeva žena in umre ob rojstvu mrtvorojene prve hčerke. Od žalosti Rihard nevarno zboli, v tej bolezni pa mu streže Beata. Tako spozna Rihard njeno požrtvovalno naravo, jo vzljubi in vzame za ženo.

Iz mojega detinstva (str. 84.). V prvem delu tega spisa opisuje svoje spomine na Prešerna, v drugem delu na Korytko in v tretjem delu na Vraza. — Za god 21. VI. l. 1842. je zložil Prešeren tudi Lujizi kratko nemško pesemco. — *The Vicar of Wakefield* (— Župnik Wakefieldski) je sloveč roman angleškega pisatelja O. Goldsmitha, ki je izšel l. 1876. tudi v slovenskem prevodu izpod peresa prof. Jesenka. — Policijski stražnik je Korytko vedno spremljal na izletih zato, ker je bil kot političen izgnanec pod stalnim policijskim nadzorstvom. — *Hesperide* so bile nesmrtné device v grških pripovedkah. — *Risbe* Korytkove je podedovala po svojem očetu naša Lujiza in jih pozneje s Poklukarjevim posredovanjem prodala ljubljanskemu muzeju. — *Dvajsetice* in šmarne petice so bile tedanji novci. — *Umrli* ni Korytko »svetlega pomladnega dne«, temveč v trdi zimi 31. januarja l. 1839. — *Terpsihora* — boginja plesa.

Izbrani spisi Pavline Pajkove.

Arabela (str. 128.). Vsebina tega romana je naslednja:

V nekem mestu na Moravskem je rasla in dorasla Arabela kot sirota brez očeta in matere pri svojem stricu in svoji teti, židu Karpelesu in njegovi ženi Rebeiki. O svojih starših ve le toliko, kolikor ji pripovedujeta stric in teta, ki

trdita, da je na njenem rojstvu sramota, ker ji je bil oče katoličan, mati pa da ji je že ob rojstvu umrla. Stric Karpeles je trgovec, na zunaj velik bogataš, v resnici pa komaj diha od dolgov. Arabela še kot otrok zadene srečko 100.000 goldinarjev in te hoče dobiti stric na ta način, da se Arabela poroči z njegovim sinom, svojim bratrancem Samuelom. Arabela mu sicer ni naklonjena, a ker se vobče ne meni za moške, ji je vseeno, s kom se poroči, in pristane na to, da je Samuelova nevesta. V stričevi družini Arabela čuti, da je stricu le do njenega denarja, teta pa da jo sovraži, a hlini prijaznost baš tudi zaradi njenega premoženja. Zato živi mladenka sama zase v stričevi vili, kamor se vseli stari, bolehní zdravnik dr. Waldek z ženo in s sinom Walterjem, profesorjem in čudakom. — Nekoč pride Arabela slučajno na domače podstrešje, kjer najde blaznico, zaprto v posebni sobici. Edino vrtnarica je vedela zanjo in ji po tetinem naročilu slabo stregla. Poslej prevzame njeno oskrbo Arabela sama in zahaja k blaznici vsak dan, dokler ne zve tega teta. Ta blaznico premesti, Arabela pa ni mogla doznati, kam. — Na svojih samotnih izprehodih po domačem vrtu se snide Arabela tudi s profesorjem Walterjem Waldekom, a se meni zanj tako malo kakor za druge ljudi, prav tako malo pa tudi Walter zanjo. A teti se je profesor vendar zdel nevaren tekmeč za Samuela in bala se je, da se Arabela ne premisli in omoži z Walterjem, njej pa bi ubežalo njeno bogastvo. Zato opozori Samuela, naj pazi na Arabelo in na mladega Waldeka. Arabela, ki je hotela zvedeti, kje je blaznica, se splazi za vrtnarico, ko ji ta nese večerjo, in tako dozna, da so jo zaprli v klet. Ko se Arabela vrača ponoči skozi okno iz kleti, se snide z Walterjem, vidi pa ju Samuel in v svoji ljubosumnosti strelja nanju. Napovedan je dvoboj med Samuelom in Walterjem, ki ga pa ni bilo, ker isto noč umre blaznica. Vrtnarica pozove Arabelo k umirajoči. Mrtvi blaznici odvzame Arabela neke papirje, ki jih je pokojnica skopo čuvala. Karpelesovka pa, ki tudi dojde k mrliču, vidi, da je liste že vzela Arabela, se prestraši, vrže Arabeli v obraz, da je ta blaznica bila njena mati, in ko Arabela ob tej vesti omedli,

ji listine ukrade. — Arabela sicer ne naznani sodišču ne ravnanja z njeno materjo ne tatvine, odreče pa se Samuelu, ki nato zapusti dom in izgine. Arabelina odpoved in odhod Samuela, ki je že prevzemal Karpelesove trgovinske posle, uniči Karpelesovo hišo docela; upniki pritisnejo, Karpeles se ustrelji, sodišče pa odredi prodajo njegove lastnine. Arabela kupi vilo in odloči v njej stanovanje svoji teti, kateri tudi z dosmrtno vzdrževalnino odkupi ukradeno listino. Iz nje pa zve židovsko vzgojena Arabela, da je po starših katoličanka in sama ob rojstvu krščena. Stara Waldekova gospa pa ji še razodene, da se je njena mati židovka dala krstiti ter se je na skrivaj poročila s katoličanom Tapesom, Arabelinim očetom. A njen stric, ki je smatral to poroko za sramoto svoje židovske hiše, je v dvoboju ustrelil Arabelinega očeta, njo samo odvezl materi in to zaprl, nakar je zblaznela. — Arabela se da poučiti v katoliški veri in baš na dan njenega prvega obhajila se vrne domov Walter, ki je bil z doma zaradi svojih študij. Tedaj zasnuhi Arabelo. Poročita se in odideta v Nemčijo v mesto, kjer je Walter postal vseučiliški profesor.

Mačeha (str. 142.). Vsebina te novele je naslednja:

Dekanov brat inspektor, že dolgoleten vdovec, se iz skrbi za svojo edinko, sedemnajstletno Elzo, poroči na smrtni postelji z njeno mlado vzgojiteljico Evfemijo. Tako dobi Elza ob očetovi smrti mačeho, s katero pa se dobro razumeta in živita kot prijateljici. Elza je muhasta in svojeglavna mladica, ki odžene svojega snubača inženerja Pibra, dobrodušnega, zvestega mladega moža. Tudi na njegova pisma mu ne odgovarja, ki ji jih piše iz tujine, kamor je šel za zaslužkom. Zagleda pa se na letovišču v slovitega zdravnika dr. Arnolda Bodanskega in postane njegova nevesta. Ne da bi Elza vedela za to, se Evfemija in Bodanski poznata že od poprej. Ko je živela ta še s svojo ubožno materjo v domačem kraju, je stanoval njima nasproti Bodanski, takrat še visokošolec. Mladca sta se spoznala, imela sta se rada ter se nameravala vzeti, kakor hitro postane Bodanski zdravnik. A Bodanski zapazi, da zahaja v Evfemijin dom vsak večer tuj možki in v ljubosumnosti prekine z mladenko vsako zvezo;

ta tujec pa je bil le Evfemijin oče, bivši trgovec, ki je obubo-
 žal in se skrival pred ljudmi. Prepozno zve Bodanski za to,
 kajti Evfemiji sta med tem umrla oče in mati, sama pa je
 odšla v svet in postala vzgojiteljica inspektorjeve Elze. —
 Ko Bodanski sedaj obišče Elzo kot svojo nevesto, se snide
 z Evfemijo in v njem in v njej se zbudi stara ljubezen.
 Dočim pa Evfemija noče nič vedeti o tem, ker noče biti na
 poti svoji pastorki, se Bodanskega občutki do Elze ohlade in
 hoče za ženo le Evfemijo. Končno vendar obljubi, da se po-
 roči z Elzo, ki pa postaja vedno odurnejša napram svoji ma-
 čehi. Ta se umakne iz hiše in odide k svojemu svaku dekanu.
 A po svojih hudih duševnih bojih nevarno oboli in Bodanski
 jo reši smrti. Med njeno boleznijo izpove Bodanski Elzi svoje
 razmerje do Evfemije. Ko spozna svoje krivično vedenje proti
 nesrečni svoji mačehi, se Elza odpove Bodanskemu. V tem
 času se vrne inženier Piber, Elza izprevidi njegovo zvestobo
 in ljubezen ter se poroči z njim. Bodanski pa vzame ozdra-
 vilo Evfemijo za ženo.

Dora (str. 158.). Celotna vsebina je tale: Stara Dora
 pripoveduje povest svojega življenja:

Oče je bil odvetnik, ki pa je opustil pisarno in se na-
 selil na deželi. Vdovec je bil, Lojz in Dorica pa njegova
 otroka; gospodinji jim stara Gerca. Lojz študira v mestu.
 Na sveti večer se oče prehladi in o božiču podleže pljučnici.
 Po njegovi smrti pride Dorica k bogatim mlinarjevim, Lojz
 pa odide v bogoslovje. A kot bogoslovec se močno prehladi
 in po kratkem bivanju pri domačem župniku umrje. Dorici
 bi bilo pri mlinarjevih dobro, da ni bilo tam domače hčerke
 Minke, ki je bila v mestnih nemških šolah, doma pa je potem
 pri vsaki priliki proti Dorici kazala gospodično. Nahujskala je
 proti njej tudi svojo mater, še bolj pa jo zasovraži, ko sprejme
 Dora snubitev bogatega Petriča, ki bi ga rada dobila Minka
 sama. A Dorin zakon s Petričem ni srečen. Mož je pijanec
 in ponočnjak in štiri mesece po poroki ga prinese iz krčme
 ubitega. Ker pa se po njegovi smrti rodi njun otrok Lojzek,
 ostane Dori njegovo premoženje. Poslej živi Dora le svojemu
 sinku. Mlinarjeve pa je obiskovala nesreča za nesrečo. Mlinar

umrje, vdova in hči pa sta zapravljali premoženje, dokler jima niso upniki vsega prodali. Ko je bilo Lojzku štiri leta, se je drsal zimski dan pri mlinu; led se udre in dečka prineso materi mrfvega domov. Živeč s staro Gerco išče Dora poslej tolažbe v molitvi. Nekega dne pa se ji približa beračica — mlinarjeva Minka — in se ji izpove, da je kriva Lojzkove smrti; zvalila ga je na led, dasi je vedela, da je pretenek. Dora Minki odpusti in jo vzame k sebi, da opravlja po Gerčini smrti domače posle. Doro vedno bolj muči kašelj in se pripravlja na smrt. Polovico premoženja zapusti cerkvi in ubogim, drugo polovico pa Minki, sama pa vdano pričakuje, da jo smrt združi z njenimi dragimi pokojniki.

Ločeni srci (str. 191.). V tem romanu, ki ga je naslovlila najprej »Iz zmote do luči«, sta glavni osebi Dijoniz Gradnik in Stela Zorčeva. Dijoniz je sin pokojnega ritmojstra Gradnika, strastnega, nestalnega in samopašnega človeka ter njegove mnogo mlajše žene, ki je bila živahna in vesela, a globoko čuvstvena. Ta je vodila vzgojo Dijoniza, ki mu je bil oče umrl kot osemletnemu dečku. Vzoren mladenič vstopi po dovršenih študijah v državno politično službo. Kot vesten in marljiv uradnik je bil po prvih poizkusnih letih prestavljen k večjemu uradu v mestu, kjer mu je bil predstojnik gospod Zorec, blag in izobražen mož. Tu spozna Dijoniz Zorčevo edinko, dvajsetletno Stelo. Te — kakor jo opisuje Dijoniz svoji materi — »ni mogoče imenovati krasne v pravem pomenu besede, a nekaj je v njej, čemur se ne more ustavljati. Njena glavna lastnost, ono, kar jo dela toliko prikupno, je veselost, neka pristna veselost, podobna porednosti. Rada govori, še rajši se smeje in zabava in nagajiva je do drznosti. A s tem ne odganja src, marveč jih pridobiva, ker vrši vse to z neko prirojeno ljubkostjo. Ako se to imenuje koketka, potem je seveda Stela prava mojstrica v tem. — Imajo jo za lahko miselnico, čeprav nihče ne ve niti ne more povedati o njej kaj slabega.« Takemu Stelinemu značaju je največ kriva njena vzgoja. Zorec je dobričina, ki je vzgajal svojo trmasto hčerko z mehkobo in popustljivostjo, mati njena pa je brez-

srčna, domišljavo bolehná ženska, ki živi največ po kopalščih.

Stelinim čarom se tudi Dijoniz ne more ubraniti, vzljubi jo ter potem tudi zasnubi. Stela privoli v to združitev, čeprav skraja v njej ni bilo globljega čuvstva do Gradnika; uvidela pa je, da se z njim dobro omoži. A kmalu začne spoznavati duševne vrline svojega zaročenca in v njenem srcu se zbudi zanj spoštovanje in ljubezen.

Ne dolgo pred njuno poroko se pojavi v mestu bogati vitez Muha, ki je bil pri svojem pohajkovanju po svetu tu že pred dvema letoma in je takrat zamamljal Stelo s svojim bogastvom. Zdaj se ji približa vnovič, a ona ga odločno odbije. Dijoniz pa, ki si je domišljal, da je bila Stela svoj čas vdana vitezu Muhi, postane ljubosumen ter s tem neprestano muči svojo nevesto, dokler mu Stela ne obljubi, da z vitezem Muho sploh ne bo več občevala.

Sredi ženitovanjskega potovanja, ki poteka mladima zakoncema v neizkaljeni sreči, ju pozove domov obvestilo o nenadni, nevarni bolezni gospoda Zorca, ki umre takoj po njunem povratku. Dijoniz in Stela vzameta po njegovi smrti k sebi Stelino mater, ki pa ni mogla trpeti Dijoniza, domišljujoč si, da je prenizek in premalo veljaven za njeno hčer. S svojo bolehnostno nestrpnostjo ščuje Stelo proti njenemu možu, tega pa prezira, kolikor more. A vse te spletke ne bi mogle omajati medsebojne vdanosti srečnih zakoncev, ako bi se ne pojavil zopet vitez Muha, največji prijatelj Steline matere, ki na novo začne zalezovati Stelo. Ta ga mrzi sicer iz vse duše, a občuje z njim, ker se ga boji; vitez Muha ji namreč zagrozi, da preda Dijonizu njena mladostna ljubavna pisma, ako ne postane njegova. Dijoniz zve za Muhove obiske v njegovem domu ter se silno razljuti. Spre se s svojo taščo, ki se razburi tako, da jo zadene kap in umre. Na dan njenega pogreba najde Dijoniz viteza Muho v razgovoru s Stelo in ljubosumnost ga tako oslepi, da dvigne nad svojo ženo roko. Stela v svoji razdvojenosti zapusti dom in odide.

Mesec dni se Dijoniz in Stela mučita v svoji ljubezni in trapita. Ne da bi bila obvestila o tem Dijoniza, se je zatekla

Stela pod blagodejni vpliv Gradnikove gospe. Tu toži za Dijonizem, ko pa ji Gradnikova razodene, da bo mati, ne more več strpeti in prosi taščo, naj piše po Dijoniza. Komaj dobi ta materino pismo, se ves srečen odpravi na pot, da zaprosi svojo Stelo odpuščanja. Tik pred materinim domom naleti na Stelo v veliki nevarnosti, ko jo hoče baš popasti stekel pes. Dijoniz priskoči in reši ženo. Nevarnost je minila, a Dijoniz in Stela se znajdeta v globoki vdanosti in sreči.

Kar roman »Ločeni srci« odlikuje, to so opisi ženskih duševnih bojov, ki kažejo pisateljčino globoko poznanje ženske duše. Omeniti je duševni prepород, ki se izvrši pri Steli, ko postane spričo svoje ljubezni iz lahkomielnega dekleta globoko ljubeča žena, istotako tudi opis bojov, ki jih bojuje kot ponosna žena proti ljubosumnosti svojega moža.

Obljuba (str. 191.). Vsebina te povesti je tale:

Tone in Meta sta siromaka, ki imata dosti otrok, a za nje malo kruha. Dokler je bil Tone zaposlen v bližnji tvornici, so še dihal, a tvornica je ustavila delo in Tone je bil brez zaslužka, Meta pa še oboli. V tej največji sili se obrne štiri-najstletna hčerka Cilka do bogatega župana Gašparja ter ga prosi, naj da očetu delo na svoji žagi. Gašpar izprva ni za to; Toneta mrzi, ker se je svoj čas Meta vdala njemu in ni hotela biti Gašparjeva žena. A Cilkino prošnjo podpre Gašparjev edinec, devetnajstletni Jurček, ubogi grbavec, in končno pristane na Tonetovo službo. Od Cilke pa si izgovori obljubo, da postane po petih letih žena njegovemu Jurčku. Cilka nosi poslej očetu na žago obed, zraste med tem v lepo dekle in se sprijazni z žagarjevim pomočnikom Vinkom. Niskdar ne govorita z Vinkom o tem, a oba vesta, kako dobra sta si. Vinko mora v vojake. Med tem pa pride čas, ko bi se morala Cilka poročiti z Jurčkom. Zaveda se svoje obljube in jo hoče izpolniti, čeprav s težkim srcem, tega pa Jurčku ne pove. Nenadoma zadene Gašparja kap in umrje. Na njegov pogreb pride tudi Vinko. Srečata se s Cilko, ki mu pove, da ne more biti njegova, ker je zaobljubljena Jurčku. Jurček pa je slišal ta njun pogovor, pred mrtvim svojim očetom se odpove Cilki in položi njeno roko v roko Vinkovo.

Slučaji usode (str. 205.). Vsebina tega romana je naslednja: Malvina je hči višjega uradnika, čigar vdova se je vnovič poročila z nižjim uradnikom Vincencem pl. Kolarjem. Kolarjeva družina se je množila od leta do leta, zato je bilo materi in očimu prav, da je vzela Malvino k sebi sorodnik nje nega pokojnega očeta ter jo hotel pohčeriti. Dal jo je v šole, a preden izvrši z njo svoj namen, umrje. Kmalu pa se oglasi za Malvino snubač Leopold baron N. To je bila za Malvino na videz prav ugodna možnost, kajti Leopold sam je imel dobro službo, pričakoval pa je še bogate dediščine po svojem samičnem stricu. A Leopold je bil malovreden človek, pijanec in kvartopirec, ki končno poneveri veliko vsoto denarja, zbeži v tujino in zapusti ženo s komaj rojeno hčerko. — Malvina se vrne k staršem, a takoj uvidi, da jim je le v nadlego, ko z malo očetovo plačo sami komaj dihajo. Zato se odpravi s hčerko v Gradec, kjer komaj najde borno službo. Ko ji zbolí dete, se obrne do moževega bogatega strica, ki jo je pismeno že prej odbil, a tudi zdaj nima pri njem uspeha. Stric jo sumi, da je v zvezi z njegovim nečakom, o katerem noče nič slišati. — Ko ji dete umrje, opusti moževo ime in sprejme službo družabnice pri bogati graščakinji na gradu Rauhensteinu na Tirolskem. Tu je našla mirno zavetje in osem let že prebije pri dobri gospe, ki je živela po moževi smrti na gradu sama, a ob vednih obiskih svojih sosedov. Edini dedič, graščakinjin pastorek Otmar, je odšel še pred Malvininim prihodom po svetu, razočaran po svojí mladi ljubezni do lepe, a neznačajne Avrelije, hčerke s sosednjega grada. Potoval je po svetu, da pozabi Avrelijo, med tem pa podeduje še ogromno premoženje po bogatem ujcu. Ko se po devetih letih vrne domov, je doma baš tudi Avrelija, med tem poročena z bogatim trgovcem. Avrelija poizkuša, da vnovič pridobi Otmarja, ta pa, izkušen po svetu, se oklene lepe in značajne Malvine, s katero sklene tesno prijateljstvo. — O svojem možu ne sliši Malvina vsa ta leta in ne ve, ali je živ ali mrtev. Kmalu po njegovem begu so novine pač pisale o nekem mrtvecu, ki ga je vrglo v Hamburgu morje na suho. Ta bi utegnil biti Leopold baron N., kajti v njegovi

obleki so našli znake, ki so govorili za to, a mrtvec je bil tako izpremenjen, da ga niso mogli spoznati. Kmalu po Otmarjevi vrnitvi pa dospe na graščino njegov sluga, temni mulat John, ki ga je privedel Otmar s seboj iz Amerike. In v tem Johnu, preoblečenem Evropcu, spozna Malvina Leopolda. Tudi on jo spozna ter zahteva od nje denarja, da pobegne. Ko pride ponoči na vrt po denar, najde tam mesto Malvine Avrelijo. V strahu, da ga izda, jo izkuša *zadaviti, a ona ga prepodi, nato ustrelj sebe. — Po teh dogodkih bi Malvina ne mogla ostati še nadalje na gradu. Graščakinjo zadene kap in umrje, Otmar iznova odide v svet, Malvini pa poveri oskrbnštvo grada in njegovo prodajo. Med tem umrje Leopoldov stric in vse njegovo premoženje podeduje Malvina. Tedaj se ponudi Otmarju, da sama kupi grad, z njim pa da vzame tudi njegovega gospodarja. Tako postaneta Otmar in Malvina mož in žena.

Naše časopisje in morala (str. 223.). Na dveh mestih je ta članek, naperjen proti »Slov. Narodu«, nekoliko omiljen.

KAZALO:

UVOD V—CXXXVI

1. Slovenska žena v dobi početkov slo-
venskega slovstva VII
2. Fany Hausmannova XXIV
3. Josipina Turnograjska XXXI
4. Lujiza Pesjakova LV
5. Pavlina Pajkova LXXXVI
6. Druge pesnice in pisateljice prete-
klega stoletja CXXII

I. IZBRANI SPISI F. HAUSMANNOVE . . . 1—8

1. Venec osušen 3
2. Pobegli slavici 3
3. Potnik 4
4. Umirajoči pesnik 5
5. Hrvatov zvezda 6

II. IZBRANI SPISI J. TURNOGRAJSKE . . . 9—36

1. Zmiraj krasna je narava 11
2. Marula 16
3. Izdajstvo in sprava 19
4. Slovanski mučenik 26
5. Svoboda 29
6. Razvaline Pustega gradu 30
7. Očetova kletev 31
8. Svobodoljubna Slovanka 33

III. IZBRANI SPISI L. PESJAKOVE . . . 37—107

1. Prvo cvetje 39
2. Pomladno jutro na vodi 40
3. Jesen 41
4. Zvečer 42

5. Pri Bogu	42
6. Materina sreča — materina bolest	42
7. Molitvena knjiga	43
8. Dežek	44
9. Spanč kaj mi, dete	45
10. Idila	46
11. Pesem	46
12. Tehten izrek	47
13. Moji zvezdici	47
14. Svoboda	48
15. Prilike	48
16. Kdo je to	49
17. Velikonočna pesem	49
18. Tolažba	51
19. Vprašanje	51
20. Prisega	52
21. Tri sestre	52
22. Slovenskemu jeziku	53
23. Slika iz Italije	54
24. Aforizmi	55
25. Stara pravljica v novi obleki	57
26. Češke legende:	
a) Jezus in otroci	61
b) O ptiču krivokljunu	62
c) Jokajoča devica	63
27. Sirota	64
28. Dva slavca	67
29. Moja zvezdica	72
30. Beatin dnevnik	79
31. Iz mojega detinstva	84
32. Iz »Popotnih spominov«	103
33. Slovenskim materam	105

IV. IZBRANI SPISI P. PAJKOVE 109—229

1. Pomlad	111
2. Studenčku	112

3. Mrak	113
4. Moja nezadovoljnost	114
5. Sirota	114
6. Solza	115
7. Razlika	116
8. Svetu	116
9. Veselo prerojenje	117
10. Materini glasovi I.—V.	118
11. Milih pokojnikov dan	121
12. Moj zaklad	122
13. Zbogom	123
14. Slovo od domovine	124
15. Prvi križ na turškem polju	125
16. Arabela	128
17. Mačeha	142
18. Dora	158
19. Ločeni srci	178
20. Obljuba	191
21. Slučaji usode	205
22. Nekoliko besedic o ženskem vprašanju	216
23. Naše časopisje in morala	223
24. Aforizmi	225
TOLMAČ	231—289
KAZALO	291—293

